

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXX/1—5

**БЕОГРАД
1995—1996**

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

мр Милица ВУЈАНИЋ, др Даринка ГОРТАН-ПРЕМК, др Драгана
МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ, др Асим ПЕЦО, др Митар
ПЕШИКАН, др Љубомир ПОПОВИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Драго
ЋУПИЋ, др Егон ФЕКЕТЕ

У ж а р е д а к ц и ј а :

Секретари др ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК и
др МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ

Уредник др МИТАР ПЕШИКАН

НАШ ЈЕЗИК је покренуло 1933. године Лингвистичко друштво у Београду на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од књ. X/3—4 до XXI/1—2 уредник часописа био је Михаило Стевановић. — НАШ ЈЕЗИК излази у свескама, које се обједињују у књиге. Издаје и прима рукописе и претплату Институт за српски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35, жиро рачун 40806-603-4-864.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXX (нова серија)

Св. 1-5 (1995-1996.)

САДРЖАЈ

С п о м е н и

Ђуро Даничић (Поводом 170. годишњице рођења) (ДРАГО ЂУПИЋ)

Прилози граматичкој и нормативној обради
српског језика

Недеклинабилне именице у српском језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	15
О употреби глагола <i>трепати</i> (СРЕТО ТАНАСИЋ)	44
Страни лексички елементи и ћирилично писмо (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	53
Коса црта (/) као интерпункцијски знак (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	63

Л е к с и к о л о г и ј а и л е к с и к а

Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикогра- фији (СТАНА РИСТИЋ)	67
О структури и семантици деривата (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	76
Један експанзивни тип нових именичких сложеница (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	82
Значење придева са префиксом <i>не-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	88
Новозабележена народна имена гљива (ИБРАХИМ ХАЏИЋ)	96

О п ш т а п и т а њ а к њ и ж е в н о г ј е з и к а

Стилистика на српском језичком подручју – кратак историјски преглед – (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	109
„Београдски стил” — преломни период у развоју српског стан- дардног језика (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	122
О правописној норми у српској језичкој култури (МИТАР ПЕШИКАН)	133

Б и б л и о г р а ф и ј а

Садржај часописа чији је издавач (или суиздавач) Институт за срп- ски језик САНУ	149
Наш језик (књ. XXVI-XXX)	149
Јужнословенски филолог (књ. XXXI-LI)	156
Српски дијалектолошки зборник (књ. I-XLI)	180

Спомени

Драго Ђугић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ЂУРО ДАНИЧИЋ (Поводом 170. годишњице рођења)

У раду се износе подаци о великом српском филологу и лингвисти Ђуру Даничићу (6. IV 1825 — 5. XI 1882) — поводом 170 година од његовог рођења. Подсјећа се на његов филолошки и лингвистички рад, посебно на његову кодификацију вуковског типа српског књижевног језика.

У историји народа постоје личности на које стално треба подсјећати нове генерације. То су они људи који остављају трајан спомен у своме народу, али чије дјело излази из оквира интереса једног народа и своју благотворну свјетлост распростире и на друге, сусједне или удаљеније народе. И наша, српска историја има не мали број таквих личности, и то у многим и различитим областима народне историје, науке и културе. Међу такве личности ми с великим правом убрајамо *Ђура Даничића*, филолога и лингвисту, дугогодишњег сарадника Вука Стефановића Караџића, човјека који је теоријски аргументовано и зналачки образложио практично цјелокупно Вуково дјело. И да ништа друго није учинио него то што је помагао Вуку да његове мисли успјешније прокрче пут у српској и европској историји и науци — довољно је да му посветимо јавну пажњу при свакој годишњици означеној макар деценијама од његовог рођења, у овој години — то је 170. годишњица његовог рођења.

Ђуро Даничић је четврти син (од њих пет) новосадског свештеника Јована Поповића, који је умро 1838. године, тако да се о Ђуру и његовом школовању бринула мајка Ана (родом од Мојића из Сомбора)¹, за шта јој се он, све до њене смрти (у Загребу 1873), одуживао посебном бригом и синовском њежношћу и љубављу. Ђуро је своје презиме Поповић замијенио презименом Југовић, како

¹ Уп. о овоме: А. Белић, *Вук и Даничић*, Просвета, Београд, 1946, 156, а уп. и Љ. Јонке, *О значењу и употреби Академијина Рјечника*, Рјечник ЈАЗУ XXIII (1976), 84 (Додатак).

је био на почетку потписао и своје дјело „Рат за српски језик и правопис“, али га је, изгледа због цензуре, замијенио мање познатим Даничић (према народној поезији, а и према Вуковом календару „Даница“). Тако је од „Рата за српски језик и правопис“, тј. од 1847. год. Ђуро трајно задржао и то име и презиме Даничић (крштено име му је било Ђорђе). То име и презиме задржао је до краја живота (1882).

Даничић је завршио пет разреда гимназије у Новом Саду, а VI, VII и VIII у евангелистичкој гимназији, од којих су се два посљедња сматрала филозофским наукама — у Пожуну (данашња Братислава), гдје му је између осталих професор био и познати пјесник Људевит Штур.² Послије тога је отишао у Пешту да учи право, али се исте, 1845. године преписао на студије (такође права) у Бечу, гдје се упознао са већ познатим и признатим Вуком Карашићем, и убрзо, и под Вуковим утицајем, прешао на студије филозофије и словенске филологије.

Ако у професијама има предодређења, по таленту или по чему другоме, онда би се за Ђура Даничића могло рећи да није био предодређен за право, на које се био усмјерио по завршетку гимназије, већ управо на оне науке и оне области којима је посветио сав свој живот и радни вијек — а то су филологија и лингвистика. Већ је у „Подунавки“ бр. 50 од 14. децембра 1845. г. (под псеудонимом „Млади Србин из Аустрије“) Даничић реаговао на чланак „Писмо новим српским језиком“ аутора Ј. С. П. својим текстом под насловом „Задиркивалу“, у којему сатиричним тоном говори о језику Стеријином, и многе ријечи из његовог чланка, које су неразумљиве, преводи на латински језик, како би доказао да је језик о којему говори заиста неразумљив. Истиче да је за разумијевање тога језика потребно вишегодишње образовање у Европи, и своје реаговање завршава: „Рекла сова сеници... — Седила руга на крај пута... — итд. Мој Господине, оканите се ви тога; већ ако умете, дела нам напишите коју ваљану књижицу, па ћемо ту видети како и језик знате; ако ли неумете, а ви незабадајте трн у здраву ногу.“³ Изгледа да је већ тада Ђуро био довољно упознат са Вуковим радом и његовом борбом за реформу језика и правописа, а можда се тада са њим већ био и лично упознао. Даничић је пратио Вуков рад, и очито је да му је био наклоњен, што значи да је био упознат и са тадашњим приликама у српској књижевности и у српском језику. Како би иначе могло доћи до тога да млади Даничић, са тек навршене 22 године живота, успије да напише онако сјајну расправу каква је ње-

² Шире о овоме види код Миодрага Поповића: *Ђура Даничић*, Нолит, Београд, 1969, 24—33.

³ *Ситнији списи Ђуре Даничића*, СКА, Београд, Посебна издања, књ. LIV, Филозофски и филолошки списи, књ. 14, Сремски Карловци 1925, 4 (даље: Ситнији списи I).

гов *Рат за српски језик и правопис*, и објави је као посебно издање у Штампарији Пештанског универзитета.⁴

Даничићев *Рат за српски језик и правопис* није само његово прво велико дјело (иако је захватало свега 63 стране), већ је то истовремено и спис који је направио прекретницу у српском језику, тј. у Вуковој реформи тога језика. Написати оно и онако како је Даничић то учинио у овој расправи није била само младалачка храброст, већ су у питању и поузданост у аргументацији и солидно знање и убјеђења, иза чега је морало стајати изузетно интересовање аутора и заиста добро познавање питања о којима је расправљао. Изгледа да Даничић није узалудно похађао ону евангелистичку гимназију чији су се завршни разреди сматрали филозофским, у Пожуну.⁵ Сав његов каснији научни рад показао је да се ради о човјеку којег су водили аргументи што их је налазио у грађи и литератури (могло би се рећи да је он још у завршним разредима гимназије ушао у методологију истраживачког рада; посебно су томе допринијеле дискусије у Српском кружоку у Пожуну, о чему је сигурна потврда управо „*Рат за српски језик и правопис*“). Овдје нема погрешке да изложимо садржину овог Даничићевог научног првенца, она је добро позната, али ћемо се осврнути на макар неке његове дјелове, бар оне из којих се више уочава Даничићев метод у спорењу са противником, који су најавили будућег жестоког критичара у области филологије.

Спорећи се са Утуком III Јована Хаџића (или Милоша Светића), писцем који је био један од најжешћих противника Вукове језичке и правописне реформе, млади Даничић сецира Хаџићеву критику, тражећи од њега аргументе за језичке појаве које образлаже другачије од Вука. Даничић од Хаџића тражи да му докаже да у српском језику (оном народном, од којег Вук полази) полугласници имају гласовну вриједност. Захтијева од њега да се упозна са гласовним системом српског језика, па каже да „опет треба најприје сазнати све те гласове, и колико их је, и какви су, па за сваки глас одредити по особито слово, ни више ни мање. Па ће онда бити најбољи правопис они којијем ће се моћи са свијем онако писати како се говори, глас по глас; а жалостан ће бити они којијем ће се друкчије писати него што се говори; а етимолођички правопис, по којему ће се ријечи само коријена ради друкчије писати него што се говоре, биће никакав правопис, — и сама мисао луда. — Ја овако мислим о свакоме правопису

⁴ *Рат за српски језик и правопис* прештампаван је од 1847. г. небројено пута. Ми смо га овдје анализирали према издању у Ситнијим списима I.

⁵ Људевит Штур, не само као одличан професор, него и посебно као ватрени словенофил, загријао је Даничића како за истраживачки рад у филологији, тако и за словенске ствари уопште. Ђуро је био један од приснијих Штурових и ђака и присталица за словенска питања, посебно у оквиру дјелатности кружока у којему су се окуљали српски ђаци у Пожуну.

за какав му драго језик, а може ли се Српски правопис држати коријена, видјећемо још и даље“.⁶

Мноштвом примјера из старога и савременога српског језика Даничић показује Хаџићу узалудност његових жеља да се знаци за полугласнике задрже у српском правопису. Тако исто поступа и са другим знацима, какви су: њ, њ, њ, успостављајући односе између сквенци *њ* и *и*, односно *и* и напријед наведених и истичући непостојање разлике које имају наставци о којима говоримо. Даничић се просто титра са противником, саркастично дајући примјере који негирају Хаџићеве ставове, послѣ чега му остаје једино да закључи како овај „управо не разумије свога посла“,⁷ цитирајући заправо његове ријечи упућене Вуку. Још јачу аргументацију Даничић подастире када говори о гласовним промјенама и вриједностима гласова зависно од њиховог положаја у ријечи (посебно анализира асимилације, палатализације и јотовања), свему дајући аргументацију из народног језика, на чијој управо основи Вук гради књижевни језик српски. Даничић даје и упоредне податке за друге словенске језике и наглашава њихову сродност и заједничке законитости које су настале у прошлости а њихови резултати се осјећају и у данашњем српском језику (тј. језику Даничићева времена). Даничићева аргументација показује, он то сам истиче, да се Светићев правопис држи „на пукоме незнању и пустом самовољству“.⁸ У дијелу расправе гдје се говори о значењима ријечи наслућује се велики будући лексикограф, какав је Даничић уистину и постао. Само на примјеру лексема *част* и *чест* у српском и у неким другим језицима (словенским, њемачком и латинском) Даничић води цијелу расправу, којом показује да Хаџић заиста не познаје српски језик, те да је неквалификован да га правописно кодификује. Наглашава да тај језик нико не познаје као Вук: „Да је ко прије Вука познао наш народни језик овако како га Вук познаје, јамачно би све оно од ријечи до ријечи казао што Вук каже...“⁹ А што се Вуковог Рјечника (из 1818. г.) тиче, Даничић каже: „И когод није рад кукоља сијати по народу своме, нека чита ту књижицу и нека је учи, био књижевник или не“.¹⁰ Карактеристичне су Даничићеве ријечи на крају „Рата за српски језик и правопис“: „Што год рекох, не рекох ништа никоме за љубав, нити што коме уз пркос; него рекох, што овако мислим, и што сам за све ово тврдо увјерен. Ако сам у чему погријешио, врло би ми мило било да ме ко исправи“¹¹ — ријечи које су нашој научној, а и другој

⁶ Ситнији списи I, 8.

⁷ Исто, 9.

⁸ Исто, 27.

⁹ Исто, 37.

¹⁰ Исто, 45.

¹¹ Исто, 46.

јавности довољно познате. Ми их цитирамо не да бисмо оправдавали Даничићеву оштру, дијелом и немилосрдну критику Хаџићевих ставова, већ због тога што су оне наговијестиле једног оштрог критичара, којему у полемици служи аргументација, непобитан доказ садржан у филолошкој односно језичкој реалији, а не у празним ријечима, што је овог научника карактерисало цијелог његовог радног вијека. „Рат за српски језик и правопис“ је први, али и стварни Даничићев улазак у науку о српском језику, нагао и еруптиван, али и зналачки и суптилан.

Даничића су проглашавали ватреним апологетом Вуковим, посебно да његово заступање става: Пиши као што говориш — „к наследбеностима, к многом нереду води“,¹² на шта је он реаговао овако: „Ја знам врло добро да којекуда по народу нашем има и погрјешака у говору, али исто тако знам да ово нијесу погрјешке на које овдје Сједоглави [псеудоним његовог критичара] вели да јесу. Погрјешно је н. пр. што се у Црној гори говори: Ако те срећа не причека, не стиже је на *вељега хата* (мјесто на *вељему хату*). Таква је погрјешка и Црногорско *х* на крају у род. мн. падежу у именима суштествителних (које је браћи нашој који пишу Латинскијем словима омиљено!)“.¹³

И сав Даничићев рад око српског језика и правописа, тј. око Вукове реформе, до почетка педесетих година обиљежавају напори да се за књижевни језик прихвати његова народна новоштокавска основа, што су он и Вук заједно са Хрватима на Бечком књижевном договору марта 1850. године на неки начин и озваничили. Већ од 1850. године Даничић се ангажује и на другим језичким пословима, да би те године објавио *Малу српску граматику*, своје граматичко првенче, а прије тога објавио је мноштво чланака и расправа о језику и правопису, између осталог: о језику Вуковог превода Новог завјета, о преводу Новог завјета В. Лазића, о пјесмама Б. Радичевића, о Миклошичевом рјечнику старословенског језика, о језику разних листова и часописа код Срба, о разним граматикама и другим уџбеницима, укључујући и једну обимну расправу о буквару (за „Српска училишта у Аустријском Царству“) и његовом језику. И свуда се осјећа Даничићев зналачки однос према језику и његово настојање да књижевници, и уопште сви писци, ма гдје објављивали своје текстове, пишу језиком за који се залажу Вук и он. И у његовој преписци скоро да нема писма у којему не говори о језику и језичкој исправности.

Почетак Даничићевог лексикографског рада веже се за сарадњу са Вуком Караџићем и припрему другог издања Српског рјечника (1852). Изгледа да је на овом послу био ангажован одмах послје „Рата за српски језик и правопис“, за шта је и добијао извјесну

¹² Исто, 47.

¹³ Исто, 48.

новчану надокнаду од Вука. Од 1850. године Вук му за тај посао даје и мјесечну плату, коју је Даничић и тражио, јер није имао сталних извора прихода.¹⁴ Познато је да прво издање Вуковог Рјечника није имало довољно сређену акценгуацију. За друго издање на томе послу уз Вука доста је учинио и Даничић. Он је заправо направио дистинкцију између кратких акцената (око чега се изгледа и спорио с Вуком), тако да се може казати да је тим издањем Рјечника ријешен систем српских књижевних акцената. А. Стојићевић о томе каже: „Познато је да је Даничић увео у Вуков речник разлику оба акцената на кратким слоговима и да је допуњавао квантитет... Као што прво издање овога речника Вук не би могао дати без помоћи Копитарове, тако друго издање не би могао дати без помоћи Даничићеве.“¹⁵ Овај Даничићев рад је у ствари увод у његове акценатске и лексикографске програме, који су оставили највише трага у цијелој нашој, и српској и хрватској акцентологији и лексикографији.

Између Вука и Даничића око рада на Рјечнику није било озбиљнијих несугласица, јер је Даничић податке које је давао Вук узимао као истините, макар му се шта у њима и не свиђало, па их, наравно, није исправљао, тј. није од Вука тражио да се исправљају. Он је знао да Вуку треба вјеровати, јер је овај податке узимао из живог народног говора, ништа не измишљајући, а и сам је познавао народни језик.

Па ипак, Даничић је повремено исказивао своје незадовољство Вуковим Рјечником. То се најбоље види из његове преписке са Ђорђем Натошевићем (Даничићево писмо из Беча Натошевићу од 25. септ. 1851) гдје Натошевића обавјештава да ће за који дан добити Вуков оглас о Рјечнику. Даничић ту каже: „Ја сам одавно (још кад се рјечник почео штампати, а може бити и прије) говорио људма који овај посао разумију да рјечник овај не ће бити ни онаки каки би свако по правди могао од Вука чекати, а камо ли онаки каки би управо требало да буде. И то ево сад и теби кажем највише за то да бих ти напоменуо још којешта што треба свако на уму да има који хтједбуде мени за овај посао судити. Из огласа Вукова видјећеш како он разумијева шта је рјечник (*'и саме забаве ради'* да га *'чита сваки Србин и свака Српкиња колико и како другу књигу'*). С онијем мислима рјечници се не пишу. Али и кад би он друкчије о рјечнику мислио, још не би доста било, него би требало да је *друкчије* и радио. Овијем хоћу то да кажем да је Вук поред свију великијех дјела својијех опет био врло лијен. То ће рјечник показати, за који се истина Вук хвали да га је писао *'тридесет и неколике*

¹⁴ Уп. А. Белић, *Вук и Даничић*, 157—158.

¹⁵ А. Стојићевић, *Лескин о Даничићу*, Даничићев зборник, СКА, Београд, Посебна издања LV, Философски и филолошки списи, књ. 15, Београд — Љубљана 1925 (даље: Даничићев зборник I).

године', али је у томе ја мислим више срамоте него хвале. Не ћу помињати шта је написано и додано за ове неколике године дана како му ја око рјечника помажем, и шта се и у пошљедњијем коректурама додаје, него да речемо да сам све ја затекао, опет ће бити мало, врло мало за *тридесет и неколике године дана!* Мене — ја мислим да нико кривити не може што овај рјечник није бољи. Мој је посао *управо* био само уредити га за штампу и у штампању старати се око њега, а највише могло би се рећи да ми је био посао од Вукове грађе начинити што се могло, па ни то не по својој вољи. И ја мислим да сам заиста учинио што се год могло учинити за ово мало времена (за четири године дана, и то не радећи само то, него поред тога штампајући пословице и Ковчежић, пишући и штампајући Приповијетке из Старога и Новога завјета и малу граматику, а и друго којешта радећи). Моја је заслуга: што рјечник излази (како је да је), и то — мислим — не мала, јер ће рјечник овај поред све сиротиње своје и свију мана опет бити од велике користи за нашу књижевност.¹⁶

Ово су оштре замјерке Вуковом Рјечнику, и питамо се одакле оне. Даничића је вјероватно изазвало оно Вуково да се рјечник може користити и за забаву, јер он, Даничић, није могао да схвати да тако озбиљни послови какви су лексикографски могу служити и забави, док то Вуку није сметало, тим прије што то он пише не у рјечнику него у огласу, рачунајући да и тиме придобије којег пренумеранта. С друге стране, озбиљност Даничићева показује да је он већ дубоко био зашао у лексиколошко-лексикографску проблематику, и да је лексикографски посао сматрао једним од најтежих и најозбиљнијих у науци о језику, па му је сметао и наговјештај о томе да рјечник може служити и каквој забави. Да је то тако, потврдио је касније и његов однос према рјечницима — и оном из књижевних старина српских, и оном монументалнијем, исто историјском — Рјечнику хрватскога или српскога језика. Па иако је у једном моменту тако говорио о Вуковом Рјечнику, што непосредно значи и о Вуку, морамо се присјетити једног његовог писма (од 31. јануара 1849. г.) Јустину Михаиловићу, из којег се види да је Даничић већ био формирао искључиво позитиван генерални суд о Вуку, без обзира на то што ће и према њему бити оштар када то затреба. То је потврда оног Даничићевог става из „Рата за српски језик и правопис“ да пише из убјеђења а не никоме за љубав нити коме уз пркос. Даничић, наиме, у наведеном писму Михаиловићу каже: „Да није Вук на свијет дошао, могли бисмо свашта мислити, али кад он дође, то нам је највећи јемац да нећемо пропасти: најприје треба да буде оно што Вук каже да треба да буде.“¹⁷ То је био онај трајан

¹⁶ Даничићев зборник I, 242—243.

¹⁷ Исто, 245, а уп. и Вукова преписка VI, Београд 1912, 345.

однос Даничића према Вуку, који се никада није измијенио, па ни онда када се са њим није у свему саглашавао. Уосталом, Даничић је познат као човјек који није тако лако мијењао своја већ стечена убјеђења о некоме или нечему.

Од педесетих година Даничић наставља своју борбу за српски језик Вуковог типа, али своја интересовања проширује и на друга питања: 1850. године издаје (у Бечу у Јерменској штампарији) *Малу српску граматику*, 1858 — *Српску синтаксу*, 1867 — *Основе српског или хрватског језика*, 1874 — *Историју облика*, 1877 — *Коријене*, а у међувремену објављује познате радове *Ђ и ђ у историји словенских језика*¹⁸ и *Диоба словенских језика* (1874, у Видовдану, и као сепарат), гдје је зашао у односе међу словенским језицима, тј. гдје је језик Срба и Хрвата посматрао у ширем контексту. Нешто раније, у расправи *Разлике између српског и хрватског језика*,¹⁹ он је говорио да је хрватски језик чакавски дијалекат, а штокавски је српски (тако је мислио и Миклошич, Даничићев учитељ), да би касније и чакавски и штокавски сматрао дјеловима једног — српскохрватског језика. Словенске језике класификовао је под утицајем тадашње литературе и на основу фонетских појава у тим језицима, па каже да у словенским језицима постоје три раздјела (на основу група *дј* и *тј*), и словенске језике разврстава овако: 1) српскохрватски, 2) западни словенски језици и 3) руски, бугарски и старословенски.²⁰

У свом учењу, које бисмо назвали граматичким (мада не потпуно с правом), тј. у *Малој српској граматици*, *Српској синтакси*, *Коријенима* и *Облицима*, Даничић је формирао систем граматичког учења у српском језику, а сва та дјела је писао на основу експертиране грађе из споменика, лексикографске литературе и српске књижевности новијег времена. Та његова дјела носе печат времена у којему су настајала, што значи да су пратила ниво тадашње лингвистичке мисли код Јужних Словена, али и ниво осталих европских лингвистичких достигнућа. Већ се по овој дјелатности Даничићевој у европским научним круговима истицало да је српскохрватска језичка наука тада била међу најуспјешнијима у Европи, у чему је заслуга припадала управо Даничићу.²¹ А та његова дјела, ако данас и не могу да представљају образац граматичког рада, по обимности грађе, документацији која се подастире за сваку језичку појаву и класификацији и данас стоје без премца у нашој науци о језику. Треба само погледати његову обимну *Српску синтаксу* (1858) и увје-

¹⁸ Рад ЈАЗУ I, 1867.

¹⁹ Гласник ДСС IX, 1857.

²⁰ Лескин је касније, у својој Граматици српскохрватског језика, од три Даничићеве групе формирао четири, издвојивши бугарски у засебну групу. У овом послу Дан. је био присталица Миклошичеве тезе о панонском поријеклу стсл. језика.

²¹ Уп. А. Стојићев, *Лескин о Даничићу*, Даничићев зборник I, 153.

рити се у ову тврдњу. Методолошки та су дјела обиљежавала самог Даничића, неуморног истраживача документације и литературе, научника који никакав синтетички суд није давао прије него што приложи обимну документацију и анализира је детаљно. Ово је значајно нагласити због тога што је Даничић постао узор каснијим граматичарима, његов начин рада био је поука како ваља користити научну документацију. Овај научник је био управо образац аналитичко-синтетичког поступка у истраживањима. Даничић је, попут Миклошича, био филолог посебне врсте, човјек изузетних способности, узор кабинетског научника.²² Зато неће бити у праву А. Лескин када за Даничића каже да није научник нивоа науке 70-тих година, истичући између осталог да Даничић не зна литавски и словенске језике (што је тачно само за литавски, али не и за словенске језике, о чему имамо доказ управо у Даничићевим радовима).²³

Посебна област којом се Даничић бавио јесу српски акценти. Почев од 1851. године он је у различитим часописима (Миклошичева Славистичка библиотека, Гласник Друштва српске словесности, Рад ЈАЗУ, ту понајвише, а ту се појавио и посљедњи његов рад о акценту, у књ. XX за 1872. г.) објавио више студија о акценту, а СКА их је објавила 1925. године обједињено под називом *Српски акценти*.²⁴ О овој области Даничићевог рада треба рећи да је резултат његових дугогодишњих испитивања српских акцената, започетих у времену када је заједно с Вуком припремао друго издање Српског рјечника, гдје је, како смо казали, коначно утврђен српски четвороакцентски систем, који наш књижевни језик поштује углавном и данас. О вриједности Даничићевих акценатских студија најбоље свједоче сљедеће ријечи А. Белића: „Наша савремена акценатура ту је добила своје најбоље фиксирање.“²⁵ Систем српских акцената који је утврдио Даничић, а који најчешће називамо Вук-Даничићевим акценатским системом, и данас је генерална основа српске акценатске норме. Довољно је да то кажемо па да констатујемо да Даничићева акценатска истраживања припадају оном нивоу његовог научног рада који има трајну вриједност, који остаје и даље као магистрална линија у српској науци о акцентима. Његова истраживања у овој области полазила су од акценатске стварности у оним народним говорима које је Вук узео за основу књижевног језика. Ове послове Даничић је радио без угледања и на кога, јер славистичка и уопште европска наука није му могла дати узор, и управо то показује његове изузетне филолошке способности и таленат за лингвистички

²² Исто, 152.

²³ Исто, 131 и др.

²⁴ Ђ. Даничић, *Српски акценти*, СКА, Београд, Посебна издања LVIII, Философски и филолошки списи, књ. 16, Бгд 1925, 1—320.

²⁵ А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика. I. Фонетика*, Нолит, Београд, 1960, 150.

рад (иако Даничића понекад сматрамо више филологом него лингвистом у ужем смислу).

Као човјек од аргумента, Даничић није могао а да се не заинтересује за стара документа, за стару нашу књижевност и уопште за литературу. Видио је да се у њој налази сва историја српског језика, па је отпочео са издавањем житија и јеванђеља, међу којима су: Теодосијев *Живот светог Саве* (1860), *Никољско јеванђеље* (1864), Доментијанова *Житија светог Саве и светог Симеона* (1865), Данилови *Животи краљева и архиепископа српских* (1866), чиме је започео процес издавања средњовјековних српских докумената, који су касније успјешније наставили Стојан Новаковић, Љуба Стојановић и други наши, али и страни истраживачи и проучаваоци српске културне историје.

Одмах послје Вуковог превода Новог завјета Даничић је почео да размишља о превођењу Старога завјета, и већ 1850. године у Бечу су се појавиле његове *Приповијетке из старог и новог завјета*, које су послје тога имале многобројна издања у Београду, Загребу, Новом Саду и Панчеву, ћирилицом и латиницом. Тај његов превод Старог завјета, попут Вуковог превода Новог завјета, и данас се сматра једним од најуспјешнијих на нашем језику.

Круну Даничићевог филолошко-лингвистичког рада, по нашем мишљењу, представљају његова лексикографска дјела. То су, уз његову сарадњу с Вуком око припремања другог издања Српског рјечника, тротомни *Рјечник из књижевних старина српских* (Београд, 1863—1864) и велики *Рјечник хрватскога или српскога језика* ЈАЗУ.

Рјечник из књижевних старина српских обухватио је лексику из српске прошлости и био је прво дјело те врсте код Срба. У Друштву српске словесности, чији је Даничић био секретар у вријеме израде овог рјечника, чак се постављало питање сврсисходности издавања оваквог дјела, јер би био пречи рјечник савременог језика, али се Даничић на то није освртао.²⁶ Међутим, дао је тада оставку на мјесто секретара Друштва. Овим рјечником „се почиње ново доба у филолошко-хисторичком изучавању наше прошлости“, каже о њему Стојан Новаковић,²⁷ иначе Даничићев ученик и сарадник на изради овог рјечника, а најбољу оцјену Рјечника дао је Миклошич.²⁸ Даничић је нашао за сходно да ово дјело посвети српској књегини Јулији Обреновић (графини Хуњади по роду), супрузи Михаила Обреновића, која је дала новац за штампање Рјечника, иначе жени која је много учинила

²⁶ Уп. Ђ. Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских*, поговор Рјечнику, Фототипско изд. „В. Караџић“, Београд 1975, том III, 635.

²⁷ Рад ЈАЗУ XLIV, Загреб 1878, 182 — Новаковићев одзив на Даничићев Оглед за Рјечник ЈАЗУ.

²⁸ Уп. Љ. Јонке, *Буро Даничић — први уредник Рјечника*, Рјечник ЈАЗУ XXIII, Додатак, 88.

за Даничића, вишеструко помажући његов научни рад, која је чак подстакла и Штросмајера да Даничића прихвати за тајника ЈАЗУ и за члана ове академије, када је Даничић одлучио 1866. године да напусти Београд и Велику школу, у којој је радио.

Иако о *Рјечнику из књижевних старина српских* мора да се говори као о великом дјелу не само српске него и уопште словенске лексикографије (о чему су суд у вријеме када се појавио дали и Миклошич, и Јагић, и Новаковић, и други), ипак он као да пада у засјенак другог Даничићевог лексикографског пројекта — *Рјечника хрватскога или српскога језика*, који је овај научник засновао у Југославенској академији знаности и умјетности у Загребу, као тајник ове научне установе.²⁹

Рјечник хрватскога или српскога језика Даничић је замислио као историјско лексикографско дјело, у којему треба да се обради сва лексика српских и хрватских писаних споменика од 12. в. па надаље. Обрада лексике треба да обухвати одреднице које су нађене у грађи, уз успостављање номиналног облика и акцента и давање значајних граматичких облика ријечи у фонетском лику који одговара новоштокавском нарјечју. Значења треба да буду исцрпно обрађена, до детаља, и уз давање примјера као илустрација за сва значења појединачно — дијахроно, по времену, и просторно — према различитим документима и мјестима њиховог настанка. Уз опште ријечи у рјечнику треба да се обрађују и људска имена и друге ономастичке реалије, опет у штокавском лику (понекад су топоними давани и изворно с чакавског, па и кајкавског подручја).

Да би се ваљаније утврдила концепција рјечника, Академија је послала Даничићев *Оглед* на мишљење научницима, од којих се очекивало да ће дати предлоге за усавршавање те концепције. У *Огледу* Даничић, између осталог, каже: „Тако ево огледа, и молим свакога коме дође у руке а може или судом или савјетом помоћи да рјечник буде бољи, да не би устегао своје помоћи. С великом ће захвалношћу бити примљена свака мисао како о главном, тако и о свакој појединости.“³⁰

²⁹ Даничић је у Загреб дошао 1866, а за сталног члана ЈАЗУ изабран је 1. јануара 1867 (како каже С. Павешкић, посљедњи уредник *Рјечника*, уп. РЈА XXIII, Додатак 65), односно „послије српске сједнице Академије“ (како каже Љ. Јонке у чланку наведеном у напомени 28, стр. 83), док С. Ившић, у чланку *Два прилога за познавање Ђ. Даничића* (Даничићев зборник I, 119), каже да је Даничићев избор за члана ЈАЗУ био потврђен 2. I 1867, о чему је обавијештена и кнегиња Јулија, а она Даничићу пише да његов избор није био потврђен због тога што је наводно било гласова да није довољно одан Аустрији. Она му честита именовање и жели да буде дика Југославенске академије и вјеран поданик аустријскога цара (Даничићев зборник I, 119).

³⁰ *Рјечник ЈАЗУ XXIII, Додатак, 5.*

Познато је да Даничић није планирао да се рјечником обухвата лексика кајкавског нарјечја, и то је касније и поштовано.³¹

Како је рјечник требало штампати у Загребу, латиницом, а како је хрватска латиница била неодговарајућа за гласовни систем српскога односно хрватскога језика за који се ради рјечник, Даничић је за то дјело увео неке словне знаке којима би се отклониле могућности мијешања ликова и значења ријечи због несавршености словног система. Тако је за латиничко *h* *В* увео *đ* *Д*, за *и* *Ц* — *ǰ* *Ѓ*, за *њ* *Њ* — *ñ* *Њ* и за *љ* *Љ* знак *ǰ*.

Ексерпцију грађе вршио је сам Даничић (изгледа још од 1866. године. можда и раније, одмах по завршетку *Рјечника из књижевних стариша српских*), а касније је добио у помоћ сараднике. Обрада је почела чим се формирао фонд који је био довољно репрезентативан, тако да се кроз десетак година (1880) појавила прва свеска, а 1882 — први том. Сам Даничић је израдио цио први том, и други до ријечи *чобо*, што је преко 1.100 страница великог формата врло ситног слога. Извори су били првенствено српски и хрватски писани документи: јавни и правни списи из прошлости, дјела из књижевности, од њених почетака до краја 19. в., затим разне збирке народне књижевности, па лексички прилози људи с терена, етнографска грађа, стари вишејезички или једнојезички рјечници и др. Грађа која је писана латинским или другим језицима а која се односила на Србе и Хрвате коришћена је у мјери у којој се то могло, а посебно су из ње ексерпирана имена људи и територија. Даничић је мислио да ће се рјечник урадити знатно брже, па је планирао да грађа обухвати период од 12. до 19. вијека, тј. до дана израде рјечника, али су се послови отежали (израда је трајала до краја 1976. године, дакле нешто више од стотину година). Обрађивачи послје Даничића обухватили су и нову литературу, и нову или накнадно пронађену грађу. Тако, данас у 23 тома рјечника имамо обрађен наш лексички фонд од најстаријих времена до наших дана, и све то обухвата око 22.000 страна великог енциклопедијског формата, са фондом ријечи који прелази 250.000 јединица.³² У XXIII тому, на страни 77 Додатка стоји констатација: „То је једно од највећих дјела свјетске лексикографије и највеће славенско лексикографско дјело.“ Заиста је ријеч о монументалном дјелу, каквих је мало у лексикографији уопште, и када се оно узме као комплементарно великом *Речнику српскохрват-*

³¹ Посебан рјечник лексике из кајкавске књижевности почео је у ЈАЗУ да се ради прије неколико година и, колико нам је познато, већ је изашло 7—8 свезака, које значе богату попуу Рјечника ЈАЗУ овом лексиком.

³² Број лексема у овом рјечнику није измјерен, а у разним текстовима се наводе подаци (боље: претпоставке) о обиму од 220 до 250 хиљада лексема (неки претпостављају и 300 хиљада). Вјероватно је истинит податак који ми наводимо (око 250.000), макар када су у питању основне лексичке јединице, „главне“ одреднице.

ског књижевног и народног језика САНУ — биће то величанствен споменик нашем духу, нашој култури и нашој историји.

Када се говори о Даничићу, не може се заобићи питање његовог односа према језику Срба и Хрвата, односно према Србима и Хрватима као народима. Видјели смо да је он на почетку свог научног рада говорио да Срби и Хрвати имају два језика — Хрвати чакавски а Срби штокавски (кајкавско нарјечје је сматрао словеначким језиком, односно касније — прелазом између словеначког и српскохрватског). Када се упознао с језиком Срба и Хрвата, дошао је до закључка да су они у ствари један народ и да имају један језик (то је било и Шафариково мишљење, а Даничић га је веома цијенио; прије тога Даничић се поводио за Миклошичем, који је чакавце сматрао Хрватима, тј. само су они Хрвати, а штокавце Србима, док су кајкавци Словенци). Послије му је помогао и Јагић, који је сматрао да је чакавско нарјечје дио заједничког језика, истичући да се језик Срба и Хрвата почео диференцирати почев од XI вијека, те да су чакавизми — архаизми у том језику а штокавизми новије особине.³³ У својој расправи *Разлике између језика Српскога и Хрватскога*³⁴ Даничић не говори о два језика, иако анализира 107 разлика које налази у језику Срба и у језику Хрвата (напомињемо да је упоређивао чакавско и штокавско нарјечје а не језик у цјелини). У расправи *Ћ и ђ у историји словенскијех језика*³⁵ Даничић долази до закључка да је језик Срба и Хрвата један, па говори о идентичности српскога и хрватскога језика (чак је и хрватски кајкавски „по пореклу своме прелаз од словеначког ка српскохрватском“)³⁶, а да Хрвати нијесу само чакавци већ и кајкавци и штокавци. Даничић иде даље, па каже: „Доиста, осим поменутијех Хрвата, једнијех и других, кајкаваца и чакаваца, има народа који говори сасвијем овако као ми, али се не зове Србима него Хрватима... По томе ја мислим да не може бити друго него да су Срби и Хрвати један народ, само имају два имена, па се један дио зове Србима а други Хрватима.“³⁷ Даничић је схватао да се заиста ради о једном народу, али народу са два имена, у двјема државама, па је тим прије прихватао да тај језик, штокавски, који им је заједнички, и јесте један језик. Припремајући Рјечник ЈАЗУ, казао је да Хрвати тај језик треба да називају *хрватски или српски* а Срби — *српски или хрватски*. По том критеријуму он је и започео израду *Рјечника*

³³ Уп. А. Белић, *Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика*, Даничићев зборник I, 45.

³⁴ Годишњак Друштва српске словесности IX, 1857, 1—59, уп. и Даничићев зборник I, 47.

³⁵ Рад ЈАЗУ I, 1867, 106—123.

³⁶ Уп. Даничићев зборник I, 57.

³⁷ Из „Диобе словенских језика“, цитирано према наведеном Белићевом чланку у Даничићевом зборнику I, 58.

хрватскога или српскога језика. Даничић се није бавио питањем *који то Хрвати* говоре штокавски, колико их је, шта су по поријеклу итд. Од њега, дакле, потиче заједничко име језика два (како је он сматрао — истородна) народа.

Умјесто закључка, казаћемо да је Ђуро Даничић, као филолог и лингвиста европског формата, својим научним радом учинио да се српски језик укључи у токове савременог развоја европске лингвистичке мисли. Посебна његова заслуга састоји се у кодификацији Вуковог и вуковског књижевног језика заснованог на штокавском нарјечју, чему су, у крајњој линији, у великој мјери били подређени и остали његови и филолошки и лингвистички послови.

Резюме

Драго Ћупић

ЂУРО ДАНИЧИЋ (1825—1882) (К 170-ЛЕТИЈУ РОЖДЕНИЯ)

В статье даются основные биографические и библиографические данные о Джуре Даничиче, кодификаторе языка Вука и литературного языка вуковского типа, сербского языка, построенного на основе народных штокавских говоров. Говорится о Даничиче — грамматисте, лексикографе, филологе.

Прилози граматичкој и нормативној обради српског језика

Мирослав Николић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НЕДЕКЛИНАБИЛНЕ ИМЕНИЦЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад представља покушај да се направи инвентар недеклинабилних именица у српском језику, који би послужио као основа за даље допуне, ревизије и разматрања, као и за поређење с приликама у другим словенским језицима. Показано је, на великом броју примера, и како такве именице функционишу у језику, а дати су и коментари за поједине специфичне или спорне случајеве.

Уводне напомене

„Именице су п р о м е н љ и в е речи [разред — М. Н.] које означавају неко биће, предмет, појам уопште, као скуп особина“ — стоји у једној од наших најновијих (и најбољих) школских граматика (Станојчић—Поповић 1995: 71). Као именским речима, њима су својствене категорије рода, броја и падежа (И. 70). „Грамматичка категорија падежа именица изражена је различитим н а с т а в ц и м а [разред — М. Н.] исте именице који означавају различите односе у које ступа у реченици“ (И. 72).¹ Међутим, ни ова, као ни многе друге граматике (уп., нпр., Алексић—Станић 1978), не помиње постојање именица с хомонимијом падежних форми одн. формалну неутралност њихову, не указује на случајеве у којима се категорија падежа у нашем језику не исказује на цитирани начин, разликом падежних форми, одн. наставцима за облик. Разлоге за то треба тражити пре свега у чињеници да таквих именица има врло мало, да су најчешће странага порекла, да су по правилу доста ретко у употреби или да су у питању лексеме које обично не спадају у књижевни језик (којим се граматике, поготову школске, превасходно баве). То показује и релативно скроман (мада, сигурно, непот-

¹ „Према књижевнојезичкој норми савременог српскохрватског језика све именице, без обзира на гласовни састав и порекло, имају облике деκлинације“ (Станковић 1986: 77).

пун) инвентар недеклинабилних именица у нашем језику који смо сачинили (претежно на основу савремених описних речника), а који заправо представља главни део овога рада. Тим инвентаром нису обухваћене оне именице чија је непроменљивост позиционо условљена, претежно у позицији првога члана синтагми и полусложеница. Међу њима највише је оних за ословљавање и титулисање типа *баба Стана* — *баба Стане*, *дон Кихот* — *дон Кихота*, *кир Јања* — *кир Јање*, *кнез Михаило* — *Кнез(-)Михаилова улица*, *кума Мица* — *кума Мице*, *мајстор Жика*, *Хајдук Вељко* — *Хајдук Вељку*, *чича Илија* — *чича Илији* и сл., као и скраћене форме попут *госн Милутин*, *фра Брне*, *фра Марко* (< фратар), *ча Вујо* (< чича) и сл. Не говоримо ни о примерима типа *пат* позиција, *шими* ципеле, *шмиргл*-папир, *шок*-соба и др., као ни о случајевима попут *у хотелу „Москва“*, *у области Марамуреш* и др. (в. Станковић 1986: 77 и даље). Не бавимо се ни специфичним приликама деκлинације скраћеница². У овом излагању осврнућемо се, понајвише, на структурно, „генетски“ непроменљиве именске речи, на оне које опозицију између падежа не исказују морфолошким средствима будући да немају одн. да не могу имати ни у једном од три рода, ни у једном од два броја и ни у једном од четрнаест српских падежа (седам једнине и седам множине) ниједан други облик осим основног, лематског³, што значи да немају ни посебне морфеме за исказивање плуралности.

1. Доба и подне

У стручној литератури се као непроменљиве најчешће помињу им. ср. р. *доба* и *подне*, мада не увек заједно и не са истом оценом степена њихове непроменљивости. Поменућемо овде мишљења само неких граматичара, нормативиста и лексикографа и указати на два (помало заборављена) чланка у којима се о овим именицама посебно говори. Додаћемо и нешто примера из литературе које смо прикупили и забележили, а који показују колико су у праву они који ове именице сматрају недеκлинабилним. Истичемо, прво, као важну чињеницу да је им. *доба* и *подне* још Вук у своме Рјечнику (из 1818. и 1852) означио као индеклинабилне. И Маретић је тврдио да се им. *доба* „не склања“ (1963: 188), али је ипак напоменуо да је „склањају гдјекоји писци“, док је за другу им. наведено некатегорично: „не склања се понајвише ни ријеч *подне*“ (1963: 187). Маретић је, на истом месту, додао и да се им. *подне* деклинира „сасма ријетко“, и навео *око подна* из нар. песме. Нашао је за сходно да напомене и ово: „Облика *поднева*, *подневу* (ген. и дат.) нијесам нашао у употребљеној литератури“ (188). У новијој загребачкој Приручној граммати-

² Уп. из РМС: „Це-Ка м непром. скраћ. Централни комитет (ЦК)“.

³ „Лема ... у лексикографији: ријеч или израз у рјечнику (која се описује), натукница, одредница“ (Симеон 1969, s. v.).

ци се такође каже да се „у хрватском књижевном језику не деклинирају ... именице *доба* и *подне*“ (ПГХКЈ 1979: 65). С друге стране, у енциклопедијском лексикону Српскохрватски језик (ЕЛ СХЈ 1972: 62) стоји да је „међу именицама индеклинабилна ... само именица *доба*“.⁴ У Белићевом пак Правопису само уз *подне* стоји „непром.“, додуше с додатком: „непр[авилно] о подну“ (Белић 1950: s. v.); и Правописни речник уз Правопис МС—МХ из 1960. има само *око подне, до подне, прелприје подне* и сл. С друге стране, у РМС се уз одредницу *подне* наводи ген. *поднева* („и ређе *подна*“), док се у новом Матичином правопису уз исте облике ген. додаје: „али најчешће непром.“ (ПСЈ МС 1993: 440).

Што се тиче прве од наведених им. (*доба*), подсећамо на то да је још 1951. г. објављен чланак у Нашем језику, у којем (у закључку) између осталог стоји и ово: „Именица *доба* или се осећа са својим основним значењем и тада се прилошки употребљава (у *то доба* за лок. и акуз.; *од то доба* такође је прилошки израз) и остаје непроменљива; или именица *доба* добија друга засебна значења која траже од писаца и другу промену, у овом случају — праву промену именица средњег рода бар у зависним падежима“ (Ковачевић 1951: 255). Позивајући са на овај рад и додајући сопствене примере, М. Стевановић напомиње како је „очевидно ... да се може говорити највише о ограничениости промене именице *доба*, али не никако и о њеној непроменљивости“ (Стевановић 1975: 214).⁵ У прилог овоме можемо додати и неколико наших примера из дела савремених српских аутора и превода на српски:

Гледа Чарапић своје бронзано лице и чуди се самоувереном *новом добу* (С. Велмар-Јанковић, Дорћол, Бгд 1983, 61). Подношљиви су они само у *првом добу* животном (Т. Ман, Исповести варалице Феликса Крула, Бгд 1988, 120; превоо Б. Петровић). Са њима [је био] и Радослав Давидовац ... први бодрошки слободни штампар ... којег ни карловачки, ни београдски, ни загребачки брзотисак нису у *тој добу*, па ни до данас можда, претекли (М. Јосић Вишњић, Одбрана и пропаст Бодрога, Бгд 1990, 33). Та славна печатња ... тек пред моју зрелу старост отела се *томе добу* у којем је цар још каплар био (И., 120). О предмету и *животном добу* лингвистике [наслов одељка] (Р. Бугарски, Језик и лингвистика, Бгд 1972, 273).

Док је им. *доба* у великој Стевановићевој граматици посвећено готово три стране (212—214), *подне* се, ако смо добро видели, уопште не помиње, а на нерелугарности у њеној промени не указују, изгледа, ни друге две консултоване савремене београдске граматике

⁴ Занимљиво је да су оба ова приручника објављена много година после чланка С. Ковачевић (1951) и Б. Милановића (1954) у којима је наведен велики број примера из језика књижевности деклинабилних и индеклинабилних форми именице *доба* и деклинабилних форми им. *подне*.

⁵ Прво издање Стевановићевог I књиге (Савремени српскохрватски језик I) било је објављено пре ЕЛ СХЈ (1972) и загребачке ПГХКЈ (1979).

(Алексић—Станић из 1978. и Станојчић—Поповић из 1995), као ни цитирани ЕЛ СХЈ из 1972. Аутори ових приручника сигурно су били упознати с чланком Б. Милановића објављеним у часопису Наш језик 1954. г., из којег се види како ова именица у неким синтаксичким позицијама (у синтагмама *предлог + атрибут + подне, атрибут + подне* или самостално употребљена) не само да може него мора бити променљива. То важи и за сложенице типа *по(сле)подне*, с тим што се оне употребљавају и у конструкцији с другом именицом. Као доказ (одн. као додатак Милановићевим доказима) наводимо само део забележених примера из наше савремене књижевности (одн. из савремених превода):

Тога поднева ... ја нисам вршио дужност (М. Селимовић, Дервиш и смрт, Сарајево 1980, 82). [Познанство је отпочело] оног поднева када су момци са силоса ... затражили да Раде склони у вилу осредњи цак (П. Угринов, Фасцинације, Бгд 1976, 268). Претходног поподнева ... страшно [је] жудео да се утисне међ Тетка-Надине ноге (Б. Ивков, Језа, Бгд 1983, 43). Током поподнева ... Уја нигде није успео да позајми пара (И., 70). Тога поподнева Хасан је навратио у текију (М. Селимовић, Дервиш и смрт, Сарајево 1973, 159). Тог поподнева било је прилично пусто у парку (Б. Пекић, Ходочашће Арсенија Његована, Бгд 1970, 170). Били су први сати поподнева (С. Велмар-Јанковић, Дорћол, Бгд 1983, 46). — Дан се већ био примакао подневу (Т. Ман, Исповести варалице Феликса Крула, Бгд 1988, 91; превео Б. Петровић). — Једра клону ... при летњеи подневу (В. Петровић, Времена и догађаји, Н. Сад 1954. 97). Бељаковић живи на једном вису где се небеса, у сваком подневу ... спуштају у његов дом (К. Илић, Расковник 25, 90).⁶

У грађи за Речник САНУ нашли смо, међутим, и једно одступање од изнетог правила, у примеру за који се не би могло рећи да је уобичајен:

И поноћ живота не мање је оригинална и интересантна од његовог подне (Н. Велимировић, Религија Његошева, Бгд 1911, 50).

Сасвим су пак (биле) обичне локативне конструкције настале комбинацијом прил. *пд* и именице *подне* (уп. у *по дана, у по ноћи*):

Новљанин ... у Шапцу убије у по подне тамнавскога кнеза (Вук, Први и други српски устанак, Бгд 1947, 50). У пд подне мрачну манастирску цркву чудновато осветљавају свеће и кандила (М. Ђ. Милићевић, Зимње вечери, Бгд 1879, 46). Ја узмем моју фамилију ... у по подне

⁶ „Реч *подне* и од ње сложена *поподне* имају обично карактер именица [?!]: провешћу једно *поподне* код тебе; доћи ћу *око подне* и сл., али остају увек у књижевном језику непромењиве: *од подне, на подне, пред подне* и сл. Променљивост ових речи: *поднева, подневу, поподнева* итд. покрајинског је порекла, и ти облици не иду у књижевни језик“ (Наш језик VII, Београд 1940, 282). Овако је (непотписани) аутор једне „језичке поуке“ објаснио зашто је уместо „Случај ме нанио *једног поподнева* на жељезничку станицу“ гробало казати: „Случај ме нанио *једну поподне* на жељезничку станицу“. Превидљиву разлику између синтагми типа *око подне* и оних типа *једног поподнева* и занемарујући постојање падежне синонимије, он истовремено (мада несвесно) сугерише да се не може рећи ни *Дошао је једне вечери*, већ обавезно: *Дошао је једно вече*.

(Ј. Живановић, Неколико примечанија ..., Бгд 1890, 52). ... Па да можеш у *по подне* прегонити чамац где ти срцу годи (М. П. Шапчанин, Целокупна дела, III, Бгд, 373).

С друге стране, Милановић каже да „именица *подне* нема промену по падежима кад је у свом основном значењу и у непосредном додиру с предлозима ... Тачније речено, она се тада данас готово не мења“ (104). Мада аутор за то не наводи ниједну потврду, овако формулисана констатација у основи је тачна. Њој би у прилог ишли и наши примери:

Пожурим ли, стићи ћу те *до подне* (А. Вучо, Омаме, Бгд 1973, 201). Већ *до подне* читаво село сазнало је однекуд шта се прошле вечери догодило (Б. Ћопић, Глуви барут, Бгд 1964, 88). Он би ... *до подне* брао Милени умируће листове (Д. Ћосић, Отпадник, Бгд 1990, 257). Гракће храст, / гуче / буква у којој ће *до подне* бити поноћ (Јб. Симовић, Видик на две воде, 53). Сутрадан смо скоро *до подне* узалуд разгртали земљу (М. Јосић Вишњић, Одбрана и пропаст Бодрога, Бгд 1990, 270). Сутрадан је устао *иза подне* (И. Андрић, Панорама, Бгд 1958, 20). Тако *од подне* до поноћи (Б. В. Радичевић, Грубићи и нежнићи, Бгд 1968, 184). *Око подне* би наишла талијанска колона из Подгорице (М. Лалић, Свадба, Бгд 1962, 12). *Око подне* ... Господар Јован је увек помало увређен (С. Велмар-Јанковић, Дорћол, Бгд 1983, 33). *Око подне* појави се колона (М. Савић, Ујак наше вароши, Бгд 1977, 58). *После подне* Лидија је ... навалила да оду до Меритона (Ц. Остен, Гордост и предрасуда, Бгд 1953, 264; превела Д. С. Јанковић). Ја бих желео да ... дођете *после подне* у идућу недељу (Ф. 392). *Послије подне* зашибаше ријетке и крупне капи кише по крову (Х. Хумо, Грозданин кикот, Сарајево 1958, 13). Рано *после подне* чуо сам гужву у ходнику (А. Исаковић, Папрат и ватра, Бгд 1978, 10). Одмах се одлучило да наша установа ... већ сутра *после подне* посети кита (Е. Кош у Антологији савремене српске сатире М. Егерића, Н. Сад 1987, 66). Нека дође кад може; *пре подне*, увече, ноћу (О. Давичо, Песма, Бгд 1974, 204). Он је *пре подне* обавио све оно што је наумио (П. Угринов, Копно, Бгд 1959, 42). — Поворка дјеце ... вратила се *о подне* у мјесто (В. Десница, Пролећа Ивана Галеба, Бгд 1960, 98).⁷

Као што показују и следећи примери из наше новије литературе, Милановићева допуна да се у наведеној позицији ова им. „данас готово не мења“ показује се као оправдано ублажавање првобитне катогирчне тврдње:

⁷ Овакви су примери чести и у нашој старијој литератури:

До подне Алија, *од подне* Илија (Вук, Српске народне пословице, Бгд 1900, 84). Ухвати се с њим попојаске, па се понеси љетни дан *до подне* (Вук, Српске народне приповијетке, Беч 1853, 58). Тога дана *иза подне* застуди (Матавуљ, Ускок, Бгд 1902; 14). *Из подне* у српској биљешевској школи бијаше врло много људи (Огаџбина, 1913. г., 7/2). — Ништа Ружа на ту материну утјеху, али *о подне* није јој се рачило јести (Б. Будисављевић, Из старог завичаја, Н. Сад 1914, 145). Гледао [сам]... сат са ... чудним казаљкама, које су показивале равно један и четврт *о подне* (П. Петровић Пеција, Причс, Згб. 1911, 43). Уп. и у астрономском значењу: Сунце је било *иза подне* превалило (Невесински, Горштакиње, Бгд 1906, 124).

Овај би ... да крене *око поднева* (Б. Пекић, Златно руно, VI, Бгд 1986, 240). *Прије поднева* сам га поново потражио (М. Селимовић, Дервиш и смрт, Сарајево 1980, 290). Падала је на Аргонауте као освежавајућа кишица, угодна у *подневу* које постајаше све жарче (Б. Пекић, Златно руно, VII, Бгд 1986, 299).

У прегледаној грађи нису нађени одговарајући облици множине из дела српских аутора. Уместо њих, засведочени су облици м. рода типа *подневи* (аналогно нестандардној множини им. *дан* — *дневи*):

Овде на Сени постоје румена свитања, сјајни *подневи*, и дубоке и светле вечери (Ј. Дучић, Сабрана дела, V, Бгд 1929, 91). Он је сликао ... *подневне* усијане (Р. Николић, Са сунчаних обала, Бгд — Земун 1927, 102).

У вези с овом именицом посебно је, с обзиром на оно што стоји у ПГХКЈ 1979, занимљива Милановићева констатација да падежне облике по типу *подне* — *поднева* „употребљавају већином хрватски писци и уопште писци из западних и северозападних крајева наше језичке територије“, и то „и кад је [им. *подне*] с предлозима и кад је без предлога“ (стр. 97).⁸ Томе у прилог иду и ови примери из хрв. књижевности и превода:

а) (б е з п р е д л о г а или с предлогом раздвојеним од им. атрибутум) Овог пута не упија ме у се ... ни душа јесење шуме, ни огњен удисај љетног *поднева* (В. Назор, Новеле, Згб. 1946, 507). Радост *поднева* рујним ружама / по стенама ћелије хладне крвави рише пламен (Г. Крклец, Сребрна цеста, Згб. 1921, 37). *Поднево*м срећу им желе (И., 72). — Чудно је, како је камен издржао ... толика сунчана љетна *поднева* (С. Батушић, Пејзажи и ведуте, Згб. 1959, 256). *Поподнева* су иста, у сунцу и без сунца, на којем старом прагу испод сводова (С. Новак, Новеле, Бгд. 1963, 105). Сликлар налази ... дивоту крша ... живе смрти, бродолома душе у сплину подневних, до свирепости пластичних сунчаних *поднева* (А. Г. Матош, Наши људи и крајеви, Згб. 1910, 66). Ми ти сад враћамо / *Поднева* пламних цјелове (В. Назор, Нове пјесме, Згб. 1930, 65). Слушају / под сунцем љетним шутњу дугих *поднева* (И., Етерика, Згб. 1947, 224). Опет даље други сивкастољубичасти облаци друге климе, других далеких *поднева* (В. Калеб, Новеле, Бгд 1947, 114). Тако сам у *тим недјељним поподневима* волио глас *badesse madre* Антоније (С. Новак, Новеле, Бгд 1963, 10).

б) (с п р е д л о з и м а) *До поднева* одлазимо (В. Калеб, Бијели камен, Згб. 1954, 196). Одмах *иза поднева* били смо већ у Валоском (В. Јагић, Списи мојега живота, II, Бгд 1934, 17). Тек *иза поднева* дотрчаше побусаном врелу (Д. Шимуновић, Са Крке и Цетине, Бгд 1930, 14). *Од поднева* ни живу душу нисам састала (М. Матић, Република 1959, 11—12/1). Нена је ... нешто *прије поднева* позвала ликвидатура (С. Батушић, На драгом трагу, Згб. 1932, 116). Дан се већ дизао *према подневу* (W. St.

⁸ Брозовић (1976: 10) наводи међу пет типова именица ср. рода с крњењем основе и тип *-е*, ген. јл. *-ев-а*, ном.-ак.-вок. мн. *-ев-а*, с напоменом да га представља „само *подне*, и сложено *поподне*, *доподне*“.

Reymont, Сељаци, I, Згб. 1951, 50; превео Ј. Бенеших). *О подневу* за неколико дана корацаше господин Јанковић лаке ноге (А. Шеноа, Сабране приповијести, VI, Згб. 1900, 229). *О подневу* је киша изненада пала (А. Б. Шимић, Сабрана дјела, I, Згб. 1960, 250).⁹

За писце из других средина, код којих је парадигма *подне-поднева* слабо заступљена или изостаје, битна је разлика између две навсдене групе примера (оних под *а* и оних под *б*). У другој групи, наиме, на располагању им је непром. облик *подне*, којим без сметње замењују променљиве облике. У првој пак групи таква замена није могућна, те је и за њих стандардни образац исти онај који у великом броју потврђују западни писци.

Осим промене по типу неједнакосложних им. ср. рода, раније је била честа, нарочито код аутора „из југозападних крајева“ (из Црне Горе и Херцеговине), деклинација по типу *поље-поља*. Та деклинација није била сасвим страна ни писцима из других подручја, нпр. онима из Паноније (уп. Милановић 1954: 102). Чак се и код млађих писаца може прочитати: *Око подна* примећујемо да Ујина смрт и даље буја (Б. Ивков, Језа, Бгд 1983, 11). Коначно, та промена није била потпуно непозната ни хрватским књижевницима:

Сиђеш ли у зденац за *светлог подна* ... / видјет ћеш небеска поља златна и плодна (Лј. Wiesner, Пјесме, Згб. 1943, 50). И ко *усред подна* / Сунце Слободе разби све ми сјене (И. Горан Ковачић, Јама, Згб. 1947, 39).¹⁰

Наводимо и неке плуралске форме, које показују потпуну уклопљеност им. *подне* у деклинацијски тип *поље-поља*:

Дани се не помичу. / *Подна* су празна као празне очне дупље (Ч. Миндеровић, Уска улица, Бгд 1945, 53). На твоја поља пала је суша, / жуте пјеге сунца трну *поднима* (Ј. Ђоновић, Горски токови, Бгд 1947, 93). — Кад се, понекад, у *широка летња поподна* ... окупимо у Цукеровој

⁹ Истине ради, треба рећи да ни код хрватских писаца није ретко недеклинабилно *подне*. Тачније речено, оно је у савременој хрв. књижевности знатно чешће, али није, као што смо видели, једино. Уп: Сунце се је попело *до подне* (Л. Ботић, Дјела, Згб. 1949, 122). Ја сам их гледао, кад су се *иза подне* заједно враћали из поља (М. Јуркић, Из Завршја, Згб. 1917, 14). Једног врелог дана, *око подне* ... попело се троје дјече (А. Вулетић, Дрво с паклених врата, Н. Сад 1963, 9). Ако се макне, то је као *послије подне* к миси (В. Цар Емин, Данунцијада, Згб. 1946, 17—18). А *послије подне* нисам га ни видио (П. Шегедин, Црни смијешак, Згб. 1969, 76). Докотрљасмо се ... у Птују, где остадосмо *преко подне* (В. Јагић, Спомени мојега живота I, 24). — Како овдје сјео сам *о подне* ... (М. Огризовић, Хасанагиница, Згб. 1909, 155). Кад је звонар Мишко звонио јуче *о подне*, пребио се бат (Коприве, 1913. г., 1/4). Онај ништавац је зацијело ухватио згоду данас *о подне* (Ф. Киш-Хорват, Насмијани удеси, Згб. 1918, 161). И тако је седам наших домобрана напајало ... *о подне* ... своју кравицу (Крлежа, Књижевна република, 1923. г., 2/61). Морамо *о подне* отпутовати кочијом (Charls Dickens, Posmrtni spisi Pickwickova kluba, I, Згб. 1953, 260; превео С. Креших).

¹⁰ „Проширене падежне облике ... *подне* — *поднева* ... употребљавају већином хрватски писци и уопште писци из западних и северозападних крајева наше језичке територије. Немам ниједнога писца који је отуда а код којег промена ове именице не би гласила тако“ (Милановић 1954: 97).

авлији ... нехотице заборавим све своје малочашње молитве и завете (Б. Ивков, Језа, Бгд 1983, 42).¹¹

Но, и поред свега поменутог и наведеног, овакве облике наша граматичка норма никада није (била) прихватила, што значи да је деklinација типа *подне-подна* супстандардна и најчешће регионално маркирана. За наше излагање то, међутим, није битно. Битна је само чињеница да је деklinабилност им. *подне* у неким синтаксичким позицијама могућа (али у њима не само да није обавезна, већ је врло ретка), док је у другима редовна.

То, практично, значи да им. *доба* и *подне* не спадају, упркос тврдњама неких граматичара, међу (апсолутно) непроменљиве именице у нашем језику. Као главни разлог за факултативни или позиционо условљени изостанак посебних деklinационих форми код ових именица најчешће се помиње значење¹². Мада семантички момент не треба никако занемарити, он сигурно није могао бити пресудан (или не бар једини); постоје и многе друге именице које се често употребљавају „у прилошком значењу“ (нпр. *јутро* или *вече*, да останемо при називима за делове дана) па нису индеклинабилне. Чини се да су важнија морфолошка својства ових двеју именица (на што се такође, и у цитираним радовима, указује). За *доба* је битно да је то једина именица средњег рода с наставком *-а* у ном.¹³ За *подне* је пак важно да је сложеница с обликом именице *м у ш к о г* рода у основи (некадашње *дан-дне*; уп. о *Петрову дне* и сл.). Осим тога, то је једина наша им. средњег рода с *-е* у ном. којем не претходи палатал (уп. *грање, поље* и сл. : *село*), одн. једина у којој није било јотовања.

2. Именице које то нису

Међу оне који понављају причу о непроменљивости им. *доба* и *подне* можемо убројати и Р. Симеона (1969: I/916), с тим што он, уз њих, наводи и *пд* (*пол*) одн. *пола* и *пуг*. Нема никакве сумње да су, у примерима које Симеон наводи, те речи недеklinабилне, питање је само да ли су и именице. Граматике се обично нису тиме бавиле, осим, колико смо могли запазити, Маретића, који у одељку „Додаци деklinацији именица“ каже: „Ријеч *пд* је некад гласила *пол* и *б и л а* је [разред — М.Н.] именица мушкога и женскога

¹¹ Занимљиво је да Ивков има, у истом роману, обе деklinације: *око подна* одн. у *широка летња поподна* и *претходног поподнева* одн. *током поподнева*.

¹² Уп.: „Именица *доба* или се осећа са својим основним значењем и тада се прилошки употребљава ... и остаје непроменљива; или ... добија друга засебна значења која траже ... праву промену“ (Ковачевић 1951: 255). „Именица *подне* нема промену по падежима кад је у свом основном значењу и у непосредном додиру с предлозима“ (Милановић 1954: 104).

¹³ Ово *-а* се у неким народним говорима перципира као наставак им. женског рода или, чешће, као наставак ном. мн. им. ср. рода, па се *доба* понаша као *plurale tantum*.

рода ... Ријеч [!] *пџла* (тј. половина) може се склањати, али се не мора, нпр. *коса му је до земљице црне, полу стере, полом се покрива ... па он сједе пити мрко вино, пола пије, пола Шарцу даје*“ (1963: 187). Аутори Речника МС раздвојили су, по нашем мишљењу потпуно оправдано, као посебне одреднице: *пџла*¹ (регуларно деклинабилна им. ж. рода) и *пџла*² (‘прилог за количину’). У томе је речнику, међутим, избегнуто изјашњавање о томе које је врсте речи *по(л)*, па уместо ознаке „м“, „ж“ или „с“ стоји: „пџ (у именичкој служби) непром. *пола, половина*“ (нпр. *госпођица и по, у по гласа*). За *пуг* и *пуга* поново је употребљена спасоносна формулација „у ... служби“, али овога пута „у прилошкој“. Из њих се ипак може закључити да *пџ* и *н* и *ј* е именица (јер зашто би нешто било у служби именице ако је већ именица), док би то *пуг* одн. *пуга* у примерима типа *задњи пџт, овога пџта, два пџта, пет пџта*, па чак и у *трипџт* могло бити! Неких разлога за њихово различито третирање заиста има. Прва од њих има „именичку службу“, али нема нека од основних својстава именица — род и број, нити уз њу може стајати било какав атрибут. Друга, опет, има „прилошку службу“, али има назнаке рода и броја (нпр. *задњи пџт, десет пџта*).

За разлику од претходних речи, код назива фонема (одн. гласова) и слова (одн. графема) не постоји т а к в а (али не и никаква) дефектност; уп., нпр.: На корицама књиге налази се велико *стилизовано М*. Изговара *отворено е*. Отуда у Речнику САНУ стоји нпр. уз *л* (Л) скраћеница *с* (= средњи род) и дефиниције значења као и за друге, тј. за ‘праве’ именице: ‘алвеоларни сонант’; ‘слово којим се обележава тај глас’: ‘скраћеница за литар’ и др.¹⁴ Тако су, као именичке одреднице, обрађени и *а, б, в, г, д, ђ, ж, и, ј, н, с* тим што је уз њих додат квалификатив ‘непром(енљиво)’. То је, заправо, једина суштинска разлика између ових и огромне већине других именичких одредница у овом речнику. Међутим, у РМС, и поред дефиниција аналогних онима уз ‘праве’ именице, ни уз један од назива српских фонема и ћириличких слова не стоји ни ознака рода, нити било какав други квалификатив, што би могло да значи да их његови аутори не сматрају именицама (или да су одбили да се о томе изјасне). Мада се такав поступак (без именичке ознаке рода, али с именичким дефиницијама) да лако објаснити, не може се рећи да је уобичајен, за разлику од обраде ових ‘речи’ у Речнику САНУ, примењене и у речницима неких других језика¹⁵. Пођемо ли (и) од тога, можемо међу непроменљиве именице у српском језику убројати и називе фонема (одн.

¹⁴ Тако је у Речнику САНУ до сада поступљено у већини, али не у свим случајевима, тј. код *з* (З), *к* (К) и *м* (М) изостаје ознака *с*, па је самим тим отпала и потреба за квалификативом *непром(енљиво)*.

¹⁵ Уп., нпр., С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1977; *The Penguin English Dictionary*, 1985; *Webster's New Collegiate Dictionary*, 1977.

гласова) тога језика и слова којим се представљају те фонеме (одн. ти гласови): *a, б, в, г, д, ђ, е, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ч, џ, ш*. Сходно томе, оправдано је третирати као именице и имена слова других азбука, нпр.:

наша латиничка: *a, be, ce, че, це, de, dže, де, e, ef, ge, ha, i, j, ka, el, elj, et, en, enj, o, pe, er, es, еш, te, u, ve, ze, же*;¹⁶

грчка: *кси, ми, ни, пи*¹⁷, *пси, ро, тау, фи, хи*;

глагољска и стара ћирилска: *буки, вједи, јери, рци* (слово „р“), *шта*.

Уколико се у речницима наводе ови називи, уз њих такође стоји ознака рода и одговарајуће дефиниције, чиме се број непроменљивих „именица“ у нашем језику вишеструко увећава¹⁸; уп. *дуго* (*кратко, отворено, затворено*) *е, високо це, пекадашње(га) јери*.

Напомињемо да међу називима за нека староћирилска и грчка слова има доста оних који имају и именичке деклинационе карактеристике, нпр. *ижица, јат, јер, јус* ... одн. *алфа, бета, гама, дельта, ипсилон, тхета, фита* ... С друге стране, непроменљиви су називи за тонове солмизације: *до, ре, ми, фа, со, ла, си*, у нашем језику опет средњег рода. Истога су рода у Речнику САНУ називи за тонове повишене за пола степена *гис* и *дис* (изостало је *амс* и *емс*), док уз *фис* и *цис* у РМС стоји ознака 'м(мушки род), непро(енљиво)' (изостало је *амс, емс, гис* и *дис*). Ни у једном од ова два речника не наводе се називи за тонове снижене за пола степена типа *гес, дес*, који су такође индеклинабилни, као и већ егзотично, мада у музикошкој литератури засведочено *десес* и сл.¹⁹

¹⁶ Према загребачкој Приручној граматици ово би била само имена латиничких с л о в а, док се гласови (и фонеме) „називају: *a, бѡ, сѡ* ...“ (ПГХКЈ 1979: 29).

¹⁷ То је, као што се добро зна, не само име слова него и назив за број. У РМС стоји: *πй* им. непром. мат. 'број којим се изражава однос између обима круга и његова дијаметра (према имену грчког слова π)'. Занимљиво је да није наведен род ове 'им(енице)', свакако средњи.

¹⁸ Међутим, Клаић (1955—56: 53) сматра да је „деклинација и акцентуација“ једнословних именица странага порекла на *-е, -и* и *-у* „сигурно добро примјенљива у поступку с именима појединих гласова: *а*, ген. *ѡа*, пл. *ѡѡѡи*, *бѡ*, ген. *бѡа*, пл. *бѡѡѡи* и т. д.“

¹⁹ Наведена разлика у ознаци рода уз одреднице типа *дис* можда потиче отуда што су оне у РМС (који је делом и Речник Матице хрватске) вероватно обрађене у Загребу, а оне у РСАНУ резултат су рада београдских лексикографа. Мушки род је, иначе, мотивисан родом им. *тон* (уп. у РМС: *цис* м муз. *тон* „*це*“ *повишен за половину тона*).

Сви ови називи у речницима се с разлогом узимају као маргинална лексика, која тражи и доста времена и простора за поуздано утврђивање граматичких одлика, као што су деклинабилност или недеклинабилност, припадност одређеној категорији речи, мушки или средњи род и др. Што се њиховог рода тиче, чини се, на основу површних сазнања, да је мушки род у наведеним случајевима обичнији у хрватском него у српском узусу, у којем такође има колебања. Тако се нпр. у београдској филолошкој средини обично говори и пише *танко* и *дебело јер*, али *мали* и *велики јус*.

Упркос наводима из тако ауторитативних речника (РМС и, поготову, РСАНУ), тешко да би неко називе типа *л, ел, ла, пи, јери* и сл. навео као именице, макар био и језички стручњак²⁰. То, у мањој мери ипак, важи и за случајеве (који су заправо примарно прилошки, а тек секундарно прид. непром. и именица) попут ликова (латинске основе) *пер-си* ('говорење некое Ви') и *пер-ту* ('говорење некое ти'), који се у РМС такође наводе као непром. им. ср. рода; у њима реч није аутохтона именица, али се употребљава (одн. може употебити) у именичкој служби. Као пример потпуне обраде навешћемо из Речника САНУ, прво, *бау-бау*, што је обрађено у посебној одредници као узвик, и *баубау*, што је наведено као непроменљива им. м. рода у значењу 'баук'. С друге стране, дата је само једна одредница речи *вау*, која је граматички квалификована као ономатопејски узвик и тако прво дефинисана ('в. ав'), а потом, под бројем 2, наведена њена „им(еничка) служба“, род (м), квалификација „непром.“ и две семе: 'пас, куца (у децјем говору)' и 'баук'. Овако се најчешће поступало и у другим сличним случајевима, не само код узвика (в. *јао, куку* и др.) него и, нпр., код ознака темпа у музици типа *анданте*: „прил. ... 1. 'умерено, полако'. 2. (у именичкој служби) м и с 'музички комад или став умерено лаганог темпа'.“²¹

Све ово, као и чињеница да субјекатску (а често и објекатску) функцију могу имати практично све врсте речи²², помало релативизује одн. доводи у питање класичну строгу поделу речи на врсте²³ и као да нас ослобађа потребе навођења речи које припадају овим 'прелазним' моделима. Не можемо, међутим, да не приметимо како и међу речима које примарно нису именице, него су само 'у именичкој служби', убедљиво преовлађују оне деклинабилне (уп. у Речнику САНУ одреднице *један, млад, матор, мој, наш...*). У таквим је случајевима индеклинабилност само нешто чешћа

²⁰ Јасно је и зашто их најчешће нема ни у одељцима о именицама наших граматика и сл. приручника. Уп., ипак, код Маретића: ... Имена се слова, дакако, не склањају: ова разлика у изговарању Ћ. В. пис. 6“ (1963: 187)

²¹ Из овога произилази да је *анданте*, кад је „у именичкој служби“, деклинабилна реч у нашем језику. Клаић (1955—56: 75) каже да ћемо „музички појам *анданте* ... деклинирати: *анданте, андантеа, андантеу*, пл. *андантеи, андантеџа* и т. д.“. У његовом речнику страних речи (Клаић 1974) *анданте* се такође 'склања' кад значи 'полагани музички ставак' (с тим што сада на истом слогу уместо краткоузлазног акцента стоји краткосилазни). Чини нам се да би за ово било врло тешко наћи стварне потврде.

²² Уп., на пример: Нисам био убеђен да је политички корисно извршити атентат на краља Александра, али сам сарађивао *са другом Једанаест* (Д. Ћосић, Отпадник, Бгд. 1990, 243). Проломило се *одлучно не!* Чуло се *потмуло туп-туп*. Ови примери само показују да и рече одн. узвици (за које су већ претходно наведене неке потврде) могу имати субјекатску функцију, као што могу и остале неименске врсте речи (в. Стевановић 1974: 31-32).

²³ О чему је опширно и убедљиво писао још Белић у својим Лингвистичким испитивањима (в. Белић 1958, стр. 89—91 и др.).

него иначе, али нема сумње да и ту представља велику граматичку аномалију.

3. Апелативне туђице и апелативна лексика у „цитатној функцији“²⁴

Међу 'правим' апелативним именица врло је мало недеклинабилних (тим пре што су, као што смо видели, *доба* и *подне* то само факултативно или условно) и готово све су несрпског (одн. уопште несловенског) порекла. Пронашли смо, ипак, код Вука одн. у РСАНУ императивну сложеницу *врстѣлези* (врс-те-лези, тј. врзи те лези) 'шаљиво име за измишљен празник (дан у који се не ради)²⁵, које у Злакуси код Пожеге гласи *вртѣлези* (РСАНУ). У Хрвата је (или бар код хрватских писаца) изгледа обична сложеница *нишкористи* (дијал. *ниш*[x] + ген. им. *корист*) ('особа која није ни од какве користи; залудна, беспослена, докона особа; пропалица').²⁶

Од осталих словенских именица можемо навести још само „застарело“ *аз-буки* ('азбука') и рускословенско одн. црквенословенско *вјерују* (*верују*) ('молитва у којој су укратко изложена основна начела хришћанске вере'; 'начела уопште, уверење'). Обе ове именице средњег рода потпуно одударају од типичног модела српског језика у којем се „основа номинатива углавном ... завршава на сугласник“ и у којем се „номинатив јд. ... може завршавати само на три од пет вокала, тј. на: *о, е, а*, који су увек кратки“ (Фекете 1971: 251). Тај услов не испуњава ни недеклинабилна им. м. мушког рода *деци* (што је заправо скраћеница од лат.-грч. децилитар)²⁷. Овима

²⁴ „Под цитатном се функцијом подразумева овдје могућност упорабе некога језичног средства — који се иначе активно не употребљава — бар када се наводе имена подријетлом из других средина“ (Брозовић 1976: 44). У овом раду се то односи не само на имена (в. следећи одељак) него и на „навођење“ неких апелатива „из других средина“, нпр. *леди, мадам* и сл.

²⁵ Етимологија и дефиниције значења преузимање су најчешће из РСАНУ или РМС.

²⁶ Уп.:

Нису хтјели да се замјере начелнику. Може им требати, макар и јесте „*нишкористи* и *жалибоже*“, како се то говорило у четири ока (С. Колар, Или јесмо или нисмо, Згб. 1933, 181). Стари је био исто таква блуна као што су му и синови. Сви скупа заједно, *ниш користи!* (М. Крлежа, Излет у Русију, Згб. 1926, 92). Зна се каткад јаче наљутити на оне двије тетице ... оне двије *нишкористи* (М. Шеноа, Дијалози и драмолети, Згб. 1914, 25). Тако је и с тим Рајковићем. Битанга, *нишкористи* — и како га још нису све називали (В. Цар Емин, Иза плиме, Згб. 1913, 162). Нека Вид Кисел пази ... те спречи да би на аустријску страну долазиле сличне непријатељске *нишкористи* (Ј. Мал, Ускочке сеобе ..., Српски етнографски зборник. XXX, Љубљана 1924, 72).

²⁷ Према једном тумачењу, „највероватније је да је њена [им. *деци*] непроменљивост поникла у синтагми са именицама чију одређеност у количини означава (на пример *деци вина*). Овакви случајеви, као што је познато, нису усамљени. Има и других именица које у тој функцији губе парадигму [,] тј. онда кад се и значење своди на означавање количине (исп. *са месец дана рада, са литар воде* и сл.) (Игњатовић 1963: 211). Овоме би тумачењу могла ићи у прилог и чињеница да је огромна већина име-

бисмо могли додати јапанске речи мушког рода *оригами* ('уметност прављења фигурица од хартије') и *хаику* ('врста кратке песме од три стиха са по 5, 7 и 5 слогова').²⁸ Оријенталнога су порекла *ефенди* (ефендија — 'међу муслиманима, титула за учене људе; господин, господар'), *гази* (газија — 'херој, ратни јунак'), *хаџи* (хаџија — 'онај који је ишао на хаџилук') и *чорбаџи* (чорбаџија — 'газда'), које се у тој форми употребљавају готово увек несамоствално, у некој врсти блокиране синтагме типа: *ефенди Мига*, *гази Осман*, *хаџи Ђера* одн. *чорбаџи Замфир*, што је пресудно утицало на њихову непроменљивост.

Упркос томе што су у складу с наведеним моделом, ниједна од следећих им. мушкога рода, од којих неке спадају и у савремени књижевнојезички лексикон, није деклинабилна: *бриџет* фр. 'смеђ, црномањаст мушкарац'; *бриџес* енгл. 'спортске панталоне за јахање'; *карго* шп. 'бродски терет; терет уопште'; *кошер* хебр. 'јело и пиће које је у складу с јеврејским прописима'; *улимо* тал. 'последњи дан у месецу'; 'термински посао закључен за последњи дан у месецу'; 'ознака за оно што је последње'; *форте* тал. муз. 'динамички знак за снажно, гласно извођење тонова'²⁹. Да није само „обично непром.“ (РСАНУ), овде бисмо могли навести и шп. *мертио*. Из овога је језика и новија позајмљеница *мачо* ('прави мушкарац, мушкарчина') за коју претпостављамо да је недеклинабилна, мада за то немамо потврде. Сигурно је пак да у атрибутској функцији (у којој се

ница м. рода не само на дуго већ и на кратко *-и* (а све су страног порекла) деклинабилна: *алиби -ија*, *бузуки -ија*, *виски -ија*, *дерби -ија*, *еки -ија*, *зомби -ија*, *јаги -ија*, *киви -ија*, *кикирики -ија*, *колибри -ија*, *махагони -ија*, *сувлики -ија*, *такси -ија*, *хиги -ија* итд., а то важи и за једносложно *иши -ија*. Узгред да напоменемо да није, наравно, цело *-ија* падежни наставак, већ и припада основи, а је падежни наставак за ген., док је *ј* настало у хијатској позицији као 'прелазни глас'. То, практично, значи да именице типа *такси* припадају парадигми им. типа *јелен* (укључујући и ном. сг. с наставком *-а*, који је код им. типа *такси* редован и у вок.), а да се од њих разликују само вокалском основом.

²⁸ Те су речи релативно нове и нераспрострањене у нашем језику, па су и зато (засад?) недеклинабилне. Уп.: *Хаику* је доживљај, сензација природе! (П. 32). Црњански је *хаику* осећао онако како је осећао живот у бури случаја (П. 21). То не значи да се за *хаику* није знало и раније (П. 21). Црњански је био први југословенски аутор који је за наше читаоце писао о *јапанском хаику* (П. 21). Схватање и поимање *хаику* Црњански остварује објашњењем Луја Кушуа (П. 23). Интерпретира песника ШОКЕ и варијације истог *хаику* Нобунанге, Хидејошија и Јејасуа (П. 24). Истиче његову хуманистичку визију зена у *хаику*, као и у *антиратном хаику* (П. 25). [То] је класични поступак у *хаику* (П. 31) ...

Деклинабилне су, иначе, именице м. рода на *-у* (дуго и кратко) из других језика: *барбекју -уа*, *вуду -уа*, *глу -уа*, *ему -уа*, *зебу -уа*, *иглу -уа*, *какаду -уа*, *катеху -уа*, *куду -уа*, *рагу -уа*, *шоу -уа* ..., у којима је генетивни падежни наставак само *-а*, док је *-у* део основе. То значи да и ове именице имају у ном. сг. наставак *-а*, као већина мушких именица словенскога порекла, па сходно томе и њихову парадигму.

²⁹ Тако у РМС, док Клаић (1955—56: 55) каже да од поимениченог *форте* „можемо чути ген. *фџртеа*, пл. *фџрген*“.

најчешће и употребљава) имамо увек исти облик: *мачо тип, мачо фрајер*, ген.-ак. *мачо фрајера* и сл.³⁰

И међу апелативним именицама женског рода, али, бар колико сада знамо, само онима из француског и енглеског језика, може се пронаћи понека недеклинабилна, па и кад испуњава услов по којем „им. ж. р. могу имати у ном. јд. само *ø* и *a*“ (Фекете 1971: 251): *бакара(т)* фр. ('врста хазардне игре картама'); *мадам* фр. ('госпођа'); *мис* енгл. ('госпођица'; 'девојка која је на конкурс проглашена за прву лепотицу')³¹. Изузетке од претходно изнетог модела за им. ж. рода у српском језику чине специфичне наше им. *мати* (данас обичније и распрострањеније *мајка*) и *кћи* (често (*к*)*ћерка* или сл.), на које ћемо се вратити нешто касније (в. и напомену бр. 46). На -и су и непроменљиви англицизми: *беби* (*бејби*) (најчешће у значењу 'беба'); *леди* ('госпођа, дама'); *мледи* ('титула којом се ословљава „леди“, енглеска племкиња, госпођа').

Недеклинабилност им. типа *мадам* може се објашњавати чињеницом да „веза фемининског К [конгруенцијског] индикатора са П [парадигматским] индикатором није више продуктивна у модерном језику“ (М. Ивић 1960: 198). У случају *мадам* и *мис* могућно је да је неку улогу играла и разлика између парадигматског модела којем припадају одговарајуће српске именице (*госпођа* и *госпођица*) и онога којем би, по морфолошкој структури, морале припадати наведене стране. На недеклинабилност именица *мадам*, *леди* и сл. утиче и њихова честа употреба у донекле блокираној позицији испред имена и у вокативу, тј. падежу у којем наставак често изостаје.³²

4. Властите именице несловенског порекла

За разлику од, ипак, ретких индеклинабилних апелатива, непроменљива властита и м е н а (најчешће она која се јављају у помињаној „цитатној функцији“) — под условом да су страна или творена по страном моделу, одн. да су несрпског и уопште несловенског порекла и да су женска — нису никаква реткост. То посебно важи за англосаксонска, романска и германска (женска) лична имена на сугласник (одн. са наставком -*ø*³³) типа: *Алисон, Бет*,

³⁰ Према мишљењу М. Ивић, код оваквих и сл. именица проблем је у томе „хоће ли се у сваком конкретном случају завршно -*o* односно -*e* осетити као номинативни наставак или, напротив, као део основе“ (1960: 207).

³¹ Ја ћу питати *мадам* (Ф. 392). ... за ближе упознавање са *мадам* Ламом и њеном кећери (Ф. 391). — Умољавате се да присуствујете сахрани *Мис* Ане Форсајт (Ф. 103)

³² С друге стране, у неким регионалним српским идиомима има именица које се посведочују само (или готово увек) у вокативу: *мајле, сѐле* и сл. (и наставак је вокативни).

³³ Питање је с колико права се може говорити о наставку -*ø* у ном. ако се има у виду да исти облик имамо и у свим другим падежима?

Блани, Брижит, Брук, Грејс, Гретхен, Гудрун, Дагмар, Долорес, Дорис, Евелин, Елизабет, Ен, Етел, Ивет, Инес, Ингеборг, Карин, Кармен, Карол, Ким, Кејт, Клер, Колеџ, Мадлен, Манон, Маргарет, Марџит, Марго, Марион, Меган, Мерилин, Мерцедес, Милдред, Мирјам, Мишел, Морин, Напет, Нивес, Перл, Рут, Симон, Хелен, Хилдегард, Флоренс, Черил, Џоан, Џејн, Џенет, Џуд, Шарлот, Шерил(ин) ... Српска женска имена имају у ном. готово увек наставак *-а*, док страна могу, како је то показао Фекете (1971: 252—253), бити „са завршетком ном. јд.“ на било који од пет основних вокала. Од њих су најбројнија недеклинабилна имена (претежно романског, најчешће француског, и англосаксонског порекла) на *-и*: *Бети, Габи, Доли, Дороги, Елфи, Кеги, Кимберли, Кирби, Кити, Лесли, Лили, Мерџори, Семи, Тифани, Хајди, Хилари, Џули, Ширли ...*, а уп. и наше 'модерне' хипокористике *Вики* (: Виолета), *Маки* (: Марија), *Снеки* (: Снежана) и сл.; доста су ређа она на *-е* типа: *Анке, Илзе, Инге, Најке, Хајке* и др., док имена (којима, као што се из примера види, придружимо и хипокористике) на *-у* „не налазимо у већем броју“ (Фекете 1971: 260); уп. *Ариу, Лулу, Муму, Пупу, Шушу*. Постоје женска имена и на *-о*: *Бо* (може бити и м.), *Клио, Марго, Саламбо, Сафо, Сиримаво* и сл., за које Фекете истиче да ће се мењати као имена на *-а* типа *Даница, Кошчица* (1971: 259; уп. и П. Ивић 1990: 305). Ради се, дакле, о хибридној појави потпуно непознатој нашим женским именима (и женским именицама уопште). Стога не би био нимало изненађујући ни изостанак падежних наставака, бар у неким од оваквих имена, и то готово сигурно у *Бо* (глумица *Бо Дерек*, глумице *Бо Дерек* итд.) а вероватно у *Марго, Сиримаво*, тим пре што српске именице на *-о* и *-е* обавезно нису женског рода (уп. М. Ивић 1960: 196).

Треба, ипак, рећи да код неких женских имена на сугласник „постоји и могућност промене по обрасцу друге врсте (осим у номинативу, акузативу и вокативу): ген. *Маноне*, дат.-лок. *Манони*, инстр. *Маноном*“ (П. Ивић 1990: 287).³⁴ Иако је Ивић ову тврдњу изрекао такорећи узгред, у фусноти, наше (поновно) читање Голсвордијеве „Саге о Форсајтима“ у преводу Михаила Ђорђевића показало је њену велику (признајемо, помало изненађујућу) сагласност с језичком праксом. Примери које смо пронашли у првој половини овога дела (наводимо их само део) потврђују изостанак падежног наставака „по обрасцу друге врсте“ у ак. и вок. ако у ном. имамо наставак *-ø*:

³⁴ Нешто дуркчије о томе говори И. Клајн: „Француска имена с муклим *e* на крају, као *Françoise, Simone, Brigitte*, код нас се пишу према изговору *Франсоаз, Симон, Брижит* или се француско *e* замењује нашим *a* — *Франсоаза, Симона, Брижита* ... Падежи ће у сваком случају бити према женској промени, дакле од *Франсоазе, писмо Симони, с Брижитом* и сл.“ (Јез. прир. 1991: 104). Надамо се да ово „у сваком случају“ значи 'увек по деklinацији им. ж. рода типа *жена*', а не 'увек деklinабилно'. Уп. и: „*Брижит* (*Brigitte*) или *Брижита*; у промени: *Брижите, Брижити, Брижитин* итд.“ (стр. 211).

н о м.: *Виинфред*? Она има много деце (51). *Виинфред* уздахну (387). Њему се прилично допадала *Франсес* (168). Тетка *Хестер* није одговорила ништа (101). *Цун* је стајала испред њега (19). Наша драга *Цун* има тако одлучну нарав (25). *Цун* је тек девојка (46). *Цун* ће добити педесет хиљада (258) и др.

а к.: (1° самостално употребљено име или име + презиме) Гђа Смол је ... питала *Виинфред* Дарти за потврду те вести (76). Позивали [су] ... *Виинфред* Дарти и њеног мужа (238). Ја сам увек жалио *Виинфред* (385). Поздрави *Виинфред* (385). Видео је у машти *Виинфред* (396). Ишао сам да видим *Виинфред* (398). Затекао је гђу Септимуса Смола и *Хестер* ... готове (76). Једном [је] одвезао у позориште *Цун* и Бозинија (19). Он није волео *Цун* (53). *Цун* жигну у срце нешто ледено (55). Сад је утицала на њега да напусти *Цун* (87). Рече да ће послати преко парка да дозову *Цун* (98). Водим *Цун* у позориште (111). Један вал мириса азалее запахну *Цун* у лице (115). Није никако видео *Цун* (182). Ти свакако нећеш обавезивати *Цун* (197). Водио је *Цун* два лета узастопце (210). Беше у кућињи кад пријавише *Цун* (212). Она поздрави *Цун* (214). Њене очи отпратише *Цун* до врата (216). Гђа ... не изусту ни речи, нити упита *Цун* о њему (252). — (2° апозитив + име) Заблену се укочено ... са изгледом који је тако плашио *тетку Хестер* (131). Чак и не спомену *тетку Хестер* (178). Колико има откако су се вратила кола пошто су одвезла *госпођицу Цун* на станицу (35). — (3° предлог (+ атрибут) + име) Добра ствар за *Виинфред* и мале Дартије (385). То је дивно за *нашцу драгу Цун* (75). За „*ту малу Цун*“ ... то вече ... беше најбедније које је икад провела (121). — Он погледа натраг на *Цун* (289). Сви су знали да се оне [речи] односе на *Цун* (447). Он погледа у *Виинфред* (383). Никад га не видим да погледа у *Цун* (122). Сомс опет погледа у *Цун* (182).

в о к.: Збогом, *Хестер*; збогом, *Виинфред* (175). *Хестер!* — рече она. — *Хестер* (176). *Цун*, ви не пијете ништа? (117). — Шта ви мислите, *тетка Хестер*? (175).

С друге стране, у обележеним падежима јављају се и облици с деклинационим наставцима им. типа *жена*, и то у дат. чак често (за лок. има мало потврда), а у ген. и инстр. врло ретко:

г е н.: Кораци које је за овај час имао у виду тичали [су се] *Виинфреде* (386). — Никола [је] чуо од *Хестере* за ту примедбу своје кћери (365). Од *Цуне* је чуо да је Сомс скупљач слика (407). Чинило му се као да ... постаје све млађи ... *поред Цуне* и малишана (314).

д а т.: Припадала је *Виинфреди* (376). Дарти је саопштио ствар *Виинфреди* (378). Говорила је много у прилог *Виинфреди* (383). Тетке су касније пребациле *Цуни* због тога шешира (17). То је била формула која *Цуни* није била непозната (32). Било је немогуће поверити *Цуни* своје уверење (44). Бозини [се] окрену *Цуни* (53). Он је не би никако пустио, рекла је она *Цуни* (56). *Цуни* навалише сузе у очи (95). *Цуни* прво дође да оде одатле (115). Дао бих их *Цуни* да их чува до одређене ноћи (119). Та прича ... беше достављена *Цуни* (133). Често би рекао *Цуни* (251). Ако се *Цуни* то не допада, она може имати свој месечни приход (291). *Цуни* је рекао да ће још размислити (295). — Он [је] своју прву званичну посету теткама — Ани, *Цули* и *Хестери* — учинио у меком, сивом шеширу (16). Ипак је то испао прилично леп скуп, те ће *теткама* *Цули*

и *Хестери* бити мило да то чују (376). Она је донела несрећу *вашој кћери Цуни* (408). ... мојој напред поменутој *унуци Цуни* ... (255). — Сумњам да ће бити оно што одговара *нашој драгој Цуни* (25). Саопштио сам ствар *јадној малој Цуни* (303). — ... чинили су његове односе *према Цуни* тако чудно опрезним (403).

и н с т р.: Може рећи да ће му бити потребан сав његов новац пре него што буде крај тој ствари *са Цуном* (31). Али је стварна невоља *са Цуном* била у томе што она никад није годила његовом естетском смислу (403).

л о к.: Не могу да кажем много *о Цуни* (197). Намеравао [је] да разговара с Иреном ... *о Цуни* (353).

Занимљиво је да им. ж. рода с наставком *-ø* у ном. имају, додуше само спорадично, парадигму им. ж. р. с наставком *-а*, иако у нашем језику постоји регуларна парадигма им. којој по ном. припадају и имена типа *Цун*. Разлоге за ову небичност треба тражити пре свега у чињеници да готово сва српска ж. имена (како народна, тако хришћанска, а и муслиманска) припадају деklinацији им. типа *жена*, па та парадигма фигурира као обавезно обележје женског имена. У случају имена типа *Цун* то правило у колизији је с другим, по којем им. ж. рода с наставком *-ø* у ном. не могу имати парадигму им. с наставком *-а* у ном. (већ ону по типу *љубав-љубави*). То је, како се нама чини, и главни разлог за њихову редовну или факултативну недеклинабилност. Тако и у роману „Сага о Форсајтима“, укупно узевши, убедљиво преовлађују примери без посебних деklinационих форми:

г е н.: Улазак *Франсес* и Еуфемије учини ... крај томе разговору (168). То је било примање приликом веридбе *Цун* Форсајт, унуке старога Цолиона Форсајта (14) Сетио се *Цун*, њене мртве мајке, и целе историје (89) — Он се упути према кући *своје сестре Винифред* Дарти (371). Тетке ... одмах скочише на ноге, дрхћући ... од поноса услед повратка *одметнице Цун* (444). ... између његове *унуке Цун*, *Сомса* ... и јадног младог Бозинија (314). Славила [се] злосрећна веридба *његове унуке Цун* са младим Бозинијем (316). — Иза те непомирљиве отворености држања *мале Цун* стоји много форсајтовског (214). — Бозини [се] одвоји и оде ... *до Цун* (107). ... све веће бриге *због Цун* (158). Он је *код Винифред* Дарти увео у трпезарију ... *гђу Мекендер* (259). С друге стране *поред Цун* био је Цемс (50). Ја сам мислио да *ради Цун* треба да вам то кажем (156).

д а т.: Свидин га је касније описивао *тетки Хестер* (130). Скоро увредљиво! — рекла је гђа Смол *тетки Хестер* (134). Пожурио [се] да ... *тетки Хестер* каже своје мишљење (166). Окрете се *тетки Хестер* и поче да јој прича (170). *Тетки Хестер* исприча цео ток ствари (276). — Г. Бејнс је био јако љубазан *према Цун* (93).

и н с т р.: Страсна љубав ... га је ... натерала ... да пође *за Цун* (87). Долази у сукоб *са Винифред* (171). Какав је заиста био тај младић, који је својом веридбом *са Цун* ... себе тако добро осигурао (17). Стајао је крај даљих врата у разговору *са Цун* (18). Можда би било много боље за њу да се не дружи много *са Цун* (25). У последње време зближила се *са Цун* (56). Идеш стално некуда *са Цун* (81). Та ствар *са*

Цун скоро је исто тако рђава (210). — Просто си луда за том *Цун!* (72). Сувише се спријатељила с том *Цун* (62).

Нема никакве сумње да за српског (и хрватског) говорника конструкције с апозитивом типа *тетке Хестер* — *тетки Хестер* и сл. или оне с атрибутима типа *нашој драгој Цун* представљају мању аномалију од оних са самостално употребљеним именом типа *Дао сам Цун слику* или *Видео је Цун* и сл.³⁵ Но, како показују наведени примери, за употребу облика с наставком именица ж. рода типа *жена* битан је првенствено падеж у којем се неко име јавља. Посебно су занимљиве прилике у дативу, у којем се, како је то запазио и М. Пешикан (ПСЈ МС 1993: 190), особито често употребљавају облици с наставком *-и*. При покушају објашњења овога феномена треба вероватно узети у обзир чињеницу да је *-и* наставак обе деклинације им. ж. рода и да је датив најчешће беспредложни падеж (уп., нпр., *говорити, дати, обратити се* итд. *некоме*). Тако и код Ј. Ђорђевића и Ж. Симића (такође врских преводилаца литературе писане енглеским језиком) имамо:

Такав је био човек кога је наредник Данхем одабрао *Мебели* за мужа (Из. 118). *Франциси* није ништа (ОВ 79).

С друге пак стране, у овим делима су то, практично, и једини облици таквих имена с неким падежним наставком (за разлику од прилика у Ф., где је дат. на *-и* чест). Насупрот њима стоје стотине примера с недеклинабилним именима у свим падежима, укључујући и датив³⁶:

н о м.: Њено девојачко име је *Кетрин* Линтон (ОВ 42). Где је *Кетрин*? (ОВ 57). *Кетрин* је такође волела музику (ОВ 73). *Кетрин* је била нема (ОВ 88) итд. *Мебел* је стајала у чамцу (Из. 52). *Мебел* поцрвене (Из. 33). *Мебел* је малодушна (Из. 39). *Мебел* је изгледала тако лепа (Из. 141) итд.

г е н.: Морам бити на опрези од чари сјајних очију *Кетрин* Хитклиф (ОВ 188). То је гроб *Кетрин* Ерншо (ОВ 193). Ако се осврнемо на цео ток живота *Кетрин* Линтон ... (ОВ 200). Моје особине нису исто што и особине *Мебел* Данхем (Из. 251). А што се тиче *Мебел* ... (Из. 373). Губитак *Мебел* Данхем сасвим [би ме] сломио (Из. 389). Ти си достојан *Мебел* (Из. 389). — Хоћеш ли да останеш овде, а ја да прокрчим себи пут до *Кетрин* преко Линтона ... ? (ОВ 187). Затим је погнуте главе изјурно из собе, што је произвело ... озбиљну узнемиреност код *Кетрин* (ОВ 66). *Код Катрин* [је била] укоченост савршеног мира (ОВ 199). *Код Мебел* ... појавише се одређене сумње (Из. 193). Недостатак

³⁵ „Људи који говоре српскохрватски често су склони избегавању таквих именица ван директних падежа (номинатив, акузатив, вокатив), нарочито ако именица није праћена одредбом или предлогом. Дативска конструкција *Дао сам Нивес* била би тешко употребљива, али *Дао сам твојој Нивес* — знатно лакше; слично се односе и реченице *Сећам се Долорес* и *Добио сам од Долорес*. На тај начин, те именице удружују у себи елементе непроменљивости и дефективности (некломпетне парадигме)“ (П. Ивић 1990: 287)

³⁶ Преводиоци су то, очигледно, схватили као норму, а горња два одступања од ње била су заправо принуда, изазвана контекстом.

самопоуздања сметња [је] његовом потпуном успеху код *Мебел* (Из. 254). Јуна је стајала крај *Мебел* (Из. 333). Сео је *насупротив Кетрин* [може бити и дат.] (ОВ 117). ... узвикну господин Линтон, окрећући се од мене и *Кетрин* (ОВ 61). Отела [се] од *Кетрин* (ОВ 128). Употребила је сву снагу ... да се отме од *Кетрин* (ОВ 129). Он се удаљи од *Мебел* (Из. 167). Била [је] чак и млађа од *Мебел* (Из. 286). Вртео [се] око *Мебел* (Из. 140). Сваке ноћи ... је огорчено ређао читав низ прича против Хитклифа и *Кетрин* (ОВ 51). Он нема никог крај себе *сем јадне Мебел* (Из. 395). Сви су стајали око наредникове постеле ... *осим Мебел* (Из. 399) итд.

д а т.: Потпарох је могао задати колико је год хтео поглавља *Кетрин* да научи напамет (ОВ 57). Идеја да завиди *Кетрин* била му је несхватљива (ОВ 68). Господарево рђаво понашање и рђаво друштво пружили су рђав пример *Кетрин* и Хитклифу (ОВ 80). Мислим да његове посете нису биле миле ни *Кетрин* (ОВ 82). Зашто то нисте рекли *Кетрин*? (ОВ 114). Немој да кажеш Едгару и *Кетрин* (ОВ 169). Нећеш рећи ни једно слово ... моме брату и *Кетрин* (ОВ 185). Замолим га да иде, тврдећи да је *Кетрин* боље (ОВ 198). Белац ... пође ... у сусрет *Мебел* (Из. 16). Жена Оштре Стреле приђе *Мебел* (Из. 36). *Мебел* се не врати боја у образе (Из. 39). Нисам жалио труда да се допаднем *Мебел* (Из. 112). Ту мараму могу дати *Мебел* Данхем (Из. 144). Интендант се трудио да се додвори *Мебел* (Из. 180). Морамо ... препустити *Мебел* да ради како жели (Из. 252). Остави ту ствар *Мебел* и мени (Из. 253). И баш то сам говорио *Мебел* кад је отрчала (Из. 271). *Мебел* паде у очи једна незнатна околност (Из. 298) итд. (уп. стр. 301, 317, 319, 327, 329, 357, 402, 404 ...). — Речено [му је] да ће после прве речи коју каже *госпођици Кетрин* бити отпуштен (ОВ 63). Нели, помозите *госпођици Кетрин* (ОВ 64). Можеш доћи и пожелети *госпођици Кетрин* добородошлицу (ОВ 65). — Како можеш поредити моје осећање према *Кетрин* са његовим? (ОВ 180). Оно што ти зовеш љубављу према *Мебел* ... само [је] пријатељство (Из. 403). Ти према *Мебел* осећаш ... нежност (Из. 404).³⁷

а к.: То га је подсетило да ... *Кетрин* ... казни (ОВ 57). Хитклифе ... ти си ражалоштио *Кетрин* (ОВ 68). *Кетрин* је било немогуће наговорити да се умири (ОВ 103). Мислиш ли да ћу ја оставити *Кетрин* његовој дужности ... ? (ОВ 180). Хитклиф ... привуче *Кетрин* још више уза се (ОВ 196). Цеспер журно изведе *Мебел* на обалу (Из. 58). Извидник је одредио *Мебел* за судију (Из. 140). Њен је циљ био да спасе *Мебел* (Из. 295). Ја волим *Мебел* Данхем (Из. 404). — Запросио [је] *сироту Бриџет*, моју сестру (Из. 22). Пламени језик осветли ... *ужаснугу Мебел* (Из. 321). — У мени се одједном пробуди интересовање за *гу непознату Кетрин* (ОВ 25). Све је ово врло жалосно за *сироту Мебел* (Из. 226). Моје срце ... је пуно топлих осећања за њега и *Кетрин*! (ОВ 165). То је за *Мебел* био страشان тренутак (Из. 320). Сувише [сам] стар за *Мебел* (Из. 175). Сваљује теже кривице на *Кетрин* (ОВ 51). Заборавите на *Мебел* Данхем (Из. 130). Нисам сигуран како би оно утицало на *Кетрин* (ОВ 189). Његове речи одмах учинише јак утисак на *Мебел* (Из. 17). Баци

³⁷ Уп. и: Национална награда за књижевност додељена [је] *Маргерит* Јурсенар (С. Станић у Поговору књиге М. Јурсенар *Осмех Краљевина Марка*, Бгд 1980, стр. 126).

летимично поглед на *Мебел* (Из. 135). Обећа да ће пазити на *Мебел* (Из. 235). Убрзо стигоше *пред Мебел* (Из. 422). Јуна управи у *Мебел* своје црне очи (Из. 323). Било [му је] пријатно да буде уз *Мебел* (Из. 259) итд.

в о к.: *Кетрин*, љубави! *Кетрин!* (ОВ 87). „*Кетрин!*“ узвикну Изабела (ОВ 128). А што се тиче тебе, *Кетрин*, намеран сам да ти кажем неколико речи сад (ОВ 136). Остани где си, *Кетрин* (ОВ 143). *Кетрин*, прошлог пролећа у ово време жудео сам да те имам под овим кровом (ОВ 164). Ђути, *Кетрин!* (ОВ 197). *Кетрин* Ерншо, да не нађеш мира докле год ја живим (ОВ 203). А ви, *Мебел*, лезите у кану (Из. 57). *Мебел!* — рече Џеспер (Из. 81). Не очекуј сувише од тог младића, *Мебел* (Из. 82). Ми се не познајемо одавно, *Мебел* (Из. 92). Држите се чврсто за кану, *Мебел* (Из. 92). Све је прошло, *Мебел* (Из. 92). *Францис*, драга, повуци га за косу (ОВ 26). Изабела Линтон се не може ни поредити с њом, зар не, *Францис?* (ОВ 64). — Па, *госпођице Кетрин*, како бих ја могла знати? (ОВ 95). Далеко од тога да се шалим, *госпођице Кетрин* (ОВ 96; в. сл. и на стр. 97—100). Реците ми, *госпођице Мебел*, видите ли негде Сендија? (Из. 308).³⁸

и н с т р.: Он би се оженно *лепом Мебел* (Из. 387). Мисли [су му се] бавиле искључиво *младом Мебел* (Из. 418). — Госпођа ... је ћеркала *са Кетрин* (ОВ 56). Дуго се трудио да одржава једнакост *са Кетрин* (ОВ 83). То је био случај и *с Мебел* (Из. 93). Јеси ли много разговарао *с Мебел* (Из. 112). Убрзвавам његов брак *с Мебел* (Из. 167). Морамо *са Мебел* сести у овај кану (Из. 229). Шта је *са Мебел* Данхем? (Из. 373). Ја вам од срца желим *са Мебел* сваку срећу (Из. 377). Трчи да се види *с Мебел* (Из. 421). — Отишла сам *са госпођом Кетрин* (ОВ 111).

л о к.: Поче да ми поставља питање *о Кетрин* (ОВ 180). Много [је] мислио *о Мебел* (Из. 193). Није било никога ко би се бринуо *о Мебел* (Из. 320). Сваке ноћи сањам *о Мебел* Данхем (Из. 403). Желим да чује што више *о Мебел* и *о њеној срећи* (Из. 422). У *Мебел* [се] пробудила сумња (Из. 298).³⁹

³⁸ У Извиднику налазимо и један вок. с наставком *-а*: Сваки живи створ има свој начин живота, *Мебела* (239). Од преко две стотине примера то је једини такве врсте, па га, уз изванредан ризик наравно, можемо сматрати и за обичан хапакс.

³⁹ Зачуђујуће је, заправо, у колико различитих превода налазимо практично идентичне прилике, и то не само у српским, него и у хрватским. Уп., нпр.:

ном.: *Avril* je uzela apartman (MN 304). *Margot* se nasmiješi (MN 158).

ген.: Odvjetnička kancelarija *Margot* Bracken bila je tog četvrtka navečer mjesto sastanka (MN 187). Na ovomu je otisnut žig *Margot* Bracken (MN 221). Nikada se neće odreći svoje ... slobode ... Niti će se odreći *Margot* (MN 225). — Nije se razvilo ništa novo između njega i *Margot* (MN 154). Zatražila [je] pomoć od *Margot* (MN 195).

дат.: Heyward doda slušalicu *Avril* (MN 307). Ostali [su se] povukli prepuštajući raspravu Alexu i *Margot* (MN 90). Seth je osobno podnio izvještaj *Margot* (MN 212). — Naravno, što prije poči *k Avril* (MN 300).

ак.: Što će se dogoditi ako ponovno zaželi *Avril?* (MN 307). Htio je prije oženiti *Margot* (MN 90). Alex [je] vozio *Margot* u njen stan (MN 91). Ručak podsjeti *Margot* na novac (MN 211). Već više od sedmice nije vidio *Margot* (MN 223). — Još je bilo vremena za Roscoea i *Avril* (MN 300). Alex ... je čuo za *Margot* (MN 90). Najljepše na *Margot* bile su njezine oči (MN 85).

После свих ових примера, занимљиво је прочитати множину: Ваздух је био испуњен *Кетринама* (ОБ 25)!

Кетрин и слична интернационална имена могу се лако превести у облик који одговара нашим женским именима (*Катарина* и сл.), што се често ради и данас (нарочито у делима за децу и омладину), али никако у мери и на начин како је се то чинило раније (уп. и Клајн, Јез. прир. 1991: 104).⁴⁰ По правилу, које у великој мери потврђују претходно наведени примери, „као именице на *-а* мењаће се од поменутих и сличних, мада такође ретко, само она женска имена која по нашем језичком осећању могу имати тај завршетак у ном. јд.“ (Фекете 1971: 259). Код многих других одн. друкчијих имена (нпр. код појединих германских или англосаксонских) таква адаптација најчешће није могућа, па она не могу имати падежне наставке именица ж. рода са суфиском *-а* никако, ни факултативно, нити само у одређеним падежима. Уп., нпр.: сећање на (*глумицу, принцезу*) *Грејс* Кели; композиција *Ингеборг* Бугариновић; награда (*познатој хollywoodској глумици*) *Ким* Новак (или *Дорис* Деј); нова плоча (*певачице*) *Алисон* Моје.⁴¹

Исти облик у свим падежима имају у в е к и женска имена на *-и*. Као доказ навешћемо само мали број засведочених примера:

н о м.: *Хајди* је прва стигла горе (Х. 13). *Хајди* застаде да слуша (Х. 15). *Хајди* је нестала (Х. 66). Тетка *Џули* се натмури (Ф. 93). Тетка *Џули* је махала главом (Ф. 175) итд.

г е н.: Преко главе *госпођице Кејти* угледам ... дете (ОБ 45). ... од живахних песмица *госпођице Франси* Форсајт (Ф. 169). Музика *мале Франси* није класична (Ф. 170). Блесну месец ... и падне право на постелу *мале Хајди* (Х. 21). Одмах се она, Дета, сетила *своје Хајди* (Х. 51). У љуљашци је седела лутка *мале Холи* (Ф. 313). ... угађање ћудима *мале Холи* (Ф. 314). Што се тиче *Хети* Чесман ... (Ф. 46). ... соба *тетке Џули*

вок.: Ако се *čudiš, Margot* ... (MN 158). Ако те то занима, *Margot* ... (MN 159).

инстр.: *Sastanak s Avril* bit će завршетак победonosна дана (MN 300). У неколико наврата након почетка *Љубави s Avril* мучила га је савјест (MN 300). Волио је ове *razmirice s Margot* (MN 86). *D'Orseyjevi* су дошли *s Margot* i *Alexom* (MN 151).

Као и у горе наведена два преведена романа, и у овоме налазимо један пример у дат. с наставком *-и*: *A Margoti* је адвокатура *pružala* веже ... (MN 87).

⁴⁰ За ово би се могло навести много примера (понекад и помало комичних), нарочито из деветнаестог и с почетка двадесетог века. Нама је, поред осталих, при руци роман *Гордост и предрасуда* енглеске књижевнице Џејн Остен у преводу Данице С. Јанковић (Бгд. 1953), у којем је *Elizabeth Јелисавета, Јоан Јованки* и сл.

⁴¹ Уп. и Фекете 1971: 260. Занимљиво је запажање овога аутора о опозицији између облички истих мушких и женских имена, која се остварује (не)деклинирањем: „Није редак случај да иста имена могу бити употребљена и за мушка лица (као *Ким, Рег, Симон, Мадлен, Карон* итд.). У оваквим ситуацијама опозиција рода постиже се управо деклинацијом: ако се мења — име је мушко, ако се не мења — име се односи на женску особу“. То важи и за имена на вокал *-о* типа *Бо*, нпр. глума *Бо* Дерек ~ глума *Боа* Брициса. Недеклинабилно је и фр. ж. име *Никол* (Nicole), за разлику од м. имена *Никола* (Nicolas), с деклинацијом им. ж. р. типа *Милица*.

(Ф. 176). — Одбијао сам да идем *без Кејти* (ОВ 61). Хтео је да дође горе *до Хајди* (Х. 36). Кочијаш се попе *поред Хајди* (Х. 125). Деда [је] ... скинуо *са Хајди* покривач (Х. 44).

д а т.: Господар се онда обрати *Кејти* (ОВ 44). Имам нешто да кажем *Нели* Дин насамо (ОВ 185). Свидин рече затим *Франси* достојанствено (Ф. 170). Окренувши се *Франси*, коју је држао за „шик“, он додаде (Ф. 173). То је *Хајди* било управо добродошло (Х. 17). То се *Хајди* много свидело (Х. 54). Пружи онда руку *Хајди* (Х. 88). Цело бакино биће свидело се много *Хајди* (Х. 95). Шум ветра је дивно звучао *малој Хајди* (Х. 20). Причала је још те вечери *својој Хајди* (Х. 93). Сутра ће га показати *Холи* (Ф. 318). *Холи* се допадају њени часови (Ф. 351). Он је касније до ситница описивао *тетки Чули* њену хаљину (Ф. 126). Пожурио [се] да *тетки Чули* ... каже своје мишљење (Ф. 166). — Онда се окрену *према Хајди* (Х. 75) итд.

а к.: Држао сам *Кејти* за руку (ОВ 59). Мазео [га је] више него *Кејти* (ОВ 47). Оштар звук пробуди *Хајди* (Х. 22). Све је то мамило *Хајди* (Х. 24). Петар је погледао *Хајди* (Х. 27). Снешка је мило и захвално посматрала *Хајди* (Х. 33). Стари Цолион је држао *малу Холи* на крилу (Ф. 88). Беше узео *Холи* у наручје (Ф. 164). За мене је била велика радост да виђам вас и *Холи* (Ф. 355). Овај је слушао тетку *Чули* (Ф. 56). Последњи пут ... возио је *Чули* (Ф. 124). Питај *Чули* (Ф. 126). Боље нека пита тетку *Чули* (Ф. 252). — Била је то сасвим нова мисао за *Хајди* (Х. 38). Соба спремљена за *Хајди* била је на углу (Х. 64). Тада ће решити и ону ствар око часова за *Холи* (Ф. 346). За *Чули* је он сувише опор (Ф. 46). Жали [се] на „*неваљалу тета-Кејти*“ (ОВ 87). Дечак кажипрстом показује *на Хајди* (Х. 72). Стално [је] мислила о томе како се преварила у *Хајди* (Х. 82) и сл.

в о к.: Шта ти је, *Кејти*? (ОВ 105). Ах, *драга моја Мери*, погледај! (ОВ 60). Опрости ми, *Нели* (ОВ 91). Како се зове твој лекар, *Фани*? (Ф. 51). Јеси ли уморна, *Хајди*? (Х. 6). Шта је ово, *Хајди*? (Х. 20). *Хајди*, *Хајди*, не плачи тако (Х. 87). Устај, *Хајди*! (Х. 138). *Холи*! Немој да будеш лупкаста (Ф. 354). Дајте Вребалу мало воде, *Цени* (ОВ 60). Но, *Чули*! (Ф. 47).

и н с т р. (засведочен само с предлозима): Стајао је још *пред Хајди* (Х. 62). Петар ... заједно *са Хајди* стаде да гледа птицу (Х. 26). Морао [је] заједно *са Хајди* да разгледа и јеле унаоколо (Х. 39). Господин Сеземан јој је објаснио шта је било *са Хајди* (Х. 119). Поред *Цун* био је *Цемс* ... па стари Цолион са госпођом *Цемс*, *Никола са Хеги* Чесман (Ф. 50). Она је долазила да држи *са малом Холи* часове свирања (Ф. 349). Стари Цолион је ... разговарао *с малом Холи* (Ф. 328). Играо је *си малом Холи* (Ф. 335).

л о к.: Помислим да је он сигурно сасвим заборавио све *о Нели* Дин (ОВ 109). Козе ... стадоше трљати своје главе *о Хајди* (Х. 126). Сада у *Хајди* прекипи све (Х. 84).⁴²

Ако се погледа наведена парадигма (а таква је и код им. типа *леди*), онда пада у очи њена велика подударност с парадигмом наших им. ж. р. с наставком -*ø* (типа *ствар*), којима припадају *кни*

⁴² Ни у другим делима (ни код других преводилаца истих ових дела) не јављају се (нити се могу јавити) друкчије форме оваквих имена. Уп., нпр., превод Теодоре Ребе (Rebba) романа *Хајди* Јохане Шпири, Свјетлост, Сарајево 1982.

и *маги* (с номинативним *-и* као делом основе). Због тога, ако смо добро разумели, М. Ивић говори о „привидној непроменљивости“ енглеске речи *леди* у нашем језику: „Њена привидна непроменљивост потиче од чињенице да се крајњи глас *-и* схвата као завршни део о с н о в е на који се додаје *-в* односно *-и* у зависности од конкретног падежа“ (1960: 199). То би, заправо, значило да је *-и* у ном.-ак. *Хајди* део основе, а *-и* у дат. и лок. — наставак, чиме би се могла објаснити и релативно лака и безболна рецепција оваквих имена од стране српских говорника и бар привидна прилагођеност таквих имена парадигматским приликама у српском језику. Стога цитирано разјашњење делује не само примамљиво него и убедљиво, тим пре што имена, по правилу, немају множину. Ако, међутим, и њу узмемо у обзир (а то морамо учинити нпр. за *леди*)⁴³, онда се привидна непроменљивост ипак претвара у стварну, јер је немогуће надоместити плуралско *-и-ма* које имамо у дат.-инстр.-лок. типа *кхерима*, да прозодијске феномене као 'пратиоце' деклинационих форми и не помињемо (уп. нпр. у ген. множине *кхѐрѝ, ствѐрѝ*). Ради се, у сваком случају, о некој мери дефектности и неуклопљености у наш морфолошки систем страних женских имена и страних апелативних именица ж. рода на *-и*.

С друге стране, треба ипак истаћи да сва наведена недеклинабилна (или факултативно одн. условно деклинабилна) имена творе регуларни посесивни придев суфиксом *-ин*, тј. као и друге именице женског рода, нпр:

Аврелина црвена коса (МН 304), *Аврелине* усне (МН 304), *Винифредин* здрав разум (Ф. 192), *Винифредин* одговор (Ф. 194), *Кетринин* живот (ОВ 163), *Кетринина* библиотека (ОВ 25), са *Кетрининим* именом (ОВ 34), *Кетринине* сузе (ОВ 109), *Маргогин* живот (МН 224), *Маргогине* примједбе (МН 88), *Мебелино* избављење (Из. 76), *Мебелино* лице (Из. 30, 190), *Мебелина* одважност (Из. 16), *Мебелине* очи (Из. 230), *Мебелине* ствари (Из. 151), *Хајдино* друштво (Х. 35), *Хајдине* очи (Х. 73), *Хајдин* покривач (Х. 38), *Хајдино* раме (Х. 28), *Хајдине* ствари (Х. 52), *Холино* лице (Ф. 356), *Холину* ручицу (Ф. 315), удварачи ... *Франсин* (Ф. 179), *Џупин* отац (Ф. 21), *Џупин* положај (Ф. 211), *Џупина* веза (Ф. 296), *Џупина* победа (Ф. 287), *Џупина* соба (Ф. 322), *Џупина* удаја (Ф. 62), *Џупино* име (Ф. 212, 300), *Џупино* лице (Ф. 295) итд.

Занимљиво је да женска имена на *-и* творе, колико смо могли утврдити на основу грађе којом располажемо, без изузетка посесивни придев, док одговарајући недеклинабилни апелативи (типа *леди*) то не могу (што важи и за *мадам*, *мис* и сл.). Логично би, стога, било претпоставити и постојање имена код којих се посесивност исказује другим, синтаксичким средствима. То би можда могао бити случај с именима попут *Алисон*, *Брук*, *Гретхен*, *Ингеборг*, *Ким*, *Меган* и сл. (в. ниже).

⁴³ Ово важи и за апелативне ж. им. типа *мадам*, *мис*, *мисис* и сл. (уп. наше: *госпођа* — ном.-ак. мн. *госпође*, *госпођица* — *госпођице* итд.).

Све ово само показује да је морфолошка игра са страним женским именима много сложенија него што се аутору ових редова у почетку чинило. Што се њихове деклинације тиче, очигледно је да у пракси имамо различите моделе: а) неадаптирани и неадаптибилни облик ном. и недеклинабилност, нпр. *Алисон, Брук, Грејс, Гретхен, Ингеборг, Кармен, Ким, Меган, Марион, Мерилин*⁴⁴, *Пем* (: Памела), *Хилдегард* и сл.; б) неадаптирани, али адаптибилни облик ном. и недеклинабилност, нпр. *Брижит, Елизабет, Џоан, Џун* и сл.; в) неадаптирани, али адаптибилни облик ном. и деклинабилност (хибридни модел), нпр. *Елизабет-Елизабете-Елизабети* и сл.; г) адаптирани облик ном. и деклинабилност, нпр. *Елизабета-Елизабете-Елизабети* одн. *Рахела* (ум. Рејчел, енгл. Rachel) и сл. (потпуна адаптација) (в. и Фекете 1971: 259)⁴⁵. Поједина имена могу припадати свим наведеним категоријама, зависно од морфонолошког лика, нпр. *Мејбл* (а), *Мебел* (б, в) и *Мебела* (г), енгл. Mabel.

Из овога се може закључити да нека од наведених или сличних женских имена с основном на -ø и нису о б а в е з н о недеклинабилна (тип б одн. в). Међутим, ни у таквим именима однос *Џун* (ном.) ~ *Џуни* (дат.) није исти као онај који имамо у *Милца* ~ *Милци*. Могло би се, заправо, говорити о некој врсти суплетивизма⁴⁶, при чему бисмо у ном., ак. и вок. имали основу *Џун-1*, а у ген., дат., инстр. и лок. (факултативно, најчешће у дат.) основу *Џун-2*. У супротном, морали бисмо говорити о посебној именичкој врсти и новој деклинацији, с односом -ø (ном.) ~ -e (ген.).

Иако се у пракси често јављају случајеви недеклинирања појединих страних, несамостално употребљених мушких имена (нарочито у штампи, преводима, титлованим филмовима, телевизијским емисијама и сл., нпр. *Ѕузепе Вердија, Ентони Квина, Николо Паганинија* итд., па чак и *са Жан Реноом, Мајкл Џонсона* и сл.)⁴⁷, ни за једно од оних која се код нас чешће срећу не бисмо могли тврдити да је непроменљиво. Иако се готово увек говори и пише *Мао Цедунг* — *Мао Цедунга, Хо Ши Мин* — *Хо Ши Мина* и сл., ова су далекоисточна имена деклинабилна кад се самостално употребе (*Мао* — *Маоа* — *Маоу* итд., одн. *Хо* — *Хоа* — *Хоу* и сл.). Променљиво је и

⁴⁴ Име чувене холивудске глумице Мерилин Монро јављало се каткада у разговорном језику, као знак присности и фамилијарности, у посрбљеном облику — *Мерлинка*. Уп. и *Габика* (: Габн Новак), као и спорадично, помало шаљиво, *мисица* (: мис), што је само један од (не баш успешних) начина одбране од недеклинабилности изворних форми.

⁴⁵ Фекете (1971: 259) и за нека ж. имена на -e претпоставља промену по образцу *Инге-Инге-Инги*, полазећи од могућности адаптације форме *Инге* у *Инга*.

⁴⁶ Донекле слично односу који имамо у нашим речима *мати* и *кћи*, код којих је облик ном., „према основи осталих парадигматских форми ових именица, суплетивног типа“ (М. Ивић 1960: 195).

⁴⁷ Уп. и спорадично: ... ко је стварна јунакиња у роману *Еди* Тајнмаута (Ф. 239). Имала је три канаринке, мачка *Томи* и пола папагаја (Ф. 48).

име бога Сунца у религији старих Египћана *Ра*, ген. *Раа* итд., иако има за наш језик необичну, једносложну основу на вокал *-а*.

Врло су ретка и непроменљива презимена; нека за која мислимо су таква (нпр. *Пијаде*, *Фекете*) — несловенског су порекла⁴⁸. Поузданих доказа ни за два наредена немамо, а и оно примера што смо пронашли не иде нам у прилог, поготову овај: Петар Вучковечки ... каже: „Донијели су оног *Пијаду*“ (Р. Чолаковић, *Казивање о једном покољењу*, књ. прва, Сарајево 1980, 340). Код истога аутора нашли смо и у ген.: долазак Моше *Пијаде* (И.), Покушавам да се присјетим главнога што сам на нашем новинарском курсу слушао од *Моше Пијаде*, Радомира Вујовића и Златка Шнајдера (И., 406), под утицајем Моше *Пијаде* (Р. Чолаковић, *Сусрети и сјећања*, Загреб 1959, 108). Уп. и вок.: Ма немојте, *Пијаде*, тражити писмено (И., 113). У већини других случајева Чолаковић се, кад год се радило о неком зависном падежу, служио само именом: *Моши*, *друга Мошу*, *с Мошом* и сл. Управо та чињеница, поткрепљена десетинама и десетинама примера, упућује нас на закључак да је за њега ово презиме ипак било недеклинабилно (као што је то и за нас).

У научној литератури већ је указивано на „појаве недеклинабилна географских имена у синтагми са номенклатурним термином“ (Станковић 1986). У пракси се то често користи управо код географских имена за српског говорника необичне морфолошке структуре⁴⁹, па није лако утврдити да ли је неко од њих и иначе индеклинабилно или не. И поред тога, могли бисмо претпоставити да су недеклинабилна нека имена које Маретић (1963: 185), поред других, наводи из Вуковог језика:⁵⁰ „у речи *Спре* (код Берлина) ... из вароши *Мо* ('Меах')“. Овима бисмо могли додати *Спа* ('бања у Белгији').⁵¹

4. Резиме

Из овога се прегледа види 1) да постоје две наше именице (*доба* и *подне*) чија деклинација није обавезна, али није ни немогућа

⁴⁸ Несловенска су, али деклинабилна француска презимена на *-е* типа *Шарпангје*, *Шеваје* и сл. О хрватским (ређе српским) презименима типа *Храсте* и сл. в. Перковић 1940.

⁴⁹ У нашем језику се по правилу „мењају по падежима и географска имена страног порекла, и то не само она која се завршавају на сугласник или самогласник *-а* већ и имена на самогласнике *-о*, *-и*, *-у*, *-е*“ (Станковић 1986: 77)

⁵⁰ Исти аутор наводи више потврда за *Адакале*, које „има акузатив једнак номинативу“, а „у осталим падежима може исти облик остати без промјене ... али може се и склањати“ (Маретић 1963: 185)

⁵¹ Насупрот овима, деклинабилан је, како стоји у Речнику САНУ, назив (м. рода) за село *Ба* (уп. нем. *Vach*, 'поток') код Љига. То нам је у разговору потврдио и љубазни колега А. Лома, наводећи лок. у *Бау* (уп. дијалекатско у *грау* 'у граху'). Исту морфолошку структуру као *Спа* има наш апелативни оријентализам *кна* (ж. р.), којем ген. гласи *кне* (обичније *кана-кане*).

(што је обично значењски или позиционо условљено) и 2) да се као именице с хомонимним падежним облицима (увек или готово увек) јављају:

а) називи за наше гласове одн. фонеме и имена слова у ћирилицы и латиници, као и већина имена одн. назива за гласове одн. слова старословенског и др. језика (с тим што је у именима грчких слова доста и променљивих и непроменљивих); називи за тоне солмизације;

б) речи које примарно припадају неког другој категорији (обично узвици, понекад и прилошке речи попут *пер-ту*, *пер-си*), али се јављају и „у именичкој служби“;

в) две помало необичне сложене — *врстелези* (м: мн.) и *нишкористи*;

г) два рускословенизма — *аз-буки* (арх.) и *вјерују*;

д) латинизам *деци* (< децилитар);

ђ) неколико турцизама на *-и* типа *хаџи*;

е) неколико апелатива из западноевропских језика — француског (нпр. *мадам*, *мадмоазел*), енглеског (нпр. *леди*, *мис*), италијанског (нпр. *форте*) и шпанског (нпр. *мачо?*);

ж) неке новије позајмљенице из јапанског (*оригами*, *хаџу*);

з) велики број женских имена на сугласник или вокал *-и* (понекад и на *-о*), претежно из западноевропских језика⁵²; неколико презимена несловенског порекла;

и) ретка географска имена за наш језик необичне морфолошке структуре;

ј) скраћени облици за титулисање и ословљавање типа *фра*, *ча* ('чича'), *гос'н* и сл. и многе друге скраћенице и словне абревијатуре (нпр. *САНУ* и др.), о којима овде није расправљано.⁵³

Ово свакако није ни потпун ни коначан списак недеклинабилних именица у нашем језику, а и као такав није, бар не у неким детаљима, сасвим неспоран. У сваком случају, можемо са прилично сигурности тврдити да већина поменутих именица нема могућност

⁵² „Ту групу [непроменљивих именица], као и у руском језику, сачињавају именице преузете из других језика ... Таквих именица у српскохрватском има много мање него у руском и оне се далеко ређе употребљавају, а огромна је и разлика у значењском пољу које обухватају“ (П. Ивић 1990: 287). „Важно је нагласити“ — додаје Ивић — „да у српскохрватском овамо спадају готово искључиво именице женског рода“ (И.). Као што се види из примера које смо навели, то важи нарочито за лична имена.

⁵³ Иако се на једном месту каже како (и) у руском језику „имеется некоторое количество несклоняемых существительных, нарицательных и собственных“ (Јанко-Триницкаја 1989, 21), ипак се из примера који се даље наводе види да је та појава (категоријски и појединачно) заступљенија у руском него у српском језику. Од свих примера које у цитираном делу наводи руска ауторка у српском су недеклинабилни само „названия букв и нот“ и неке скраћенице „буквенно-звукового характера“.

деклинирања, одн. добијања посебних падежних наставака, што, како то сведоче наведени примери, не значи и непостојање падежа, само што се они код њих исказују другим, синтаксичким средствима; при њиховој идентификацији често значајну улогу игра и контекст, понекад и екстралингвистичка (са)знања. Могло би се стога рећи да у реченицама типа *Дао сам мадам своју слику* имамо падеж (дат.) реализован на плану садржаја, али не и на плану форме (или, можда тачније, не у регуларној форми). Тиме је, на извештан начин, нарушено дијалектичко јединство форме и садржине својствено огромном броју других именских речи у нашем језику (како књижевном, тако и, у највећем делу, народном). Како је у српском језику деклинабилност једна од основних карактеристика именица (као типичних представника именских речи), наведене и сличне недеклинабилне именице могу се сматрати дефектним, а њихова недеклинабилност — аномалијом. С обзиром на чињеницу да се ради о крупној граматичкој аномалији, која доводи до тога да се постојећа морфолошка празнина не може поунити регуларним морфолошким средствима (уп. Хаџимејлић 1990), логично је што таквих, структурно непроменљивих речи има врло мало не само међу именицама српскога (или уопште словенског) порекла него и међу туђицама и позајмљеницама и што се многе од њих одликују малом комуникацијском употребљивошћу.⁵⁴ Све то указује на (још увек) велику моћ нашег морфолошког система да на различите начине и различитим средствима, адаптира структурно врло разнородан огроман број туђица и страних имена, мада та моћ, првенствено под утицајем средстава масовног општења, почиње ипак полако да слаби.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Алексић—Станић 1978: Радомир Алексић, Милија Станић, *Граматика српскохрватског језика за ученике гимназије*, Београд.
- Белић 1950: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Просвета, Београд.
- Белић 1958: Александар Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, 1 књига, Нолит, Београд.
- Брозовић 1976: Dalibor Brozović, „O suvremenoj morfološkoj normi hrvatskoga jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne novoštokavštine uopće“, *Jezik, XXIV*, str. 1—12 i 41—49 (Зарепб 1976—1977).
- ЕЛ СХЈ 1972: *Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja, Srpskohrvatski jezik*, Interpres, Београд (редактори и уредници др. А. Пецо и Ж. Станојчић).
- М. Ивић 1960: Милка Ивић, „Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику“, *Наш језик, н. с., X/7—10*, Београд, стр. 192—211.

⁵⁴ Насупрот именицама, недеклинабилни придеви (о којима ћемо говорити другом приликом) уопште нису реткост у српском језику, али су и они најчешће страног порекла.

- П. Ивић 1990: Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, БИГЗ — Јединство, Београд — Приштина.
- Игњатовић 1963: Душанка Игњатовић, „Новине у морфологији унесене најновијим именицама-страног порекла“, *Наш језик, н. с., XIII/3—5*, Београд, стр. 208—224.
- Из.: Џејмс Фенимор Купер, *Извидник*, превео Југослав Ђорђевић, Младо поколење, Београд 1968.
- Јанко-Треницка 1989: Н. А. Янко-Треницкая, *Руская морфологија*, Москва.
- Јез. прир. 1991: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Језички приручник*, Радио-телевизија Београд, Београд.
- Клаић 1955—56: Bratoljub Klaić, „О деκлинацији и акцентуацији туђика мушкога рода на samoglasnik“, *Језик, IV*, стр. 51—55 и 72—76, Загреб.
- Клаић 1974: Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Priredio i dopunio Ž. Klaić, Зора, Загреб.
- Ковачевић 1951: Србислава Ковачевић, „О именици *доба* у нашем језику“, *Наш језик, н. с., II/7—10*, Београд, стр. 246—255.
- Маретић 1963: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, treće nepromijenjeno izdanje*, за штампу priredili М. Hraste и Р. Rogić, Матица хрватска, Загреб.
- Милановић 1955: Бранислав Милановић, „О деκлинацији именице *подне*“, *Наш језик, н. с., VI/3—4*, Београд, стр. 91—108.
- МН: Arthur Hailey, *Mjenjači novca, I*, s engleskog prevela Anka Katušić, Зора, Загреб 1976.
- ОВ: Emili Bronte, *Orkanski visovi, I*, превео Живојин Simić, Delta press, Београд 1986.
- П. Паун, часопис за хаику поезију, VII, бр. 23—26, Пожега, пролеће—лето 1995.
- ПГХКЈ 1979: Eugenija Barić и други, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Школска књига, Загреб.
- Перковић 1940: М[ирко] Перковић, „О деκлинацији презимена на -е“, *Наш језик, књ. VII, св. 5*, Београд, стр. 142—143.
- ПСЈ МС 1993: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Матица српска, Нови Сад.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика, 1—6*, Матица српска (од 1 до 3 и Матица хрватска), Нови Сад (од 1 до 3 и Загреб), 1967—1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, 1—14*, Институт за српскохрватски језик, САНУ, Београд 1959—1989.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I, II*, Матица хрватска, Загреб.
- Станковић 1986: Богољуб Станковић, „Појаве недеκлинирања географских имена у синтагми са номенклатурним термином“, *Наш језик, н. с., XXVII/1—2*, Београд, стр. 77—89.
- Станојчић—Поповић 1995: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика*, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд — Нови Сад.
- Стевановић 1975: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I*, Научна књига, Београд.
- Стевановић 1974: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, II*, Научна књига, Београд.
- Ф.: Џон Голсворди, *Сага о Форсайтима*, превео с енглеског Михаило Ђорђевић, Просвета, Београд 1975.

- Фекете 1971: Егон Фекете, „Нешто о деκлинацији властитих именица страног порекла у нашем језику“, *Наш језик*, н. с., XVIII/4—5, Београд, стр. 250—262.
- Х.: Јохана Шпири, *Хајди*, превео Живојин Вукадиновић, Младост, Загреб 1975.
- Хаџимејлић 1990: Јасна Хаџимејлић, „Морфолошке празнине и суплетивни облици у деκлинацији српскохрватских именица“, *Prizma*, бр. 1, Сарајево, стр. 65—75.

Резюме

Мирослав Николић

НЕИЗМЕНЯЕМЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Работа представляет собой опыт создания инвентаря неизменяемых существительных в сербском языке, который стал бы основой для дальнейших дополнений, ревизий и рассмотрений, а также для сравнения со ситуацией в других славянских языках. Показано, на большом количестве примеров, как такие существительные функционируют в языке и комментированы некоторые специфичные или спорные случаи.

Срето Танасић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О УПОТРЕБИ ГЛАГОЛА *ТРЕБАТИ*

У раду се расправља о употреби глагола *требати* када он тражи глаголску допуну. Језичка норма од Вука ту допушта само безличну употребу, а у језичкој пракси се упорно јавља и лична употреба овога глагола. У новије вријеме у језичкој пракси се проширила и употреба овога глагола у безличном облику са субјектом у номинативу. Аутор сматра да таква конструкција, која се јавља само са овим глаголом безлично употријебљеним, нема утемељење у структури српскога језика.

Глагол *требати* у српском језику има двојаку употребу: јавља се са личним наставцима и као безличан. Још је Вук прописао норму према којој се овај глагол употребљава само безлично када тражи глаголску допуну¹: *Треба* да одем у библиотеку; *Требаће* да Марко купи књиге — и сл. Међутим, овај глагол се, и у ситуацији кад тражи глаголску допуну, у језичкој пракси јавља и са личним наставцима. Тако се поред наведених реченица чују и примјери као: *Треба* да одем у библиотеку; Марко ће *требати* да купи књиге. У то се можемо лако увјерити читајући текстове настале од Вука па до данас, а и из разговорног језика. О томе свједоче и честе интервенције наших граматичара и језичких стручњака у стручној литератури. Тако се у часопису *Наш језик* од његових првих бројева у језичким поукама често указује на погрешну употребу овога глагола са личним наставцима — када тражи глаголску допуну у облику презента или инфинитива², а о томе је писано и у посебним чланцима³. У грађи сакупљеној за Речник САНУ такође се налази доста примјера са оваквом употребом глагола *требати*:

¹ В. Вуков *Рјечник српскога језика*, уз глагол *требати*.

² *Наш језик* II (1934), стр. 120; III (1935), стр. 123; V (1937), стр. 273; VII (1939), стр. 55; нова серија: IV (1953), стр. 275—276; VI (1955), стр. 292; VII (1956), 196.

³ С. Марковић, О употреби личних и безличних облика глагола *требати*, *Наш језик* I/7—8 (1950), 311—317; М. Стевановић, Облици другог дела сложеног предиката као допуне безлично употребљеног глагола *требати*, *Наш језик* XIV/4, 237—243; С. Марковић, Лични и безлични облици глагола *требати* (посматрани из аспекта варијаната срп-

1.

Воз је журио пуном снагом, и ми смо *требали* доћи кроз неколико сати у Вилну (Б. Коло 1898); За то спремише вреће вуне, које су *требали* гурати пред собом (СЕЗБ 1921); Да ли се руске централне армије *требају* повући на Буг (Политика 1915); Народи су дошли до убеђења да они не *требају* да играју пасивну улогу (Шумадија 1876); Кад *требамо* да се састанемо (Ј. Веселиновић); Бог свети зна да л' сам ово до сада уопште и *требао* причати (Р. Домановић); *Требао* сам одговорити (Д. Васић); Брат му је ... *требао* у зору да порани и дође (М. Црњански); Порта је *требала* гледати да бар српскога кнеза лично привеже за себе (С. Јовановић).

Истина, у грађи се налазе и примјери са безличном употребом овога глагола у истој ситуацији, тј. када он тражи глаголску допуну:

2. Јер све је оно *требало* упамтити (Д. Васић); Је ли *треба* помињати, да онда није било пароброда (Б. Коло 1902); *Треба* да се кукурече (Ј. Ј. Змај); Не *треба* заборавити да о истој ствари имају данас познате и двије припов'етке (Б. Петрановић).

Ако би се судило према грађи сакупљеној за Речник САНУ, могао би се стећи утисак да у српском језику из периода коме припадају ови аутори (грађа за овај глагол није допуњавана из дјела насталих након педесетих година овога вијека) претеже лична употреба глагола *требати* и у ситуацији када он тражи глаголску допуну. Међутим, накнадном провером утврдио сам да код Лазаревића и Кочића преовлађује безлична употреба овога глагола, а код Црњанског лична.

Иако се у нашој граматичкој и стручној литератури непрекидно истицало да овај глагол са допуном другога глагола може да има само безличну употребу, ни његова лична употреба у језичкој пракси никада није искоријењена. И данас се често наилази на примјере са таквом употребом глагола *требати*:

3. Министри би *требали* да ставе параф (СТБг 3. XII 95); Имамо доста фаворита који би *требали* да се боре (ТВБг 2, 9. VI 95); Због тога министар за рад *треба* да поднесе оставку (Пол. 21. VII 95, 1); Скупштина нема акта о коме би *требала* да се изјасни (ТВЦГ 27. VIII 95); Ја сам боравио у Њујорку 1989, када смо Е. К. и ја *требали* да направимо филм (ТВБг 3, 10. VI 95); Они су *требали* да изваде дозволе своје владе (СТБг 13. VI 95).

Док су се језички стручњаци старали да сузбију овакву личну употребу глагола *требати*, у језичкој пракси се појавила још једна конструкција са овим глаголом која је постала предмет њихове

скохрватског стандардног језика), *Југословенски семинар за стране слависте 31*, Београд 1980, 81—92; В. Тукановић, *Глаголи требати и ваљати и њихова инфинитивно/презентска допуна*, *Научни састанак слависта у Вукове дане 22/2*, Београд 1994, 119—126.

пажње. То је употреба безличног облика овога глагола са субјектом. На такву његову употребу указује се већ у трећем годишту Нашег језика (1935, стр. 123): истиче се да је реченица „Он би *требало* да на суду каже све што зна“ неправилна и да би било правилно написати: „Требало би да он ...“ У грађи за Речник САНУ нашао сам један примјер овакве употребе глагола *требати* из знатно ранијег времена: Ми би *требало* казати тим мудрим и зенђелим народима ону нашу стару приповијетку (В. Врчевић) и један из 1935. године: Ко може да убеди ову мајку, да је њен син *требало* да погине (Ст. Јаковљевић); први примјер остаје изван норме и на основу других детаља своје конгруенције („ми би *требало* казати“).

Оваква употреба глагола *требати* ширила се, и већ у четвртном годишту нове серије Нашег језика (1953, стр. 275—276) говори се детаљније о неправилности употребе овога глагола у реченици: Сада бих ја *требало* на тебе да се наљутим. Ту се истиче: „Из свега овога можемо извући закључак: није довољно лични облик глагола *требати* заменити безличним, већ је потребно саму конструкцију учинити безличном, онако како то захтева исправно језичко осећање. Дакле, не: *Сада бих ја требало на тебе да се наљутим*, него: *Сада би требало да се ја на тебе наљутим*. Овако је и складније и лепше, а овако је и једино правилно.“

Може се рећи да је данас оваква употреба глагола *требати* са глаголском допуном доминантна. То је посебно карактеристично за језик средстава информисања и за разговорни језик. Ево неколико таквих примјера из средстава јавног информисања:

4. Зашто њихови војници *треба* да иду у Босну (ТВЦГ 12. XI 95); Надлежни органи у Црној Гори *треба* да дају (И.); Ви *треба* да се заштитите (ТВЦГ 7. XII 95); Савет безбједности УН је *требало* да разматра (СТБг 10. VII 95); Ширак је вечерас *требало* да прими и копредседника (И., 11. VII 95); Билт би *требало* да обавести (ТВ Пол. 12. VII 95); Југословени више не би *требало* да стрепе (Пол. 16. VII 95, 1); Британски посредник би ... *требало* и лично да ... пренесе упоређење (ТВЦГ 23. VII 95).

Чести су примјери гдје је у позицији субјекта лична замјеница трећег лица или именица па, у случају кад је глагол *требати* у облику презента у 3. л. јдн., имамо наизглед регуларну ситуацију; само наизглед, јер безлична употреба глагола не подразумева само безлични облик глагола и обавезу да се субјекат слаже са тако употребљеним глаголом — безлично употријебљен глагол не дозвољава увођење синтаксичког субјекта. Привид безличне употребе овдје долази отуда што је лични облик 3. л. јдн. презента идентичан са безличним обликом глагола у презенту. Ријеч је о примјерима које илуструје примјер број три у трећој групи примјера: Због тога министар за рад *треба* да поднесе оставку. Овдје је критеријум за разграничавање личне од безличне употребе глагола *требати*, као и

било ког другог глагола — то да ли је присутан или није субјекат односно да ли се подразумејева или не подразумејева (зна се, наиме, да субјекат може бити изостављен). Чини се да је данас и у нашој стручној јавности постало општеприхваћено мишљење да су овакве „безличне конструкције“ исправне са становишта норме. Из парадигме са личном употребом овога глагола издвојен је овај члан и, без икаквог граматичког оправдања, проглашен за случај безличне употребе и прикључен конструкцији која нема граматичку утемељеност, конструкцији коју оличавају примјери из четврте групе.

Учвршћивању оваквих конструкција могли су допринијети и неки стручни радови о проблему употребе глагола *требати*, гдје се лична употреба овога глагола у 3. л. јдн. са присутним субјектом проглашава за безличну. Тако С. Марковић у своме раду објављеном у првом годишту нове серије *Нашега језика* (1950, стр. 315) упућује да је употреба безличног глагола могућа са субјектом кад постоји формална конгруенција, а проблем је само „што се у многим случајевима тај безлични глагол могао осетити и као лични глаголски облик. Нпр. сасвим је исправно речено: *Он треба да дође*, тј. граматички: *Треба да он дође*; овде се *трѣба* осећа и као треће лице везано за *он*“, што утиче на ширење личних глаголских облика. Ја бих додао: и на ширење конструкције безличних облика глагола *требати* са субјектом у номинативу, какви се наводе у групи четири.

И у раду М. Стевановића, у коме он разматра различите случајеве безличне употребе глагола *требати*, има елемената који подржавају прије свега употребу личне реченице типа *Он треба да дође*. У вези са овим карактеристичне су слједеће Стевановићеве поставке. Прво, овај глагол тек са својом допуном чини предикат реченице (238) и, друго, „принцип овде није само не употребљавати облике глагола *требати* с личним наставцима, него управо не везивати их за одређене субјекте ни у случају када се тим везивањем формално не нарушава принцип система конгруенције — засад се бар ни оваква употреба не може сматрати допуштеном у српскохрватском језику који се узима за добар образац у општекултурној комуникацији међу онима који се овим језиком служе“ (242). Шта ово друго за М. Стевановића значи? Значи то да глагол *требати* не може добити допуну у инфинитиву ако је у реченици именован субјекат. Умјесто неприхватљиве за њега реченице: *Био је образац какав у ствари треба бити лекар* — или: *Ученик треба бити марљив* — М. Стевановић препоручује као модел безличне употребе овога глагола: *Био је у ствари образац какав треба да буде лекар*; *Ученик треба да буде марљив*; *Он треба да каже кад се враћа* (242—243). Наравно, он не доводи у питање случајеве безличне употребе овога глагола каква се од Вука сматра правилном: *Треба да сачекам* (240)⁴. Овакво становиште заступа и С. Марковић у раду из 1980. год.

Дакле, данас су у језичкој пракси присутне три конструкције глагола *требати* са глаголском допуном: глагол *требати* се јавља без-

лично и таквој конструкцији нико не оспорава нормативност, друга могућност је да се глагол *требати* јавља са личним наставцима и таквој конструкцији се не признаје статус у стандардном језику, трећа могућност је да се уз безлично употријебљен глагол *требати* налази субјекат⁵. Овој трећој конструкцији се прикључује и конструкција са личном употребом овога глагола у облику презента једине и такве конструкције се сматрају обрасцем безличне употребе овога глагола кад се жели именовати и субјекат.

Пошто је у прва два случаја све јасно, потребно је да се размотри овај последњи тип, који се данас сматра за образац правилне безличне употребе глагола *требати* кад он тражи глаголску допуну (заједно са типом који оличава примјер: *Треба да Марко купи књигу*).

Прво треба размотрити реченице типа Марко *треба* да купи књигу. Поставља се питање је ли ово заиста безлично употријебљен глагол и може ли се прихватити аргументација која се за то наводи? Мишљење да у оваквим конструкцијама субјекат ступа у синтаксичку везу са оба глагола истовремено, који тек заједно чине предикат реченице, није прихватљиво. Наиме, безлично употријебљен глагол у реченици: *Треба да Марко прочита књигу* — сам образује предикат, а „Марко прочита књигу“, представља зависну реченицу — објекатску допуну томе глаголу. У српском језику постоје глаголи који могу да буду сентенцијално прелазни⁶; чињеница да је глагол *требати* безличан у том погледу не игра никакву улогу. Кад би се могло прихватити мишљење да у оваквим случајевима субјекат ступа у синтаксичку везу са оба глагола, који тек заједно представљају предикат, онда би нам била прихватљива синтаксички идентична реченица са глаголом *ваљати* када је он употријебљен у значењу које овдје има глагол *требати*. Према реченици: *Ваља да Марко прочита књигу* — нема реченице: Марко *ваља* да прочита књигу. Такав примјер нисам нашао ни у савременим текстовима, а тако говори и грађа сакупљена за Рјечник САНУ⁷. Као што је оваква реченица неприхватљива са глаголом *ваљати*, исто тако је неприхватљива са

⁴ У своје универзитетском уџбенику синтаксе *Савремени српскохрватски језик* II М. Стевановић се не задржава на конструкцијама са субјектом исказаним испред безличног облика овога глагола. Истина, говорећи о допунама овоме глаголу, он наводи један такав примјер (Ви треба да шетате), који се у датом контексту појављује као граматички прихватљив — стр. 603. петог издања.

⁵ У поменутом раду В. Ђукановић наводи све три употребе овога глагола без улажења у проблем њиховог статуса у стандардном језику.

⁶ В. М. Ивић, *Исказивање директног објекта у (стандардном) српскохрватском: Лингвистички огледи* (II издање); Београд 1995, 113—136.

⁷ Тако би се могао схватити овај глагол у примјеру из Вукове преписке: Ти *ваља* да знаш, да сам ја у том [ортографији] данас мајстор бољи од свију Срба — али други, опет Вуков примјер: Ту су *ваља* да и моја два брата пронала — показује да ту *ваља да* има функцију данашњег *ваљда*. Остаје једини примјер из једнога превода Мите Ракића: ... књиге, коју је енглеско министарство *ваљало* посебице да плати. Сам он не утиче на тврђу о одсуству оваквих конструкција у рјечничкој грађи.

безличном реченицом другог типа у позицији управне у сложеној: Марко *би било потребно* да прочита књигу; Марко *је неопходно* да прочита књигу. Дакле, ако се у случају у нашој науци познатом под именом сложени предикат⁸ може говорити о идентичности субјекта управног и зависног глагола, у случају безличне употребе глагола *требати* то није могуће, нити је могуће говорити о јединственом предикату који чине овај глагол и допунски глагол — па да онда лични облик допунског глагола отвара могућност за увођење субјекта. Безлични глагол не отвара позицију синтаксичког субјекта; ако се отвори та позиција, онда глагол престаје да буде безличан. Тако се понашају типични безлични глаголи у српском језику — *грмјети*, *сви-гати* и сл., и кад је у питању 3. л. јдн. презента. Неће нико рећи да је у реченици: Гром грми — глагол употријебљен безлично.

Друга је ствар што језичка пракса врши притисак на норму да се прихвати и лична употреба глагола *требати* и када он тражи глаголску допуну. Постоје случајеви када комуникативни циљ захтијева личну употребу глагола *требати* — такав случај илуструје сљедећа реченица: Петар ће сада поћи, а Марко *треба* да сачека другове. Слична ситуација је и кад се ради о односним реченицама са глаголом *требати*: Стигао је друг који *треба* да нам покаже пут. Овдје не можемо избјећи личну употребу глагола. Имамо личну употребу глагола, али је другачије зовемо — безлична. Изван трећег лица презента имамо још лошији излаз: употребу безличних облика глагола *требати* са субјектом. И једно и друго је могуће избјећи једино замјеном овога глагола неким глаголом који има личне наставке.

Може се поставити питање: је ли ово, можда, само субјекат глагола у позицији допунске реченице помјерен на почетак сложене реченице? Ни таква могућност није прихватљива. Аргументацију за овакво тврђење опет нуди ситуација са глаголом *ваљати*⁹ употријебљеним безлично и у значењу које има овдје глагол *требати*. Наиме, ако би се у реченици: Марко *треба* да прочита књигу — субјекат *Марко* прихватио као субјекат глагола *прочита* а глагол *треба* третирао као безличан, онда би морала постојати могућност образовања идентичне реченице са глаголом *ваљати*. Ипак за носиоце српског језика нису прихватљиве реченице као што је: Марко *ваља* (би *ваљало*) да прочита књигу. Таквих примјера нема у језичкој пракси.

Када је у питању конструкција безличног облика глагола *требати* са субјектом (оличеној у четвртој групи примјера), могу се поставити два питања: прво, шта је довело до појаве овакве конструкције и, друго, какво је њено упориште у систему српског стандардног језика?

⁸ Милка Ивић у раду „Проблем српскохрватског инфинитива“, *Зборник за филологију и лингвистику* 15/2 и у таквим случајевима говори о зависној реченици у позицији допуне одговарајућем глаголу — в. нпр. стр. 119.

⁹ Глагол *ваљати* није био предмет интересовања граматичара, и баш зато је интересантан за поређење — може се видјети и колико и како језички стручњаци могу да утичу на језичку праксу.

Појава ове конструкције везана је за сукоб језичке праксе и норме српског језика. Наиме, већ се на основу изложенога може видјети колики је притисак језичке праксе на језичку норму да се овај глагол употребљава и са личним наставцима када он тражи глаголску допуну; лична употреба тога глагола омогућује да се уведе субјекат. Тај притисак траје од времена када је Вук нормирао употребу глагола *требати* све до наших дана. Језичка пракса је за своју потребу за личном употребом овога глагола и кад се он допуњује глаголским конструкцијама нашла излаз у овој наизглед регуларној конструкцији, а језички стручњаци су је прихватили. Прије тога су један случај личне употребе овога глагола (3. л. јдн. презента — Марко *треба* да купи књигу) прогласили за безличну употребу.

На друго питање би се могло кратко одговорити да ова конструкција нема упориште у систему српског језика. Напротив, само за овај глагол не прихвата се правило да безлично употријебљен глагол не отвара синтаксичку позицију реченичног субјекта. Све реченице у српском језику са безличним глаголима бесубјекатске су реченице — прелазак тих глагола у личне мијења и карактер реченице: она постаје субјекатска (персонална). У случају о коме је овдје ријеч имамо некакав хибрид: субјекатско-безлична реченица.

Све што је речено о могућности да се у реченицама типа „Марко *треба* да прочита књигу“ у вези са мишљењем да је глагол *треба* ту безлично употријебљен и у вези са статусом субјекта у њој — важи и за ове конструкције.

Постоји један случај када се именска ријеч у облику номинатива на почетку сложене реченице са безлично употријебљеним глаголом *требати* може сматрати за субјекат допунске реченице. Тако је у сљедећим примјерима:

5. Прва група *требало* би да буде распоређена (СТБг 7. VII 95); Ти основни циљеви *треба* да буду омогућени (Ослобођење 24. III 1970, 5; С. Марковић 1980); Иако неопходна, ревизија норме књижевног језика *треба* да се врши опрезно (Наш језик XXII/1—2, 8).

Ако се ове зависне реченице из пасивне форме трансформишу у активну, видјеће се да именице у позицији субјекта ових зависних реченица постају њихови објекти, нпр.: Те основне циљеве *треба* омогућити. У грађи за Речник САНУ нисам нашао овакве примјере — са субјектом на почетку сложене реченице ни са безлично употријебљеним глаголом *требати* ни са глаголом *ваљати*. Међутим, и у тој грађи, а и у грађи из новијих текстова, има потврда за реченице са објектом зависне реченице испред управног предиката, било глагола *требати* било *ваљати*:

6. Јер је све оно *требало* упамтити (Д. Васић); Затварање *треба* удесити на репу (Д. М. Спасић); Кога *ваља* молити, не *ваља* га срдити (Вук, посл.); Хрању им [птићима] *ваља* давати у претсобљу (У. Стајић — примјери из грађе

за Речник САНУ); Руску делегацију сјутра би *требало* да приме представници владе (ТВЦГ 14. V 95); Грачова *треба* да прими ... и премијер (И., 20. V 95); Вишегодишње биљке *треба* редовно чистити (Пол. 21. VII 95, 23).

Чињеница да се ни овакви примјери, са субјектом зависне пасивне реченице на почетку сложене, не налазе у рјечничкој грађи (која, као што сам рекао, није попуњавана примјерима из новијих текстова) говори да је и ова појава новијега датума. И она је настала заједно са конструкцијом безличног глагола са субјектом испред њега. Иако се реченице са објектом зависне реченице испред безличног глагола *требати* јављају сасвим регуларно, језик није дозвољавао да у ту позицију дође субјекат зависних пасивних реченица. То се може објаснити тежњом да се избјегне повезивање субјекта са безлично употријебљеним глаголом *требати*. У оваквим случајевима глагол *требати* употребљавао се у личном облику: Тимочка дивизија I поз. није *требала* бити заустављена (Ж. Павловић — грађа за Речник САНУ).

У закључку овога рада могло би се рећи слjedeће. Ван спора је, као регуларна, безлична употреба глагола *требати* као у примјерима: *Треба* да Марко прочита књигу; *Треба* да (они) отпутују; *Треба* да идем. Језичка норма не дозвољава замјену ових облика глагола *требати* личним облицима, нпр.: *Треба* да идем; *Требају* да отпутују (отпутовати). Међутим, још од настанка нормe савременог књижевног српског језика језичка пракса врши снажан притисак да се глагол *требати* употребљава и у личној форми и кад тражи глаголску допуну. Тај притисак језичке праксе, с једне стране, и непромјенљивост нормe, са друге, довели су до појаве сасвим неприхватљиве конструкције типа: Они су *требало* да отпутују. Овоме је претходило издвајање конструкције типа: „Марко *треба* да отпутује“ од конструкција којима она припада — реченице са личном употребом глагола *требати* — и проглашавање (у стручној литератури) за образац безличне употребе овога глагола.

Конструкције типа „Они су *требало* да отпутују“ (представљене у четвртој групи примјера) немају никакво оправдање и потребно их је досљедно избацивати из употребе.

Конструкција типа „Марко *треба* да отпутује“ припада конструкцијама са личном употребом овога глагола, и њу треба вратити међу такве конструкције. Она, дакле, мора да дијели судбину свих других конструкција са личним обликом глагола *требати* када он тражи глаголску допуну.

Остаје, дакле, у оквирима стандардног језика једино конструкција са безличном употребом овога глагола у случају када он тражи глаголску допуну: *Треба* да отпутујем; *Треба* да Марко отпутује. Међутим, све док норма буде забрањивала и његову личну употребу у овом случају (што подразумијева и отварање синтаксичне позиције

реченичког субјекта), у језичкој пракси ћемо имати двије неправилне конструкције: ову са личном употребом глагола и ону са његовом безличном употребом са присутним субјектом. Ако је прва у супротности са важећом нормом, друга је у супротности и са нормом и са структуром нашега језика.

Није спорна употреба личних облика глагола *требати* када он не тражи глаголску допуну, нпр.: Ја вам не *треbam*, Не *треба* ми он; Не *треbam* њега — и сл. Зато у овоме раду и нисам о њима говорио.

Често писање о глаголу *требати* могло је да допринесе његовој претјераној употреби у савременом језику и да утиче да се њиме потисну други глаголи и изрази који могу често да га замијене управо у позицији гдје данас долази ова нерегуларна конструкција. Било би добро да се језичким савјетима указује и на те друге могућности, како би се употреба глагола *требати* свела у нормалне оквире, тј. како би се мало „охладила“. Тада би свакако била повољнија прилика и да се размотри могућност признавања статуса у стандардном језику и конструкцијама са личном употребом овога глагола у случају када он тражи глаголску допуну.

СКРАЋЕНИЦЕ ИЗВОРА

- СЕЗБ — Српски етнографски зборник САНУ
 СТБг — Независна телевизија Студио Б
 ТВБг — Телевизија Београд — 1, 2. и 3. програм
 ТВЦГ — Телевизија Црне Горе
 ТВ Пол. — Телевизија Политика

Резюме

Срето Танасић

ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ ГЛАГОЛА *ТРЕБАТИ*

В статье рассматривается употребление глагола *требати* в случаях, когда он требует глагольного дополнения. Языковая норма от Вука до сих пор в таком случае допускает только безличное употребление (*Треба* да отпутујем; *Треба* да Марко отпутује), а в языковой практике настойчиво является и личное употребление этого глагола (*Треbam* да отпутујем; Марко *треба* / је *требао* да отпутује). В последнее время в языковой практике расширилось употребление этого глагола в безличной форме, но с подлежащим в именительном падеже (Они *треба* да отпутују; Марко је *требало* да отпутује). Автор считает, что такая конструкция, являющаяся только с этим глаголом, не имеет основания в структуре сербского языка.

Егон Фекете

(Институт за српски језик САНУ)

СТРАНИ ЛЕКСИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ И ЋИРИЛИЧКО ПИСМО

У раду се говори о проблему писања и читања интернационалних скраћеница и израза, изворно писаних латиницом а употребљаваних у ћириличким текстовима. Указује се на неке појаве које нису увек у складу са правописним начелима, као и на питања која се сусрећу у свакодневној пракси, а за која нису нађена ваљана решења.

Овде расправљамо, у првом реду, о овоме:

1. Како у домаћем, ћириличком писму, поступати са страном лексиком, при чему пре свега поглед заустављамо на скраћеницама, мање и на именима, називима, изразима или чак фразама преузетим из других, претежно западноевропских језика?

2. Како третирати такве скраћенице не само у писању већ и при изговору (читању), односно, у којој мери писмом и (из)говором уважавати изворни језички узус?

Упутства која нам у том погледу нуди стручна, првенствено правописна литература (махом најновија) свODE се углавном на транскрипцију имена¹, а што се осталих језичких елемената тиче, теорија и језичка пракса указују на следеће:

1. Пошто скраћенице, по правилу, нису праве лексичке речи, њихов начин писања и изговарања не подводи се под општа правила транскрипције или ортоепије.

Ипак, под одређеним условима, скраћенице, нарочито стране, лако могу стећи статус лексичких речи (квazилексема), онда када се:

¹ При томе се, углавном, има у виду тежња да се домаћим писмом представи гласовни склоп стране речи, тј. изврши фонолошка транскрипција (што није увек могуће извршити прецизно с обзиром на неједнакости које у фонетском систему међу језицима постоје), док се ортографско пресловљавање (транслитерација) начелно у ћирилици не врши (не преузима се страна правописна слика словима домаће ћирилице), док при писању латиницом у том погледу пракса испољава извесне неједнакости. (При овоме, немамо у виду латиничке знаке и праксу која се примењује у научној фонолошкој транскрипцији.)

(а) *лексикализују*, тј. када њихов гласовни склоп допушта да се изговарају као целовите речи, као: УНРА, УНПРОФОР, ФИФА, ФИЈАТ, УНЕСКО, ЦИА, СИДА, ДОС итд., одн.

(б) када се скраћенице лексикализују по страном, обично енглеском или латиничном, понекад и француском изговору слова, као: *би-би-си* (<BBC), *си-ен-ен* (<CNN), *ај-би-ем* (<IBM), *ај-си-ен* (<ICN), *пи-си* (<PC), одн. *ве-ха-ес* (<VHS), *бе-се-же* (<BSG) и сл., што се, према правописним правилима, допушта у зависности од тога који је од ових начина читања ушао у обичај² — у којем случају правопис одређује да се гласовно декомпоновани састав скраћенице пише или са цртицом (попут полусложенице типа: *би-би-си*) или спојено као целовита реч (без цртица, а ако је реч о имену, и почетним великим словом, као: *Бибиси*, *Сиенен* и сл.). Ово се односи на скраћенице које се иначе, у изворном облику, пишу великим, верзалним словима.

2. А што се тиче њихове апликације у нашој писмености, скраћенице могу бити или:

(а) преузете у изворном облику, као: USA, NATO, UNICEF, CIA, UNRRA, USA, FIFA, UNESCO, ISO, DOS, RADAR, LASER, AIDS, KEBS, UNO, UNPROFOR, UNCRO, IFOR итд. — дакле онако како су начињене од речи *страног језика*, или

(б) изворне речи страног језика могу бити *преведене* на наш језик и на основу нашег превода скраћене, као — САД (Сједињене Америчке Државе), ММФ (Међународни монетарни фонд), ЕМС (Европски монетарни систем), ЕЗ (Европска заједница), ОУН (Организација уједињених нација) и сл.

3. Не могу се третирали као скраћеничке *речи* стране скраћенице општег типа, па се у том, тако написаном облику не могу ни изговарати; такве су:

(1) скраћенице за разне *мере*, типа: W (ват), V (волт), J (цул), F (фарад), C (кулон)³; kWh/квч. и квч (киловат час); кг/kg; цм/см; л/л; км/км⁴;

(2) опште ознаке, као а. а. (ad acta), cf. (confer), etc. (et cetera), к. о. (knock out), l. c. (loco citato), L. S. (locus sigilli), s. v. (sub verbum); N. B. (nota bene)⁵, P. S. (post scriptum)⁶ итд.

² Исп. *Правопис српског језика* Матице српске, аутора М. Пешикана, Ј. Јерковића и М. Пижурине, Н. Сад 1993, стр. 300; (у даљем тексту наводимо као ПМС).

³ У ПМС су наведене само латиницом, стр. 298.

⁴ ПМС ове скраћенице наводи ћирилицом уз напомену „Обичније курсентне скраћенице најчешће преловљавамо у ћирилицу (г, кг, л, дл, м, км, цм — центиметар и см — сантиметар), али се могу задржати и као латиничке (g, kg, l, dl, m, km, cm), стр. 298 (истакао Е. Ф).

⁵ ПМС допушта да се у овом случају то пише „каткад и ћирилицом“, као Н.Б. (НБ), стр. 298.

⁶ „И ћирилицом: П. С., ПС“ (ПМС, 298).

При читању ове се скраћенице, за разлику од осталих, не изговарају у облику како су написане, већ пуним речима, дакле речима језика из којег потичу („ад акта“, „ет цетера“ итд.).

Не улазећи овом приликом у то у којој мери скраћенице уопште доприносе или одмажу комуникацијској или естетској вредности језичког израза (о томе смо говорили другом приликом⁷), могу се поставити неколика начелна и, с прагматичне стране, релевантна питања, као: (а) како скраћенице, посебно оне верзалне, које воде порекло из страног језичког арсала — *изговарати (читаги)*; (б) *којим писмом* (ћирилицом или латиницом) их ваља писати и (в) којом *ортографском* опцијом: нашим, фонолошким правописом (латиничком или ћириличком трајскрипцијом, одн. транслитерацијом) или изворном ортографијом (етимолошки)? Ово је посебно актуелно када се овакве скраћенице употребе у ћириличком тексту.⁸

Шта нам у том погледу сугерише правописна норма, а шта језичка пракса?

Правописна литература наводи следеће:

(1) Скраћенице за *интернационалне ознаке* пишу се:

(а) *за мерне јединице* — само латиницом, као: **W** (vat), **V** (volt), **J** (džul) — онда када су то скраћенице које се пишу великим словом; на исти начин (само латиницом) треба писати и скраћенице које представљају међународне стандарде, такве као што су ознаке хемијских елемената: **C** (угљеник), **Cl** (хлор), **Ca** (калцијум), **Cu** (бакар) и др.⁹

(б) „обичније курентне скраћенице *најчешће пресловљавамо у ћирилицу*, али се могу задржавати и као латиничке“, такве као **kWh/kвч**; **kg/kg**; **cm/cm**; **l/l**; **km/km** (с тим што у **kWh** оно **h** можемо да пресловљавамо у **ч**, сходно нашој речи *час*¹⁰, што, вероватно, значи да би могло да се употреби и — **с** (**квс**) према речи *сат*);

(2) *ознаке титула и звања* као **др** (‘доктор’), **мр** (‘магистар’), **инж.** (‘инжињер’) и сл. у правописној се литератури наводе ћирилицом (без изричите одредбе о писму)¹¹

⁷ Исп. Е. Фекете, О читању скраћеница, Наш језик XXIX/5, Београд 1994, стр. 327—331.

⁸ Латиница је у том погледу нешто „комотнија“, мада и ту има недоумица да ли писати страни језички комплекс изворном или нашом, српском латиницом.

⁹ ПМС, 302. У пракси, међутим, налазимо ћирилична решења и у приликама где је то мање или није никако уобичајено, као **Ц** место **С** у означавању „степени по Целзијусу“, **м/с** као знак за „метара у секунди“, **мб** — „милибар“ и др. (нпр. на Телевизији БК) што је, у главном, неуобичајено.

¹⁰ ПМС, 298

¹¹ Из овога, ваљда, настају у пракси недоумице: прво, да ли их треба писати само ћирилицом (а ’у обичају’ је да се пишу — као стране речи — и латиницом) и, друго, да ли се пишу у свим приликама само малим словом (чак и на почетку каквог текста, нпр. у потпису) или и великим. Очито је, међутим, да нема правих разлога да се такве титуле пишу латиницом уз ћирилички наведена имена, као ни да се пишу малим словом на почетку реченице или у потписима (Правопис из 1960. то изричито

(3) За верзалне скраћенице настале од речи страног језика, типа USA, правопис (ПМС) вели да су „у обичају три начина“ (дакле, као критеријум се узима оно што је у пракси уобичајено), наиме, могу да се пишу:

(а) *изворном латиницом*: CGS (систем мера¹²), FBI, WMO (Светска метеоролошка организација) или

(б) „*пресловљене у одговарајућа или најближа наша слова*“: ФБИ, ВМО, НАТО¹³ (дакле, заступљен је принцип транслитерације, тј. писања изворне латинице ћирилицом)¹⁴ и

(в) ћириличка верзија писања је „у неким случајевима“ могућа и „према страном (углавном енглеском) изговору слова, као: **Би-Би-Си** поред изворног **ВВС** и вербализованог *Бибиси* ... тамо где се створи такав обичај“.¹⁵

Из овога, међутим, проистиче, и то треба нарочито нагласити, да се не допушта (не толерише) ћириличка транслитерација латиничког комплекса ВВС ('би-би-си') у — ББЦ или ББС; CNN ('си-ен-ен') у СНН или ЦНН и сл., што се иначе, као последица компјутерског „читања“, често налази, нарочито у штампи. Пресловљавањем скраћеница овога типа у „ћириличке“ ликове типа *б-б-ц*, *бе-бе-це* или *бе-бе-се* потпуно би се гласовни склоп удаљио и од

наводи, уз *др* у речничком делу). Титулу *инж.* ПМС, у речнику, даје само у том облику и писму уз напомену да се не пише *инж.* (ћирилицом); написано је то ћирилицом, али се, свакако, подразумева и латиница, јер би „инг.“ било изворно писање, које се не допушта у апелативним туђицама, него само у властитим именима или великим словом зависно од позиције (што се односи и на писање *др*, *мр* и сл.). Из тог разлога и Правопис из 1960. нормира само облик *инж.* у ћириличном и *inž.* у латиничном издању.

¹² Овамо би свакако спадале и ознаке ISO, DIN и сл.

¹³ ПМС 299.

¹⁴ ПМС не прецизира у којим је то случајевима „уобичајено“. Изузети су изричито само верзални симболи мерних јединица и хемијски симболи, али је сигурно да има још случајева у којима је пресловљавање верзалних скраћеница у ћирилицу слабо прихватљиво, иако је разумљива тежња да наша ћирилица не буде мешовито писмо, сувише проткано латиничним грађијама (то не допуштају ни друге националне ћирилице, нпр. руска). На пример, сметња транслитерацији је ако би она учинила скраћеницу слабо прозирном или ако би је превише удаљила од изговора. Зато је непогодна за ћирилично писање рецимо скраћеница као IFYC (International Federatio of Young Co-operators — Међународна федерација младих кооператора), јер би писање „ИФИЦ“ неутрализовало *I* и *Y*, а реч *кооператор* симболизовало би *Ц*; сличне сметње пресловљавању имају и скраћенице IYC (International Youth Congress — Међународни конгрес омладине), ICJ (International Court of Justice — Међународни суд правде) и др.

¹⁵ ПМС, 299. У оквиру других правила (нпр. о читању скраћеница), међутим, као и у правописном речнику и неке друге стране скраћенице се наводе и у латиничкој и у ћириличкој верзији, као: WHO или ВХО — „ве-ха-о“, LPA или ЛПА (Labor Press Association) — „ел-пе-а“, DDT или ДДТ — „ди-ди-ти“, одн. „дидити“, да би, неке, опет, биле наведене само латиницом: USA, BSG (а ћирилички лик се допушта само с трансформацијом: *бе-се-же*, одн. и *бесеже*), али не и у верзалној форми, дакле не може — БСЖ или БСГ (исп. ПМС стр. 300).

убичајеног и од изворног лика, а самим тим и од значења које оно као врста неменклатурног знака има.

Из досад реченог проистиче закључак да је стране скраћенице могуће писати (а) верзално — латиницом или ћирилицом и (б) адаптацијом у речи („вербализоване скраћенице“) када се и изговарају као целовите речи и третирају као именице, а пишу малим словима, осим првог у властитим именима¹⁶.

4. Од „приказане опште норме“ може се, по пропозицијама Правописа, одступити „у доста специфичним приликама“, тј. када су „у употреби утврђени или програмирани системи скраћеница“ на пример, *међународни стандард* представљају латиничке скраћенице за имена *хемијских елемената* (С — угљеник, Са — калцијум, Сl — хлор, Си — бакар итд.). Неке се ипак могу „адаптирати на наш језик“ као „у бележењу шаховских потеза скраћеницама имена фигура (Т — топ, С — скакач, Л — ловац); ознаке за стране света N, S, W, SW и сл. не могу се транскрибовати ћирилицом, али се уместо њих могу скраћивати наше одговарајуће речи — као С (за 'север'), Ј ('југ'), З ('запад'), ЈЗ ('југозапад') и сл.¹⁷

5. Неке верзалне скраћенице, које нису називи већ скраћенице општег типа, углавном убичајених латинских израза, могу се писати или изворно латиницом, дакле као P. S.— 'post scriptum', али и ћирилицом, као П. С. или ПС 'постскриптум'; N. N. — 'nomen nescio' (каткад и ћир. Н. Н.) — 'не знам име'; N. B. (NB) — 'nota bene' (каткад и ћир. Н. Б., НБ) — 'напомена'¹⁸.

Тако каже правописна норма, изведена из створеног обичаја.

Из овога произлази да искључивих правила нема; егзистира принцип — „оно што је убичајено“ и „међународни стандард“.

А то подразумева следеће: да се скраћенице — с обизиром на своје порекло и значење (понекад и изворну ортографију) — могу писати:

(а) само латиницом (ређи случај);

(б) или латиницом или ћирилицом, као акроним или, ако има услова за лексикализацију — и као целовита реч (чешћи случај);

(в) могу се и преводити па на основу превода (напоредно) успостављати нове, наше (верзалне) скраћенице (ређе у пракси примењивано);

(г) никада се страна верзална скраћеница не изговара изворним речима страног језика;

(д) обавезно се стране скраћенице 'општег типа' при читању изговарају пуним речима изворног језика.

¹⁶ ПМС, стр. 298—301, т. 227б, 228а.

¹⁷ ПМС, стр. 302, т. 229 с.

¹⁸ ПМС, стр. 298, т.226б.

Сем у неким маргиналним случајевима, нема општијих прописа о томе када се може, а када не може прибећи слободном избору алфаветарија; указује се махом на општепознате и у пракси већ уходане случајеве, а изостају упутства о томе како поступати са скраћеницама које тек надиру, дакле које још нису 'ушле у обичај', а такве свакодневно продиру не само у колоквијални језички саобраћај већ се у све већој мери примењују за стручне или научне потребе у привреди, индустрији, фармакологији, међународној терминологији, номенклатури и др.¹⁹

Из овога аналогно проистиче друго принципијелно, мада шире питање — како поступати не само са скраћеницама већ уопште са аутохтоним лексемама, речима, изразима и фразама када се преузимају из других, махом западноевропских језика?

Ако се примене принципи који важе за скраћенице, резултат може испасти сасвим неочекиван. А таквих поступака има.

Погледали смо, илустрације ради, како су, рецимо, у дневним листовима наведени називи емисија у телевизијским програмима. Тамо смо налазили овакву слику:

— написано латиницом: **In memoriam; A tempo**, озбиљна музика; **Anno domini**, серијски филм; **Folk and roll hit; Juke box hit; СОС extra**: снимак фудбалске утакмице (при чему не мора бити јасно да ли је СОС латиница или ћирилица; исп. ниже); **Maxi top** (арт концерт); **The ghosts of Varailles** (опера); **Belgrade evening report; Jazz session; CNN**;

— написано ћирилицом: **Фолк мајстори; Бундес лига; Ју фудбалска лига; Ју рели; Мапет шоу; Блиц, Хит дана; Арс алтера парс**, гост: Владан Радовановић; **Оптима форма; Блиц, Серија: „Досије Х“** [при чему није јасно треба ли читати „х(а)“ или „икс“]; **Микс; Гастровизија; Серија: Беверли хилс [sic!]; Цез импулс; Фолк миксер; Фудбалска утакмица Нотингем форест — Евертон; Видеотекст и арт маркет; Арт инфо; Арт биоскоп: „Тексасвил“; Арт концерт; Теле-**

¹⁹ У последње време, на пример, појавила се нова скраћеница — IFOR, а с њом и питање — треба ли је изговарати према енглеском начину читања, дакле као *ајфор*, или како је написано — *ифор*. С тим је скопчано и питање како да се пише кад се пресловљава у ћирилицу; читање *ифор* води писању *ИФОР* (верзално) или *Ифор* (лексикализовано), а уз читање *ајфор* иде писање *Ајфор* (без верзалног „АЈФОР“). У медијима јавне комуникације заступљене су, засада, обе верзије. Ослонац за читање *ајфор* давале би аналогije типа 'ај-би-ем' (IBM), 'ај-си-ен' (ICN), где се латиничко 'I' спелује као 'ај'; међутим, за разлику од ових примера, IFOR се не изговара (не спелује) слово по слово, већ као пуна реч. За читање *ифор* аналогije су *Унеско* (не 'Јунеско'), *Уницеф* (не 'Јуницеф') и др. Иван Клаји је у чланку у Политици дао предност читању *ифор* и одговарајућем писању, а и Правопис МС (стр. 300. т. 227d) оцењује као погодније латиничко читање него енглеско спеловање, с тим што признаје и овај други начин тамо где је ушао у обичај. Овоме можемо додати да и на немачком говорном подручју, у емисијама радија и телевизије, још није устаљен један од ова два изговора, па се још чује и *ајфор* и *ифор*, мада би се рекло да овај други преовладава.

факт; Вива 1; Играни филм: „Теасвил“ СОС — екстра²⁰: 101; Крејзи Хорс, париски варијете; Фолк миксер; Пјанк цубокс; Глисандо²¹.

Очевидно, предност што имамо два писма може стварати и одређене проблеме, па излази, као што рече Иван Клајн — да смо поред два писма понекад „двоазбучно неписмени“²². Невоље се, очевидно, појављују у текстовима писаним ћирилицом, онда, дакако, када треба преузети страну лексику са латиничком ортографијом. Нормативна решења дефинисана су, махом, за транскрипцију властитих имена и не дају увек довољна упутства и за друге случајеве. Отуда, на појаву инфилтрације латинице у ћирилички текст наилазимо све чешће, посебно у новинама²³. Тако налазимо овакве поступке:

1. страна властита имена непотребно се остављају у изворној латиници (уклопљена у ћирилички текст), нпр. у једном Политичком фелтону (фебруара 1996) остала су нетранскрибована многобројна имена алпиниста — енглеских, италијанских и других;

2. опште речи (не само имена) из других језика непотребно се пишу изворном латиничком ортографијом (нпр. *business/business*; *taxi*), што нормално нема оправдања ни у латиничком ни у ћириличком контексту;

3. стране речи пишу се фонолошки транскрибовано нашем латиницом — у ћириличком контексту.

4. Стране речи исписују се, услед пуког незнања, погрешно или неједнако, па налазимо и *in memořiam* и (погрешно) — *in memmoriã*; *press club* и *press klub* (у оквиру исте телевизијске емисије истоименог назива, на пример), *business pres*, *biznis press* и *biznis pres*, итд.

И док су прва два случаја допуштена правописном нормом као изузетни поступци (други само као експресивно средство), трећи и четврти су не само изван норме него и изван праве описмењености и квалификованог уобличавања јавне речи. Има чак случајева да се сабирају једно и друго огрешење, на што је упозорио и Иван Клајн наводећи, између осталог, примере из ревије *ТВ новости*, где је један енглески текст овако, „по нашки“, написан — латиницом: „*World vižn enterprajz*“, а у Борби — „*Ju es njuz and world ģiport*“; у једном телевизијском квизу, опет, позната француска фраза, која се у изворној форми пише — *L'état c'est moi*²⁴ — била је тамо, уз питање — „шта то значи“, написана овако: *L'ETAT SE MUA*.²⁵

²⁰ Раније је ово *extra* било написано латиницом.

²¹ Политика од 17. и 18. септембра 1995. године.

²² Исп. о томе шире И. Клајн, *Писци и писмењаци*, изд. Матица српска, Н. Сад, 1994, 272.

²³ Довољно је, рецимо, погледати странице са рекламним огласима у дневним и другим листовима и часописима где латиница доминира у ћириличком окружењу.

²⁴ „Држава, то сам ја“ — речи које се приписују Лују XVI.

²⁵ И. Клајн, исто, 274—275.

Појава да се страни текст — уклопљен у ћирилички текст — напише фонолошки *домаћом латиницом*, од чега се, како рече Иван Клајн — „писменим људима коса диже на глави“, открива збркане представе о изворном и адаптираном писању. Правопис има одредбу да се у прилагођеном писању — наравно, ћирилицом у ћириличком контексту (а латиницом само у латиничком) фонолошки исписују страна имена и називи; да се, рецимо, *Die Welt* (назив листа), *Frankfurter allgemeine Zeitung*, *Kölnische Rundschau*, *United Press*, *Foreign Offis* итд. може писати фонолошком ћирилицом — *Ди велт*, *Франкфуртер алгемајне цајтунг* итд. (док се „при изворном писању страних властитих имена заједно са изворним [латиничким] писањем преузима и изворни [латинички] правопис“²⁶), а у наведеним примерима прибегло се некаквом прилагођавању, али се (ваљда у неукој тежњи да се задовољи и „изворни“ принцип) прелази на латиницу.

Ништа, међутим, нису мање чудни и обрнути примери, када се транскрибовано *ћирилицом* фонетски исписују и — читави изрази или текстови. То се не односи на књижевни поступак, рецимо Слободана Селенића у роману *Убиство с предумишљајем*, где он (из жанровских потреба) читаве енглеске реченице пише ћирилицом, као нпр.: „Амер потегне *ај виш ту еколици д кортеос пермиши* а он ома — *мај тенкс ар дју*“; или — „Уносим му се у лице. — *Лис ту ми, лил дарлинг* — кажем ја *ар ју ди онли сан оф ди гуд олд мистер Мартић, ор ју арт*?“²⁷.

Иако је овде овакав поступак мотивисан карактером казивања, он може имати и принципијелан значај као начелно питање — колико је оправдано, одн. да ли је и када оправдано изворну латиницу преобраћати у ћирилицу (мимо, дакако, случајева које дефинише правописна прескрипција)?

Занимљив је у том погледу и пример чланка у Политици (од 27. септембра 1995. године), где је у оквиру једног табеларног прегледа, у рубрикама 'купац' — 'партнер' ћирилицом написано ово: „**ВОЛТ ДИЗНИ** — *Капитал Сигис Еј-Би-Си Инк.*; **ТАЈМ Ворнер** *комјунিকেјшн*; **ВИАКОМ** *Парамаунт комјунিকেјшн*; **МАЦУШИТА ЕЛЕКТРИК ИНД.** *Ем-Си-Еј*; **ТАЈМ ВОРНЕР** *Тарнер (Си-Ен-Ен)*; **ВЕСТИНГХАУС** *Си-Би-Ес*; **СОНИ** *Колумбија пикчрс*; **НАШИОНАЛ АМЈУЗМЕНТ** *Виаком*; **КАПИТАЛ СИТИС Еј-Би-Си**; **ЊУЗ КОРПОРЕЈШН** *Трајенгл паблицејшнс*; **АФП ПОЛИТИКА**. *Извор: Секјуритас дата ко. и АФП*“²⁸.

²⁶ ПМС, стр. 56, т. 24.

²⁷ С. Селенић, *Убиство с предумишљајем*, 4. изд., Просвета, Београд 1995, стр. 8; примера има и на другим местима у роману.

²⁸ У вези с овим питањима И. Клајн упозорава: “Понекад су те мешавине [оба писма] нужне (у научним и стручним текстовима на ћирилици када се цитирају одломци на страном језику), други пут су бесмислене и савршено непотребне. Мислим пре свега на онај чудни обичај да се у **ЋИРИЛИЧКОМ** тексту страни име наведе фонолошки написано, дакле у **НАШОЈ** транскрипцији, али **ЛАТИНИЦОМ**. Па фоно-

Ствар постаје озбиљнија и потпуније лингвистичке елаборације вреднија када се с овим проблемима сусретнемо у области стручне и научне литературе, с потребама да се дефинишу међународни номенклатурни појмови или називи, интернационални терминолошки стандарди, медицински или фармаколошки термини и сл., где се у облику скраћеница све више лансирају стручни или категоријски појмови који воде порекло из страног, данас обично енглеског језика.

Недавно нам је, отуда, Југословенска агенција за нумерисање артикала (скраћено ЈАНА) упутила питање како поступити у вези с међународним (системским) скраћеницама типа **EAN** (European Article Numbering — Европско нумерисање артикала), **EAN International** (Међународна организација за нумерисање артикала), **EDI** (Elektronik Data Interchange — Електронска размена података), **EDIFACT** (Elektronik Data Interchange for Administration, Commerce and Transport — Електронска размена података за администрацију, трговину и транспорт), **EPOS** (Electronic Point of Sale — Електронски опремљено место продаје) итд. Питање је ово — да ли је оправдано овакве називе преводити на наш језик и према нашим речима успоставити домаћи акроним (**ЕНА**, **ЕРП**, **ЕРПАТТ**, **ЕОМП** и сл.), па их онда писати ћирилицом, а у латиничким текстовима латиницом, или ипак остати при старој скраћеници, која се не само изворно пише латиницом већ има и интернационалну употребљивост и проходност.

Проблем свакако није једноставан. С једне стране, рационално је прихватити страну скраћеницу и задржати изворни латинички лик (као међународни стандард), што на неки начин подржава и пракса; с друге стране, скраћенице у свакодневној употреби, нарочито у штампи, обично се пишу ћирилицом (**УНПРОФОР**, **УНКРО**, **УНИЦЕФ**, **ББС**, **СНН**, **УНЕСКО**, **СКАЈ ЊУС**, **КЕБС**, па и нове, односно мање познате: **ГАЛ** (Антитерористичка ослободилачка група у Шпанији); **ПРИ** (Уставна револуционарна партија Мексика); **ПАН** (Партија националне акције у Мексику итд.), мада, опет, у неким другим случајевима (нарочито када су посреди скраћени називи предузећа и фирми) латиничка верзија и у пракси односи превагу.

При овоме, мислимо, треба имати у виду и један сасвим специфичан моменат (поред оног што је речено у напмени 14). Многе скраћенице, осим пуког обележавања словима, имају извесну информативну вредност и у стилизацији слова, дакле одређену логотипску симболику, представљају карактеристичан знак предузећа, марке производа и сл., што се преобраћањем у друго писмо унеколико неутралише (латинично **SONY**, **BMW** или **VW** сасвим другачије делује „на око“ од пресловљеног (ћириличног) **СОНИ**, **БМВ**, **ФВ**, на

лошка транскрипција је измишљена због ћирилице!“ (исто 273—274). Не би ли се, међутим, исто могло рећи и за „ћирилично-латиничке игре“ када се поступа обрнуто, као у горе наведеним случајевима?

исти начин као што, рецимо, трокрака звезда у кругу већ својим изгледом представља препознатљиво обележје 'мерцедеса'). Отуда преобличавање латиничних скраћеница у домаће писмо може да делује у извесном смислу неподобно. Масовнија појава двоазбучног паралелизма, сем тога, води и умножавању већ ионако велике поплаве скраћеничких образовања.

Двоазбучним невољама посебне проблеме додаје и компјутерска техника, поготово при аутоматској конверзији латинице у ћирилицу, услед чега се дешавају чудне, да не кажемо смешне ствари; да машина латиничко ВВС компјутер конвертује (ако се то у коректору не исправља) у ББЦ, римске бројеве L, D, VII „препознаје“ као Л, Д, ВИИ, латинично X (икс) преузима као ћирилично „х“, изворно (EX)PRESS пресловљава у (EX)ПРЕСС²⁹ и сл., док за склопове типа MCM, СОС или ЕМС (Европски монетарни систем) може бити нејасно да ли их треба разумети као латинични или ћирилични знак.

Закључак: опречне тежње да се наша ћирилица не претвара у графичку мешавину и истовремено да се сачува сва информативност скраћеница, а онда и правописна норма, с једне стране, и свакодневна пракса, с друге — без сумње намећу значајне дилеме. Није их увек лако разрешити и уткати у јединствена и за све случајеве применљива правила. Двоазбучна писменост, којом се почесто поносимо, као да нам понекад доноси проблеме које у пракси неједнако решавамо, па је и питање И. Клајна „хоће ли доћи време да се упитамо не само к о ј е писмо употребљавамо, него и како га употребљавамо?“³⁰ без сумње сасвим разложно.

Egon Fekete

Zusammenfassung

FREMDE LEXIKALISCHE ELEMENTE UND DIE KYRILLISCHE SCHREIBWEISE

In dieser Arbeit handelt es sich um das Lesen und Schreiben internationaler Abkürzungen und Ausdrücke, die im Original in der lateinischen Schrift niedergeschrieben sind, und in kyrillischen Texten verwendet werden. Man verweist auf einige Erscheinungen, die nicht immer mit den Rechtschreibungsregeln im Einklang stehen, sowie auf Fragen, die noch nicht entsprechend geregelt wurden.

²⁹ И. Клајн наводи и друге примере компјутерске „акрибије“, такве као ћирилично преобличавање у: *Teenage ТВ*, *И. Г. ФАРБЕН ЦХЕМИКАЛ*, *цурантур* (лат. *curantur*) и др. (исто, стр. 276).

³⁰ И. Клајн, исто, стр. 276.

Милица Радовић—Тешић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

КОСА ЦРТА (/) КАО ИНТЕРПУНКЦИЈСКИ ЗНАК

Аутор даје примере из нових књижевно-есејистичких и лингвистичких текстова у којима се коса црта као графичка новина све више употребљава као интерпункцијски знак уместо неких других, досад више уобичајених, знакова.

1. Коса црта као интерпункцијски знак или није евидентирана у досадашњим правописима уопште или јој је посвећивана успутна пажња. Овакву њену нормативну позицију скоро у потпуности је оправдавала маргиналност њене употребе, која се ограничавала у суштини на позиције помоћног графичког знака, пре свега при употреби бројева (нпр.: 1995/96; 1/3 и сл.) и у навођењу напоредних језичких облика, углавном у стручним текстовима (нпр.: наставак -ов/-ев и сл.). У таквом положају коса црта се није тицала синтаксе реченице односно текста.

2. Матичин (стари) *Правопис српскохрватског књижевног језика*¹ не евидентира косу црту као правописни ниги као интерпункцијски знак.

3. Анић—Силићев *Правописни приручник хрватскога или српскога језика*² посвећује један одељак (XX) косој црти као правописном и интерпункцијском знаку. Ови аутори констатују да се коса црта осим код бројчаних односа и преношења стихова у исти ред употребљава и „с) kad se želi skraćeno iskazati *odnosno*: O tom se brinu roditelji/skrbnici“ (стр. 67).

Матични (нови) *Правопис српскога језика*³ нешто прецизније описује употребу косе црте као интерпункцијског знака. У одељку

¹ *Правопис српскохрватског књижевног језика*, изд. Матица српска и Матица хрватска, Нови Сад — Загреб 1960.

² V. Anić — J. Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, изд. Sveučilišna naklada „Liber“ i Školska knjiga, Zagreb 1986.

³ М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурница, *Правопис српскога језика*, изд. Матица српска, Нови Сад 1993.

Интерпункција. Остали правописни и помоћни знаци констатује се да: „Коса црта има доста честу и разноврсну употребу, иако углавном необавезну. Поред значења разломачке црте (нпр. 3/7 'три седмине'), најобичнија је између бројки при оквирном одређивању времена или временског интервала, нпр. *школска 1989/90 година, у поћи 5/6 јануара, књига из 1536/37. године*. Коса црта се пише и између напредних или алтернативних језичких облика (у значењу 'поред', 'или'), нпр. *наставак -ов/-ев, Хонг Конг/Хонгконг*; у овом значењу употребљава се и двојна усправна црта (||) ... Коса црта пише се и као знак стиха ... али је у овом значењу обичнија усправна црта ... У дактилографији се косе црте пишу уместо угласте заграде, а на оскудно опремљеним машинама и уместо обле, али је у штампи овај поступак изван норме; ипак се у неким стручним текстовима косе црте и у штампи узимају као допунски вид заграде у стручној симболици“ (стр. 295).

*Правопис српскога језика са речником*⁴ не разматра употребу косе црте као релевантног интерпункцијског и уопште правописног знака.

*Правопис српског језика. Приручник за школе*⁵ под одељком *Остали правописни знаци* констатује: „Коса црта се пише место разломачке — 1/8 (*једна осмина*), али и између других бројки — *школске 1993/94. године*. Коса црта се употребљава и у другим приликама: *тел. 021/29—223* (позивни број одвојен косом цртом од основног); *m/s* (скраћеница — метар за секунд); *потребаи једнособаи стаи/гарсоњера* (оглас — коса црта значи *односно, или*)“ (стр. 153).

3. Наш осврт на косу црту као интерпункцијски (правописни) знак у штампаним текстовима односи се на један, у пракси, доста раширен вид њене употребе, који је у суштини остао изван описа у поменутом правописима. Наиме, сасвим у новије време, вероватно под утицајем директног „писања“ текстова на компјутеру или писаћој машини, у књижевно-есејистичким па и лингвистичким текстовима коса црта се често користи кад се жели алтернативност неких појмова синтаксички сложити у реченици простим сажимањем. Навешћемо стога двадесетак различитих примера (што је само мањи део од броја који смо за овај осврт прикупили) који, чини се, захтевају додатну правописну ставку.

1. Померање књижевних вредности праћено је ... померањем и свих других ... све до простора божанске и земаљске љубави, односно *интимног/приватног живота* појединца (А. Јовановић, Итака, Београд 1995, 78).

2. Лирика Итаке ... је с разлогом узбунила професоре „критици вичне“ из ауторитативне, традиционалне школе *Богдан Поповић/Јован Скерлић* (Г. Тешић, И., 85).

⁴ Р. Симић, Ж. Станојчић, Б. Остојић, Б. Ђорић, М. Ковачевић, *Правопис српскога језика са речником*, Београд — Никшић 1993.

⁵ Милорад Дешић, *Правопис српског језика. Приручник за школе*, II издање, Земун — Никшић — Београд 1995.

3. Резултати текстолошког изучавања извора ... улазе у домен других дисциплина науке о књижености, *стилистике/реторике*, поезике ... итд. (Д. Иванић, И., 103).
4. Располажемо само извјесним фондом културне традиције, лектире, писаних извора у најширем смислу, у излози историјске грађе, *залихе тема/мотива/јунака/језичких црта*, и окончаним редакцијама романа у облику часописних издања (Д. Иванић, И., 103).
5. Тек су на трећем мјесту *поправке/измјене* претходног текста (Д. Иванић, И., 103).
6. Сабрана дјела су понудила посредством *лекторских/приређивачких интервенција*, језик правописне конвенције (Д. Иванић, И., 104).
7. Он [песник] видно обогаћује поље опробавања пројекта поетске тишине у генерацији млађих песника, где постмодерно *заснивање речи/света* ... подстиче енергију крајњих крхотина видљивог и искуственог (Т. Крагујевић, Летопис Матице српске, 1995, књ. 456, св. 4, 570).
8. Почев од Миодрага Павловића, који поезију сагледава као поље одређења, обликовања и *пре/формулисања* културних токова и културног идентитета (Д. Потих, ЛМС, 1995, књ. 456, св. 5—6, 783).
9. Радовићеве песме-загонетке, подразумевају две равни текста — *наративну/де-скриптивну раван* дословног значења, те медитативну и интелектуалну раван (Д. Потих, И., 787).
10. Она је категорија динамичног, поља иновативног *ре/актуализовања, пре/формулисања* и *пре/обликовања* (Д. Потих, И., 788).
11. Неправда овдје ... представља „пренесено“ метафорично име за угљ, на коме се „може огрејати“ и по који рудари силазе у „пакао“/рудник (Т. Брајовић, Поезија и поетика Бранка Миљковића, Београд 1996, 105).
12. Између апстрактних *именица/појмова* постоји очигледна аналогија (Т. Брајовић, И., 118).
13. Сачињен [је стих] од двије — на први поглед противрјечне, опонентне — *метафоре/слике* (Т. Брајовић, И., 119).
14. Управо та чврста веза, и међусобна условљеност текста и његовог *читања/тумачења*, битно утичу на статус саме критике (Ј. Лукић, Реч, Београд 1996, бр. 17, 77).
15. Као да се трудила ... да романом деструише социјалистичку идеологију, али и да, како се успоставља *несталом/непостојећом Гедеоновом збирком парфема* ... улије роману виши смисао (В. Павковић, Реч, Београд 1996, бр. 17, 84).
16. *Ходочасник/песнички субјект* ове књиге пролази кроз митски и историјски простор (А. Јовановић, Песници и преци, Београд 1993, 29).
17. Указује [се] на судбину народа принуђеног да се непрестано ... сели и то у два правца: *просторном/хоризонталном* и *духовном/вертикалном* (И., 41).
18. Управо оваквој поезији, дематеријализованој и беспредметној, *форма/облик* постаје основни конститутивни елеменат (И., 94).
19. Који би одвлачио пажњу *читаоца/гледаоца* [драме] од основне теме ка појединачном лику (М. Фрајнд, Итака, 1995, 111).
20. Проблеме у вези са страним речима ... постављају у смислу ... њиховог правилног *изговора/писања* или у смислу њихове правилне употребе (С. Ристић, Наш језик ХХИХ/5, 302).
21. Анализом туђица ... префикси би били према досадашњим дефиницијама сви они први елементи лексеме из групе негативних и *реверативних/привативних* (М. Поповић, Наш језик ХХИХ/5, 229).
22. Учесник такве ситуације желео је да сазна нешто о животу *и/или* смрти њему познатог и сл. лица (Д. Мршевић—Радовић, НЈ ХХVIII/4—5, 308).

4. У датим примерима коса црта се јавља као интерпункцијски знак којим се постиже сажимање израза кад се у реченици јављају два равноправна појма чију алтернативност аутор истиче.

Прецизнијом анализом изнетог материјала може се закључити да се коса црта употребљава:

а) при навођењу синонимних парова уместо зареза (нпр.: ... односно *интимног, приватног* живота (1. пр.); ... из групе негативних и *реверативних, привативних* (21. пр.) и сл.);

б) при набрајању, уместо зареза (нпр.: ... залихе *тема, мотива, јунака, језичких црта* (4. пр.) и сл.);

в) уместо везника *и, или* (нпр.: ... науке о књижевности, *стилистике и (или) реторике*, поетике (3. пр.); ... *поправке и (или) измјене* претходног текста (5. пр.); ... *лекторских и (или) приређивачких интервенција* (6. пр.) и сл.);

г) уместо обле заграде (нпр.: ... поља иновативног *(ре)актуализовања, (пре)формулисања и (пре)обликовања* (10. пр.); ... о животу *(и)ли смрти* ... (22. пр.) и сл.);

д) уместо речце 'односно' или 'то јест' ('тј.'), што је најчешће (нпр.: ... апстрактних *именица односно (тј.) појмова* (12. пр.); *ходочасник односно (тј.) песнички субјект* ове књиге (16. пр.); ... *просторном односно (тј.) хоризонталном и духовном односно (тј.) вертикалом* (17. пр.) и сл.);

ђ) уместо црте (—) (нпр.: ... традиционалне школе *Богдан Поповић — Јован Скерлић* (2. пр.)).

Разуме се, за све наведене случајеве постоје и друга решења интерпункцијска (али и синтаксичка). Преглед различитих могућности уједно сугерише и разлог због којих се аутори (који су сви до последњег високо филолошки образовани људи) одлучују за једноставнију употребу косе црте. Она, ипак оставља утисак графичке новотарије и стручног или експресивног поступка, и може се користити само у штампаним текстовима научног и есејистичког стила. Сасвим су ретки случајеви употребе косе црте у текстовима белетристичке природе, посебно је нема у романима, а сасвим ретко у песмама, и то искључиво постмодернистичке оријентације.

Резюме

Милица Радовић-Тешћ

КОСАЯ ЧЕРТОЧКА (/) КАК ЗНАК ПРЕПИНАНИЯ

Автор даје примере из нових литературно-эссеистических и лингвистических текстова, в којорых косая черточка, как графическая новизна, употребляется все чаще в функции знака препинания вместо других, до сих пор более обыденных знаков.

Лексикологија и лексика

Стана Ристих

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НОРМАТИВНОСТ И ЛЕКСИЧКО НОРМИРАЊЕ У ДЕСКРИПТИВНОЈ ЛЕКСИКОГРАФИЈИ

У раду су на корпусу Речника САНУ представљени начини ортографско-ортоепског, граматичког и лексичког нормирања да би се указало на могућности коришћења речника дескриптивног типа не само при нормирању језика него и при усвајању нормативних правила у учењу језика.

0. Језичко нормирање је сложен процес, који се урошћено може представити као описивање и прописивање правила за употребу језичких јединица у одређеној језичкој реалности. Зато оно нужно има два аспекта: језички и изванјезички (друштвени), при чему постизање „праве мере“ односа њихових елемената обезбеђује ваљаност норме: њену стабилност у времену и њену варијантну динамичност (флексибилност).

0.1. Нормативне проблеме могуће је постављати и решавати у процесу нормирања или кориговања, дограђивања норме једног језика, али је за њену успешну реализацију неопходно разматрати механизме за спровођење њене обавезности и услове за њено усвајање.

1. Ми ћемо се у овом раду бавити оним елементима за усвајање норме који су садржани у дескриптивним једнојезичним речницима¹. С тим у вези може се поставити питање улоге речника овог типа у доношењу и усвајању језичке норме, као и у учењу њених појединих правила. Питање има смисла с обзиром на досадашњу праксу занемаривања те улоге у учењу српског као матерњег и страног језика. У досадашњем поимању норме и нормирања истичане су улоге правописа и донекле граматика, док је улога речника као нормативних приручника била незапажена или минимизирана. Заправо, традиционална српска (српскохрватска) нормативистика, имајући у виду углавном писани језик, системски и организовано

¹ Корпус на коме смо разматрали постављени проблем узет је из Речника САНУ.

бавила се проблемима ортографске, а нешто мање и ортоепске норме, што је и у савременом језику резултирало појавом више правописа и правописних приручника². Међутим, до данас немамо ни један нормативни приручник који би прописивао граматичку и лексичку норму³.

1.2. Нормативни проблеми ових језичких области представљени су у дескриптивним граматицама и речницима, а нормативне аспекте дескриптивне лексикографије показаћемо на примеру академијског Речника САНУ. Овај речник одражава и установљује актуелну стандарднојезичку норму у свим њеним доменима: ортографском/ортоепском, граматичком и лексичком. Због тога се он може узимати као основа за израду нормативних приручника из свих наведених области, а и сам се може користити као нормативни приручник. Нормирање стандарднојезичке лексике није примаран задатак речника овог типа, па у њему нећемо наћи само изабрани корпус важећег језичког стандарда ни експлицитна правила са снагом строге регулативе. Међутим, овај речник садржи много више информација нормативног типа него било који нормативни приручник, али се многе од њих из техничких разлога не експлицирају или се експлицирају на начин неубичајен за нормативне приручнике. Зато је ради корисника речника овог типа потребно представити типове нормативних информација и места у речничком чланку (одредници) где их могу наћи. Многе од њих уносе се углавном у делу леме, било у склопу одредничке речи било одмах иза ње, а неке се могу наћи и у дефиницијама, најчешће као додатна објашњења.

2. Правописне информација (ортографске и ортоепске) дате су углавном у самом лику одредничке речи: велико и мало слово, састављено и одвојено писање речи: сложеница, полусложеница и изрази, правилан/неправилан изговор, место акцента и дужина, промена акцента, гласовне промене, изузеци и сл. Оне се могу наћи и на другим местима у лемима (асистемски или нестандардни облици) или

² Од Правописа Матице српске и Матице хрватске из 1960. до данас имамо и Правопис српскога језика, М. Пешикан, Ј. Јерковић и М. Пижурица, Матица српска, Нови Сад, 1993; Правопис српскога језика са речником, Р. Симић. Ж. Станојчић, Б. Остојић, Б. Ђорић и М. Ковачевић, Београд—Никшић, 1993; Правопис српскога језика — приручник за школе, М. Дешић, Нијанса, Земун—Унирекс, Никшић, 1994. Међутим, правописну проблематику садашњег српског језичког стандарда компликује и неусаглашеност наведених најновијих правописа.

³ Познате су нам расправе и сумње наших и страних лингвиста у могућност лексичког нормирања и израде нормативних речника, при чему се имала у виду углавном строга регулативност нормативних правила која се могла примењивати само на затвореним фонетско-фонолошким и граматичким системима. Међутим, новија нормативистика, истичући динамичност (флексибилност) као битну карактеристику доброг нормирања, проширује појам норме и њену примењивост и на оне језичке сфере које се традиционално нису узимале у обзир при нормирању. То су пре свега лексички систем и говорни језик (исп. Скворцов: 1983, 206—225 и Стевановић: 1984, 175—180).

као допунски делови дефиниције уколико условљавају промену у значењу.

Показаћемо како изгледају информације овог типа на неколико примера: **Мачак** 1. м *надимак ...* 2. *презиме* и **мáчак**, -чка м (мн. мáчци и мáчкови (необ. мáчки), ген. мáчкá и мáчкóвá) 1. зоол. *мушјак мачке ...*; **Мàрамица** *презиме* и **мàрамица** ж 1. а. *дем. од марама ...*; **Маран** *презиме* и **мáран** и **мáран**, -рна, -рно (одр. мáрнй, -á, -ò) 1. а. *марљив, вредан ...* и **мáрaн**, -áна м ... *погрдан назив за групе шпанских Јевреја и Мавара ...*; **мíсао**, мíсли (некњ. мисал) (инстр. мíсли и мíшљу, лок. мíсли; ген. мн. мíслй, некњ. мíсáлá) (ретко мíсао, -сла м) 1. а. *психички и духовни процес ...*; **мíслилац** и **мíслилац**, -иоца м (ген. мн. -лáцá) (некњ. мислиоц) *онај који мисли ...*; **Мíмо** м *хип. од Миливоје, Милорад ... Милосав ... и сл. ...* и **мимо** (кад је наглашено: мíмо) *предлог уз самосталну реч у генитиву или акузативу (каткад и уз прилошке изразе)* 1. а. (са ген.) *означава пролажење ...* и сл.

Правила правописне и ортоепске норме примери показују најчешће својим ликовима, при чему се осим правилних облика наводе и најчешћи неправилни облици, чија се нестандардност или секундаран статус означава квалификаторима типа: *необ.(ично)*, *ретко*, *некњ.(изјевно)*, *индив.(идуално)*, *пераспр.(острањено)*, *неуб.(ичајено)* и сл. Наведени квалификатори могу да се односе не само на нестандардне и мање уобичајене ортографске и ортоепске облике него и на јединице са оваквим статусом граматичког и лексичког типа.

3. Информације које се тичу граматичке норме дају се обично после одредничке речи: врста речи, ознака рода код именица, облици за родове код именских речи, суплетивни облици за множину, сви правилни варијантни парадигматски облици, уобичајени неправилни или нетипични парадигматски облици, ознаке глаголског вида, облички и лексичко-синтаксички везана значења и сл. (Стевановић: 1982, 289—296; 1984, 179—180). Граматичке информације се, такође, могу јавити и као елементи дефиниције: у главном делу или као њени допунски елементи. Чак и саме могу чинити дефиницију, нпр. код везаних и фразеолошких изрза, као и код већине граматичких (функционалних) врста речи: заменица, предлога и везника (в. нпр. обраду заменице *ми*, предлога *па* и везника *и* у Р.САНУ).

Квалификатори за врсту речи дају се обично уз нефлексивне речи, типа: *прил.(ог)*, *речца*, *везн.(ик)*, *узв.(ик)*, док се променљиве речи мартирају навођењем карактеристичних граматичких обележја за поједине врсте: род за именице: *м (мушки)*, *ж (женски)*, *с (средњи)*; наставци за мушки, женски и средњи род код именских речи, вид за глаголе: *свр.(шени)*, *несвр.(шени)*, *уч.(естали)* (Стевановић: 1982, 291). Друге информације које се тичу граматичке норме у смислу рода и рекције код глагола (Стевановић: 1982, 291—292, 1984, 179—180), уобичајене граматичке везе речи, уобичајених облика за поје-

дина значења и сл., као и одступања од нормe овог типа дају се обично у заградама после претходно наведених примарних информација.

Навешћемо примере за још неке типове информација из сфере граматичке нормe иако су већ неки евидентни и у примерима т. 2. Тако имамо:

мишлити, -им (дијал. ијек. мишљети) несвр. **И. 1.** *умом, разумом стварати мисли ...*; **2. а.** (о неком, о нечем, на некога, нешто) *имати у мислима, у памети (некога, нешто) ...*; **3 ... в.** (обично у 2. л. јд. презента, ретко безл. са логичким субјектом у дативу) *чиштити се, изгледати ...*; **4. а.** (нешто, ретко о нечему) *желети некоме нешто; припремати, смишљати (обично нешто зло) ... б.* заст. *осећати ... 5 ... б.* (обично са допуном на нешто) *имати нешто у виду ... б. а.* (на неког, на нешто) *водити рачуна о неком, о нечем ...*; **б.** покр. (за неког, за нешто, ретко за неким, за нечим) *бити забринут за некога, за нешто ...*; **в.** (за некога, за нешто) *водити бригу, брижити се ...*; **II. ~ се 1. а.** *размишљати о нечем тражећи неко решење ...*

мла̀д², мла̀да, мла̀до (одр. мла̀дй, -а, -о; комп. мла̀ђи) (дијал. мнад); супр. стар **1. а.** *који је у раном добу живота ...*; **в. 1)** (обично у вези са „луд“, „зелен“) *који још није достигао духовни развој зреле особе ...*; **2)** *који одражава такву особу ...*; **3)** *који је без искуства ...*; **г.** (уз именицу старац) **1)** *који је још у снази ... 2) ... прерано остарео, оропуо ...*; **д.** (у комп.) **1)** *који се касније родио ... 2)* *уз име (презиме) неке особе да би се она разликовала од старије особе истог имена (презимена), обично из исте породице, заједнице и сл. ...*; **4. ... в.** геол. *који је скоријег, новијег постања ...*; **г.** песн. *тек настати, рани ...*; **б.** ист. (као први део у називима организација, удружења и сл.) *који се бори за остварење неког националног ... програма ...*; **7.** (у комп.) **а.** (понекад у именичкој служби) *ишжи по рангу ...*; **8.** (у именичкој служби у одр. виду) **а.** (ређе комп.) м мн. *мла̀ђи нараштај, омладина ...*; **б.** (младо с, у мн. млади м) *младунче ...*; **в.** (и комп.) м мн. *момак и девојка ...*; **г.** (у комп. у сва три рода, а у мн. м) заст. *слуга ...*; **мла̀да** (дат. мла̀ди) и **мла̀дй** (дат. мла̀дј) (дијал. мнада) **ж 1. а.** *женски особа при ступању у брак, невеста... и сл.*

За усвајање граматичке нормe нарочито су инструктивне информације које се дају у заградама и које претходе дефиницијама. Уз сваку лексичку јединицу било ког типа наводе се све њене типичне граматичке карактеристике, док се оним мање типичним и нестандартним карактеристикама статус одређује квалификаторима типа: *дијал. (екатски), покр. (ајински)*, као и квалификаторима наведеним у т. 1. Подробност информација које се тичу глаголске реције илуструју напомене у заградама уз разна значења глагола *мишлити*. Информације о безличној употреби глагола такође упозоравају кориснике на посебност овакве употребе у односу на њихове сличне рефлексивне облике. Рефлексивност глаголских облика не маркира

се посебно, него се ова карактеристика истиче издвајањем у посебан део речничког чланка под римским бројем II (Стевановић 1982, 291—292; 1984, 179), док се за узајамно повратне облике даје кавлификатор уз *(ајамно) повр.(атни)*. Код придева у заградама дају се информације о уобичајености одређеног придевског вида, компаратива или везе придева са другим јединицама, као и информација о именичкој служби неког придевског облика са ознаком рода и броја (в. напомене у загради уз придев *млад*). Ако је неко значење везано само за уобичајену везу са одређеним јединицама, онда цела дефиниција садржи само информације о смислу такве повезаности (в. значење б. придева *млад*).

Системска обрада информација о граматичким карактеристикама лексичких јединица које се дају у Речнику САНУ, као и у другим дескриптивним речницима, по нашем схватању, била би најпозданији начин за установљење валидних граматичких правила за израду нормативне граматике савременог српског језика (исп. и разматрања о могућности израде рекцијског речника у Стевановић: 1984, 179—180).

4. Проблем лексичке норме⁴ у Речнику САНУ разматраћемо са становишта улоге овог речника за њено усвајање (Ристић: 1995, 236). Лексичко нормирање није се у традиционалној нормативистици постављало као посебан вид регулисања језичке материје, него се оно реализовало углавном у низу лексикографских поступака при изради речника. Неки сегменти из домена лексичке норме јављали су се као предмет разматрања у појединачним студијама и радовима само у склопу других језичких проблема (Пешикан: 1970; Грицкат: 1983, 81—99; Костић: 1983, 25—35; Ивић: 1990; Приручник: 1991, 151—163). Међутим, на основу онога што је до сада урађено, првенствено на основу системског решавања ове проблематике у описној једнојезичној лексикографији, могуће је лексичку норму дефинисати и одредити њене особености у односу на друге видове језичког нормирања (Ристић: 1995, 235—236). Тако би се већ сада могло основано приступити разради методологије за оснивање нормативне лексикографије и израду нормативних речника српског језика, као примарних приручника за лексичко нормирање (Стевановић: 1982, 289—296; 1984, 175—180; Скворцов; 1983, 206—225; Ристић: 1995, 233—240; 1996, рад у штампи).

4.1. Лексичку норму ћемо уопштено дефинисати као установљење статуса јединица у лексичком систему и правила њихове употребе у писању и говору. У речницима типа Речника САНУ инфор-

⁴ О проблемима лексичког нормирања уопште и о његовим појединим питањима исп. Пешикан: 1960, 80—92; Скворцов: 1983, 206—225; Ходакова: 1983, 5—36; Брозовић: 1982, 15—20; Стевановић: 1984, 175—180; Ристић: 1994, 301—305; 1995, 233—240; 1996 (рад у штампи).

мације које се тичу лексичке норме дају се углавном у виду квалификатора који обично претходе дефиницијама. Међутим, статус јединица у лексичком систему показује се и другим лексикографским поступцима: објашњењима о употреби у склопу дефиниције (обично издвојеним у заградама), местом у одредничком чланку, начином дефинисања, типом слова и сл. Нестандардне, мање фреквентне јединице, као и јединице ограничене употребе, представљају се углавном на периферији речничког чланка. Оне се дефинишу синонимима, а нестандартни варијантни облици упућују се на стандардне варијанте. Уопште, информације које се тичу лексичке норме врло су специфичне било да су експлициране било да су реализоване као нарочити лексикографски поступци, тако да су препознатљиве само лексикографима или искуснијим корисницима речника. Зато ћемо, пре него што наведемо примере, дати још нека објашњења у вези са раслојеношћу лексичког система и разним типовима хијерархијског рангирања појединих јединица.

4.2. Највећи број јединица у речнику има статус стандардне лексике општег типа (неспецијалне употребе) и као такве ове јединице нису обележене (маркиране) никаквим квалификаторима (маркерима). Статус осталих јединица у лексичком систему одређује се на основу различитих типова критеријума (параметара): према важећој стандарднојезичкој норми, према функционалностилској норми и према говорној (интеракцијској) норми. Последња два типа укључују естетске и етичке параметре, па се поједине јединице по свом статусу препоручују/не препоручују као средства са одређеним пожељним, примереним или непожељним, непримереним стилским ефектима (Ристић: 1996, рад у штампи). Хијерархијско рангирање и правила употребе лексичких јединица у Речнику САНУ експлицирају се великим бројем квалификатора. Њихов број се са развојем језика непрекидно попуњава, па се нпр. у једном тому Речника САНУ употребљавају око 90 различитих квалификатора, а у Упутствима за тај речник предвиђено их је око 134.

4.3. Навешћемо и неколико примера лексичког нормирања које се могу запазити и у већ наведеним примерима т. 2 и 3. Тако имамо: **ми́рно** прил. **1. а.** без узнемиравања, на миру ...; **2.** вој. и фиск. а. (у служби узвика, са оштром, одсечном интонацијом) *команда којом се наређује војницима или другим лицима у строју ...*; **крѐтѐн**, -ѐна м ... **1.** мед. *особа која пати од кретенизма, идиот ...*; **2.** погрд. *глупак, блесан, тупоглавац ...*; **кѡњ** ... **1. а.** зоол. *сисар ... из реда копитара, живахна домаћа животиња ...*; **2.** фиг. погрд. *незграпан и глуп, ограничени човек ...*; **4.** ... **а.** спорт. *гимнастичка справа ...*; **б.** спорт. *шаховска фигура ... д.* покр. *гвоздена шипка ...*; **ж.** *грађ. зидарска направа ...*; **5.** разг. *в.* *коњска снага ... јединица за мерење снаге ...*; **7.** ист. *у српској средњовековној држави законска обавеза која се састојала у напасињу царских коња ...*; **8.** фиг. **а.** *палица,*

штап за поштапање ...; 11. зоол. покр. ... б. морска риба црне боје ...; 12. мн. агр. покр. врста смокве ...; 13. анат. покр. грудна, прсна кост ...; и сл.

Јединице са квалификаторима типа: *диј.(алекатски), покр.(ајински), нар.(одни), шатр.(овачки), заст.(арело), арх.(аично), ист.(оријски), неол.(огизам), необ.(ично), нераспр.(острањено), ков(аница), калк, варв.(аризам), некљ.(ижевно)* и сл. издвајају се у односу на важећу стандарднојезичку норму и имају статус нестандардне лексике или лексике ограничене (просторне, социјалне или временске) употребе.

Јединице са функционалностилским квалификаторима типа: *пчел.(арски), агр.(икултура), грађ.(евинарство), анат.(омија), геол.(огија), спорт.(ски), мед.(ицијски), вај.(арски), рел.(игија), мит.(олошки), бог.(аиички), зоол.(ошки), лингв.(истички), кљ.(ишки), песн.(ички)* и сл. чине лексику језичког стандарда, али специјалне употребе у појединим функционалним стилевима: научном, професионалном, консултативном, белетристичком, публицистичком, административном и сл.

Јединице са квалификаторима типа: *вулг.(арно), презр.(иво), подр.(угљиво), пеј.(оративно), погрд.(но), разг.(оворно), фам.(иљижарно), експр.(есивно), шаљ.(иво), ир.(опично), еуф.(емистично), хип.(окористично)* и сл. издвајају се на основу параметара који се тичу говорне норме, а због експресивности имају ограничену употребу у неофицијелним идиомима разговорног језика. Статус јединица прихватљивих за говорни поступак и тип општења, па према томе и за важећу стандарднојезичку норму, имају јединице са позитивном експресијом или јединице са нижим степеном негативне експресије (Ристић: 1996, рад у штампи). Оне су обично маркиране квалификаторима типа: *разговорно, фамилијарно, експресивно, шаљиво, иронијно, еуфемистично, хипокористично* и сл.

4.4. Неке јединице захтевају сложенији поступак у одређивању свог статуса, јер исказују садржаје који су у вези са комуникативном ситуацијом, што се мора експлицирати посебним објашњењима типа: *у ласкавом/шаљивом обраћању, у обраћању детету, са негативним/позитивним значењем, у обраћању млађим/старијим особама, за искривљање поштовања, уважавања/покорности* и сл.

4.5. Речник САНУ и други речници дескриптивног типа исцрпним информацијама о нормативном, функционалностилском и естетско-етичком статусу лексичких јединица могу да се користе и као приручници за усвајање културе изражавања и изграђивање сопственог стила. Правилним ишчитавањем препорука за употребу лексичких јединица може се постићи високи ниво стила и његова индивидуализација у креирању садржаја у приватној, професионалној и уметничкој комуникацији. Правила употребе лексичких јединица дата на показани начин у речницима дескриптивног типа не само да нуде корисницима потенцијал српског језика него им пружају и

могућност да активно суделују у обогаћивању тог потенцијала. Лексичко нормирање као динамичан процес остварује се не одабирањем лексичких јединица него начином представљања целокупног лексичког потенцијала који се непрекидно обогаћује новим јединицама, па и оним појединачним уметничким и другим креацијама носилаца српског језика.

5. Нормирање у дескриптивној лексикографији, како показује и корпус Речника САНУ, јесте посебан сложен вид језичког нормирања и у домену успостављања правила и у домену њихових усвајања. Оно се као јединствен начин регулисања језичке материје остварује као стандарднојезичка (ортографско-ортоепска и граматичка), функционално-стилска и говорна норма. Правила употребе лексичких јединица усвајају се постепено и дугорочно, а за креативну употребу језика и изграђивање сопственог стила усвајање лексичке норме је трајни напор и непрекидно учење.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Брозовић: 1982 — Brozović Dalibor, O sadržaju pojma norma u leksikologiji i leksikografiji, *Лексикографија и лексикологија*, Београд — Нови Сад, 15—20.
- Грицкат: 1983 — Грицкат Ирена, Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе, *Зборник за филологију и лингвистику XXVI/2*, Нови Сад, 81—99.
- Ивић: 1990 — Ивић Милка, *О језику Вуковом и вуковском*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад.
- Костић: 1983 — Костић Ђорђе, Савремени проблеми културе говора, *Актуелна питања наше језичке културе*, Просветни преглед, Београд, 25—35.
- Пешикан: 1960 — Пешикан Митар, Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему, *Наш језик XVIII/1—2*, Београд, 80—92.
- Пешикан: 1970 — Пешикан Митар, *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*, Друштво за српскохрватски језик и књижевност СРС, Београд.
- Приручник: 1991 — *Језички приручник*, Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, Београд.
- Речник САНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I—XIV, САНУ, Београд.
- Ристић: 1994 — Ристић Стана, Стране речи у описним речницима са аспекта лексичког нормирања, *Наш језик XXIX/5*, Београд, 301—305.
- Ристић: 1995 — Ристић Стана, Неки аспекти нормирања у лексикографији, *Научни састанак слависта у Вукове дане 24/1*, Београд, 233—240.
- Ристић: 1996 — Ристић Стана, *Нормативна питања у вези са лексиком разговорног језика*, реферат прочитан на Трећем лингвистичком научном скупу „Бошковићеве дане“, одржаном у Подгорици 10. и 11. октобра 1995. (рад је предат за штампу).
- Скворцов: 1983 — Скворцов Л. И., Вопросы нормативной лексикографии (Состояние и перспективы), *Литературная норма в лексике и фразеологии*, Издательство „Наука“, Москва, 206—225.

- Стевановић: 1982 — Стевановић Михаило, Синтакса у лексици, *Лексикографија и лексикологија*, Београд — Нови Сад, 289—296.
- Стевановић: 1984 — Стевановић Михаило, Од потреба до могућности нормирања речника савременог књижевног језика, *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад — Београд, 175—180.
- Ходакова: 1983 — Ходакова Е. П., Народно-разговорна лексика и литературна норма, *Литературна норма в лексике и фразеологији*, Издање „Наука“, Москва, 5—36.

Резюме

Стана Ристић

НОРМАТИВНОСТ И ЛЕКСИЧЕСКОЕ НОРМИРОВАНИЕ В
ДЕСКРИПТИВНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

В статье на корпусе Словаря САНУ мы представили способы осуществления языковой нормы: орфографическо-орфоэпические, грамматические и лексические. Наша цель была показать, до сих пор заброшенный, нормативный характер описательных словарей и их возможную роль в языковом нормировании и усваивании языковой нормы.

Мы показали, что спорное нормирование в описательных словарях осуществляется специфичными способами, неприменимыми в нормативных пособиях другого типа: правописаниях и грамматиках. Рекомендации о правильном употреблении лексических единиц не являются строго регулятивными, но определяют статус каждой единицы в лексической системе по параметрах стандартноязыковой, функциональностилистической и речевой норм. Такой динамичный принцип нормирования основывается не на отборе единиц, что оказалось бы неприемлемым для открытой лексической системы, но на способе их представления. Специфичность этого способа состоит в использовании специальных маркеров (квалификаторов) и других лексикографических приемов, нормативный смысл и значение которых понятны только узкому кругу специалистов или опытных пользователей словаря. Наша цель в данной работе была сделать некоторые из специфичных приемов понятными и более широкому кругу пользователей, которым представляются удобные случаи ухаживать за языковым выражением и вырабатывать собственный стиль.

Даринка Гортан-Премк
(Филолошки факултет, Београд)

О СТРУКТУРИ И СЕМАНТИЦИ ДЕРИВАТА*

Аутор анализира структуру и семантику неких деривата и закључује да првостепени деривати могу настати и једним актом морфолошко-семантичког варирања једнога творбеног модела, што најчешће бива, и свођењем различитих варирања различитих модела на исти циљни садржај, што још увек не знамо колико често бива.

1. Циљ нам је да овим кратким јављањем иницирамо лексичка истраживања деривата у смеру који би као резултат могао дати потпунију, а у понечем и друкчију дефиницију семантичко-морфолошког варирања односно творбе деривата, лексема секундарне номинације, а то би, несумњиво је, била основа за израду преко нам потребног деривационог речника¹. Колико сада видимо, ова би се истраживања морала одвијати у две фазе: у првој би се одредила творбена структура различитих типова деривата, а у другој би се одредили елементи који повезују различите семантичке реализације једног деривата у лексичку целину, у једну лексему.

2. Рећи ћемо хипотезе од којих полазимо предлажући прву фазу истраживања.

Основни је и, свакако, најчешћи начин настајања деривата: *један акт семантичко-морфолошког варирања једнога творбеног модела*. Тако су настали сви једнореферентни деривати (речи субјективне оцене и моционе речи)² и највећи део двореферентних (односно свих

* Овај је рад резултат истраживања у оквиру пројекта 0510 Развојни процеси у савременом српском језику.

¹ А деривациони би речник био основа за модерни дескриптивни речник организован према деривационим системима. Даље би се на основу оваквога речника могле конструисати леве стране различитих двојезичних речника са полазним српским језиком.

² Исп. Д. Г. Премк, О семантичком односу деривата према творбеној основи, Научни састанак слависта у Укуове дане 16, Београд 1987, 101—107, посебно стр. 102.

других) деривата, бар оних, како сада видимо, код којих се реч у творбеној основи јавља са целокупним семским садржајем (архисемом и семама нижега ранга) који има и као самостална лексема у номинационој или, ређе, којој другој реализацији. Такви су деривати: *кџиџа, ручџина, професџрка, извиџач, вршиџлац, гдџич* и др. Ови деривати своју полисемантичку структуру, по правилу, развијају аналогно полисемантичкомј структури речи у основи.

3. Други је, и чешћи него што мислимо, начин настајања деривата (а лексикографи то добро знају): *више пута поновљен исти акт семантичко-морфолошког варирања истог творбеног модела*. Нпр. лексема *бџка* у Речнику САНУ забележена је у више семантичких реализација:

1. *животиња (женка) беле боје или с неким белим обележјем и име таквој животињи а. овца. б. кобила. в. кучка. г. мачка. д. крава. ђ. коза. е. кокош. ж. гуска. з. патка. и. ђурка. ј. крмача, белуга.*

2. *зоол. а. куна. б. белогрла ластва. в. птица певачица, белгуза. г. кесега. д. врста слатководне кошљорибе, беовица. ђ. деверика. е. врста слатководне рибе. ж. бела ваи.*

3. *бот. а. красуљак. б. белојка.*

4. *агр. беличасто воће. а. јабука. б. крушка. в. шљива. г. грозђе (и вино од таквог грозђа).*

5. *хип. жена светлоплаве косе.*

6. *м покр. назив за сељака из Пиротског округа (можда зато што носи бело одело).*

7. *врста горње мушке одеће.*

8. *сребрни комад новца, сребрњак.*

9. *беланице.*

Све су ове семантичке реализације настале независно једна од друге, новим актом варирања, понављањем истог творбеног модела, што за последицу има изостанак међусобног односа једне реализације с другом; све су оне, да тако кажемо, радијално везане за реч у творбеној основи. И то је, колико засад знамо, готово редован случај код именичких деривата с придевском осномом и придевских деривата с именичком творбеном осномом насталих по моделима општег значења *онај који је или оно што је као придев у творбеној основи и који се истиче неком од особина својствених именици у творбеној основи*. Тако је *беланац* и *беланице* и *бели кукуруз*; *гђбавица* је и *грбава жена* и *врста крушке*: *зеленац* је и *вир*, и *зелени камен*, и *зелембаћ*, и *животиња зеленкасте боје*, или тако је *муњевит* и *изненадан*, *неочекиван*, *пагао*, и *изузетан*, *велики* (муњевита брзина), и *силовит*, *бридак* (муњевита сатира), и *змијолик*, *ковријав* (муњевита коса), да не брајамо даље.

И још нешто. Деривати настали понављањем истог творбеног модела имају веома богату полисемантичку структуру, много бога-

тију од оних насталих у једном акту варирања. А то је и разумљиво, и очекивано. Деривати развијени у једном акту варирања имају у своме семантичком садржају ограничен број сема, па су, самим тим, ограничене и могућности њиховог варирања, њихове трансформације³; могућности понављања истог творбеног модела неограничене су, може их бити колико и референата за који се могу везивати овако добијене секундарне номинације (поред *овце, кобиле, кучке, мачке, краве, козе, кокоши, гуске, патке, ћурке, крмаче* — *белком* се може назвати, нпр., и *голубица*).

4. Поред ових двају општепознатих и регуларних начина настајања деривата има и оних који су мање познати и мање регуларни. Такав је онај код кога имамо *семантичко-морфолошко варирање једног творбеног модела реализованог у више различитих циљних садржаји*. Нпр. лексема *зуб̄ар, -ара* у Речнику САНУ забележена је у четири семантичке реализације:

1. *стручњак за лечење и оправку зуба, зубни лекар или зубни техничар; уопште онај који се бави вађењем зуба.*

2. *агр. покр. врста кукуруза.*

3. *дужа, оштра избочина стене налик на зуб; зупчаст испуст на зиду, бедему и сл; вршак, шиљак.*

4. *клесарски чекић оштар и назубљен с обе стране⁴.*

Свим овим значењима у основи је модел — *именичка творбена основи зуб- + творбени формант -ар̄*; у првоме значењу овај је модел реализован са општом семантиком *онај који се бави оним што значи именица у творбеној основи*; у другоме и четвртм значењу модел је реализован са општом семантиком *онај који има оно што значи реч у творбеној основи*; у трећем значењу модел је реализован са општом семантиком *оно што је слично речи у основи*. Значења међусобно нису повезана; она су развијена независно једно од другога понављањем истог полисемантичног творбеног модела.

Не знамо који се деривати творе овим начином. Претпостављамо да је овај вид лексема секундарне номинације условљен развијеном полисемантичношћу речи у творбеној основи, као и полисемантичношћу творбеног форманта. Једино што из лексикографске праксе знамо то је да овај тип деривата није тако редак. Нпр. *језич̄ар* је и *стручњак за језичка питања, филолог, лингвист, и онај који*

³ Исто имамо и у полисемантичној дисперзији код понављања истог типа семантичког варирања, исте семантичке трансформације. Нпр. једна велика скупина секундарних реализација лексеме *језик* настала је метафоричком трансформацијом сема *пљоснат и покретљив*: *језик на дигелама, језик на брави, језик кључа, језик на ваги, клатно у звона, покретни део скретнице и др.*

⁴ Семантичка реализација дата под т. 3 засведочена је у Речнику САНУ и код лексеме *зуб*, а семантичка реализација дата под т. 4 засведочена је код лексеме *зубича*.

много говори, причљивац, брбљивац; а главѣр је и старешина, управљач, и предњи део самара.

5. Најмање је познат и најмање регуларан начин настајања деривата онај код кога имамо *два хомоформна творбена модела и два одвојена акта семантичко-морфолошког варирања чији се резултати повезују у једну лексему*⁵. Таква је нпр. лексема *звѣдѣр*; у Речнику САНУ она је забележена у пет семантичких реализација:

1. *онај који звони у звона; онај коме је дужност, занимање да удара, звони у звона (обично црквени послужитељ).*

2. *запатлија који лије звона, звоноливац.*

3. *живинче (мужјак) које са звоном, меденицом о врату предводи стадо.*

4. *мн. етн. покр. младићи (обично пастири) који уочи Божића иду од куће до куће клепајући звонима и изводећи разне игре, песме и шале.*

5. *бот. покр. нека врста биљке.*

Првој, трећој и четвртој семантичкој реализацији у основи је творбени модел *глаголска творбена основа звон- + -арѣ* са циљним општим значењем *вришалац радње*, а другој и петој модел *именичка творбена основа звон- + арѣ* са два различита циљна значења: *онај који се бави оним што означава именица у творбеној основи и оно што је слично именици у творбеној основи*⁶.

6. Код деривата насталих другим, трећим и четвртим моделом морфолошко-семантичког варирања могло би се поставити и питање — јесу ли та различита и различито настала значења део једне полисемантичке структуре, односно чине ли она једну полисемантичку лексему или су та значења везана за различите хомонимне лексеме (да ли су значења *онај који звони* и *онај који лије звона* различите семантичке реализације једне лексеме *звонар*, или су то значења двеју хомонимних лексема). И да одговоримо на могуће питање — мислимо да су то различите семантичке реализације једне лексеме. А овакво мишљење заснивамо, с једне стране, на лексикографској пракси словенских језика која овај тип различитости значења везује за једну лексему, и, с друге стране, и битније, на хипотези према којој различита значења повезује у једну лексему кохезија сема релевантних за цео деривациони систем коме лексема припада, а не само за једну лексему и, наравно, иста графемска вредност под којом се она реализује у истој спољашњој форми. Тако, нпр. семантичке реализације *онај који лије звона* и *онај који звони*, без обзира

⁵ Претпостављамо да и више хомоформних модела може учествовати у творби једног деривата; реалност ове претпоставке провериће се у даљим истраживањима.

⁶ Вероватно је секундарна номинациона јединица *назив биљке* метафорично развијена повезивањем сема које се односе на облик у полазном и циљном садржају: *звон* — *звонар*.

што су настале двама творбеним моделима (један с именичком мотивном речју, други с глаголском мотивном речју) повезује сема *одавање звука*, коју носи и именичка и глаголска творбена основа.

7. У другој би фази истраживања требало проверити управо овакво схватање семантичке кохезије у структури деривата. А да би се то учинило ваљало би подвргнути семантичкој компоненцијалној анализи читаве деривационе системе чије основе, доминанте припадају различитим лексичко-семантичким групама речи. Таква би анализа, верујемо, показала: прво, које основне лексеме иницирају одређене творбене моделе, или комбинацију одређених модела у творби једнога деривата; друго, колико избор творбеног модела зависи од почетног семантичког садржаја, а колико од циљног, од семантичког садржаја који се номинује дериватом; и треће, да не набрајамо сва корисна знања до којих бисмо дошли, у коме се степену деривације могу јавити комбиновани модели у творби једне лексеме (имамо разлога да верујемо да је, углавном, у питању само први степен деривације — *зуб-зубар*; у деривату *зубарство* имамо само један акт морфолошко-семантичког варирања једног творбеног модела).

8. Тек по обављеном овоме, не маломе, и не јединоме послу⁷, могли бисмо приступити изради деривационог речника, па чак и деривационог речника са дефиницијама које би садржавале граматику и семантику идентификацију, што би нам, даље, омогућило израду модерног дескриптивног речника организованог према деривационим системима, гнездима. И зато би ове, да тако кажемо, постављене задатке требало схватити као припремне радње за тај посао (који кад-тад морамо обавити, без обзира на оскудицу у људима и новцу).

Резюме

Даринка Гортан-Премк

О СТРУКТУРЕ И СЕМАНТИКЕ ДЕРИВАТОВ

Автор анализирает структуру и семантику некоторых дериватов приходя к выводу, что первостепенные дериваты могут образоваться несколькими способами.

⁷ И код префиксних твореница има сличних проблема; питање је да ли је иста твореница *оредити* у значењу *редом обићи* и у значењу *одредити, назначити*; на овакве нам је творенице скренула пажњу Рајна Марковић у раду о неким случајевима лексичке паронимије (чланак предат за зборник посвећен професору Ж. Станојчићу).

Основной и самый частый способ это *один акт семантически-морфологического варьирования одной словообразовательной модели*. Таким способом образуются все лексемы субъективной оценки (*ручица, ручетина*), моционные лексемы (*професорка*), лексемы с общим значением деятеля (*извиђач*) и многие другие.

Второй и более частый, чем нам кажется, способ это *несколько раз повторенный один и тот же акт семантически-морфологического варьирования одной и той же словообразовательной модели*. Таким способом образуются, на пример, производные — существительные со словообразовательной основой прилагательных, с общим значением *тот, который или то, которое является таким же, как прилагательное, находящееся в словообразовательной основе* (*беланац — беланце и бели кукуруз*).

Третий способ это *семантически-морфологическое варьирование одной словообразовательной модели, реализованной в нескольких различных целевых содержаниях* (*зубар — и стручъак за лечење и оправку зуба и вршак, шмъак*).

Четвертый способ, а может быть существуют и другие, это способ, при котором являются *две омоформные словообразовательные модели и два отдельных акта семантически-морфологического варьирования, результаты которых связываются в одну лексему* (*звонар — и онај који звони у звона и занатлија који лије звона*).

Структурное и семантическое исследование этих моделей является предварительным условием для выработки деривационного словаря.

Мирослав Николић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ЈЕДАН ЕКСПАНЗИВНИ ТИП НОВИХ ИМЕНИЧКИХ СЛОЖЕНИЦА (*Беобанка* и сл.)

У чланку се указује на један, данас врло продуктиван тип именичких сложеница (најчешће назива) с префиксоидима српског порекла *бео-*, *ино-*, *југо-*, *ново-* и *пољо-* у примерима типа *Беобанка*, *инкореспондент*, *југоносталгичар*, *Новотранс* и *пољомеханизација*.

1. Међу тзв. општа места у карактеризацији српскога језика спада (или, можда тачније, спадало је) и мишљење по којем се у њему нерадо творе сложенице. Тако је и Белић писао како „се мора признати да наш народ у данашње време радије образује за нове појмове просте речи нарочитим наставцима ... неголи сложене речи“ (Белић 1951: 113). „То не значи“ — додаје Белић — „да наш језик нема и других начина за стварање нових речи и да треба одустати напр. од стварања сложених речи“ (стр. 115), тим пре што „наш језик допушта, у великим размерама, образовање сложених речи“ (стр. 113). Мада смо Белићеве речи цитирали према његовој књизи објављеној 1951. г., он их је изрекао још 1922. г. у Лозанићевој Споменици. Тај податак показује колико је овај велики стручњак био далековид и како је заправо предвидео у којим ће се правцима кревати творба нових речи у нашем језику. Сумњамо, међутим, да је те године могао и сањати о оваквој експанзији сложених речи, а нарочито сложених назива, какву данас имамо.

2. У овом чланку указаћемо на један експанзивни тип новијих одн. нових сложеница, од којих су неке настале такоређи јуче. Реч је о сложеницама попут *Беобанка*, *Новотранс*, *инкореспондент*, *пољоопрема*, *Југодрво* и сл. На први поглед ради се о сасвим обичном, регуларном моделу именичких сложеница са придевом (*Бео/банка*, *Ново/транс*, *ино/кореспондент*) одн. с именицом (*пољо/механизација*, *југо/фудбал*) у првом делу. Формално одн. лаички посматрано, *Беобанка* је творена по узору на *Београд*, *пољо/механизација* по узору на *пољо/привреду* итд. Међутим, ове су именице нешто специфичније него што се то чини. У чему се састоји њихова специ-

фичност, биће јасно већ после кратке упоредне творбене и семантичке анализе оваквих сложеница, с једне, и оних типа *Београд*, *новоградња*, *индустријство*, *пољопривреда* и *Југославија*, с друге стране.

3. Именица *Београд* је сложеница настала „обичним срastaњем“ делова који је чине (уп. Станојчић—Поповић 1995, 138), са придевом *бео* (< бѣл) у првом и именицом *град* у другом делу, која се семантички интерпретира као 'бели град'. Од ове сложенице настале су, суфиксацијом, изведенице — етник м. р. *Београђанин*, етник ж. р. *Београђанка* и ктетик *београдски*, -а, -о.

Анализом именица типа *Беобанка*, пре свега семантичком, добијају се, међутим, потпуно различити резултати. И овде, додуше, имамо иницијалну морфему *бео-*, али је она друкчијег порекла (настала краћењем придева *београдски*, одн. свођењем његовим на прву компоненту, на одредбену саставницу сложенице од које је изведен) и друкчијег значења — уместо сема боје имамо сем односа одн. припадања. Сходно томе, *бео-* у *Београд* значи 'белый', 'white', 'weiß', а *бео-* у *Беобанка* 'београдски'¹. Имамо, дакле, хомониме *бео-1* (као самостални творбени формант) и *бео-2* (као несамостални), па, сходно томе, и два различита модела сложеница, од којих се други (*Беобанка* и сл.) показао врло продуктивним, па данас имамо десетине назива као што су: *Беоалпина*, *Беоауто*, *Беобагат*, *Беобанка*, *Беобета*, *Беоовоз*, *Беооврт*, *Беоовук* (кошаркашки клуб), *Беогејс*, *Београп*, *Беодент*, *Беоштитга*, *Беоинг*, *Беоколач*, *Беоколор*, *Беоледо*, *Беоленс* (уп. лат. *lens* 'сочиво'), *Беоlook*, *Беолес*, *Беолегра* (емисија III канала РТС-а), *Беомаркет*, *Бео медицина*, *Беометална*, *Беопетрол* (: Југопетрол), *Беоплан*, *Беоглов*, *Беогловкомерц*, *Беопроект*, *Беопромет*, *Беорама* ('Београдска панорама?'), *Беоремонт*, *Бео сервис*, *Бео софт*, *Бео стан*, *Бео такси*, *Бео там²*, *Бео terra*, *Бео техника*, *Бео транс*, *Бео трејд*, *Бео турс*, *Бео фејп*, *Бео хелп*, *Бео хром*, *Бео цикл*, *Бео шах* (шаховски часопис), *Беоштампа³* итд. И у Новом Саду постоје предузећа с називима аналогног типа: *Новограп*, *Новопап*, *Новотранс* итд., а уп. и усамљено (без интерфикса -о-) *Новкабел*.

¹ Поред *Беобанке* постоји и *Београдска банка*, тј. као да прво не значи исто што и друго.

² Називи *Беоалпина*, *Беобагат*, *Бео метална* и *Бео там* настали су почетком деведесетих година претварањем огранака *Алпине*, *Багата*, *Металне* и *Тама* у „Београдску Алпину“, „Београдски Багат“, „Београдску Металну“ и „Београдски Там“. У исто време огранак *Словенијалеса* постаје *Беолес* (иако *лес* код Срба није исто што и код Словенаца). Био би прави еуфемизам рећи да се овде радило само о помањкању инвентивности.

³ За наше излагање није од неког значаја чињеница да и други део ових сложеница може бити скраћеница, и то различите врсте (нпр. *-инг* < *ingenieur* одн. *engineering*, *-грап* < 'грађевинско предузеће' или *-фејп* < 'фабрика електричних производа'). Уп., међутим, *-банка*, *-воз*, *-врт*, *-вук*, *-штитга*, *-колач*, *-план*, *-проект*, *-ремонт*, *-сервис*, *-стан*, *-такси*, *-хром*, *-шах*, *-штампа* и др. С друге стране, занимљива је комбинација српског *бео-* и енгл. речи *look*, *help*, које не егзистирају у нашем језику ни као позајмљенице, попут *софтвера* (енгл. *software*), од чега је, изостављањем другог дела сложенице (*-ware*), добијено *-софт*.

Јасно је из претходне анализе да се *Новотранс* и сл. не може интерпретирати као *'Нови транспорт', већ као 'Новосадски транспорт'. То значи да *ново-* представља, у ствари, први део придевске сложенице *новосадски* и да овде имамо хомонимне творбене форманте *ново-1* (уп. *новосадски* или *новоградња*) и *ново-2* (*Новотранс*). Тачној значењској интерпретацији оваквих назива доприносе, међутим, више наша екстралингвистичка сазнања него њихова лингвистичка анализа.

4. Да сложенице овога типа не морају бити само називи, показују примери типа *иноагент*, *инобизнисмен*, *иногост*, *инозадужење*, *инокореспондент*, *инокореспонденција*, *инокредит*, *инопартнер*, *иорезултати*⁴ и сл.

Ове су сложенице мотивисане регуларно твореним придевом *иностран(и)* ('који је из д р у г е, туђе земље, стран(и)'), уз карактеристично његово скраћивање и свођење на први члан сложенице, на прву саставницу *ин-и*. Стога се и сложенице типа *иноагент*, *инобизнисмен*, *иногост*, *инокредит*, *инопартнер* и сл. интерпретирају као '(ино)страни агент', '(ино)страни кредит' итд., а оне типа *инокореспондент* и сл. као 'кореспондент за иностранство' или сл. Као и у раније поменутих случајевима, имамо хомониме: *ино-1* (нпр. иностранство) и *ино-2* (нпр. инопартнер).

5. Претходно наведене придевске сложенице типа *београдски*, *новосадски* или *иностран(и)* имају у првом делу придевску основу (*бел-*, *нов-*, *ин-*). Насупрот њима, у првом делу придева *пољопривредни* (: пољопривреда) имамо именичку основу *пољ-* и интерфикс *-о-*. *Пољопривреда* се семантички интерпретира као 'привреда поља' одн. као 'пољска привреда' (уп. Барић 1980: 56). Могли бисмо рећи да је основно значење овога *пољо-1* 'пољски'. Скраћивањем сложеног придева *пољопривредни* добијено је и *пољо-2* са значењем 'пољопривредни', које имамо у *пољомеханизација*, *пољоопрема*, *пољослужба* и др., а посебно често у називима попут *Пољобанка*, *Пољокомерц*, *Пољоопрема*, *Пољопродукт*, *Пољопром*, *Пољопроект*, *Пољоопскрба*, *Пољосервис*, *Пољострој*, *Пољотрговина*, *Пољотренд* итд.

6. Навешћемо на крају најбројнију групу сложеница, ону са *југо-* у првом делу. Оне су вероватно настале аналогijом према *Југославија*⁵, са хомонимичном иницијалном морфемом (као и у прет-

⁴ Ниједна од ових лексема не налази се ни у *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске ни у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ. Већину њих наводи Клајн 1992.

⁵ Према А. Белићу „ова наша именица [начињена] је према придеву *југославенски*, који се некад много употребљавао, а добивен је према руском *југославјанский*“ (Белић 1952: 288). Е. Барић (1980: 59) наводи три тумачења првог дела сложеница типа *Југословен(и)*:

- „1. именичка основа уместо придјевске (Маретић)
2. именица у придјевском значењу (Белић)
3. покраћена основа придјевске творенице (Барић).“

ходним случајевима). Скраћивањем сложеног придева *југословенски* (: Југославија) добијено је *југо-2*, које није у вези са *југом* као страном света, већ с *Југославијом* као државом⁶. Уп.: *Југоагент*, *Југоалат*, *Југоауто*, *Југоазбест*, *Југобакар*, *Југобанка*, *Југобицикл*, *Југобиро*, *Југоброд*, *Југогеодет*, *Југодата*, *Југодент*, *Југодиск*, *Југодисконт*, *Југодрво*, *Југодрвокомбиат*, *Југодуван*, *Југоекспорт*, *Југоелектро*, *Југозадруга*, *Југозан*, *Југоинспект*, *Југокока*, *Југокомери*, *Југоконцерт*, *Југоконзерва*, *Југокооп*, *Југокоп*, *Југолабораторија*, *Југолатекс*, *Југолек*, *Југолутрија*, *Југомарка*, *Југомаркет*, *Југомелос*, *Југометал*, *Југомонтажа*, *Југопапир*, *Југопетрол*, *Југопродукт*, *Југопромет*, *Југопут*, *Југореклам*, *Југоремедиа*, *Југорендген*, *Југосиле*, *Југостајл*, *Југостакло*, *Југострој*, *Југотерм*, *Југотехниа*, *Југотон*, *Југотурбина*, *Југофриго*, *Југофунд*, *Југохем*, *Југохемија*, *Југохолд*, *Југоцентар*, *Југошећер*, *Југошпед*, *Југоштампа...*; *југоаграр*, *југобироократија*, *југобрак*, *југоватерполо*, *југовинил*, *југодипломатија*, *југодискусија*, *југожито*, *југокриминал*, *југокриминалац*, финале *југокупа*, *југоловство*, *југомасон*, *југонавијач*, *југоносталгичар*, на интернационалном и на *југоплану*, *југопроблем*, *југорок*, *југофудбал*; *југополитички* итд.⁷

Упркос правој поплави сложеница с формантом *југо-2* (‘југословенски’), ни *југо-1* (‘Јужни’) није потпуно усамљено. Уп.: *Југобанат* (Вршац), *Југопревоз* (Лесковац) и сл. С обзиром на чињеницу да се Вршац налази на југу Баната, а Лесковац на југу Србије, врло је вероватно да *Југобанат* треба семантички интерпретирати као ‘Јужни банат’, а *Југопревоз* као ‘Јужни превоз’.

7. Сродне претходнима су, такође врло продуктивне, сложенице одн. полусложенице⁸ типа: *аутомеханичар*, *аутоелектричар*, *аутолакирер*, *аутопут*, *аугостопер(ка)* одн. *ауто-гума*, *ауто-делови*, *ауто-кућа*, *ауто-пијац(а)*, *ауто-превоз(ник)*, *ауто-рели*, *ауто-трке* и сл. (што се интерпретира, нпр., као ‘аутомобилски пут’ одн. ‘пут за аутомобиле’, ‘аутомобилска гума’, ‘аутомобилске трке’ одн. ‘трке аутомобила’ итд.);⁹ *еко-бомба*, *еко-митинг*, *еко-покрет*, *еко-странке*, *еко-туризам* и сл. (: екологија, еколошки); *мото-крос*, *мото-трке* и сл. (: мотоцикл, мотоциклистички); *психотест* (: пси-

⁶ „Назив *југословенски* је начињен свакако према придевима *југоисточни*, *југозападни* и сл., где *југо-* има п р и д е в с к о значење; али како се *југословенски* везује данас искључиво са *Југославија*, јер је та реч од тога придева постала, то је извршена диференцијација између *југославенски* — *југословенски* ‘онај који припада Југославији’ и *јужнословенски* ‘онај који обухвата Јужне Словене’ или сл.“ (Белић 1952: 290).

⁷ Речници савременог српског језика (као и наше лично искуство) показују да су називи типа *Југобанка*, *Југодрво* у начелу старији од оних типа *југонавијач*, *југоносталгичар* и сл.

⁸ При одређивању шта је, у наведеним случајевима, сложеница а шта полусложеница руководили смо се новим Матичиним Правописом (ПСЈ МС 1993).

⁹ У првом делу ових (полу)сложеница „немамо именицу *ауто* (у противном бисмо очекивали да се може рећи и **аутомобил-пут* и сл.) него префиксоид *ауто*“ (Клајн 1978: 192). Уп. и: „Формант *ауто-* можемо сматрати несамосталним, иако у разговорном језику постоји и посебно *ауто*, јер се формант у спојевима схвата као несамостални скраћени облик од *аутомобил(ски)*“ (М. Пешикан, ПСЈ МС 1993: 92).

хологија, психолошки); *порнозвезда*, *порнофилм* (: порнографија, порнографски); *фотоиздање*, *фотомодел*, *фотомотажа*, *фоторепортажа*, *фоторепортер*, *фотослог*, *фототехника*, *фотоштампа* и др. (: фотографија, фотографски) и сл.¹⁰

8. И у овим примерима, као и у онима типа *Беобанка*, *Новотранс*, *инокореспондент*, *пољопрема* и *Југодрво*, имамо одредбене одн. рекцијске сложенице с неравноправним односом основа творене на основу синтагми (уп. Киршова 1993: 184). Настале су аналогјом, са првом компонентом која се понавља у већем броју речи, добијеном увек на исти начин одбацивањем творбене основе сложеног придева. Тај, детерминативни део сложенице досад смо називали неутрално 'творбеним елементом' или 'творбеним формантом', премда представља типичан случај онога што се у савременој дериватологији означава термином префиксоид¹¹. Како је то дефинисано у једном од (код нас првих) чланака у којима се указује на овај специфични творбени формант, „префиксоиди су творбени елементи који као први члан улазе у састав модерних сложеница научног и техничког карактера“ (Клајн 1978: 188). „Углавном су грчког и латинског порекла“ додаје, поред осталог, Клајн. Примери које смо навели у т. 2—6 разликују се од оних из т. 7 управо по томе што, бар највећим делом, не спадају у научно-технички лексикон и, посебно, по томе што њихови префиксоиди (*бео-*, *ино-*, *југо-*, *ново-* и *пољо-*) нису грчког или латинског порекла (ни страног уопште), већ словенског, српског.¹²

И једне и друге сложенице настале су првенствено из разлога језичке економије, као и оне, такође новије, типа *авиопревоз* ('авионски превоз', 'превоз авионима'), *еврокуп* ('европски куп', 'куп Европе') и др. у којима први члан сложенице (такође префиксоид) није настао од сложеног већ од изведеног придева. У сваком случају, данас је модел сложеница с двосложним творбеним формантом на *-о* (које је понекад, као у претходна два примера, истовремено и део основе и спојни вокал, интерфикс¹³) вероватно најпро-

¹⁰ Много нових примера може се наћи у Клајн 1992. Уп. и Киршова 1993, ПСЈ МС 1993, Поповић 1994 и др.

¹¹ Пандан префиксоидима чине *суфиксоиди*, о којима је писано и у нашем часопису (уп. Тиртова 1990).

¹² У цитираном Клајновом раду такође се указује на ову појаву, у време његовог писања (1978!) још увек не тако изразиту. Распрострањени су били само ликови с *југо-*, док за *ино-* Клајн наводи само „у административном речнику скован хибридни израз *инокореспондент* (од 'инострани кореспондент')“ (Клајн 1978: 197). Не може сигурно бити случајно што се сложенице с *бео-*, *ново-* и *пољо-* уопште не помињу. Данас има вероватно још префиксоида српског порекла насталих на описани начин, мада то није увек лако утврдити. Могућно је тако објашњавати *водо-* у *водоинсталатер* ('водоводни инсталатер', 'инсталатер водовода'), али не и *водо-* у *водокотлић*, *водомер* и др. (поготову не у сложеницама типа *водоноша* и сл.).

¹³ Знамљиво је како се у све то уклапају именице (одн. називи) типа *Беобанка*, у чијем је првом делу *-о* несумњиво било део основе (*бео* < бѣл, са променом *л* < *о*), али се данас може третирати (истовремено) и као спојни вокал.

дуктивнији у нашем језику и представља, уз позајмљивање одн. преузимање речи из великих светских језика, један од најраширенијих видова богаћења његовог лексикона.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Барић 1980: Eugenija Barić, *Imeničke složenice neprefiksalsne i nesufiksalsne tvorbe*, Liber, Загреб.
- Белић 1951: А. Белић, *Око нашег књижевног језика*, СКЗ, Београд.
- Белић 1952: А. Белић, „Југославија и сродне изведене речи“, *Наш језик*, књ. III, н. с., св. 9—10, Београд, стр. 287—290.
- Киршова 1993: Маријана Киршова, „О неким врстама српскохрватских именичких сложеница“, *Наш језик*, XXIX/3—4, Београд, стр. 182—196.
- Клајн 1978: И. Клајн, „О префиксоидима у српскохрватском језику“, *Наш језик*, књ. XXIII, св. 5, Београд, стр. 187—198.
- Клајн 1992: Иван Клајн, *Речник нових речи*, Матица српска, Нови Сад.
- Поповић 1994: Марко Поповић, „Ка могућој класификацији страних речи с најучесталијим префиксима грчког и латинског порекла“, *Наш језик*, књ. XXIX, св. 5, Београд, стр. 279—300.
- ПСЈ МС 1993: *Правопис српскога језика*, приредили: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска, Нови Сад.
- Станојчић—Поповић 1995: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српског језика*, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд — Нови Сад.
- Тиртова 1990: Галина П. Тиртова, „Још једном о творбеном статусу именица *баснодром*, *ракетодром*“, *Наш језик*, XXVIII/4—5, Београд, стр. 309—312.

Резюме

Мирослав Николић

ОДИН ЭКСПАНСИВНЫЙ ТИП НОВЫХ КОМПОЗИТНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

В статье указывается на один, в настоящее время очень продуктивный тип композитных существительных (чаще всего названий) с префиксоидами сербского происхождения *бео-*, *ино*, *југо-*, *ново-* и *пољо-* в примерах типа *Беобанка*, *инокореспондент*, *југоносталгичар*, *Новотранс* и *пољомеханизација*.

Ђорђе Оташевић
(Београд)

ЗНАЧЕЊЕ ПРИДЕВА СА ПРЕФИКСОМ НЕ*

У раду се наводе значења придева са префиксом *не-*. Указује се на разлике међу лингвистима при одређивању значења придевских сложеница са овим префиксом.

Међу префиксима са негативним значењем највише различитих значења има префикс *не-*. Неретко се ова значења мешају, па није увек могуће јасно одредити значење појединих придева. О томе колико значења има префикс *не-* у придевским сложеницама и која су то значења у нашој лингвистичкој литератури нема сагласности¹. Одређивање значења која префикс *не-* има у другим словенским језицима (са којима овај префикс у српском језику није у свему подударан) врши се, такође, на различите начине².

У РСАНУ је наведено да префикс *не-* „као први део сложеница 1. означава негацију а. у сложеним придевима, прилозима, партиципима и именицама негира значење оног што значи други део сложенице: небитан, неважан, невелик, недобар, неискрен; немало, неозбиљно, нерадо; неисказан, непочитан, несхваћен; незнање, непостојање, неспавање, несналажљивост, несталност, непливач, непушач, нечлан. б. у неким сложеним именицама негира особине које се претпостављају у позитивном значењу пријајући им пејоративно значење: небрат, немајка, нечовек и сл.“³ Одредница у РМС је готово потпуно иста. У

* Овај рад је незнатно измењен одељак магистарског рада „Придеви и прилози са негативним префиксима у савременом стандардном српскохрватском језику“ рађеног под руководством проф. др Даринке Гортан-Премк.

¹ Уп. Стевановић 1975: 431, Стевановић 1962: 68, Павловић 1967: 244—245, Павловић 1972: 126, Грицкат 1961—1962: 118—121, Секулић 1973а: 8, Секулић 1973: 80—83, Ристић 1961—1962: 385—386, Еабић 1986: 396, Станојчић, Поповић и Мишић 1989: 147, Стијовић 1983: 124—126.

² Уп. Кулагин 1956: 13—15, Озерова 1976: 24—30, Словарь русского языка в четырех томах. Москва, 1982—1984: II, 419.

³ РСАНУ: XIV, 668.

Станојчић, Поповић и Мицић 1989 наведено је само једно значење⁴ префикса *не-* у придевским сложеницама — „*не-* (...) у основни придев уноси значење одрицања особине појма уз чије име стоји (*несрећан* човек : *срећан* човек)“⁵. Стјепан Бабић сматра да „префикс *не-* негира основно значење односних придјева: *недемократски* → који није демократски. Такви су придјеви *нехрватски* (нѐ), *некатолички*“⁶.

Број придева код којих префикс *не-* означава само „немање особине простог придева“, по мишљењу Михаила Стевановића, није велики. То су, на пример, придеви „*невелик*, *незнатан*, *незreo*, *непознат*, *непотпуn*. То су у ствари: онај што није велик, онај што није знатан, онај што није зрео и онај што није познат“⁷. Олга Ристић сматра да „ова речца у именичким и придевским композитама углавном означава или нешто супротно од онога што је у основној речи (*небрижљивост* : *брижљивост*, *небрижљив* : *брижљив*, *несрећа* : *срећа*, *несрећан* : *срећан*) или негира, пориче појам који је основном речју дат (*небојша* — онај који се не боји, *недеља* — дан када се не дела; *непрестан* — који не престаје, *неук* — који није научио, који не зна“⁸. Кулагин, донекле слично као и Олга Ристић, значење негирања везује за суфиксално-префиксалне придеве са глаголском осномом — неподкупный („такој, што невожно подкупити, не поддајет се уговорам, подкупу“), *несравнимый* („такој, што невожно сравнити с чем-н.“), *непобедимый* („такој, којег нељзја победити“)⁹. Већина придева са овим префиксом, по његовом мишљењу, „придаје значење супротности или супротпостављености“¹⁰.

Велике разлике које постоје међу лингвистима при одређивању значења које префикс *не-* има у придевским сложеницама (и не само њима) резултат су различитог схватања појма негације и негирања.

У овом раду полази се од става да префикс *не-* у већини случајева негира значење основног придева, али то не мора да буде једино значење.

Префикс *не-* може да уноси у реч значење потпуног одрицања онога што та реч изражава без овог префикса; на пример, *немузикалан* има значење „лишен музикалности“, што значи да се значење придева *музикалан* негира префиксом *не-*. Значење „лишеност

⁴ Овде треба имати у виду да је ово средњошколски уџбеник у којем је значење најчешћих префикса који се слажу са придевима дато само у једној реченици.

⁵ Станојчић, Поповић, Мицић 1989: 147.

⁶ Бабић 1986: 396.

⁷ Стевановић 1975: 431.

⁸ Ристић 1961—1962: 385.

⁹ Кулагин 1956: 14.

¹⁰ Кулагин 1956: 15.

нечега“, „одсуство нечега“, имамо и у придевима *ненаучан, нечастан, неизражајан, неискрен* и др. Рада Стијовић сматра да значење одсуства особине основног облика имамо у придевима *небрачан, непознат, нехрватски, незаузет*¹¹.

Префикс *не-* са неким придевима има **одрично-потврдно значење**. Такве речи имају, с једне стране, значење супротно од онога које су имале без овог префикса, указују на одсуство онога што изражава основна реч. С друге стране оне указују на присуство значења супротног, антонимичног првومه. Код ових сложеница увек постоје разнокорени, етимолошки несродни антоними основних придева и они се у описним речницима редовно јављају у дефиницији.

недобар, -бра, -бро нераспр. 1. а. *лош, неваљао* (у погледу *нарави, моралних квалитета и сл.*); *својствен таквој особи, који изражава такву нарав*. — Лазу је неправо било што је Божица онолико добар био, а он онолико недобар, с тога опали пушком у Божицу (Мил. 1, 25). Она је његова жена и има чувати кућу његову, а нема њега тражити по свих злих и недобрих (Берт. 1, 55). Чинио се на први поглед да је човек недобар (Новак Вј. 2, 14). У недобру друштву на врајку страну брзо превагнем (Буд., БК 1906, 649). (...) б. *који је у супротности са схватањем појма доброг, рђав*. — У неке им се, по недобру обичају наше руке ... чинило још и недиком, да крвнику не нађу осветника (Буд. 2, 14). У најтежим часовима, он је се, у тренут ока, једнаком брзином, приклањао на добру или недобру одлуку (Мил. М. Ћ. 39, 17). (...)

2. *неповољан, незгодан; који доноси зло, несрећу, зао, кобан* (о времену, временским околностима збивања). — Разглави у сву шир вилице, у недобар по се час (Буд., БК 1895, 200). Сретају се људи само у недобри час (Бож. Г. 1, 132). Некад тврди заклон и драго боравиште пустом слободару, данас је само недраг вјесник недобру времену (Буд. 2, 61) (РСАНУ: XIV, 775)

негладак (негладак), -тка, -тко нераспр. 1. *који није гладак, хрпав, нераван*. — Највећи је и најтежи је [кликер], дакле најлакше савлађује неглатко земљино тле и правце у рупу. Па, ипак, Митица је њима играо овлаш, као од беде, а фаворизовао је онај од стакла (Петр. В. 2, 75) (РСАНУ: XIV, 751)

нејаќ, -а, -о а. *који није снажан, слаб, немоћан*. — Оно је синак његов нејаќи, Влатко мали. *Брл*. Нејаќи свет, жене и деца, пошао је на починак. *Ђур*. *фиг. неразвијен, заостао*. — Књижевност бијаше оно доба још толи нејаќа. *Јаг*. б. *који није черст, ломан, крхак*. — Куна изађе и на нејаќу грану положи своје пљоснато тјелашце закачивши канце за рачву. *Ђур*. (РМС: III, 700)

Придев *недобар*¹², као што се види из наведене одреднице из РСАНУ, указује не само на одсуство добротe, већ и на присуство злог, лошег, рђавог, тј. антонима основног придева. За Миливоја

¹¹ Стијовић 1983: 125.

¹² Олга Ристић сматра да префикс *не-* у придеву *недобар* (као и у придевима *невелик, нелеп, нелен, нељубак*) има значење одрицања појма, али „са нијансом ублажавања, умерености, извесног недостатка особине“ (Ристић 1961—1962: 122). РСАНУ не потврђује овакво мишљење јер у дефиницијама уз придев *недобар* („лош, неваљао“, „рђав“, „неповољан, незгодан; који доноси зло, несрећу, зао, кобан“) нема никаквог ублажавања. Једини пример који се у раду Олге Ристић наводи („По недобру обичају наше руке“) није довољан за поуздано закључивање о значењу које префикс *не-* има у овом придеву. Треба напоменути да је XIV књига РСАНУ објављена тридесетак година после овог рада Олге Ристић.

Павловића придеви *нејак*, *недобар*, *невелик* и слични су стилски еуфемизми¹³.

Ретко префикс *не-* у значењу основног придева уноси значење ублажавања, умерености, ограничавања особине¹⁴.

неширок, -а, -о који није много широк. — Слегла се [свјетина] ... око нешироког брежуљка. *Нов.* (РМС: III, 785)

Нијансу ублажавања, умерености префикс *не-* има и у придевима *нелеп* и *невелик*, иако се из дефиниција у РМС то не види јасно (поготово за придев *нелеп*).

невелик, -а, -о *омањи*, *мален*, *мали*. — Указа се ... невелик шљиварски дворца. *Леск.* Седели су околу људи и жене ... њих невелик број. *Чтл.* (РМС: III, 670)

нелеп, -а, -о *ијек*. *нелијеп*, суф. *који није леп*, *ружан*. — Лице, то помало грубо, нелепо лице, паметних очију, озарило се новим изразом. *Поп. Ј.* Морао сам ... декламирајући смијешне и нелијепе дјечје пјесме. *Козарч.* (РМС: III, 706)

Цитат наведен у поменутом раду Олге Ристић¹⁵ боље илуструје значење префикса *не-* у придеву *нелеп*:

За љубав ... мираза нису [се] женили ружним или нелепим девојкама (И. Секулић, Три правична чешљара, превод, Бгд. 1950, 21)

Степен ублажавања особине може бити различит. Иако и овде основни придеви имају антониме, сложенице са префиксом *не-* не указују на њих, као што је био случај са одрично-потврдним придевским сложеницама. Ови придеви и прилози заузимају средње место у односу А — неА — Б: *широк* — *неширок* — *узан*.¹⁶

Негативне придевске сложенице са значењем супротности, антонимичности, како наводи Ирена Грицкат, наслеђене су из опште-словенске епохе или саграђене по угледу на њих. Такве су речи „*неблагодаран*, *незreo*, *неисправан*, *непорочан*, *неправичан*, *непослушан*, *неправилан*; *нерадо*“¹⁷. Михаило Стевановић, међутим, сматра да „ови (не сасвим срећно) звани одрични придеви, иако казују особину по нечему супротну оној што се означава простим придевом, нису прави опозити“¹⁸.

Придевске сложенице, уколико имају значење супротности, најчешће су антонимичне речима без овог префикса у свим њиховим значењима. У том случају комбинаторне могућности придева са префиксом *не-* и речи без њега су исте.

Сложенице с овим префиксом могу бити антонимичне само једном или неколиким значењима вишезначних речи. Тако, на при-

¹³ Павловић 1972: 126.

¹⁴ Уп. Апресјан 1974: 292.

¹⁵ Ристић 1961—1962: 122.

¹⁶ В. Озерова 1976: 24—25, Ристић 1961—1962: 122, Богуславски 1982: 67—68, Апресјан 1974: 292—294.

¹⁷ Грицкат 1961—1962: 118.

¹⁸ Стевановић 1975: 431.

мер, придев *незгодан* није антонимичан са придевом *згодан* у значењу „допадљив, леп, наочит“¹⁹.

незгодан и **незгодан**, -дна, -дно **1. а.** *непријатан, неугодан, тежак*. — Ти си у грудима мојим узбунио срце ми својим незгодним бесједама. *М—И. б. непо-десан, опасан, погубљан*. — (...) **2. а.** *који не одговара нечему, неприкладан*. — (...) **б.** *који понашањем, поступцима, одудара од своје средине, који изазива сукобе, немир, груб*. — Новом стражару — човјеску незгодне и немирне нарави ... неки ђаво није дао да мирује. *Лал.* (РМС: III, 690)

Некада су придеви с префиксом *не-* антонимични речима без овог префикса само у основном значењу, док су у секундарном значењу неантонимични.

неотесан, -а, -о **1.** *који није отесан*. — (...) **2.** *фиг. пеј. груб, прост, протачки*. — За такве грубе, неотесане шале као да је створен. *Шен.* Приђоше [му] још два непозната, неотесана сељачета. *Ранк.* (РМС: III, 726)

У неким случајевима префикс *не-*, поред значења антонимичности, уноси и значење које основна реч нема.

могућ (...) **1. а.** *који се може наћи, који може постојати; какав само може бити, какав се само може замислити*. — Мучила [је] ... свој ... мозак читањем свих могућих новина. *Ђал.* (...) **б.** *који би се могао догодити, евентуалан*. — Сачувао [је] себе од могућих приговора са стране. (...) **2.** *изводљив, остарив*. — Оружана борба против окупатора [је] могућа. (...) **3. а.** *моћан, јак*. — Посјечени капетан има могуће родбине. (...) **б.** *имућан, моћан, богат*. — Могуће куће пеку по два брата и прасе. (...) (РМС: III, 408)

немогућ, -а, -е и **немогућан**, -ћна, -ћно (...) **2.** *неподношљив, неиздржљив, веома тежак*. — Услови просветнога рада ... изгледали су немогућни. *Скерл.* **3. а.** (...) **б.** *који је тешко схватљив, необичан, неуобичајен*. — Они [модерни пеници] ће навлаш ... кварити свој рођени језик ... писати немогућним фразама, измишљати речи. *Панд.* (РМС: III, 711)

Последњих година све је више придева у којима префикс *не-* има значење **искључивања**, „противстављања“²⁰, а не супротности. Ови тзв. „терминолошки антоними“ се „у условима савременог развоја мисли и појачане условности у изражавању, могу јављати у свим језицима када то смисао изискује, без обзира на норме у језику“²¹. Као илустрацију Олга Ристић наводи примере Л. Максимова, преведене на српски језик: „равнокраки и неравнокраки (троугао), инструментално и неинструментално (посматрање), кристалне и некристалне (врсте)“²². У постојећим описним речницима српскохрватског језика овакви придеви и прилози су ретки²³, али се у стручним текстовима (чак и онима намењеним ширем кругу читалаца) јављају често.

¹⁹ РСАНУ: VI, 704.

²⁰ Овај термин, који је употребила Олга Ристић у свом раду о проблемима негације у српскохрватском језику (Ристић 1961—1962:121), „посрбљени“ је облик руског термина *противопоставление*.

²¹ Ристић 1961—1962: 120

²² Ристић 1961—1962: 120—121.

²³ У РМС се налазе придеви *несловенски* и *нехрватски*. По мишљењу Раде Стијовић ови придеви имају значење одсуства особине основног облика (Стијовић 1983: 125). Због тога у РМС она није нашла ниједан придев са значењем **искључивања**, „јер су они, свакако, специфичност разних терминологија“ (Стијовић 1983: 126).

Ни рад са *не-PostScript* штампачима није подржан. Овде је PageMaker нашао своју шансу. Он, наиме, ради са PCL компатибилним и ink-jet штампачима (BK 32: 24); Омиљена тема компјутерских часописа су *не-Intel-ови* микропроцесори као што су DEC Alfa, PowerPC и R4000 MIPS породица (Савршени PC II. Специјални додатак часописа „Рачунари“, септембар 1994: 8).

Ови придеви имају више специфичних карактеристика. Са основним придевима образују парове противречних појмова и не могу бити у функцији антонима речи од којих су постали. Њима се „искључује“ особина исказана основним придевом. На пример, *неласерски штампачи* су сви штампачи осим ласерских (матрични, термички, ink-jet и други). Основни придев и придевска сложеница са префиксом *не-* (A + неA) покривају цео обим надређеног појма. Односно, хипоними *ласерски штампач* и *неласерски штампач* покривају цео обим хиперонима *штампач*. Из овога произилази да негативне придевске сложенице овог типа не дају јасну „квалитативну оцену“ предмета и појава. Они више казују шта нешто није, него какво јесте²⁴. Дана Бошков говори о контрадикторним појмовима који чине два координирана појма „од којих један представља негацију специфичне ознаке другог, а оба заједно исцрпљују цео обим појма који им је надређен“²⁵.

У овом раду у овај тип придевских сложеница са префиксом *не-* биће убројане и веома бројне речи (настале у новије време) код којих основни придев са суфиксом *-ски* означава неку националност или географски појам²⁶, иако их други лингвисти међу примерима који илуструју значење ових речи не наводе.

Гласан у иступањима (...) и против других *несрпских* нација (Александар Тишма: Употреба човека. Београд, 1976, 196); Јесу ли Бевца болеле туђе (несловеначке) ране? (Свет 216, 13); Удружење књижевника (...) осуђује акте дискриминације према припадницима *неалбанске* националности на Косову (НИН 1803, 31); Већина руских и *неруских* интелектуалаца има очекивана, модерна мишљења (Едуард Лимонов: Нестанак варвара. Политички есеји. Нови Сад, 1992, 30).

Значење искључивања налазимо и у многим другим придевима:

Стандардни примери променљивости опажаја (...) показују да су било веридични било *не-веридични* опажаји каузално зависни од самог чулног опажања (Павковић Александар: Разлози за сумњу. Београд, 1988, 16); Такав се одговор заснива на уверењу да *не-философска* становишта, као што је опажајни реализам, не траже никаква општа оправдања (Исто, 57).

Префикс *не-* у значењу придева (такођер и именица) често уноси „негативну нијансу“²⁷, односно „придаје им неповољно значење“²⁸. „*Нечовечан* (...) дакако казује особину онога који није

²⁴ Уп. Кулагин 1956: 14.

²⁵ Бошков 1981: 65.

²⁶ У књигама, новинама и часописима наишао сам на неколико десетина ових речи: *неамерички, небритански, негрчки, неенглески, нејапански, нејеврејски, немолдавски, немуслимански, непалестински* итд. Већина њих није забележена у постојећим описним речницима нашег језика.

²⁷ Стевановић 1975: 431.

²⁸ Грицкат 1961—1962: 119.

човечан, али и нешто знатно негативније од тога; *несрећан* доиста тако исто није срећан, али не само то него и много више и много горе од тога — злосрећан; за онога који није срећан може се рећи да је без среће, да га срећа не прати; а *несрећан* не само што је без среће него је то онај кога прати зло, несрећа²⁹.

несретан, -тна, -тно = несрећан 1. а који је без среће, који нема среће, који се осећа таквим; којег је задесило зло, невоља; ~ човек, ~ мати. б. у коме нема среће, радости: ~ живот, ~ детињство. в. који доноси несрећу, тугу, јад. — Откриј ту несретну тајну. Домј. г. који одражава несрећу, тужан, жалостан: ~ лице, ~ изглед. 2. а. *нетачан*, *неподесан*. — Има ... у коментарима ... врло несретних ... објашњења, која не бацају никакву светлост на нека места. Панд. б. (одр.) *неваљао*, *ђаволаст*. — Ех, види несретнога сина — прогунђа Стојан. Њор. (РМС: III, 767)

Ова функција префикса *не-* врло је стара. Постојала је, вероватно, још у индоевропској епохи³⁰.

У неким речима *не-* се више не осећа као префикс³¹, иако има негативно значење. Придеви без овог префикса су застарели и више се не користе, а префикс се осећа као део корена.

невин и *невин*, -а, -о — 1. који нема кривице. — Дођу ... рођаци неког ... младића ... да моле Карађоза да га [младића] пусти, јер је невин. Андр. I. 2. *безазлен*; *морално чист*, *непоқварен*. — На њезиним прсима играло ручицама дијете и смијешило јој се невиним очицама. *Новак*. Руком невином и чистом... животворно сам бацао сјеме. Цес. Д. 3. који није живео сексуалним животом. — Расада ће клонути као невино девојче. Чигл. (РМС: III, 673)

За већину изворних говорника српског језика придев *невин* је проста реч јер им је придев *вин* непознат — придев *крив* га је потпуно истиснуо — мада је овај придев, као и неколико речи истог корена, забележен у описним речницима нашег језика.

*виџ*¹, вина, виџо цсл. који има неку кривицу, *крив*; исп. *винован*². — (...) Где је ту правда? — Уз вина казнити и невине (Нуш. 8, 224). (РСАНУ: II, 630)

Код неких придева *не-* (које се више не осећа као префикс) изгубило је негативно значење.

неопходан, -дна, -дно без кога се не може, преко потребан. — Жонглер и фразер — неопходан и потребан режиму. Фелд. Нама је неопходан лекар. Њос. Д. (РМС: III, 724)

ЛИТЕРАТУРА

Апресјан 1974	Апресјан, Јо: <i>Лексическая семантика</i> . Москва
Бабић 1986	Babić, Stjepan: <i>Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku</i> . Zagreb.
Богуславски 1982	Богуславский, И. М.: Отрицание и противопоставление. у: <i>Проблемы структурной лингвистики 1980</i> , Москва, 63—76.
Бошков 1981	Бошков, Дана: Придевска негација префиксима (<i>не-</i> , <i>а-</i> , <i>без-</i>). <i>Наш језик н. с.</i> , XXV, 1—2, 63—67.

²⁹ Стевановић 1975: 431.

³⁰ Опширније в. у Грицкат 1961—1962: 119—120.

³¹ Практично само лингвисти знају да су то речи с префиксом *не-*.

- Грицкат 1961—1962 Грицкат, Ирена: О неким проблемима негације у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, XXV, 115—136.
- Кулагин 1956 Кулагин, А. Ф.: *Префиксальное не в именах прилагательных современного русского литературного языка*. АКД, Москва.
- Озерова 1978 Озерова, Н. Т.: *Средства выражения отрицания в русском и украинском языках*. Киев.
- Павловић 1967 Павловић, Др Миливој: Негационе вредности у реченици. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* X, 241—256.
- Павловић 1972 Павловић, Др Миливој: *Проблеми синтаксе и језички динамизам*. Београд.
- Ристић 1961—1962 Ристић, Олга: Функција префикса *не* у неким именичким и придевским композитама. *Јужнословенски филолог*, XXV, 385—393.
- Секулић 1973 Секулић, Владимир: *Негација у енглеском и српскохрватском језику (контрастивна анализа реченичне негација, по (не) одговора и негативних афикса)*. Цетињс.
- Секулић 1973а Секулић, Владимир: Негативни афикси у енглеском и српскохрватском језику. *Просвјетни рад* 10/8.
- Станојчић, Поповић и Мицић 1989 Станојчић Живојин, Поповић Љубомир и Мицић Стеван: *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд — Нови Сад.
- Стевановић 1962 Стевановић, Михаило: Ремећење језичког система и језичке норме. *Наш језик н. с.* XII, 3—6, 65—77.
- Стевановић 1975 Стевановић М.: *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) I*. Београд.
- СТИЈОВИЋ 1983 СТИЈОВИЋ Рада: Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику. *Зборник за филологију и лингвистику XXVI/1*, 99—130.

S u m m a r y

Dorđe Otašević

THE MEANING OF ADJECTIVES WITH *NE-* PREFIX

The paper brings a review of meanings which the prefix *ne-* gives to adjectives:

- a) the negation of the meaning inherent to the unprefixated word, the absence of the characteristics described by the basic word (*neharmoničan, nebračan*);
- b) the meaning of opposition (*nezreo, neispravan*);
- c) the negative-affirmative meaning (*nedobar, negladak*);
- d) the meaning of alleviating, moderating, limiting a characteristics (*neširok, nevelik*);
- e) the meaning of excluding the characteristics declared by the basic word (*nesrpski, nefilozofski*);
- f) a negative nuance, unfavourable meaning (*nesrećan, nečovečan*).

The author is on the stand that in all of these cases, regardless of the differences of meaning, the adjectives with *ne-* prefix have a negative connotation.

Ибрахим Хаџић
(Београд)

НОВОЗАБЕЛЕЖЕНА НАРОДНА ИМЕНА ГЉИВА

У овом тексту се разматра проблематика српских народних имена гљива и даје њихова етимологија. Језичку грађу прикупио је и обрадио књижевник, миколог-аматер, коме је ова област веома блиска. Први пут су превазиђени проблеми детерминације врста, па су имена веродостојна и прецизно је наведен крај у коме се користе. Ова језичка грађа на посредан начин открива слабо познавање гљива у народу, као и занемарљиву употребу у исхрани у појединим крајевима Србије и Црне Горе.

Гљиве су једна од најраспрострањенијих живих врста на Земљи. Све до XVIII века сврставане су у биљке, међутим каснија научна истраживања доказала су да се гљиве налазе на размеђи биљака и животиња. Данас се све чешће чује предлог да би царствима *флоре* и *фауне* требало придодати царство *фунга*.

По грађи тела гљиве се деле на ниже и више. По начину формирања спора на *ascomycetes* и *basidiomycetes*, а по величини плодносног тела на *microscycetes* и *macroscycetes*. Гљива на Земљи има преко сто хиљада врста. Од тога у *macroscycetes* спада тек петнаестак хиљада, а од њих, на теренима данашње Југославије, рачуна се, расте две до три хиљаде врста.

У седмогодишњем аматерском изучавању самониклих гљива ретко сам сретао особе које разликују више од десет врста, а још ређе оне које у исхрани користе више од три до четири врсте. Запазио сам да уместо малобројних заједничких имена за поједине гљиве, свако село има неки свој назив. Разговор с берачима са терена, без „доказа“ у рукама, или знања научног имена, тешко се може привести крају, и ретко има за резултат прецизну детерминацију гљива.

Да бих барем донекле попунио празнину која у овој области влада, а како ме и као писца интересује феномен језика, одлучио сам се за прикупљање народних имена. Најчешће сам разговарао са људима на „терену“ или сам записивао називе које су ми саопшта-

вали проверени гљивари. Тако сам дошао до стотинак миконима, који су или записани у специјализованим речницима, првенствено у *Ботаничком речнику* Драгутина Симоновића (али без података о крају где се појам користи), или се сада први пут публикују.

На српском језику још није написан ниједан приручник о самониклим гљивама (изузимајући два универзитетска уџбеника који представљају увод у микологију Р. Мариновића и М. Мунтањола-Цветковићеве). Такви приручници за сакупљаче до сада су стизали из Словеније или Хрватске и са собом доносили гљиварску терминологију коју су читаоци усвајали не разумевајући шта поједини појмови и имена значе. Једном сам у лето 1993. године у Бољчинској шуми срео српског класика песника који ми је показао своју корпицу с гљивама и рекао: „Убрао сам опекастог дједа, а цапице још нисам пронашао“.

У нашем језику још није направљен стандардизовани речник гљиварских термина и назива гљива. У оскудним писаним изворима делови гљива и гљиве исте врсте имају различита имена. Такви примери могу се наћи у новинским чланцима, уџбеницима за биологију за основне и средње школе, медицинским публикацијама, службеним гласницима који регулишу употребу јестивих врста гљива, куварима итд. Многа имена су преузета из хрватске и словеначке миколошке литературе и већ су у великој мери одомаћена на нашем простору.

Дакле, најчешћи назив у српском језику за више гљиве су *губе*, *гљиве* и *печурке*. (За ниже гљиве, *плесни*, многи у народу и не знају да су гљиве). Под губама се подразумевају труд-гљиве (из реда *Rorales*, пре свега *Fomes fomentarius*, *Fomitopsis pinicola*, *Piptoporus betulinum*, *Phellinus ignarius* итд.). То су оне врсте гљива које расту на живом или обореном дрвећу и које су се некада користиле (уз кремен и огњило) за паљење ватре. Петар Скок у *Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика* сматра да је *труд* прасловенска реч и значи *губа*, у значењу *гљивоћа*. Узимајући у обзир ову одредницу — могуће је да је *гљива* метонимија придева *гљила* = болест дрвета, гљива као краста или гљива као болесна изралина.

Погледајмо како се у руском језику тумаче општи појмови за гљиве који имају заједничке прасловенске корене. По А. Шчербаковој, у руском језику најстарији назив за гљиве је *губа*. У примеру архаичне реченице „губы ломать“ (ићи у гљиве), како је забележено у Даљевом *Великом речнику руског језика*, види се ово значење. И данас се овај архаизам може срести у неким крајевима Русије, мада је, у суштини, у народу сачуван само за труд-гљиве (овај стари израз подударан је са значењем у скоро свим словенским језицима). Велика тела тих гљива које расту на дрвећу у народу се зову „губкы“ и „губы“. Тек касније се у руском језику уместо губы јавља реч *грибы*, која има празначење грба (у давна времена брда су се звала

„гryби“ и „горбы“). Данас се голуб с грбом на носу у руском језику зове „грибастый голубь“.

И у другим словенским језицима општи назив за гљиве сродан је руском и нашем. Рецимо: Украјинци кажу губы и гљиве, Пољаци *grzybu*, Чеси *houby*, Словаци *huby*, Словенци *gobe*, Хрвати *gube* и *gljive*, Бугари *гби*, Македонци *габи*, горњолужички Срби *hribu*. Пољаци за гљиву *Fomes* кажу *hubiak*, а Чеси и Словаци за вргањ *hrib*. Данас у источној Србији (око Бабушнице) кажу када иду у гљиве „идемо у губе“. Распрострањеност овог појма у свим словенским језицима упућује на два закључка. Прво, употреба истог појма говори, ако се ослонимо на тзв. језичку археологију, да су сви Словени још у прапостојбини формирали ову реч и понели је са собом на данашње територије које насељавају, и друго, они су још у том периоду познавали гљиве и поједине врсте користили за исхрану, а друге за подлагање ватре (као што су труд-гљиве).

У руском језику постоји више презимена која су изведена из именице *гриб*. Познато је презиме *Грибоједов* (= који једе гљиве, гљивоједац). У нашем језику знамо за презимена *Гљивар* и *Гљива*.

Појам гљива у српском језику обухвата све врсте гљива, осим оних тврдих копитастих које расту на дрвећу, а које се у науци сврставају у фамилију *Poriaceae*.

Печурком у Србији и Црној Гори градско становништво данас најчешће назива *Agaricus bisporus* — индустријски произведени шампињон. На селу, у већини случајева, печурком називају све врсте гљива или најчешће рудњачу — *Agaricus campestris*. У Македонији су све пољске гљиве печурке, а у Хрватској искључиво шампињони, односно све врсте *Agaricusa*. У руском језику, у Даљевом *Речнику*, записан је појам *печерица* (гриб шампињон — *Agaricus campestris*) и *печура* (гриб боровик — вргањ, *Boletus edulis*). Украјинци имају појам *печарка* и *печериця*. Пољаци, такође кажу *pieczarka*, Чеси *pečarka*, Словаци *pečarka*, и сви овај појам користе као општи назив за све врсте *Agaricusa*. Појам печурка етимолошки није објашњен. Могуће је да има везе са јестивошћу, с нечим што је на ватри печено.

У нашем језику нема много пословица и идиома који се одnose на гљиве. Најчешће се, и за сваку прилику, цитира пословица: „Расте као печурке после кише“, или загонетка: „Шта је то: расте у горици на једној ножици?“ Губа се помиње у неколико народних епских песама, као и у *Горском вијешћу*: „истерати губу из торина“. У рожајском крају стари људи често кажу „Напала га болест као губешка дрво“, или, када хоће да се искаже усхићење богатим родом шумског или питомог воћа, каже се: „Родило, па се огубало!“. Исто то, али мало другачије, Вук је записао: „Родило као губа“. У Београду је козметичарка рекла једној дами у годинама, којој је скидала брадавице с лица: „На старом пању и печурке расту“. За-

нимљива је и једна изрека пуна злобе: „Све су гљиве јестиве, а неке само једанпут“.

Народна имена гљива

Да би се лакше схватио начин разматрања ове етно-лингво-миколошке грађе, она је дата по следећем систему: 1. локализам, 2. официјелно научно име, 3. место где се локализам користи, 4. најчешћи назив међу српским гљиварима (али без улажења у то да ли је име преузето из хрватске миколошке литературе или је српски миконим), 5. етимолошко тумачење локализма.

Баздибазда — *Phallus impudicus* — Ибарац код Рожаја. — Ова необична гљива у облику мушког полног уда расте из једног округлог „јајета“ које се налази плитко испод површине земље. Широко је распрострањена у свим нашим крајевима, како на планинама тако и у низинама. Мештани приградског рожајског насеља Ибарац зову је баздибазда, јер капица, односно шиљати врх гљиве, има изузетно непријатан мирис, који се може осетити и на десетак метара удаљености. Дакле, ова гљива базди. Реч је о комбинацији: базди — базда, тј. смрдисмрда. У рожајском крају се пева лирска љубавна песма у којој се понављају исте речи као „шећер Шећо“ да би се подвукле основне особине личности. Гљива је у литератури позната под именом *стришак*.

Баштњача — *Agaricus campestris* — Манастир Ћелије (Градац). — Гљива *рудњача*, или тачније речено печурка (шампињон), расте и по баштама, па отуда овај назив.

Бела — *Lactarius piperatus* — Ваљево. — *Папрењача* је беле боје и припада фамилији гљива млечница које на прелому испуштају бело млеко.

Бесхлебара — *Lactarius volemus* — Ужичка Пожега. — Бесхлебара припада млечницама. Када се гљива пререже или преломи, из ње цури млеко крем беле боје. Може да се једе пресна, чак и без хлеба. Општеприхваћени назив за бесхлебару је *преснац*.

Бијела гљива — *Lactarius piperatus* — Кладањ. — У овом синониму подвлачи се бела боја *папрењаче*.

Боровача — *Lactarius deliciosus* — Косјерић, Тометино Поље (Дивчибаре). — Често се у народу имена појединих врста гљива дају по месту раста. Боровача најчешће расте међу боровима. Општеприхваћени назив за ову гљиву је *рујица*.

Велурски пањевчица — *Flammulina velutipes* — у употреби међу сакупљачима гљива у Београду. — Гљива зимска пањевчица расте од касне јесени до раног пролећа на пањевима и живом дрвећу листача. Њена дршчица је густо обрасла браонкастим длочицама па неодољиво подсећа на велур. Устаљено име за њу је *баршунаста пањевчица*. Назив долази из хрватске миколошке литературе.

Вилии каранфилић — *Marasmius oreades* — у употреби међу гљиварима у Београду. — Гљива расте на ливадама у „мистичним“ круговима који су у народу познати као вилина кола. Њено распрострањено име је *виллии клинчац* и долази из хрватске миколошке литературе. Међутим, код нас клинчац асоцира на ексер, клинац.

Воћњачара — *Entoloma clupeatum* — Љештанско код Бајине Баште. — Општепознати назив за ову гљиву је *шљивовача*. Она најчешће расте међу шљивама, али и међу осталим коштичавим воћкама.

Воћњачара — *Entoloma clupeatum* — околина Ваљева. — *шљивовача*.

Вруштавац — *Cantharellus cibarius* — околина Уба. — Нејасан је овај синоним за познату *лисичарку*. Врушт је гундељ, врушт је врста вишње, а лисичарка нема ни са једним ни са другим нарочите сличности. Можда мало „вруска“ кад се једе.

Гађуша — *Amanita caesarea* — Трешњевица код Ариља. — Лепа, цењена гљива *благва*, „храна богова“, како су је звали у старом Риму, има на дну дршке изузетно богату белу врећу, волву, која очигледно подсећа на гађе, па отуда гађуша.

Грабовача — *Leccinum griseum* — Ваљево. — Ова вргањевка позната је под именом *грабов дед* и најчешће расте испод грабова.

Грабовача — *Russula virescens* — Фрушка гора. — *Голубача* расте на различитим стаништима и под различитим дрвећем. Очигледно је на Фрушкој гори честа под грабовима па је због тога тако зову.

Губа — тромеђа Пирот, Ниш, Лесковац. — Све врсте самониклих гљива.

Губешка — разни *Porialesi*. — Рожаје. — Под овим именом подразумевају се разне труд-гљиве, *рупичавке* (које имају рупице на доњој страни шешира) или *копитњаци* (који расту конзоласто на дрвећу и подсећају на коњска копита).

Губиша — разни *Porialesi* — Парез и шири регион Бањана. — Пре свега, под овим именом подразумевају се разне гљиве *трудови* (рупичавке, копитњаци) који расту на дрвећу. Ово име забележено је у Симоновићевом *Ботаничком речнику* (записао га Б. Шулек).*

Гуђњача — *Macrolepiota procera* — околина Ваљева. — Познато је да се овим именом зове више врста гљива. Међутим, *сунчаница* је

* Звездицом је обележено име гљиве која је већ записана у „Ботаничком речнику“ Драгутина Симоновића (Научно дело, САНУ, Београд 1959), али где нема потпуних података о крају где се појам користи. Сматрам да ово није од мале важности за истраживаче царства фунга.

Овом приликом захваљујем колегама гљиварима на пруженим информацијама, пре свега Милошу Каљевићу, Миши Вујошвићу и књижевницима Петру Цветковићу и Милосаву Тешићу.

ово име добила због особене дугачке и шарене дршке која подсећа на гују (змију).

Гујара — *Coprinus comatus* — Љештанско код Бајине Баште. — Под овим именом у Симоновићевом *Ботаничком речнику* помиње се летњи вргањ (*Boletus edulis*), међутим у Љештанском под гујаром подразумевају велику *гнојиштарку*, која расте на ђубришту и делује застрашујуће — као гуја. Особа која ми је казала ово име (а која је из Љештанског) када је угледала слику велике гнојиштарке, једне од најбољих гљива, стресла се и рекла: „Ух, она је страшна! Отровна је!“

Гука — разни *Poriales* — Љештанско код Бајине Баште. — Још један занимљив синоним за *труд-гљиве* (рупичавке, копитарке), јер се под гуком у народној медицини подразумева израслина на људском или животињском телу, а у Рожајама се овим именом зову заушке: „Добио је гуке“, каже се. Једном речи име гука говори о јасном језичком празначењу — болесном стању човека или дрвета.

Дебела — *Boletus edulis* — околина Ваљева. — Вргањи су обично робусне, дебеле гљиве, а такав је и *летњи вргањ*.

Дивљи вргањ — *Boletus erythropus* — Рожаје. — У народу све оно што нема комерцијалну вредност називају дивљим, па је такав случај и са *зелењачом*, вргањем који се не откупљује. Његово месо, када се пререже, позелени.

Ђурђача — *Tricholoma georgii* — Велико Бољинце код Бабушнице. — Уобичајени назив за ову гљиву је *ђурђевача*. Она се јавља око Ђурђевдана.

Ђурђевка — *Tricholoma georgii* — Љештанско код Бајине Баште. — Овај назив за ђурђевачу записан је у Симоновићевом *Речнику* (забележио Ј. Јанда).*

Жмирак — *Morchella esculenta* — Грижица код Рожаја. — Изузетно цењена гљива *сирчак* има неколико синонима, а необичан и сликовит је жмирак, локализам који значи говеђи чварак. Смрчки имају карактеристичну изувијану капицу са јамицама.

Жујкица — *Cantharellus cibarius* — Тара. — У овом деминутиву за *лисичарку* садржано је много љубави, тепања, при чему је жута боја истакнута у први план.

Жугуља — *Cantharellus cibarius* — Пауне код Ваљева. — Овај синоним за *лисичарку* забележен је у *Ботаничком речнику* Драгутина Симоновића (записао га М. Мојо).* Иначе, лисичарке су жуте, па отуда придевска именица жугуља.

Зека — *Russula cyanoxantha* и *Russula virescens* — околина Ваљева. — Зеленкаста боја две гљиве (познате под именима *љубичасто-зеленкаста красница* и *голубача*) довољан су разлог да их народ на-

зове зека. Међутим, назив треба задржати за прву гљиву, а другу треба звати голуbacher због голуbacher боје.

Илињача — *Amanita caesarea* — Мионица. — *Благва* обично почиње да се јавља у време летњих врућина. Честа је око Илиндана (2. август).

Јајњача — *Amanita caesarea* — околина Уба. — *Благва* израста из једног јајета, тј. гљива је у најранијем стадијуму прекривена опном (*velum universale*) која подсећа на љуску јајета. Месо јајњаче је жуто као жуманце.

Јајцара — *Amanita caesarea* — Крушевац. — Још један синоним за *благву*, указује на сличност с јајетом.

Јарчић — *Coprinus comatus* — Тара. — Млада *велика гнојшитарка* са белим шеширићем подсећа на јарића.

Јастребача — *Coprinus comatus* — Прогар у Срему. — *Велика гнојшитарка* има кратак живот. Већ после неколико сати почиње да труне. Процес распадања почиње од руба шеширића према врху. У распадању мења боју од розикасте до црне. Када се шеширић прошара и рашири, подсећа на јастреба. Ово име сам записао од седамдесетогодишњег становника сремског села Прогар, а који је још као младић у овај крај дошао из села Ба код Љига.

Јесенка — *Agaricus campestris* — околина Бијељине. — *Рудњача* најчешће расте у јесен и отуда овај назив јесенка.

Кајсијевача — *Cantharellus cibarius* — Фрушка гора. — *Лисичарку* налазимо под именом *кајсијача* у Ботаничком речнику Драгутина Симоновића (записао М. Мојо).* *Лисичарка* има боју кајсије.

Калуђерка — *Coprinus comatus* — Ужичка Пожега. — *Бела велика гнојшитарка* у поодмаклом стадијуму распадања поприма црну боју, па подсећа на црну калуђерску ризу. Гљиву под овим именом налазимо у *Ботаничком речнику* Драгутина Симоновића.*

Камењарка — *Tricholoma georgii* — Мравинци код Ваљева. — Нема разлога да *Ђурђевача* носи ово име јер обично расте на ивицама шума и у шуми, али могуће је да на овој локацији расте у неком камењару па је због тога народ тако назвао. Такође је могуће да, пошто расте у круговима, подсећа на хрпу камења у трави.

Кождара — *Lactarius vellereus* — Тометино Поље (Дивчибаре). — Ова гљива има дебелу кожицу. Општепознати назив је *руњавка*.

Коштунац — *Agaricus campestris* — Пива. — *Рудњача* можда белом бојом подсећа на кост, али не и тврдоћом.

Лажни смрчак — *Phallus impudicus* — Годовик код Ужичке Пожеге. — Гљива *стршак* има сличности са смрчком, само смрчак не смрди и не јавља се током целог лета и јесени.

Лисичац — *Cantharellus cibarius* — Јастребац. — Један од синонима за *лисичарку*. Гљива има лисичју, риђу боју.

Лојница — *Suillus granulatus* — по једном берачу гљива у Степином гају у Београду. — Вргањевка *овчарка* прекривена је слузастом, лојастом кожицом.

Лонче — *Amanita caesarea* — Банија. — *Благву* зову лонче због велике врећице, волве, на дну дршке.

Љугица — *Lactarius piperatus* — Бабушница, Лесковац, Лебане, Медвеђа. — Под овим синонимом млечницу *папрењачу* налазимо у *Ботаничком речнику* Драгутина Симоновића у подручју Врање — Власина (записао М. Симић 1861 — 1929).*

Медведара — *Boletus edulis* — Тара, Рудник, Ваљево. — Тврди се да вргање (па и *летњи вргањ*) радо једу медведи, па отуда назив медведара. Овај синоним наводи у *Ботаничком речнику* Драгутин Симоновић (забележио М. Мојо).*

Међедара — *Boletus edulis* — Љештанско код Бајине Баште. — *Летњи вргањ*.

Медњача — *Armillariella mellea* — у употреби међу гљиварима у Београду. — Гљива је позната под именом *медењача* и *пуза* јер има боју меда и „пузи“ уз дрво.

Млекњача — *Lactarius piperatus* — Трешњевица код Ариља. — Гљива *папрењача* испушта изузетно љуто крем бело млеко.

Ован — *Boletus edulis* — Масуровци код Бабушнице. — *Летњи вргањ* с карактеристичним робусним шеширом подсећа на овна, бар тако кажу берачи гљива у Масуровцима.

Орловача — *Macrolepiota procera* — Љештанско код Бајине Баште. — Дивни браонкасти, љуспичасти, велики шешир гљиве *супчанице* подсећа на орла који је слетео на земљу. Занимљиво је напоменути да Пољаци у околини Кракова ову гљиву зову *кања*, а то је птица мишар (*Buteo buteo*).

Пањевача — *Pleurotus ostreatus* — Тара. — *Буковача* најчешће расте на пањевима.

Пањура — *Agrocybe aegerita* — Гроцка. — *Јаблановача* најчешће расте на пањевима.

Петлић — *Entoloma clypeatum* — околина Ужица. — *Шљивовача* је руменкасте боје, а у једном периоду живота шеширић распуца па гљива подсећа на кресту петлића.

Петровка — *Lactarius piperatus* — Трешњевица код Ариља. — *Папрењача* се јавља од јуна месеца. Очигледно у овом крају почиње да расте око Петровдана (12. јули).

Погачара — *Lactarius volemus* — Тара. — Млечница гљива *преснац* тешко да личи на погачу, али је можда некеме укусна као погача.

Погачарка — *Lactarius volemus* — Љештанско код Бајине Баште. — *Преснац*.

Попадија — *Amanita caesarea* — Трешњевица код Ариља. — *Благва* с белим прстеном (који личи на сукњу) и наранџастим шеширићем (који је попут повезаче), можда подсећа на лепо одевену попадију.

Попова јајца — *Bovista plumbea* — Стара планина. — Шаљиви назив за мале, беле, округле *пухаре*.

Поповача — *Amanita caesarea* — Рудник. — Белонаранџаста *благва* тешко да има неке сличности са поповима, али можда је на Руднику попови радо једу.

Продавњача — *Voletus edulis* — Брајковац код Лазаревца. — У последње време велики број људи сакупља и продаје гљиве. Народ је *летњи вргаљ* (и друге племените вргање) једноставно назвао продавњача јер их продаје. Име продавњача није старије од 1985. године.

Продајка — *Voletus edulis* — Ужичка Пожега, Горња Добриња, Мионица. — И овај синоним за *летњи вргаљ* има веза са продајом.

Прстенка — *Macrolepiota procera* — Тара. — На високој дршци *сунчанице* постоји изражен, помичан прстен.

Прстенка — *Amanita rubescens* — Љештанско код Бајине Баште. — Овај синоним за *бисерку* има веза са веома уочљивим прстеном на дршци гљиве.

Прстењача — *Amanita rubescens* — Ваљево. — *Бисерка*.

Прстићи — *Ramaria flava* — Кладањ. — Овај назив покрива бројне *Clavariе* (коралке), или како се у хрватској миколошкој литератури зову *цапице*. Назив налазимо у *Ботаничком речнику* Драгутина Симоновића (забележио Б. Шулек).* Гљива подсећа на корале, на прстиће.

Пуваја — *Bovista plumbea* и разни *Lycoperdoni* — Тометино Поље (Дивчибаре) и село Годовик код Ужичке Пожеге. — *Пухара*, бела округла гљива која када сазри испушта, „испувава“ црни прашак.

Пурак — *Bovista plumbea* — Тара. — *Пухара*.

Пуф — *Bovista plumbea* — село Прибој код Лесковца и шира околина овог региона. — Овај синоним за *пухару* забележен је у Симоновићевом *Ботаничком речнику* као пуфка (записао М. Симић).*

Пух — *Bovista plumbea* — село Прибој код Лесковца и шира околина овог региона. — И овај синоним за *пухару* забележен је у Симоновићевом *Ботаничком речнику* (записао Ж. Јуришић).*

Пухор — *Bovista plumbea* — село Прибој код Лесковца и шира околина овог региона. — *Пухара*.

Пшкало — *Bovista plumbea* — Масуровци код Бабушнице. — Пухара.

Реднуша — *Tricholoma georgii* — Тара. — Гљива *хурђевача* расте у круговима, редовима, па отуда и њено име.

Редуша — *Agaricus campestris* — околина Ужица, Златибор. — Гљива *рудњача* обично расте на ливадама у круговима, редовима. У јесен 1994. године брао сам печурке на ливади поред Остојића пута (Тометино Поље на Дивчибарама). Наишла је старија жена и питала ме шта то берем. — Печурке — одговорио сам. — Не ваљају, баци их — саветовала ме је. — Како их ви зовете? — питао сам. — Редуше! Оне расту у вилиним круговима. Ми их због тога не једемо. Баци их и ти.

Редуша — *Tricholoma georgii* — Тара. — *Ђурђевача* најчешће расте у круговима. Некада се јавља и у редовима. Овај синоним наводи Драгутин Симоновић у *Ботаничком речнику*.*

Рубињача — *Amanita caesarea* — Велика Моштаница код Београда. — Могуће је да неком наранџаста боја *благве* личи на боју рубина.

Рудњача — *Amanita caesarea* — Западна Србија, Сушица поред Ваљева. — *Благва* се црвени као зора кад заруди.

Рудишњача — *Amanita caesarea* — Брајковац код Лазаревца. — *Рудњача* је печурка листићарка чији су листићи у младости розикасти, који се руде.

Рујкица — *Lactarius deliciosus* — Тара. — Рујкица није ништа друго него деминутив за општепознато име *рујница*.

Сивке — цео род *Russula*, које у Хрватској зову краснице (придев је изведен из латинског *russus*, што значи црвен, румен). — Међу *красницама* велики је број сивих, а не црвених гљива. У странијој миколошкој литератури овај се род најчешће зове голубаче, али с обзиром да се у нас користи појам сивке, било би добро да ово име буде прихваћено за цео род ових лепих, живописних гљива.

Словина — *Phallus impudicus* — Буковица код Рожаја. — Овај синоним за *стршак* одомаћен је у селу Буковица код Рожаја. Ову гљиву дају младим биковима да сексуално ојачају, да добију силу. Очигледно се гљиви приписује афродизијачка, симпатичка моћ.

Скригац — *Polyporus squamosus* — Масуровци код Бабушнице. — Гљива *шкрипавац* скрипи (шкрипи) када се реже ножем. Овај синоним записан је у листу *Јавор*, како наводи Драгутин Симоновић у *Ботаничком речнику*.*

Соколови јагањци — *Boletus edulis* — на планини Плани код Црне Траве. — Народ у овом крају верује да *вргањи* својом величином соколовима личе на јагањце.

Соколчићи — *Boletus edulis* — на планини Плани код Црне Тра-
ве. — *Вргањи*.

Српдаћ — *Macrolepiota procera* — Брајковац код Лазаревца, Ма-
суровци код Бабушнице. — *Сунчаница* својим живописним изгледом,
дугачком и љускастом дршком и белобраонкастим шеширићем под-
сећа на срндаћа. Синоним је записан у листу *Јавор*, како наводи
Драгутин Симоновић у *Ботаничком речнику*.*

Сухогриз — *Lactarius volemus* — Кладањ. — Гљива *преснац*
може суха да се једе, гризе.

Топ — *Boletus edulis* — Романија. — Гљива *летњи вргањ* својом
масивном дршком подсећа на топовску цев.

Торњача — *Macrolepiota procera* — Љештанско код Бајине
Баште. — *Сунчаницу* у овом крају тако називају јер расте поред
торова. Но, ливаде нису баш карактеристична станишта за ову вр-
сту. Гљива углавном расте на пропланцима у шумама, али налазио
сам је и усред оранице (Тометино Поље на Дивчибарама).

Ћурјара — *Macrolepiota procera* — село Бељин код Обреновца.
— Занимљиво је истаћи да у овом селу постоје два синонима за ову
гљиву, и то један у једном крају села (ћурјара), и други у супротном
крају села (шмркавац). *Сунчаница* на високој љускастој дршци и са
пегавим шеширом подсећа на ћурку.

Фудњача — *Lycoperdon giganteum* — по берачу гљива из Мана-
стирске шуме код манастира Раковица у Београду. Име је забеле-
жено у листу „Политика“ септембра 1936. године. Овај необичан
назив за округлу *велику пухару* вероватно је дат због сличности са
фудбалском лоптом.

Хлебара — *Lactarius volemus* — Тара. — *Преснац* се може јести
свеж као хлеб.

Целогриз — *Lactarius volemus* — Масуровци код Бабушнице. —
Преснац се може гристи, јести свеж.

Чавурка — млад и још неоформљен вргањ *Boletus edulis* — Ва-
љево. — У раном стадијуму *летњи вргањ* личи на чауру.

Челадишка — *Entoloma clupeatum* — Масуровци и Велики Бо-
њевци код Бабушнице. — Овај назив као да има везе са чељадетом,
међутим не знам зашто би *шљивовача* била то. Могуће је да је у
овом називу потенциран њен гастрономски квалитет, па хоће да се
каже да је добра и за чељад (децу). Вероватније је да се зове по
челама (како у овом крају називају пчеле), јер се гљива јавља у
пролеће у шљивицима, дакле међу пчелама. У Симоновићевом
Речнику помиње се гљива челединка (*Agaricus campestris* — рудњача,
коју је забележио Н. Ранојевић).*

Чепурка — *Fomes fomentarius* — Ловница код Рожаја. — Веро-
ватно је овај назив за *труд-гљиву* метонимија од печурка.

Шмркавац — *Macrolepota prosera* — Бељин код Обреновца и у околини Бијељине. — Нејасан назив за ову гљиву. *Сунчаница* не шмрца, не слинави.

Шмрљак — *Morchella esculenta* — Прогар у Срему. — Шмрљика је покрајинизам за биљку смрдљику. Нејасно је да ли отуда вуче корен овај синоним за *смрчак*. Истина је да смрчак не смрди већ мирише на брашно или сперму. Име сам преузео од седамдесетогодишњака из села Прогар који је у овај крај дошао као младић из села Ба код Љига.

Шумско пиле — *Laetiporus sulphureus* — у употреби међу гљиварима у Београду. — Назив из хрватске миколошке литературе *сумпорасти жбунац* или *жути крух* замењен је преводом из енглеског језика (*Roger Filips* — *Chicken of the Woods*). Гљива је жућкасторуменкасте боје, расте на дрвећу и веома је слична пилећем месу.

Синоними и хомоними новозабележених народних имена гљива

Agaricus campestris (L.) Fr. — *рудњача* — баштњача, јесенка, коштунац, редуша, рудишњача;

Amanita caesarea (Scop.: Fr.) Pers.: Schw. — *благва* — гађуша, илињача, јајњача, јајцара, лонче, попадија, поповача, рубињача, рудишњача, рудњача;

Amanita rubescens (Pers.: Fr.) S. F. Gray — *бисерка* — прстењача, прстенка;

Armillariella mellea (Vahl. in Fl. Dan.: Fr.) Karst. — *медењача* — медњача;

Agroclype aegerita (Brig.) Sing. — *јаблановача* — пањура;

Boletus edulis Bul.: Fr. — *вргањ* — дебела, медведара, међедара, ован, продавњача, продајка, соколови јагањци, соколчићи, топ, чавурка;

Boletus erythropus (Fr.: Fr.) Pers. — *зелењача* — дивљи вргањ;

Bovista plumbea Pers.: Pers. — *пухара* — попова јајца, пуваја, пурак, пшкало, пуф, пух, пухор;

Cantharellus cibarius Fr. — *лисичарка* — вруштац, жујкица, жутуља, кајсијача, кајсијевача, лисичац;

Coprinus comatus (Mull. in Fl. Dan.: Fr.) S. F. Gray — *велика гнојиштарка* — јарчић, јастребњача, калуђерка, гујара;

Entoloma clupeatum (L.: Fr.) Kumm. — *шљивовача* — вотњачара, воћњачара, петлић, челадинка;

Flammulina velutipes (Curt.: Fr.) Sing. — *баршунаста пањевчица* — велурска пањевчица, зимска пањевчица;

- Fomes fomentarius* (L.: Fr.) Kickx. — *труд-гљива* — губа, губешка, губина, копитњак, рупичавка, чепурка;
- Lactarius piperatus* (L.: Fr.) S. F. Gray — *папрењача* — бела, бијела гљива, љутица, млекњача, петровка;
- Lactarius deliciosus* Fr. — *рујница* — боровача, рујкица;
- Lactarius volemus* Fr. — *преснац* — бесхлебара, погачара, погачарка, сухогриз, хлебара, целогриз;
- Lactarius vellereus* (Fr.) Fr. — *руњавка* — кожара;
- Lycoperdon giganteum* Batsch: Pers. — велика пухара;
- Leccinum griseum* (Quel.) Sing. — *грабов дед* — грабовача;
- Marasmius oreades* (Bolt.: Fr.) Fr. — *вилин кличић* — вилин каранфилић;
- Macrolepiota procera* (Scop.: Fr.) Sing. — *супчаница* — гуњача, орловача, прстенка, срндаћ, торњача, ћурјара, шмркавац;
- Morchella esculenta* (Pers.) — *смрчак* — жмирак, шмрљак;
- Phallus impudicus* L.: Pers. — *стршак* — баздибазда, силовина, лажни смрчак;
- Polyporus squamosus* (Huds.) Fr. — *шкрипавац* — скрипац;
- Pleurotus ostreatus* (Jacq.: Fr.) Kumm. — *буковача* — пањевача; *Ramaria flava* (Schff.: Fr.) Quel. — *коралка* — прстићи;
- Russula virescens* (Schff.: Zant.) Fr. — *голубача*, грабовача;
- Russula cyanoxantha* Schff.: Fr. — *зеленољубичаста красница* — зека;
- Suillus granulatus* (L.: Fr.) O. Kuntze — *овчарка* — лојница;
- Tricholoma georgii* Kuhn & Romagn. — *ћурђевача* — ћурђача, ћурђевка, редуша, реднуша.

Резюме

Ибрахим Хаџић

НОВОЗАПИСАННЫЕ НАРОДНЫЕ НАЗВАНИЯ ГРИБОВ

В данной работе рассматривается проблематика сербских народных названий грибов и дается их этимология. Языковой материал собрал и обработал писатель, миколог-любитель, которому эта область очень близка. Впервые превзойдены проблемы детерминации сортов, названия достоверны, с точно определенной областью, в которой используются. Собранный материал посредственно обнаруживает недостаточные знания о грибах в народе и их незначительное использование в питании в некоторых областях Сербии и Черногории.

Општа питања књижевног језика

Милосав Ж. Чаркић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

СТИЛИСТИКА НА СРПСКОМ ЈЕЗИЧКОМ ПОДРУЧЈУ — кратак историјски преглед —

У овом раду аутор, уз повремене критичке опаске, даје кратак историјски преглед стилистике на српском језичком подручју, пратећи тако почетке и развој традиционалне, модерне и функционалне стилистике.

Иако појам стила и стилистике на српском језичком подручју¹ потиче с краја 19. века, о стилу и неким његовим елементима расправљало се и раније. Сложеност проблема стила текла је упоредо са сложеношћу развитка књижевног језика код Срба, који су у првој половини 18. века имали три типа књижевног језика: а) народни језик², б) српскословенски језик³ и в) рускословенски је-

¹ Говорити о стилистичи и њеном развоју на српском језичком подручју у данашње време није нимало лако. Разлога постоји више. Један од њих је свакако у томе што је српско језичко подручје, налазећи се доскора у границама једне државе, у последњих неколико година раздјељено у две, односно три независне државе. То ипак није разлог да се и у садашњим условима, на просторима где се употребљавао а и сада употребљава српски језик, не може говорити о стилистичи као једној од научних дисциплина која је имала интегрални карактер. Она је повезивала различите националне литературе (српску и хрватску), захваљујући пре свега употреби једног, српског језика. Сматрамо да данас (као и пре) српско језичко подручје обухвата Србију и Црну Гору, бившу југословенску републику Босну и Херцеговину као и делове бивше југословенске републике Хрватске — дакле, све оне делове претходне СФР Југославије, где се у говорном и писаном језику употребљавало штокавско наречје. (Прим. уредника. Дефиниција појма и домаћаја термина СРПСКИ ЈЕЗИК у прилогу др Чаркића представља ауторово виђење, а не став редакције часописа. Да је то тако, сведочи и последњи чланак у овом одељку — прилог М. Пешикана.)

² Народни језик егзистира у српској писмености још од најстаријих времена у текстовима пословног карактера (повеље, писма, трговачки уговори, имовински документи итд.). Он је био вековима у употреби као језик народне књижевности, а био је и језик ренесансне књижевности у Дубровнику. Овим језиком писао је велики број српских књижевника, навешћемо само неке: Јован Рајић, Гаврил Стефановић Венцловић, Андрија Змајевић, Никола Буровић, Винко Божица итд.

³ Српскословенски језик настао је српском редакцијом старословенског. То је језик старе српске књижевности (период од 9. до 16. века). У уметничкој књижевности, овим језиком писао је велики број српских стваралаца, поменимо само неке:

зик⁴. У самој чињеници да је сваки од ових типова књижевног језика имао своју лексику, морфологију, фонетику, ортографију, па и фразеологију, и да је постојала могућност избора једног од њих — лежи стилистички аспект. На сам избор једног од типова књижевног језика утицали су и релевантни функционално-стилски елементи: статус и улога адресата и реципијента, као и сам садржај. Због тога је долазило и до функционалне разграничености ових типова књижених језика.

Крајем 18. и почетком 19. века појавио се и четврти тип књижевног језика, славеносрпски језик⁵. У таквој језичкој ситуацији делује и ствара први српски просветитељ, Доситеј Обрадовић, који се својим идејама о књижевном језику може сматрати претечом Вука Караџића. Он се у низу написа залаже не само за увођење народног језика у књижевност, него се у више списа бави и питањима стила у смислу одређивања и дефинисања доброг стила⁶. У расправу о књижевном језику Срба, која тече целом првом половином 19. века, укључивали су се многи тадашњи српски ствараоци, међу којима су најпознатији Вук Караџић и Ђуро Даничић. Вук је као реформатор српског књижевног језика много времена и труда уложио на његово нормирање и кодификовање. То га је индиректно водило у стилистику, односно у вредносну анализу и валоризацију језичких облика; указивање на изражајне могућности народног језика, који је требало да као књижевни језик послужи за различите врсте културних делатности. Вук је у својим полемичким радовима, између осталог, критиковао и језик појединих тадашњих писаца улазећи и у битна стилистичка разграничавања⁷. Да је за Вука био

Гаврил Стефановић Венцловић, Кипријан Рачанин, Јеротеј Рачанин, Арсеније IV Јовановић Шакабента, Захарије Орфелин, Ђорђе Бранковић и многи други.

⁴ Рускословенски језик настао је руском редакцијом старословенског. Он је почео од треће деценије 18. века полако да улази у српску цркву, школу и књижевност. Појава овог језика код Срба била је узрокована ванјезичким чињеницама: верским и националним. Овим језиком писао је незнатан број српских стваралаца. Најзначајнији међу њима су Јован Рајић, Захарије Орфелин, Христифор Жефаровић, Василије Петровић, Павле Ђулинац.

⁵ Славеносрпски језик настао је у другој половини 18. века мешањем руско-црквеног језика и језика српског грађанског друштва. Њиме су крајем 18. и почетком 19. века писали српски књижевници и образовани људи у Војводини. Ево неколико књижевника који су употребљавали славеносрпски језик: Јован Стерија Поповић, Милован Видаковић, Јован Стејић, Јован Хаџић, Никанор Грујић итд.

⁶ Доситеј О., (1) *Љубезни Хараламџе*, 1783; (2) *Собрание разныхъ наравоучительныхъ вещей, О некимъ различнимъ вещамъ: и оперво о вкусу*, 1789; (3) *Есть ли полезно у прстом диалекту шампати*, 1818; (4) *Првенацъ*, 1818; (5) *Буквица*, 1836.

⁷ У рецензијама на *Усамљеног јуношу* и на *Љубомира у Јелисиуму* Вук замера М. Видаковићу на употреби појединих речи које се час пишу по словенском, а час по српском изговору. Он критикује и употребу свих провинцијализама које је Видаковић унео из говора Срба по варошима у Мађарској, прогласивши их као погрешке које се не смеју у књижевност уносити. Вук пребацује Видаковићу што користи старе облике множине, који се понекад и у народним песмама налазе, он их не признаје и проглашава за погрешке. Он не одобрава ни употребу словенских речи (*ело* и *јстије* и *лутіе*) и сматра да оне кваре чистоту српског језика.

значајан и стилистички аспект језика за који се залагао да постане књижевни, потврђује и његов *Рјечник* из 1818. У њему је уз одговарајуће одреднице прецизно одређивао и њихове функционално-стилске квалификаторе. Подржавајући Вука, Ђуро Даничић неке Вукове поставке око употребе народног језика у књижевности појмовно одређује и подиже на ниво научних расправа. Међутим, посебан значај имају Даничићевии напори и резултати у изграђивању стила књижевног језика у различитим његовим манифестацијама. Овакав Даничићев допринос евидентан је у стварању основе за различите типове ненаучних стилова, стила критике, посебно у области поетског језика (В. *О језику песама Бранка Радичевића*, Ситнији списи Ђ. Даничића I, Критика, полемика и историја књижевности, 1959; *Српска деминиција и аугментација*, 1860), као и у преводној литератури⁸. Створена држава и пробужена државност давала је маха коришћењу правне и административне терминологије. То је навело Даничића да се неретко упушта у тумачење употребе термина у текстовима некњижевног карактера (*О језику и терминологији у Криминалом Законику*, 1859). озбиљног учешћа, поред филолога, узимали су они књижевни посленици који су покушавали да песничко стваралаштво реторички и поетски дефинишу и одреде (Ј. С. Поповић: *Риторика*, 1844; Ј. Суботић: *Наука о српскомъ стихотворству*, 1845; Ђ. Малетић: (1) *Теорија поезије*, 1854; (2) *Риторика*, 1855—56). Када је дошло до коначне победе народног језика као књижевног језика код Срба, у Бечу 1850⁹, Хрвати склапају споразум са Србима о прихватању једног, српског књижевног језика заснованог на штокавском наречју (дијалекту), као књижевног језика оба ова народа, који је у науци и пракси добио назив српски или хрватски језик. Од краја шездесетих година 19. века па до почетка новог столећа, како у целиви-

Преводећи *Нови завјет* Вук је показао колике су изражајне могућности народног језика. Стилско богатство превода *Новог завјета* Вука Караџића је толико велико да је веома тешко набројати сва средства којима је његов текст уобличен. Он је успео да многе елементе веома сложеног и апстрактног садржаја овог дела преведе на народни језик, који је тек добијао контуре стандардног, књижевног језика. Оно што је Вук учинио на изградњи књижевног језика, па и његовог стила, спада у сам врх српске културе. Он је дао образац књижевног језика чији је модел био прихватљив за више јужнословенских народа (у првом реду Срба и Хрвата).

⁸ Ради се, пре свега, о Даничићевом преводу *Старога завјета* (1865—68). О стилским особинама самога превода детаљно говори Д. Јовић (В. Јовић Д., *Даничићевии преводи — Образац класичнога језика и стила*, Зборник о Ђури Даничићу, Београд — Загреб, 1981).

⁹ Бечки књижевни договор (1850) закључили су и потписали познати српски и хрватски филолози (са српске стране: Вук Стефановић Караџић и Ђуро Даничић, а са хрватске: Иван Кукуљевић, Иван Мажуранић, Димитрије Деметар, Винко Пацел, Стјепан Пејковић и Словенац Фрањо Миклошић). Потписници Књижевног договора довели су следећих пет тачака: 1. да не ваља мешати наречја и градити ново којегу у народу нема — већ треба узети једно; 2. да је за књижевни језик Хрвата и Срба најправилје и најбоље примити јужно, ијекавско наречје; 3. да се глас „х“ нишав свуда где му је по етимологији место; 4. да се избаци глас „х“ из генитива множине код именица; 5. да се вокално „р“ пише просто без пропратних вокала „е“ и „а“. Тако су у *Књижевни договор* унесене све основне језичке и правописне концепције Вука Караџића.

тим студијама (М. Миловук: *Кратка стилистика и кореспонденција*, 1871; Ј. Томић: *Хрватска стилистика*, 1875; И. Филиповић: *Хрватска стилистика*, 1876; С. Павловић: *Мала поетика*, 1887; Ј. Љепава: *Теорија књижевности*, 1896), тако и у појединачним радовима (А. Вебер: *О слогу хрватском*, 1869; Ј. Јурковић: *О народном Комусу*, 1869; А. Шеноа: *К антологији pjesništva хрватског и српског* (у уводу), 1876; П. Ђорђевић: *О реду речи у српском језику*, 1896) сам термин „стил“ (и све оно што њему одговара) полако улази у ширу употребу. У то време се већ увелико пише о стилу књижевног језика, о лингвостилистици, па се, поред сугестија из тзв. теорије писмености, говори о стилистичким јединицама које функционишу у песничким делима. У почетку такви радови по свом садржају представљају комбинацију из теорије писмености и теорије књижевности, јер настоје да акумулирају све оно што се под појмом стилистике дуго времена одржавало у науци о језику и књижевности. Касније они указују на нове и особене могућности у проучавању функција језичког израза.

Крајем 19. века, стилистика се све одређеније одвајала од реторике и поетике. Тако на самој граници двају векова стилистичка истраживања, вероватно и под иностраним утицајима¹⁰, крећу у два правца: (1) у правцу практичне стилистике, па се стилистика постепено почиње уводити у школске уџбенике (В. Вујић: *Теорија прозе*, 1864; Ф. Петрачић: *Хрватска читаљка*, 1904) и (2) у правцу стилистике књижевног текста (Л. Костић: *О Јовану Јовановићу Змају*, 1899; Љ. Недић: *Новији српски писци*, 1901). (1) Практична стилистика, поред карактеристика стилистички обојених средстава језика, углавном на лексичком и синтакстичком нивоу, подробније осветљава почетке поетике — тропе и фигуре. У овом домену је приметна и модернизација истраживања. Тропи и фигуре се више не посматрају као апсолутна средства књижевног израза, већ се води рачуна о функцији појединих тропа и фигура унутар сваког појединог књижевног дела. Поред тога, под утицајем психолошких истраживања покушавало се да се заснују индивидуалне теорије стила у оквиру основних категорија поетског израза. (2) Стилистика књижевног текста, у оквиру филолошке критике, врши истраживања језика и стила књижевних дела, где се откривају разни стилистички аспекти, а пре свих књижевнотеоријски. Анализа стила уметничког остварења иде и у правцу доказивања да је стил сложена појава која је производ форме израза идејнопоетског садржаја и коришћења ра-

¹⁰ (1) Le Clerc: *Nouvelle rhétorique*, 1846; Sieber: *Poetik, Rhetorik und Stilistik*, 1873; (2) Koepert: *Lehrbuch der Poetik für Unterricht*, 1882; (3) Tumlitz: *Tropen und Figuren*, 1883; (4) Berthault: *Principes de Critique littéraire et de Rhétorique*, 1885; (5) Радонежской: *Уроки теории словесности*, 1889; (6) Филонов: *Учебник по словесности*, 1890; (7) De Caussade: *Notions de Rhétorique et étude des Genres littéraires*, 1891; (8) Hofman: *Rhetorik für höhere Schulen*, 1891; (9) Потевня: *Изъ лекцій по теории словесности*, 1891; (10) Volkelt: *Aesthetische Zeitfragen*, 1895; (11) Бѣлявский: *Теория словесности*, 1897; (12) Minckwitz: *Deutsche Poetik*, 1899; (13) Beyer: *Deutsche Poetik*, 1900.

зних језичких нивоа (фонетско-фонолошког, морфолошког, лексичког, синтаксичког) мотивисаних садржајем књижевног дела на који битно утиче индивидуалност самог писца. Као утемељивач нових стилистичких поимања језичког дискурса, јавља се Т. Маретић. Његова *Стилистика* (1899), заснована углавном на лексичким елементима, поред обраде тропа и фигура, одређује и особине доброг стила (једрину, лакоћу, тачност, складност и чистоту). Иако је дуго служила као узор и идентификатор свега онога што се сматрало предметом стилистике, она више прадставља значајан покушај него праву стилистику. У тим годинама (1900) појављује се и *Теорија књижевности* П. Ђорђевића, у којој се по први пут стилистика не обрађује као саставни део реторике или поетике, него се, бар условно, третира као посебна научна дисциплина.

Мада је крај 19. века наговестио зачетке конституисања једне нове научне дисциплине — стилистике — почетак 20. века, иако доноси посебан допринос њеном развоју, није успео то да оствари. У то време делује познати српски естетичар Б. Поповић, који је, између осталог, покушао својим огледима¹¹ да у књижевну критику и анализу унесе практична стилистичка истраживања, која су до његовог времена стилистика и теорија књижевности освојиле. Иако је Поповић јасно уочио елиптичне и инверзивне облике реченице и њихову природу, он није успео да изгради стилистику као посебну науку о српском језику. Зато су његова испитивања остала само као усамљен и појединачан покушај. Вероватно је овоме допринео и дужи ратни период који је захватио Краљевину Србију (Балкански ратови и Први светски рат). Нешто касније у 20-им и 30-им годинама јавља се посебан интерес за изучавање књижевног текста, јер се тежило ка откривању улоге језика у књижевно-уметничким остварењима. Уметничко дело се почиње схватати као производ вербалне структуре, који је требало проучавати и као уметнички доживљај и као уобличавање таквог доживљаја, као уметнички изражај и као уметничку форму таквог изражаја. Дошло се до закључка да се права уметничка вредност једино постиже правим избором средстава и њиховим одговарајућим размештајем у структуру одабране књижевне форме. У том смислу, стилистика је инволвирајући правилност језика тежила проучавању било интелектуалних изражаја било емоционалних стања и окретала се ка лингвистичкој оријентацији у проучавању стила. Овакво опредељење српска и хр-

¹¹ (1) *О положају придева у групи с именицом* (17—79); (2) *Начело интерпункције* (81—176). Ова два постхумно објављена огледа (1959) из теорије су стила. Б. Поповић, бавећи се теоријом стила и књижевношћу, написао је још неколико радова: (1) *Алегорична сатирична прича* (анализа фигуративних елемената сатире); (2) *О „последњим стиховима“ песме „Бановић Страхиња“* (теорија фигуре праметнутог реда мисли „хистерологија“); (3) *О песмама Алексе Шантића* (о песничкој дикцији); (4) *Гордана од Лазе Костића* (о начелу хармоније); (5) *Једна критичка анализа* (примена теорије „реда-поред“ у анализи Дучићеве песме „Сунце“).

ватска стилистика нашле су у женевској лингвистичкој школи. Тако се рађају нова схватања о појму стила, што је водило у модерну стилистику као посебну научну дисциплину. Она је бавећи се стилем полазила од схватања стила као израза појединца или колектива. Њу су углавном занимала средства и поступци којима се постиже особен квалитет израза. У то време на страницама водећих лингвистичких часописа *Јужнословенског филолога* и *Нашег језика* појављују се расправе око одређивања циља и метода стилистике која одавно тежи самосталном статусу. У једном броју својих чланака А. Белић и М. Павловић успутно додирују ова питања. Одређивање задатка стилистике у основним и битним цртама налазимо у чланку А. Белића *Стил и језик* (1935). Дајући општу карактеристику стила, Белић прелази и на сам садржај стилистике. Констатујући да појам стилистике има веома разуђено значење, он не даје за право неким научницима, нпр. Розвадовском (J. Rozwadowski), који тврде да се тешко могу одредити њене границе. Белић сматра да стилистика у суштини има лингвистичку подлогу јер језичке особине одређују њене могућности. Тим могућностима се бави научна стилистика. И касније (1940) Белић се враћа питањима стилистике и њеном односу према граматици (*Стилистика и граматика*). У низу чланака он анализира схватања стилистике женевске лингвистичке школе. Посебно је интересантна његова анализа Рисових (J. Ries) схватања субјективне стилистике, где долази до закључка да објективна стилистика, насупрот субјективној, процењује естетску вредност језика неког народа или дела, чиме се приближава поетици и реторици. Међутим, она чак и при томе задржава исту грађу као и граматика, пошто су стилске вредности речи условљене природом речи, њиховом формом и употребом у реченици. Белићево интересовање за стил и стилистику завршава се детаљнијом расправом о Балијевим (Ch. Bally) схватањима стилистике (*Стилистика у светлости женевске школе*, 1940).

У временском раздобљу између два светска рата на српском језичком подручју, поред Белића, јављају се многи научни посленици различитог усмерења (лингвисти, теоретичари и историчари књижевности, естетичари, математичари и књижевни ствараоци), чија су интересовања повремено окренута ка проучавању стила и стилистике. Тако, на једној страни стилистика (а посебно тумачења стила) наставља да живи у окриљу естетике (А. Барац: *Између филологије и естетике*, 1929; Ђ. Анђелић: *Проблеми савремене естетике*, 1931) и поетике (В. Витезица: *Поетика*, 1928). На другој страни, за разлику од уџбеника практичног карактера из 19. века¹², долази до модернизације традиционалне стилистике, па се обраћа већа пажња стили-

¹² Средњошколски уџбеници су се ограничавали само на формална излагања о стилу, а понекад и на питања језика и естетике језичких појава (Љ. Стојановић: *Српска граматика*, 1926; Н. Т. Петровић: *Теорија књижевности*, 1928; Д. С. Лапчевић: *Теорија књижевности*, 1929; К. Богдановић и П. Лебл-Албала: *Теорија књижевности*, 1936; итд.).

стичким ресурсима, изражајним могућностима језика, тропима и фигурама. Посебно се почињу испитивати естетско-стилистичке особине књижевног текста, чиме се јачао интерес за стилистику и отварао пут пуној валоризацији језичких елемената у књижевном делу. Насупрот томе, јављао се и покушај да се сруши граматички формализам. Године 1939. П. Губерина, под утицајем Ф. де Сосира (F. de Saussure), Ш. Балија (Ch. Bally), Ф. Бронта (F. Brunot) и других еминентних научника, настоји да разбије фаму о значају форме. Он сматра да формализам у граматици највише кочи стални прогрес у проучавању језичког израза.

Негде у исто време, по први пут, појављују се и целовите монографије посвећене језику једног писца (Р. Алексић: *Језик Матије Рељковића*, 1931; М. Решетар: *Језик Марија Држића*, 1934; Г. Ружичић: *Језик Петра Зоранића*, 1936; Д. Вушовић: *Прилог проучавању Његошевог језика*, 1936, и сл.). Дешавало се да теоретичари и историчари књижевности у својим монографским студијама посвећеним једном песнику део својих анализа посвете његовом језику и стилу. Тако П. Поповић у књизи *О Горском вијенцу* (1923), између осталог, говори о лексици, изразу, обртима, фигурама, типовима казивања и причања, да би на крају истакао фамилијарни начин изражавања којим се одликује говор простог народа, што је стилу целокупног дела давало живост и оригиналност. Било је случајева да и књижевни ствараоци узму активног учешћа у дискусијама о стилу. Тако је С. Винавер покушавао дубље да зађе у проблем односа лингвистике и поетске природе језика у време када лингвистика наука није владала ни појмовним ни методолошким апаратом за такве подухвате. „Ипак, Винаверова размишљања о метаморфози језика у поетском делу, ако се не схвате као еволутивна већ као функционална метасинтеза, у сазвучју су са великим бројем модерних теорија књижевности и концепција поетике“¹³. За међуратну стилистику (као и поратну) од посебног значаја је то што се у више наврата познати српски математичар М. Петровић укључивао у расправе о стилу. Он је остварио дотада у српској науци незамисливу повезаност књижевности и математике (што је данас реалност). Још 1927. (*Време у алегоријама, метафорама и афоризмима*) М. Петровић је увидео значај стилских фигура (метафоре и алегорије) у препошењу основа математичке феноменологије (онтолошко језгро, онтолошке схеме, механизам појаве итд.) у област књижевности (*Феноменолошко пресликавање*, 1933). Пред сами почетак рата, вредностима језичке фигуративне симболике у светлу структуралистичких тенденција бавио се К. Тарановски (*Методи и задаци савремене науке о стилу као дисциплине на граници лингвистике и историје књижевности*, 1939; *Песнички ритам и гласовна хармонија*, 1940).

¹³ Р. Симић, *Лингвистика стила*, Никшић, 1993, стр. 171.

У временском раздобљу између два светска рата, на страницама часописа *Наш језик*, појављују се краћи написи који се не одnose на проблематику књижевног језика, већ на друге видове језичког изражавања, функционалне стилове: административни (Б. Милетић: *Наш административни језик*, 1938, и сл.), публицистички (М. Перковић: *О стилу и језику наших новинара и новина*, 1934, итд.); научни Московљевић: (1) *Из медицинске терминологије*, 1935; (2) *Прилог пољопривредној терминологији*, 1936, итд.); разговорни (М. Московљевић: *Радио и језик*, 1936, и сл.). Појава оваквих радова је наговештавала рађање нове стилистичке гране — функционалне стилистике. Пажњу језичких стручњака привлачила је функционално-стилска раслојеност језика и његова полифункционалност. Међутим, у већини наведених и сличних радова аутори су се задржавали само на појединим проблемима уочених феномена. Није се ишло у систематско проучавање ни у дефинисање појединих функционалних стилова. И поред свега што се може приговорити оваквим истраживањима, нужно је истаћи да се у време пред Други светски рат у српској лингвистици — стилистици — појављивало нешто ново што одговара данашњем схватању функционалне стилистике. Овде треба још напоменути да се у оквирима новооснованог *Српског дијалектолошког зборника* објављују обимне студије о народним говорима српског језика (А. Белић: *Дијалекти источне и јужне Србије*, 1905; М. Павловић: *Говор Сретачке Жупе*, 1939; Б. Милетић: *Црмички говор*, 1940; Ј. Вуковић: *Акцент говора Пиве и Дробњака*, 1940, и др.). Иако је у оваквим студијама, пре свега, даван опис граматичког система српског језика који је владао у тим говорима, оне су у самој грађи и лексици носиле обележја значајна и за социолингвистику и за стилистику.

Након потпуног затишја у току Другог светског рата и првих поратних година, долази до живе активности усмерене на стилистичка истраживања. У тим (50-им) годинама на српском језичком подручју у Загребу, по први (и једини) пут ствара се јединствена “фоностилистичка школа”, која је имала снажног утицаја на даљи ток лингвистичких истраживања. Утицај ове школе био је посебно снажан на самом њеном почетку. Међутим, у каснијем периоду свога постојања, она је попримала утицаје углавном са запада и увелико кренула путем субјективизма. Ипак је под окриљем овог фоностилистичког усмерења радило неколико знаменитих аутора, из чијег пера су настале вредне студије (П. Губерина: *Звук и покрет у језику*, 1952; И. Франгеш: *Стилистичке студије*: 1959; З. Шкроб: *Основна стилска средства*, 1961), које су имале утицаја и на каснија и најновија фоностилистичка истраживања (А. Антош: *Основи лингвистичке стилистике*, 1974; Д. Јовић: *Лингвистичке анализе*, 1975; Б. Вулетић: (1) *Фонетика књижевности*, 1976; (2) *Језички знак, говорни знак, гјеснички знак*, 1988; М. Ж. Чаркић: (1) *Фоника стиха*, 1992; (2) *Фоностилистика стиха* 1995). Поред фоностилистичких истраживања, јављају се и стилистичке студије које примењују како структурални тако и естетски приступ језичким феноменима. Структурални при-

ступ у проучавању проблема поетског језика имамо код М. Павловића: *Актуелни лингвистички проблеми*, 1964. У неким студијама из овог времена језик се сматрао као израз човечије личности и мерило његовог учешћа у етничкој заједници под одређеним социјалним условима. Афирмишу се језичке вредности, на једној страни проучавањем изражајних могућности, а на другој ширењем проблематике (социјалним валоризовањем спона између језичких појава и појава из свакодневног живота). Појављују се и расправе које се односе на питање да ли стилистика обухвата израз стварања или уметничку вредност процеса стваралаштва. Напоредо са овим истраживањима расла су интересовања за стилистику, где се расправљало о њеним задацима и месту међу другим лингвистичким дисциплинама (М. Павловић: *Проблеми и принципи стилистике*, 1969). Поред тога, у конкретним стилистичким анализама књижевних вредности, у расправама В. Глигорића (*Магош, Дис, Ујевић*, 1939; *Лирика Мирослава Крлеже*, 1961; *Студија о Андрићу*, 1964), Љ. Јонкеа (*За равнотежу умјетничких и граматичко-правописних елемената*, 1962; *Књижевни језик у теорији и пракси*, 1964), В. Ђурића (*Говор поезије*, 1966) настају нова интересовања за стилистику. Око такве стилистичке делатности окупља се велики број српских и хрватских научних радника. Проучавање писца везује се за конкретну анализу поетског остварења. Тако песничко дело као уметничка вредност, као вредност уметности књижевног стварања, постаје само собом циљ проучавања. Супротно од тога јавља се потреба да се од основне идеје, склопа и релационих квалитета пође ка идентификацији особина писца, синхроних условљености и дијахроних односа, што је водило до општих принципа стилистичке реализације: *принцип адекватности, принцип јасности и прецизности, принцип динамичности, принцип емоционалности, принцип јединства, принцип еволутивности*. У најновије време у току је знатан број истраживања у области стилистике, и то у правцу разраде теоријских проблема: одређује се појам „стила“, дају се класификације стилова, истражује се улога лингвистичких и екстралингвистичких фактора у стилистици, утврђује се узајамност културе говора и стилистике. Уз то одређују се разлике између језичке и стилистичке норме, дефинишу се основни појмови и категорије стилистике: *стилистичко значење, стилистичка средства и стилистичке нијансе*. Поставља се и питање функционалности разликовања језика и говора као и питање места књижевноуметничког стила и осталих функционалних стилова у систему стилистике.

Иако неки токови развоја савремене стилистике иду у правцу описне традиционалне стилистике језика, још је у предратном периоду била позната чињеница да језик у конкретној реализацији није хомоген, већ да се раслојава, што говори да се неједнако изражавамо у различитим приликама и на различитим местима. Теоретским и практичним проблемима разуђености језика почеле су се бавити више лингвистичких дисциплина: лингвистичка географија, социолингвистика, лингвистика говорне културе, лингвостилистика и др.

У оквиру лингвостилистике развила се посебна грана — функционална стилистика, која за предмет свога истраживања узима функционалностилско раслојавање језика. Она због своје усмерености на употребу језика, а не на његову структуру, са анализе система језика прелази на анализу функционисања тог система. Елементе функционалног приступа језику налазимо и у делима традиционалне оријентације¹⁴. Први знаци израженијег занимања за проблеме функционалне диференцијације језика и функционалних стилова појавили су се на почетку друге половине 20. века у различитим публикацијама.¹⁵ Функционално-стилистичке анализе иако бројне нису обимне. У њима се не улази у суштину функционалног раслојавања језика, тако да данашња лингвостилистика на српском језичком подручју не одговара на многа системска питања функционалне издиференцираности језика. Велики је проблем што има мало лингвостилистичара, а од стручњака других лингвистичких грана тешко је очекивати да решавају питања која се преваходно тичу стилистике¹⁶. Ипак, постоји неколико студија које представљају допринос утемељењу и развоју функционалне стилистике. У књизи К. Пра-

¹⁴ У *Теорији књижевности* Р. Димитријевић (1969) у поглављу под насловом *Језик и стил*, поред стилских фигура, говори о стилу, јасности стила (Архаизам, Провинцијализам, Неологизам, Варваризам, Народна етимологија, Дијалектизми), о врстама стила (Говорни стил, Књижевни стил, Пословни стил, Публицистички стил, Научни стил). У *Теорији књижевности* (са теоријом писмености) Д. Живковић (1972) велики простор поклања *Стилистици*. О овој научној дисциплини он говори као о науци о језику и науци о књижевности. Живковић значајну пажњу поклања и *Лесничком језику* (Конкретност песничког језика, Емоционалност песничког језика, Ритмичност песничког језика, Преображај, пуноћа и ширина песничког језика) и *Стилским фигурама*. У *Теорији књижевности* М. Солар (1977) цело једно поглавље посвећује стилистици. Ту он говори о стилу и стилистици, старој поезици и реторици, појму фигуре, фигурама дикције, фигурама речи или тропа, фигурама конструкције, фигурама мисли, појмом схватања стила, описној стилистици и стилистичкој критици.

¹⁵ Од публикација на чијим се страницама константно или повремено јављају написи који третирају проблематику стила и стилистике, а уз то и различитих функционалних стилова, треба свакако споменути: *Српски књижевни гласник, Јужнословенски филолог, Књижевност и језик, Наш језик, Живи језици, Полигика, Борба, НИИ* (Београд); *Језик, Хрватско коло, Умјетност ријечи, Страни језици, Питања, Вјесник* (Загреб); *Израз, Књижевни језик, Живот, Одјек, Ослобођење* (Сарајево).

¹⁶ Данашња лингвостилистика, ако судимо по постојећим приручницима, монографијама и радовима објављеним у периодици, функционалној диференцијацији језика посвећује врло мало пажње, па седеће мишљење, које би требало пре да припада стилистици, налазимо у *Социолингвистици* (1979) М. Радовановића: „Постојање функционалних стилова, тј. функционалног раслојавања језика српскохрватска нормативна стручна литература по правилу ни посредно ни непосредно не региструје. Исто важи и за социјално раслојавање језика ... Говорних варијација о којима је реч, међутим, па ни функционалних стилова, говорни представници и говорне заједнице веома су ретко свесни, те би стога управо нормативни приручници у овој области могли пружити драгоцену помоћ, упозоравајући на њихово постојање, на њихове особености, на правила за избор и услове за њихову употребу. Ипак, када се таква уопштена упозорења и појаве, тада обично недостају подробнија обавештења о стварним разликама међу говорним варијацијама које су у питању, као и регулаторима за избор и употребу једне из репертоара говорних варијација с којима говорни представник односно говорна заједница располажу у свом говорном знању“ (64).

њића *Језик и књижевно дјело* (1973) наилазимо на кратко тумачење функционалне диференцијације језика и на именовање неких функционалних стилова (*разговорни, знашвени (научни), административни, књижевноуметнички, публицистички и научно-популарни стил*). Д. Росандић и Ј. Силић у књизи *Основе морфологије и морфостилистике хрватскога књижевног језика* (1979) дају краће напомене о функционалним стиливима уопште, а затим прелазе на разматрање појединих стилова (*знашвеног, пословног (административног), разговорног, публицистичког и белетристичког*). У књизи *Српскохрватски језик* (1982) М. Миновић говори о функционалним стиливима (*разговорном, научном, службено-административном, публицистичком и уметничком*). Миновић је један од ретких научника који покушава да дефинише функционалне стилове. За њега то су „језичке посебности које се запајају у комуницирању у посебним сферама и у вези са посебним сферама друштвеног живота“ (61). О врстама стилова говоре и други лингвисти (М. Павловић, П. Губерина, З. Лешић, Д. Јовић, С. Бабић, А. Антош и др.). Највише пажње од свих функционалним стиливима посвећује Б. Тошовић у књизи *Функционални стилови* (1988). Он говори о функционалној стилистици, настанку функционалних стилова, појму стила и функционалног стила, факторима функционално-стилистичке диференцијације, функцијама језика, обележјима функционалних стилова, класификацијама стилова, односу између стилова, контрастивном аспекту проучавања стилова. Тошовић функционалне стилове дефинише као „екстралингвистички условљене системске реализације језика (језички изрази или врсте) у одређеним областима људске дјелатности, односно у функцији тих дјелатности, са специфичном интралингвистичком (парадигматском и синтагматском) структурношћу, математичко-статистичком закономјерношћу (фреквенцијом и вјероватноћом употребе језичких средстава), мањом или већом традиционалношћу и историјском заснованошћу“ (57). Са подручја функционално-стилске раслојености говорног језика значајна су истраживања представљена у зборнику радова *Актуелна питања наше језичке културе* (1983). Када се прочитају сви радови, запажа се да је највећа пажња посвећена обиму, сложености и значају говорног језика, односно разговорном језичком стилу¹⁷.

У оквиру лингвостилистичких истраживања после Другог светског рата јављају се монографије како о српским, тако и о хрватским писцима. Споменућемо само оне које се тичу значајнијих књижевних стваралаца: В. Илић је написао монографију о *Песничком језику Браика Радичевића* (1964), Ж. Станојчић о *Језику и стилу Иве Андрића* (1967), М. Точанац о *Језику и стилу Михаила Лалића* (1968), В. Анић о *Језику Анте Ковачића* (1971), К. Прањић о

¹⁷ Види радове Д. Јовића: *Лингвистичка теорија — језичка норма — језичка заједница*, стр. 37—43; Ђ. Костић: *Савремени проблеми културе говора*, стр. 25—35.

Језику и стилу Магошеве приповедачке прозе (1971) итд. Монографије овог типа, због посебног начина истраживања језичког израза појединог писца, дају поуздане и проверене податке о томе како функционише језик у делима књижевног ствараоца. У неким од монографија извршено је и хоризонтално и вертикално испитивање употребом веома детаљне и поуздане анализе, која није могућа у другим видовима истраживања. Оне често пружају поуздане податке о типичности функција природног језика у књижевним остварењима, о устаљеним његовим употребама и јављању, о мотивисаности и зависности од књижевног жанра, правца, а и о томе у каквом су међусобном односу поједини писци, било да су живели истовремено или у различитим временским периодима¹⁸.

Нека најновија истраживања баве се компаративном стилистиком. Тако докторска дисертација А. Стојановића: *Синтаксичке одлике научног стила руског и српског језика у области технике* (1995) представља синхроно конфронтативно-стилистичко истраживање појава из области тзв. велике синтаксе савременог научног стила руског и српског језика. Као материјал за анализу аутору су послужили (оригинални) руски и (оригинални и преводни) српски научно-технички текстови (жанр уџбеника и приручника). Применивши статистички метод Стојановић тежи за откривањем синтаксичких карактеристика научног стила руског и српског језика независно од области науке, жанра, степена испољавања ауторске индивидуалности и сл. Другим речима, аутор настоји да на синтаксичком нивоу издвоји заједничку доминанту, тзв. језгро стила, односно да потврди или оповргне тезу о монолитности научног функционалног стила.

Када би било могуће на једном месту сабрати све што је досада на српском језичком подручју написано о стилу и стилистици, о појединим аспектима функционалних стилова, њихових подврста, жанрова и сл., могло би се, као општа констатација, рећи да су лингвостилистичке и функционално-стилистичке анализе бројне, али да су резултати скромни и да не дају системска решења истраживаних проблема из домена стила и језика. Један од највећих недостатака досадашњег стилистичког проучавања јесте фрагментарност, нецеловитост, раздробљеност и несистематичност. Радови су, као што смо показали, разбанани по различитим публикацијама, што отежава комплетнију синтезу и сагледавање чак и оних проблема који су већ решени, како у оквиру појединих области традиционалне, тако и у оквиру модерне и функционалне стилистике.

¹⁸ Седамдесетих година јавља се већи број студија посвећених проучавању језика у књижевним делима. Ево три најзначајније: К. Прањић: *Језик и књижевно дјело*, 1973; Н. Петковић: *Језик у књижевном делу*, 1975; З. Лешић: *Језик и књижевно дјело*, 1979.

R é s u m é

Milosav Ž. Čarkić

LA STYLISTIQUE DANS L'ESPACE LINGUISTIQUE SERBE

— Bref précis historique —

Bien que la notion style et de la stylistique dans l'espace linguistique serbe, ce qui veut dire: en Serbie, au Monténégro, dans l'ancienne république yougoslave de Bosnie et Herzégovine aussi bien que dans des parties de l'ancienne république yougoslave de Croatie, provient de la fin du XIXème siècle, on discutait du style et de certains de ses éléments aussi bien auparavant. Durant presque tout le XIXème siècle, les investigations stylistiques se déroulent sous le patronage de la rhétorique, de la poétique et de l'esthétique. Le début du XXème siècle ébauche le commencement de la constitution d'une nouvelle discipline scientifique: de la stylistique. C'est ainsi que la stylistique (an particulier, l'interprétation du style) obtient une forme plus moderne: on se rend plus compte à des ressources stylistiques, à des possibilités expressives d'une langue et l'on crée la possibilité de faire une pleine valorisation des éléments linguistiques dans une oeuvre littéraire. Dans la période d'entre les deux guerres, sur les pages de diverses publications, ils apparaissent des divers articles qui ne se rapportent pas à la problématique de la langue littéraire, mais aussi à d'autres vues de l'expression linguistique: administrative, publicitaire, conversationnelle. L'apparition de tels travaux ébauche la naissance d'une nouvelle branche stylistique — la stylistique fonctionnelle. Dans la période après la IIème guerre mondiale, les cours du développement de la stylistique contemporaine tournent vers des problèmes théoriques et pratiques de l'extension de la langue sous le patronage de plusieurs disciplines linguistiques, telles sont: géographie linguistique, sociolinguistique, linguistique de la culture parlée, linguostylistique, ect. Dans le cadre de celle-ci, il s'est développé une branche particulière — la stylistique fonctionnelle que pour objet de ses investigations prend le découpage stylistice-fonctionnel de la langue.

S'il était possible aujourd'hui de ramasser tout ce que est écrit dans la région linguistique serbe concernant le style et la stylistique certains aspects des styles fonctionnels leurs variétés et genres, etc, on pourrait dire en général que des analyses linguostylistiques et stylistice-fonctionnelles sont nombreuses, mais des résultats en sont modestes et ne donnent pas des solutions systémiques des problèmes recherchés du domaine du style et de la langue. L'un des plus grands défauts des investigations stylistiques qu'on faisait jusqu'à présent est le fait qu'elles sont fragmentaires et ne sont pas intégrales et systématiques. Un petit nombre des études stylistiques et quantité des travaux éparpillés dans des diverses publications rendent plus difficile une synthèse plus complète et la possibilité d'envisager même les problèmes qui sont déjà résolus, aussi bien en cadre de certains domaines de la stylistique traditionnelle qu'en cadre de la stylistique moderne et fonctionnelle.

Владо Ђукановић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

„БЕОГРАДСКИ СТИЛ“ — ПРЕЛОМНИ ПЕРИОД У РАЗВОЈУ СРПСКОГ СТАНДАРДНОГ ЈЕЗИКА

„Београдски стил“ представља период, а не тренутак у развоју српског стандардног језика. У том преломном периоду стандарднојезички модел коначно је престао да бива зависан од супстрата и постао је аутономна, функционално поливалентна и препознатљиво стабилна језичка формација, чије ће касније постепено и непотпуно кодификовање фиксирати српски стандардни језик у његовом савременом, актуелном облику.

Српски језички стандард почео се стварати крајем 18. и почетком 19. века по двома, данас се испоставља конвергентним линијама. Једна линија била је одређена наслеђеним језиком културе и покушајима његове модификације у смислу понарођавања, друга идиолектом и оквирима спознаја једног човека, које је он сажео у идеју „наш је народни језик и српски језик све једно, јер српскијех језика нема више до само један, којијем говори народ српски“¹. У овој Вуковој идеји из средине 19. века данас можемо разабрати схватање супротстављености „народног језика“ (као симбола чистоте језика, који има упориште у „народу“) и „језика књиге“ (као симбола поглавито писаног језика натруњеног бројним „ненародним“ обележјима, који нема упориште у „народу“). Расправе су, као што је познато, полазиле од претпоставке дивергентног развоја језика, али како се ближила средина века, постајало је јасно да опоненти ипак савршено разумеју једни друге, односно да расправе воде на *истом* језику. Језик у тим расправама већ је недвосмислено био „народни“ у основи. Површинска разлика у графијском систему као и различите усмерености неких цивилизацијских лексичких слојева не могу, из данашње перспективе, ослабити такву процену. Суштина спора није лежала у поларизацији „народни“/„ненародни“ језик, него у двома концепцијама развоја „опћене правилности“ језика.

¹ ППА (1845: 93).

Прва концепција, континуант славеносрпског, претпостављала је заснивање и уопштавање стандардног језика на народној основи с уважавањем постојећег граfiјског система те с уважавањем писаног језика који већ функционише као културни језик (у коме су нарочито лексички, а отуда и творбени и морфолошки ниво, носили одређен баласт писане традиције и славеносрпских језичких утицаја). Друга концепција, вуковска, такође је претпостављала народни језик у основи, али је нудила ослобађање од поменутог баласта те заснивање и уопштавање стандардног језика у облику апсолутно „народног“ језика с модификованим, упрошћеним граfiјским системом.

Вуковски модел је, у погодним социјалним околностима, природно превладао, али су се пред њим, такође природно, поставили сви они проблеми који се постављају пред моделе који треба да се уопште, тј. који треба да преузму све функције стандардног језика одређене друштвене и државне заједнице.

Питање стандарднојезичког модела српског језика у тренутку када се поставља има јасну социјалну димензију. Српска државна матица тек се ствара из једне социјално хомогене, нераслојене народне заједнице, а културна матица је ван државних граница, у Војводини. Ова је социолошка чињеница веома битна када се говори о формирању стандардног језика и о селекцији идиома на коме ће стандард почивати. Као прво, тадашњи културни језик није довољно стабилизан да би могао надвладати вернакулар као природан избор друштвене заједнице којој тек предстоји социјално раслојавање. Као друго, једно од битних обележја стандардног језика јесте његов социјални престиж. У нераслојеној друштвеној заједници, каква је српска у матици средином 19. века, нема критичне масе носилаца престижа тадашњег културног језика, а стварни и потенцијални носиоци његовог престижа долазе са стране.² Отуда је избор вуковског модела био спонтан и неминован. У држави која настаје, у којој тек почиње социјално раслојавање, у којој тек започиње формирање практично свих сегмената друштвеног живота, вуковски модел омогућавао је много бржи приступ писмености неупоредиво већем броју чланова заједнице него понорођени славеносрпски модел, који је, у неку руку, елитистички модел ограниченог социјалног домета.

Спонтано и постепено прихватање (или ширење) вуковског модела у четвртој и петој деценији 19. века, као и спонтано и постепено понорођавање континуанта славеносрпског модела, тек наговештавају стандардни језик. О стандардном језику може се говорити тек од времена свеобухватне акцепције³ једног модела, а до ње долази након значајног прихватања Вуковог граfiјског система, средином седме деценије 19. века. Погледајмо шта су битни фактори акцепције.

² Уп. Луковић (1994: 33—36).

³ Фазе у стварању стандардног језика најпотпуније је код нас описао Милоград Радовановић (1986).

Милорад Радовановић с разлогом методолошки разлучује поступке службеног и стварног прихватања одређене норме⁴, али је, из перспективе стандардног језика, веома важно да акцепција буде свеобухватна,⁵ да се успоставе званични механизми који ће акцепцију норме подржавати и промовисати,⁶ као и да се сама норма у што већој мери стабилизује, што се све дешава у последње три деценије 19. века. С друге стране, у нашем случају, фазе акцепције и имплементације (која води успостављању функционалне поливалентности стандардног језика), те фазе експанзије и култивације норме (које воде утврђивању функционалне поливалентности стандардног језика) суштински се прожимају, управо зато што нема кодификације. Да би се један моделирани идиом препознао као стандардни језик, нужно је, такође, да постане аутономан вид језика, што независнији од супстрата, да добије кодификацијске приручнике који ће оверавати ту његову аутономност и одржавати достигнути степен стабилности норме, те да стекне социјални престиж.

Избором вуковског модела није аутоматски сужена и основица стандардног језика, на ону коју је предлагао Вук. Основица је, фактички, проширена на два новоштокавска дијалекта.⁷ Другим речима, процес селекције у случају српског стандардног језика подразумевао је два разлучива потпроеса: 1) фазу селекције модела стандардног језика, и 2) фазу селекције типа језичке варијације који ће се уопштавати. До средине 19. века тадашњи културни језик већ се у доброј мери приближио свом супстратном шумадијско-војвођанском дијалекту (тј. битно га је апсорбовао) и та је чињеница суштински омела формирање норме искључиво на супстрату источнохерцеговачког дијалекта. С друге стране, стратешка блискост⁸ говора који чине полицентричну основицу нашег стандардног језика поговарала је успостављању имплицитне норме која је проистицала из узуса.⁹ Та

⁴ Радовановић (1986: 194).

⁵ На ово још од Хавранека упозоравају чешки лингвисти. „Тако су нпр. језичку норму коју је за српскохрватски језик понудио Вук у пракси примењивали многи (међу њима и писци), али је тек 1868. године ... Вукова језичка норма и званично прихваћена у тадашњој Србији“ (Радовановић, 1986: 194; истакао В. Ђ.). Вуков модел је у Србији стварно прихваћен, али не и свеобухватно прихваћен. Свеобухватност следи за званичним прихватањем његовог модела.

⁶ Уп. Бугарски (1986: 217).

⁷ В. Ивић (1985: 69—70).

⁸ Идеју о стратешкој блискости шумадијско-војвођанских и источнохерцеговачких говора можда је најбоље формулисао Далибор Брозовић говорећи о „стандардној новоштокавштини“. Чињеница је да се до данас нико није озбиљно позабавио питањем компарације битних особина ШВ/ИХ говора, односно комплексом који сачињава структуру српског стандардног језика и доприноси томе комплексу говора који му леже у основици.

⁹ „Standardisation is an intrinsic feature of the use of language; and whenever we set out to describe 'a language', i. e. to describe the utterances that are or may be heard in a community as 'uses of a language', we are seeking to extract its standards“ (Хас 1982: 15). Управо због тога, као и због појмовне оптерећености термина норма, има смисла

је имплицитна норма током друге половине 19. века постепено и делимично елаборирана, експлицирана.¹⁰ Елаборација норме је једно време давала предност источнохерцеговачком супстрату (тзв. филолошка школа), али је узус успостављао равнотежу, с обзиром на то да су се главна културна средишта и жаришта, Београд и Нови Сад, налазила ван домашаја тог супстрата.

Тако је, рецимо, лексичка норма у Вуковом речнику из 1852. године добила облик који је у већој мери уважавао територијалну раслојеност српског језика. Уз њу, овај речник је представљао образац ортографске, ортоепске, те творбене и морфолошке норме. Научну, дескриптивну обраду ортоепске, творбене, морфолошке и делимично синтактичке проблематике у годинама након појаве речника из 1852. даје углавном Ђуро Даничић, на трагу Вуковог модела, али знатно шире од њега. Кодификације заправо нема, норма се прихвата подражавањем практичних модела, подражавањем готових образаца.¹¹ Тек 1894. године појављује се прва потпуна српска граматика, *Српска граматика Стојана Новаковића*, која скупа с Маретићевом Граматиком и стилистиком хрватскога или српскога језика представља врхунац међу дескриптивним приручницима 19. века. Међутим, експликација норме у обе ове граматике се, још увек, ослања на вуковски источнохерцеговачки образац за моделирање језика и често се позива на њега.¹² Ипак, Новаковићева граматика је, уз методолошки и педагошки савременije школске граматике Љубомира Стојановића¹³, у погодним социјалним околностима, отворила могућност убрзаније и доследније акцепције тако експлициране норме.

Ни „народни језик“ ни „језик књиге“ нису поседовали средином 19. века инструментаријум кодификоване норме. Тачније, „народни језик“ има дескриптивне приручнике, Вукове речнике и граматику из 1818. године те Даничићеву *Малу српску граматику*¹⁴,

инсистирати на томе да се разлучују имплицитно и експлицитно испољена норма (Ицкович 1970: 13), односно формализована и неформализована, прескриптивна и дескриптивна норма, како ове појаве називају различити аутори (уп. Барнет 1976, 65).

¹⁰ О томе детаљно код Ирене Грицкат (1988).

¹¹ „Имплицитно норма выступает в виде образца, или, точнее, текстов, считаеваемых образцовыми ... В этой своей ипостаси норма проявляется в неявной, неформализованной, неописанной форме, представляет собой, так сказать, вещь в себе.“ (Ицкович 1970: 13)

¹² Маретићева у одређеном смислу стоји лошије од Новаковићеве. Као грађа за њу послужила су само Вукова и Даничићева дела, те оно што је Далибор Брозовић назвао „новоштокавском фолклорном *кoинe*“.

¹³ В. Грицкат (1988: 321). Стојановићеве граматике биле су у употреби још и у тридесетим годинама 20. века.

¹⁴ Уп. и нешто шири списак који даје Фекете (1984: 88): „Од језичког и књижевног арсенала, за даље развијање и усавршавање књижевнојезичког стандарда, писци пред којима је тај посао стајао имали су: а) дела Вука Караџића и народне умотворинс — али као пример ијекавске српскохрватске језичке верзије, б) поетска

који су по природи ствари и нормативни приручници. С друге стране, прекасно, 1852. године појављују се *Српски правопис* Друштва српске словесности, односно Нинковићева, па Вујићева граматика, као приручници који би требало да репрезентују норму тадашњег културног језика. Међутим, ниједан од ових приручника не би се могао сматрати носиоцем кодификоване норме, јер су експликација норме (њена фиксација, фиксирање норме) и кодификација норме две фазе сложеног процеса. Наиме, експлицирана норма тек је „предлог за размишљање“, док је кодификована норма октроисана, подржана одређеним социјалним инструментима који је намећу. Другим речима, експлицирана норма може, али не мора бити кодификована. У држави која се ствара не постоје никакви механизми којима би се спроводило оно што бисмо данас назвали језичким планирањем/нормирањем. Постојали су само стихијно супротстављени модели за заснивање и уопштавање стандардног језика. Међутим, у Србији која 1836. године има 72 основне школе (трогодишње и четворогодишње) и у њима 2514 ђака, а 1862. године 301 основну школу са 10725 ученика,¹⁵ односно у периоду (1840—1860) у коме се у просеку годишње штампа шездесетак српских књига,¹⁶ односно у Србији у којој 1864. године има тек 4,7% писмених људи, ефекти нормирања језика не могу се ни очекивати.

Следећи важан елемент распознавања стандардног језика јесте његова аутономност у односу на друге идиооме. Трагове теоријске свести о аутономности стандардног језика срећемо и код Стојана Новаковића: „Превод 'Новога Завјета' од Вука Ст. Караџића ... и превод 'Приповедака из Старога и Новога Завета' ... Ђ. Даничића изнели су огледе тога језика, који је нашим филолозима лебдео пред очима као идеал чистога народног, или народнога књижевног језика, а који се — упамтимо добро — у свима појединостима, онакав какав је, нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се негде у народу не би говорила. Тиме су и Срби дошли до живога народног књижевног језика, који је управо рећи једино потпуно доследном правилношћу различит од народнога говорног језика.“¹⁷ Кажем „трагови“, јер Новаковић говори о „народном књижевном језику“ као о апстракцији, из чега, упркос контрадикцији у појмовима, произлази и идеја о његовој аутономности, али практичне аутономности нема у нешто каснијој ре-

остварења Бранка Радичевића и П. П. Његоша, в) Даничићеву Малу српску граматику ... која је надопунила и својом систематичношћу надмашила Вукову, г) ново издање Вуковог Рјечника из 1852. године, много обимније од првог и уопућено лексиком из разних крајева ..., са сређеном четвороакцентском прозодијском обележеношћу ... и с назнаком екавске (па и икавске) варијанте одговарајућих лексема.“

¹⁵ Милићевић (1868: 7, 36).

¹⁶ Новаковић (1900: 36).

¹⁷ Новаковић (1888: 61—62).

ализацији Новаковићеве граматике. Тек Белић указује на аутономност као битан елемент поимања стандардног језика.¹⁸

На морфолошком нивоу норма је аутономна скоро од Вука и има строже оквире, уз местимичну варијацију условљену супстратом, која се углавном нивелише почетком 20. века (уп. нпр. жутим [← жутим/жутијем], жутих [← жутих/жутијех]; свршавати, -вам [← свршавати, -вам/свршивати, -шујем] људима, зубима [← -ма/-има]; настојати [← настојати/настојавати]). Творбена норма подложна је нешто слободнијој варијацији него морфолошка, али у оквирима задатог и тешко променљивог скупа јединица, који је такође дефинисан у најранијим фазама експлицирања норме, при чему се варијација огледа у различитој дистрибуцији појединих афикса, тачније у промени фреквентности употребе појединих афикса.

„Београдски стил“ је, међутим, одиграо кључну улогу у осамостаљивању стандардног језика на лексичком и синтактичком нивоу и у усмеравању ова два нивоа стандарднојезичког модела ка њиховој савременој реализацији. Не само у језичком детаљу¹⁹ него много више у уочљивој тенденцији ка практичном остваривању богатије и кохерентније синтактичке и лексичке норме,²⁰ при чему под кохерентнијом нормом подразумевам виши степен синхроне инваријантности у њој. Када је реч о тенденцији у стандарднојезичком моделу, треба разликовати индивидуалне тенденције ка строжем граматичком систему од глобалних тенденција. Тако Станојчић, коментаришући два таква случаја у морфологији језика Лазе Лазаревића, уочава у њима индивидуалну тежњу ка хиперграматичности.²¹ У исти круг појава могли бисмо убројати, рецимо, и фреквентно вештачко замењивање инфинитива конструкцијом да+презент уз глаголе непотпуног значења у језику Милутина Ускоковића (уп. Ја мрзим зиму кад се мора да слава; Љутио се на дугме од кошуље, што се није могло да закачи; Публика се стане да намеће),²² али морамо бити свесни да Ускоковић истовремено прати и тенденцију у београдском узусу, без осећаја (и знања) да енклитика мора променити место када се инфинитив замени конструкцијом да+презент. На сличан начин, индивидуалне тенденције модификовања система можемо уочити код Милована Глишића; и мада су његове модификације дис-

¹⁸ Белић (1934: 195): „Када су се у Београду почела јављати поколења писаца чији је *матерњи језик* био *књижевни језик* који се на показани начин стварао, онда је *књижевни језик* почео живети у делима њиховим — *животом народног језика*.“

¹⁹ Уп. измене које је Богдан Поповић унео у своју студију *Бомарше* у новијем издању из 1925. године (први пут објављена у *Отаџбини* 1889. године): *почем* је он један од њених → *пошто* је он један од њених, ако има *што* нарочито да се савлада овде → ако има *нешто* нарочито да се савлада овде и сл.

²⁰ В. Једличка (1974: 57—58).

²¹ Станојчић (1973).

²² За овај детаљ из Ускоковићевог језика захвалан сам колеги Мирославу Николићу који ми је љубазно уступио свој необјављени рад о језику Милутина Ускоковића.

перзиране и недоследне, у оквиру њих могу се издвојити оне које прате глобалне тенденције.²³

Аутономност синтактичког нивоа, каква се развијала у оквирима „београдског стила“, показала се у низу процеса — редуковање система глаголских времена и ширење функција преосталих чланова система, неутрализовање и стабилизовање позиције *атрибут+именица*, неутрализовање алтернатије адноминалних релативизатора *који/што*,²⁴ губљење глаголске енклитике у перфекту, неутрализовање позиције *глагол непотпуног значења+инфинитив*, ширење процеса номинализације, преструктурирање сложених реченичких модела, ширење категорије тзв. реченичних прилога, који прецизирају семантички однос међу реченицама (*међутим, напротив, штавише, наиме, додуше, ипак*) и интерних реченичних модификатора (*управо, сигурно, уопште*)²⁵ итд. Наше „нормативне“ граматике, рецимо, и данас описују и прописују имперфект, али то не може поништити чињеницу да је имперфект с „београдским стилем“²⁶ у стандардном језику дефинитивно прешао међу категорије које се и код натпросечно образованих корисника стандардног језика налазе у домену пасивног знања о језику, односно у неактуелизованом области реализоване норме²⁷. Овде се наравно ради о губљењу имперфекта из узуса, али не и из система. Постоје, такође, ситуације у којима има смисла говорити о стилогености имперфекта, тј. ситуације у којима је употреба/неупотреба имперфекта стилогена.²⁸

²³ В. Добрашиновић (1958: 176—187).

²⁴ В. Станојчић (1967: 62—63) и (1987: 87—88).

²⁵ Уп. Брозовић-Ивић (1988: 39).

²⁶ Биће и зато што га шумадијско-војвођански дијалекат, као његов супстратни идиом, не познаје, а упркос томе што је у источнохерцеговачком дијалекту он жив, иако не на читавој територији (уп. Ивић 1985: 74, 137).

²⁷ Уп. Скворцов (1970: 48): „Реализованная норма состоит из двух частей: 1) актуализованная часть (современная, активно действующая, осознаваемая и практически кодифицированная) и 2) неактуализованная часть (куда включаются уходящие архаизмы, редко встречающиеся варианты, дублеты и т. п.).“ Уп. такође Стевановић (1963: 86): „... и имперфекат, чије је губљење у живој народној речи ... већ раније узело најшире размере, ипак [се] чувао као особина књижевног језика донде отприлике док се као узор у књижевности узимао језик Вукових народних умотворина.“

²⁸ В. нпр. оно што Добрашиновић (1958: 188) каже за Милована Глишића: „Глишићева проза има више динамике и краће мисаоне цјелине, има живљи ритам и богатији дијалог. Глишић, дакле, није епски широк, није разливен и тром као народни приповједач. Више воли краћу реченицу.“ Нешто даље, на истој страници, о имперфекту код Глишића Добрашиновић вели: „Глишић се примјетно клони овог глаголског облика [имперфекта], који означавајући трајање радње изазива утисак развучености и спорости. Сем тога, разумије се, овдје треба узети у обзир и чињеницу да је имперфект у процесу губљења.“ Другим речима, код Глишића се преклапају тенденција у узусу и стилски разлози. О функционализованости употребе имперфекта код Иве Андрића говори Станојчић (1987: 82—83): „Примери имперфекта у тим његовим ијекавским текстовима [у првим Андрићевим приповеткама] представљају уметничку транспозицију стања у локалном говору, транспозицију која је готово пишчев идиолект јер је заснована на јаком индивидуалном језичком осећању за норму ранијих књижевнोजезичких епоха, до краја XIX века.“

С друге стране, лексички ниво је, у смислу избора лексема, веома подложен слободној варијацији и сам по себи врло флексибилан када га посматрамо у категоријама нормирања језика. „Београдски стил“ је потпуно ослободио овај ниво од било каквог угледања на супстратне моделе и учинио га централним нивоом цивилизацијског надграђивања језика, што је у досадашњој литератури углавном препознавано, с разлогом, као „интелектуализација“ језика.

„Београдски стил“, као почетна фаза савременог српског језичког стандарда, зачео се у урбаној генерацији која је у знатно већој мери него дотадашње походила школу, у генерацији интелектуалаца који су се у знатном броју школовали у иностранству и који су се у том смислу суштински одвојили од слабије артикулисане митологизоване апстракције Народа (коју је симболизовао неписмени сељак) и окренули се јаче артикулисаном, али такође митологизованом, апстракцији Нације (коју симболизује писмени грађанин). „Београдски стил“ означава коначни раскид с подражавањем народског језика као суперпонираног стандарднојезичког модела и с њим Београд дефинитивно постаје српски стандарднојезички *melting pot*. „Београд је постао у току времена средиште у којем се скупља велики део оних који на нашој књижи раде. То *јединство места и јединство живота* учинило је да сви они који дуже времена у Београду станују, који се у њему рађају и у њему живе, радећи и на књижевности или науци његовој, — почињу да пишу или говоре, иако не потпуно истоветним, свакако врло уједначеним језиком. Тај језик интелектуалних кругова београдских и претставља београдски књижевни језик“ (истакао В. Ђ.).²⁹ Овај фактор, „релативну повезаност књижевног језика с ограниченом групом, с ограниченим кругом носилаца“,³⁰ Једличка наводи као једно од пет диференцијалних обележја књижевног језика према другим језичким формацијама. Другим речима, формира се језичка индивидуалност града³¹ у коме су концентрисане и писменост, и наука, и култура, и државна администрација. Та језичка индивидуалност, с једне стране, помера глобалну стандарднојезичку оријентацију од неурбане ка урбаној, с друге стране, мења интернационалну доминанту стандарднојезичког модела у универзалистичку³². Ово се дешава у последњој деценији 19. века и у прве две деценије 20. века. Непосредно пред I светски

²⁹ Белић (1934: 193—194).

³⁰ Једличка (1974: 45).

³¹ Милка Ивић (1990).

³² Уп. Барнетову (1976: 62) типологизацију стандардног језика: „*Универзалистический* тип в максимальной степени ориентирован на универсальные значимости, приспособления речевого поведения к ситуации. Превалирует направленность на функциональную адекватность сообщения соответствующей ситуации ... *Интенциональный* тип ориентирован на достижение определенной цели, например, формирование нового литературного языка, приспособление его к новой коммуникативной ситуации, защита языка как символа национального самосознания и т. п.“

рат, а онда свом силином након њега, полифункционални урбани стандард моделиран у Београду коначно постаје аутономан и утврђује се као престижни тип језичке варијације који усмерава мастицу српског стандардног језика.

Као главни представници „београдског стила“ досада су истичани Богдан и Павле Поповић, Слободан Јовановић, Јован Скерлић. Њиховим именима додао бих, за илустрацију, још неколико имена — Војислава Бакића³³ (*Српско родољубље и отачаствољубље*, 1910), Свет. Ж. Михаиловића (*Основи железничарске тарифе*, 1911), Николаја Велимировића (*Религија Његошева*, 1911), Ивана Ђаје (*Ферменти и физиологија*, 1912), Александра Белића (*Срби и Бугари у балканском савезу и у међусобном рату*, 1913). Ових неколико случајно изабраних наслова сугерише битно већу функционалну раслојеност оног стандарднојезичког модела који се идентификује као „београдски стил“ него што је то до сада спомињано.

Такође битно обележје „београдског стила“ јесте то што се он утврђује као суперпониран *писани* образац стандарда. Вуковски модел настао је на усменим обрасцима и усмераван је тако да претпоставља усмену реализацију језика, па су чак и у развијенијим, каснијим варијететима овога модела, поткрај 19. века, *неговани* говорни обрти у писаној, књишкој реализацији.³⁴ Идеја о значају писане реализације језика постојала је кроз читав 19. век, још од Вука. Отуда је у селекцији и акцепцији његовог модела стандардизације кључну улогу одиграла „ортографска“ реформа, тачније реформа писма. Но тек у првим деценијама 20. века стекли су се друштвени услови за експанзију писаног стандарда, што је иначе један од првих услова за његову трајнију стабилизацију. У деценији пред I светски рат Србија има 1.425 основних школа са преко 140.000 ученика³⁵, убрзано се увећава број људи спремних да приме садржај књига и новина, па и језички, што веома погодује самоодржавању стандарда. Тако се у истом периоду ствара релевантан број емитената одговарајућег стандарднојезичког обрасца и битно проширује круг његових стварних и потенцијалних реципијената.

Отуда је период у коме се, на нивоу лексичке и синтактичке норме, мења глобална оријентација стандарда један од преломних

³³ Занимљиви су, у социолингвистичком контексту, подаци да је Бакић рођен у Топуском 1847. године, да је завршио реалну гимназију у Раковцу, учитељску школу у Сомбору, да је студирао педагогију и филозофију у Лајпцигу и Хајделбергу, а да је у Србију дошао 1875. године (према Станојевићевој *Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој*).

³⁴ Уп. нпр. Белић (1948: 227—228): „Тим се завршује прва епоха нашег књижевног језика и настаје нова када књижевници и писци (М. Ђ. Милићевић, Влад. Јовановић, Стојан Новаковић, Чедомиљ Мијатовић, Л. Лазаревић, Милован Глишић и др.) отпочињу писати својим књижевним језиком онако како се у њихову крају говори не водећи увек довољно рачуна ни о 'опћенитој правилности'.“

³⁵ ИСН 6/2, 533.

периода у развоју нашег савременог стандардног језика. У том периоду престаје подражавање „вуковског стила“ и почиње подражавање „београдског стила“, што ће у коначном исходу, тридесетих година овога века, довести до стабилизовања синтактичке норме и до стварања темеља за савремену и потпуну кодификацију норме.

ЛИТЕРАТУРА

- Барнет 1976 — Языковая норма в социальной коммуникации, Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах, Москва, 47—69.
- Белић 1934 — Александар Белић, „Београдски стил“, Наш језик 2/7, 193—200.
- Белић 1948 — Александар Белић, Вукова борба за народни и књижевни језик, Београд.
- Брозовић-Ивић 1988 — Далибор Брозовић, Павле Ивић, Језик, српскохрватски/хрватскосрпски, хрватски или српски, Извадак из II издања Енциклопедије Југославије, Загреб.
- Бугарски 1986 — Ранко Бугарски, Језик у друштву, Београд.
- Грицкат 1988 — Ирена Грицкат, Наука о српском језику код Срба у другој половини XIX века, Наш језик 27/5, 295—323.
- Добрашиновић 1958 — Голуб Добрашиновић, О неким језичким и стилским појавама у приповијеткама Милована Ђ. Глишића, Наш језик 9/5—6, 174—195.
- Ивић 1983 — Павле Ивић, Језичке прилике, Историја српског народа, VI/2, Београд, 257—290.
- Ивић 1985 — Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и штокавско наречје, Нови Сад.
- Ивић 1990 — Милка Ивић, О језику Вуковом и вуковском, Нови Сад.
- ИСН I—VI — Историја српског народа I—VI, Београд, 1981—1993.
- Ицкович 1970 — В. А. Ицкович, Норма и ее кодификация, Актуальные проблемы культуры речи, Москва, 9—39.
- Једличка 1974 — Alois Jedlika, Spisovný jazyk v současné komunikaci, Praha.
- Луковић 1994 — Милош Луковић, Развој српскога правног стила (Прилог историји језика и права у Србији), Београд.
- Милићевић 1868 — М. Ђ. Милићевић, Школе у Србији од почетка овога века до краја школске 1867. године, Београд.
- Новаковић 1888 — Стојан Новаковић, Српска краљевска академија и неговање језика српског, ГСКА 10, Београд.
- Новаковић 1900 — Стојан Новаковић, Српска књига, њени продавци и читаоци у XIX веку, Београд.
- ППА 1845 — Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма ... Платону Атанацковићу ... о српскоме правопису, са особитијем додацима о српском језику, Беч.
- Радовановић 1986 — Милорад Радовановић, Социолингвистика, Нови Сад.
- Скворцов 1970 — Л. И. Скворцов, Норма. Литературный язык. Культура речи, Актуальные проблемы культуры речи, Москва, 40—103.
- Станојчић 1967 — Живојин Станојчић, Језик и стил Иве Андрића (функције синонимских односа), Београд.
- Станојчић 1973 — Живојин Станојчић, Прилог тумачењу хиперграматичности, Јужнословенски филолог 30/1—2, 611—614

- Станојчић 1987 — Живојин Станојчић, Граматика и језик, Титоград.
Стевановић 1963 — Михаило Стевановић, Синтаксичка синонимика, Књижевност и језик 10/2
Фекете 1984 — Егон Фекете, Допринос српских писаца стварању књижевног језика у другој половини XIX века, Наш језик 26/2—3, 83—93
Haas 1982 — W. Haas, On the normative character of language, Standard languages (Spoken and written), ed. by W. Haas, Manchester University Press.

SUMMARY

Vlado Đukanović

„BELGRADE STYLE“ („BEOGRADSKI STIL“) — TURNING POINT IN
DEVELOPMENT OF SERBIAN STANDARD LANGUAGE

The period called „Belgrade style“ is one of the turning points in the development of Serbian language and initial stage in the establishing of current standard language. That period extends over the first three decades of 20th century. In that period syntactic and lexical norm became fixed, having reached a higher level of synchronic invariance than ever before. At the same time, growth of school system, spreading of literacy, social stratification, etc., created conditions for promoting, imitating and self-preservation of urban standard language that developed in the main administrative, cultural and scientific center — Belgrade. In the period called „Belgrade style“ standard language definitely became idiom autonomous in relation to substratum dialects.

Митар Пешикан

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ПРАВОПИСНОЈ НОРМИ У СРПСКОЈ ЈЕЗИЧКОЈ КУЛТУРИ

Потребе струке и друштвене околности већ су више пута нагониле потписаног да се у разним публикацијама или на јавним трибинама изјашњава о насловној теми и њеним појединим аспектима. Нека се ипак, ако не оспори редакција, и у нашем часопису запише један извод из тога и целовитији осврт на српску правописну и с њом скопчану језичку културу и норму. Ово је, заправо, белешка о трагањима за начином да „цијели ови беспоречи“ у које нас је свалила историја и ваљда судбина што мање смуте сувисли ток наше језичке културе и сналажење наше језикословне струке у њему.

Да би се реално разумеле околности у којима се средином XX столећа нашло српско језикословље, посебно његова правописна и с њом скопчана шира нормативистика, биће да је упутно сагледати и у шкртом сажетку предочити укупне корене српске језичке културе и културне норме. За пример споменимо да су се и дан-данас жива питања односа домаћих речи и позајмица и писања туђих имена наметнула већ словенским првоучитељима — Тирилу и Методију. Двоумице сличне данашњима *Макс (Maks)* или *Мах, Теодор (Teodor)* или *Theodor* старе су колико и словенска писана реч; већ у доба Солунске браће, а још више у доба њихових ученика и потоњих следбеника, надметале су се или споредовале и делиле улогу речи као *власфимија* (сад *бласфемија*) и *хула, скандал* и *саблазан, јереј* и *жрец* и *свештеник, порфира* и *багреница*. У туђим пак речима, а и у домаћим новотворинама којима се замењују, појачано се испољавају и питања њиховог уобличавања, гласовног — а онда и ортографског. Свако културно и историјско раздобље не само да је оставило трага у српском језичком наслеђу него је остало и чинилац о коме ваља водити рачуна у савременој језичкој култури, па и у оном њеном делу који се обухвата правописним обрадама и приручницима.

1.

У српској језичкој култури правописна и уопште културна језичка норма може се пратити од краја XII века — тј. од Миро-

слављева јеванђеља као најстарије српске књиге, с фактичким прекидом у турско доба. Отада је, наиме, засведочена српска редакција ћирилометодског старословенског језика, или српскословенски језик — како се она другачије назива. Тај је језик имао битне и кључне одлике нормираног књижевног језика. С једне стране, био је изговорно (артикулационо) прилагођен српској (штокавској) језичкој средини и у складу с тим правописно адаптиран, али је, с друге стране, доследно одржавао граматичку и лексичку надредакцијску норму. Тај је општи узус био својствен укупној културној и духовној заједници словенског православног истока (која се у палеославици назива *Slavia orthodoxa*, Православна Славија), а суделовали су у њој и Румуни својом црквенословенском писменошћу.

Тај је језик на српском историјском простору у писменом животу интензивно одржаван не само до краја српске средњовековне државе него и у првом веку штампарства, залазећи у доба кад су Турци поробили све српске земље. Српскословенски лик је, наиме, имало целокупно старо српско штампарство — од инкунабула насталих у Црној Гори у штампарији Црнојевића 1494—1496. године до првог српског буквара Стефана Паштровића и Саве Дечанца 1597.

У средњем веку је у српској писмености, напореда и у функционалном допуњавању са овим српскословенским језиком, примењиван и аутентични народни старосрпски језик, којим је писан Законик цара Душана и многи други документи световног карактера (углавном правни и дипломатски). Граматички и лексички то је био српски народни језик, према томе различит од у основи ћирилометодског српскословенског, али је српскословенска ортографија давала основно обележје и овом световном виду писаног језика, иако са знатним упрошћавањима и прилагођавањима живом народном језику.

То језичко двојство или диглосија принципијелно се разликује од свесне двојезичности, нпр. од напоредне употребе народног и латинског језика у католичким словенским срединама, или пак од окационалне употребе грчког језика у културном животу православних Словена. Диглосија није схватана као употреба својег и заједно с њим туђе г, преузетог другог језика. Ћирилометодски старословенски (класични и редакцијски) језик био је довољно близак да су његове особености схватане као виши, свечанији или сакрални вид свог сопственог језика, а не као други или туђи језик, па се он каткад и изричито назива „нашим“ језиком; на пример: „књиги сије глагољемиије грч’ским језиком Номоканон, нашим језиком Закону-правило“ (транскрибовано, из увода светосавске Иловичке крмчије).

У складу с тим, његову српскословенску варијанту писари су често називали српским језиком, а и у другим редакцијама старословенско наслеђе схватано је као своје. Такав однос омогућио је у Русији да се на његовом амалгаму с руским народним језиком дефинитивно утемељи руски књижевни језик.

2.

По свој прилици, и српска култура била је кренула таквим смером док није у томе пресечена „расхиштенијем и раздранијем“ турске најезде. Под Турцима је изгубила мах и увелико замрла српскословенска писменост, није истрајало ни лепо започето штампарство, а српска црква определила се да се ослони на руске књиге, у којима је налазила и обредни инструментаријум и упориште у отпору програмском унијаћењу. Тако је отворен пут уграђивању руске редакције и рускословенског језика у српску културну историју. Официјелан ослонац прихватању руске књиге у српској црквеној средини дао је московски сабор 1655, на коме је учествовао и пећки патријарх Гаврило, а сазвао га је руски патријарх Никон. На сабору је усвојена обавеза да ће се у црквеним обредима употребљавати само књиге које у заглављу имају одобрење московског Синода (уп. Л. Чурчић, Пет векова српског штампарства, Бгд 1994, 18).

Ипак је српскословенска редакција — снагом укореењености и боље прилагођености — у рукописном виду и даље живела, па ће са Рачанима, грофом Ђорђеом Бранковићем и Гаврилом Стефановићем Венцловићем заћи и у XVIII век. „Венцловићев списи су“, по речима Павла Ивића, „лабудова песма српске редакције црквенословенског језика, али у једном смислу и њена кулминација. Међу ауторима који су стварали на таквом језику, он је не само временски последњи него и духом најмодернији. Венцловић припада Европи свог времена, дакле бароку. Било му је суђено да проведе век без имена у књижевности, а ипак је неуморно гомилао рукописна дела као да је био свестан да ће она кад-тад морати привући пажњу“ (П. Ивић, Судбина нашег језика као оруђа културе, Српски народ и његов језик, Бгд 1971, 162).

„Смена редакција ... око 1730. године“, закључује на истом месту Ивић, „представља један од три најкрупнија заокрета у историји књижевног језика код Срба. По домашају промене само два друга чина имају једнак или још већи значај. То су заснивање писмености на ћирилометодском дијалекту место на домаћем ... и коначно раскидање са ћирилометодским језиком и враћање на домаћи у Вуково време ... Има много сличности између тога чина и онога који је створио ћирилометодску писменост: као што је некад на тражење моравског кнеза Растислава византијски цар Михаило послао Ћирила и Методија у Моравску да проповедају Христову веру и уједно пруже отпор Немцима, тако је и сада молба митрополита Мојсија Петровића руском цару Петру Великом довела руског учитеља Максима Суворова 1725. године у Сремску Карловцу да учи српску младеж, али и да оспособљава српску цркву за борбу против притиска из Беча ... Није тешко разумети побуде митрополитове. Он се пре свега бојао унијаћења, које су тада католичка црква и бечки двор озбиљно настојали да спроведу“ (Исто, 163—164).

Сменом редакција старокњижевни језик постао је знатно несагласнији са српским народним и знатно необичнији у српској језичкој средини, што ћемо илустровати наводима из Оченаша и Символа вере (у транскр.):

српсл.: *да светит се име твоје*

гредушчаго са славоју судити живим и мртвим

рсл.: *да свјатит сја имја твоје*

грјадушчаго со славоју судити живим и мертвим

Ипак је рускословенска лексика, и по својим основама и по другим битним формантима, била прозирна и препознатљива за познаваоце српскословенског израза, јер највећим делом није доносила источнословенске лексичке особености него грађу заједничке ћирилометодске старине, само у руском редакцијском руку; а и те особености у српској средини нису схватане као руске него као обележја изворности и аутентичности словенске старине.

3.

Ушавши у српску културну средину, рускословенски елементи задржали су место и кад је старокњижевни језик, у духу новог доба, пошао у сусрет српском народном језику, претварајући се у хибрид или комбинацију традиционалног и живог народног језика, у идиом назван славјаносрпским (славеносрпским) језиком. За разлику од српскословенског језика, који је имао многе врло одређене норме и обрасце, славјаносрпски је имао само оквирну начелну норму: принцип комбиновања традиционалног и народног језика. Том укрштеном изразу ипак српски језик даје главно обележје и основу — напуштен је старословенски склоп реченице (заснован претежно на калкирању грчког), али се српски основни израз слободно проткива лексичким, а уз њих и граматичким и структуралним традиционалним елементима; заступљена су уз то и обележја европеизације (у позајмицама и у обликовању реченице), настала делом по угледу на сличне појаве у руском књижевном језику, а делом непосредним утицајем западних језика.

У традиционалној старокњижевној компоненти тога израза рускословенске варијанте задржале су своје место, али не и монопол и системску доследност. У ствари су се укрштале са облицима који су имали и српско обележје, настало или у ослонцу на српскословенску традицију или као плод слободног и спонтаног делимичног по-србљивања рускословенских облика (доста такве грађе садржи нпр. Његошев језик, како је показала анализа С. Стијовића у књизи Славенизми у Његошвом песничком делу, Ср. Карловци — Н. Сад 1992).

Трајан резултат овога раздобља представља значајно богаћење књижевне лексике, чији се велики део није угаasio дејством Вукове реформе, него је — у адаптираном виду, усаглашеном с вуковским новоштокавским системом — уграђен у трајну српску лексичку ри-

зницу. Из старокњижевне словенске традиције (а не из народних говора или из нове творбе) потичу нпр. такве речи као *безуман* и *безумље*, *бесплодан*, *ближњи*, *блудити* и *блуд*, *брак* и *брачни*, *битан*, *бдеги*, *васпитати* и *васпитање*, *вест* и *весник*, *древни*, *жртва* и *жртвеник*, *општи*, *свештеник* итд., а још већи су спискови речи из новијих терминологија и књижевног појмовника које су и данас део књижевног стандарда а засведочене су у српском књижевном изразу већ у славносрпско доба.

4.

Задржавајући флексибилна мерила у речничком благу, Вукова реформа је у гласовном, правописном и граматичком систему одлучно утемељила књижевну норму на српском народном језику, а до кодификације се долазило одбором, селекцијом доминантних или најпогоднијих образаца из народних говора. И сам правопис коренито је усклађен с тим, пре свега азбуком од 30 слова за 30 кодификованих гласова (фонема) и главним принципом да се речи записују сагласно свом гласовном склопу.

Главни ослонац књижевном језику и избору образаца за кодификацију била је пространа говорна област новоштокавског типа, којему је припадао и Вуков родни тршићки говор, као и завичајни дурмиторски (дробњачки) говор рода Карацића, док су остали говори суделовали у томе у оној мери у којој нису били у системској несагласности са својствима новоштокавских говора.

У свом даљем развоју, књижевни или стандардни језик — разуме се — аутономизовао се у односу на своју говорну подлогу као систем култивисаног језика, развио је мерила и категорије мимо саме природе народних говора, али је ипак српски језички стандард задржао као своју трајну одлику присан однос са говорном базом. Стање у тој бази и даље у много чему има улогу регулатора или модификатора стандардних мерила, показатеља застарелости или живог удела појединих појава, ослонца стандардних система.

Зато је, ради целовитости овог оријентационог огледа, потребан један сажет и уопштен осврт на народне говоре као подлогу на којој и над којом живи српски књижевни језик. То неће имати смисао дијалектолошке дигресије, него једног погледа на дијалекатску панораму као на чинилац битан за књижевнојезичку културу. С обзиром на то, у овој прилици нећемо се придржавати називља дијалекатских јединица и зона усвојеног или уобичајеног у савременој дијалектологији — него ће се јединице и подручја слободно именовати и одређивати по свом односу према стандардном систему српског језика.

5.

Сви говори српскога језика спадају у велики јужнословенски штокавски дијалекат или штокавско наречје. Штокавски су

били и остали говори ових делова и огранака српског становништва који су посредством католичке вере и исламизације променили етнички идентитет. Штокавски дијалекатски тип разношен је у турско доба сеобама и његово подручје се ка западу ширило, а асимилацијом и присељавањем прекрило је и поједине пределе у којима су се у раном средњем веку одржавале романске етнојезичке скупине.

У исходу историјских збивања и померања етничких и дијалекатских граница — у наше доба је штокавско наречје наднационално: поред српских говора (са црногорским), њему припадају сви муслимански говори на српскохрватском језичком подручју, као и део хрватских. Српским говорима својствено је да не припадају западном виду штокавског наречја, што важи и за оне српске говоре који су се, у исходу миграција изазваних турском најездом, нашли на географском западу српскохрватске језичке територије, јер су и они чували своју источноштокавску основу (источнохерцеговачки дијалекатски тип). Наиме, српским говорима нису својствене (и немају места у стандардном систему српског језика) специфичне западноштокавске појаве као што су шћакавизам (*шћап, огъштиће, можџаип*), неразликовање *h* и *ч* (такође *ћ* и *џ*), алтернирање *ћ* и *ј*, изостанак новог јотовања (*родјак, петјак*), чување прасл. новог акута и др.

На другој страни, најисточнији део штокавског наречја, који захвата садашњи југоисток Србије (призренско-тимочку дијалекатску зону), а најтипичније зоне има у подгорју Старе планине (планине Балкана) — претворио се у аутономни огранак штокавског наречја, који ћемо у овој прилици називати балканоштокавским. Иако је сачувао примарна штокавска обележја, овај огранак се давно издвојио из типичног штокавског система и развоја, и прерађен је у иновационим процесима балканског језичког савеза (гашење разлика у квантитету самогласника, редукција деклинације, уопште језички аналитизам), који немају места у српском стандардном систему.

Кад се оставе по страни западноштокавски говори (муслимански и хрватски) и кад се издвоји балканоштокавски тип — дијалекатску разуђеност српског језика карактерише углавном четвороделност, обележена укрштањем две битне системске границе, акцентатске и јатовске. Акцентатска граница (с којом начелно иду и битне разлике у деклинацији, као и низ других разлика), основног смера Рисан — Вршац, дели новоштокавске говоре од староштокавских. Јатовска граница (с којом се удружују битне разлике у чувању неакцентованих дужина, делом и друге разлике), са смером од Проклетија ка ушћу Дрине, дели екавску зону од ијекавске (одн. полуијекавске у неким пределима). Резултат је начелно оваква дијалекатска панорама:

— ијекавски новоштокавски говори (источнохерцеговачки дијалекат, са својим великим миграцијским проширењима), основа вуковског ијекавског стандарда; — екавски новоштокавски говори

(шумадијско-војвођански дијалекат), екавска основа српског стандардног језика;

— ијекавски староштокавски говори, тј. зетско-горњополимски дијалекат (средњовековна Зета и горње Полимље), који се ка истоку продужује као полуијекавски поддијалекат (ијекавизам у дугим слоговима, екавизам у кратким), захватајући југ Старе Рашке или Санцака, тј. Бихор, Пештер и даље до горњег Поибарја и Новог Пазара (за све ове говоре примењивао се збирни назив 'зетско-сјенички' што можемо кориговати у 'зетско-пештерски', јер је за саму Сјеницу констатовано да спада у новоштокавску зону, а не у ову);

— екавски староштокавски говори (косовско-ресавски дијалекат, са смедеревско-вршачким поддијалектом).

У суседству (и у знатној интерференцији) следе ка југоистоку већ предочени (такође екавски) говори призренско-тимочке зоне, које назвасмо 'балканштокавским' (а у односу на бугарски и македонски језик, који су у целини захваћени процесима балканизације, могли бисмо их назвати 'балканосрпским').

6.

Како је већ речено, стандардни систем српског језика заснован је на новоштокавским говорима, из којих су узети основни структурални обрасци. Системске појаве из других говорних типова не прихватају се у стандардном језику ако су у колизији са новоштокавским обрасцима. Међутим, то не значи да је староштокавски говорни појас искључен из ослонца језичког стандарда; и сам Вук Караџић узео је на пример стање у староцрногорским говорима као један од ослонаца за обнову гласа *x* у стандардном систему. Староштокавски говори сачували су доста системске сродности са новоштокавским и многе појаве имају своје ареале на обема странама. Зато стандардни систем остаје довољно близак језичком осећању и у староштокавским срединама, што омогућава да на њега делују изнутра, нарочито у избору између двојстава која оставља сам новоштокавски систем. Која ће од двеју у стандардном систему прихватљивих варијаната добити употребну превагу — никако не зависи само од стања у новоштокавској дијалекатској зони него и од превласти у укупном националном изразу. На општи узус локални говори делују и посредством утицаја на језик градских средина, укључујући оне у којима је стандардни језик постао основа и домаћег матерњег говора.

Посебно остаје отворена могућност утицаја говорне базе на лексику књижевног језика. Она се у великој мери препушта спонтаном избору у слободном животу језика, с тим што се фонетски и структурално адаптира стандардном систему. У складу је с тим и обрађивачки поступак у Речнику Српске академије наука и уметности (у штампи је XV том, слово Н), где се речи преузимају из свих говорних средина (укључујући призренско-тимочку), али се грама-

тички и акценатски адаптирају стандардном језику, чиме се укључују у његову залиху; на употребну ограниченост таквих речи указује се ознаком *покр.* (покрајинска реч, провинцијализам), али ако се нека од њих у слободном животу језика ослободи регионалне везаности и постане део општег израза — нема нормативних преграда за то.

7.

На тај начин и на тим начелима успостављена је трајна основа српских књижевнојезичких мерила и у њиховом склопу правописне норме. Од победе Вукове реформе у српској култури није било никаквих правописних преокрета. Извесна мењања правописних правила имала су карактер дораде, разраде и трагања за решењима која ће бити у што бољем складу с природом књижевног језика, али увек и с његовом вуковском основом. Укупан ток српске језичке културе имао је карактер развоја и еволуције, а не прерада или реформи или преокрета.

8.

Крајем XIX века Вукова реформа и вуковски језик, граматика и правописни основи прихваћени су и у хрватској језичкој култури, а тиме се проширило поље и домашај примене овог књижевног језика који је Вук утемељио као српски језик, и по имену и по основном карактеру. Хрватским прихватањем тога језика он је постао употребно српскохрватски. Иако на његовом простору процес националне и етничке идентификације, диференцирања и разграничавања још није био довршен и коначан, објективно се српски књижевнојезички израз опет нашао у наднационалној нормативној заједници, овога пута стогодишњег трајања.

Наднационална књижевнојезичка заједница, како је већ поминуто, није била новина у српској и широј словенској културној историји, него је имала свој средњовековни преседан, врло различит — али у понечему и сличан. Први словенски књижевни језик уобличио су у IX веку Ћирило и Методије, намењујући га Словенима уопште, а не једном словенском народу или грани. Он се, истина, већ у првим вековима свога живота диференцирао на варијанте које зовемо редакцијама, донекле се прилагођавајући живим словенским језицима, али се негде од XI или XII века то разилажење и продубљавање разлика није наставило, него је све до XVI века одржана широка језичка заједница православног истока. Српска култура јасно се укључила у ту заједницу са подизањем Хиландара и укупним светосавским програмом. Заједница се могла толико векова одржати зато што су њени судеоници били вољни да је одрже. У том одржавању поштовали су варијантске разлике које су се укорениле у настанку редакција, а новине које су временом уносили имале су општи, надредакцијски карактер. Тако су редакције остале само ва-

ријанте истога језика, иако се често именују термином 'језик' (српскословенски језик, рускостловенски језик).

Карактер и век трајања и ове нове, српскохрватске заједнице био је условљен вољом и оријентацијом њених судеоника, њиховом готовошћу да је одржавају. Одмах се испољило да није дошло до потпуног језичког и нормативног уједињења. Иако је вуковски језик у Хрватској прихваћен целовито, ипак су у њега у хрватској примени уткани и неки посебни елементи из тамошње културне традиције, оријентације и програмирања, а одбир из оквирних двојстава ограничио се на латиницу и ијекавицу, док су ћирилица и екавица имале само маргинално или епизодно место. Књижевни језик је тамо по својој лингвистичкој суштини постао хрватска редакција вуковског српског језика.

И на српској страни дорада Вуковог и Даничићевог нормативног наслеђа имала је својих особености. Сама природа српске говорне базе условила је трајно двојство замене јата — напоредност екавице и ијекавице, а у тежњи премошћивању разлика, поред традиционалне српске ћирилице, широко је прихваћена и латиница. У српским интелектуалним круговима било је спремности и на потпуно напуштање ћирилице — у оквиру Скерлићеве замисли о екавској латиници као општем и обједињавајућем српскохрватском обрасцу, али је реални исход био српско двоазбучје, напоредност ћирилице и латинице.

Различитим путевима ишло је и стварање стручне терминологије, а у погледу граматичких и других системских појава у хрватској култури доследније су се чували неки архаичнији вуковски и даничићевски образци, док је српски књижевнојезички израз био подложнији еволуцији у наслону на стање у говорној бази.

У исходу свега, српскохрватски језик дочекао је Други светски рат као један језик, али диференциран на две редакције или варијанте. Међу њима је било и извесног укрштања и интерференције, а самој српској редакцији било је својствено двојство замена јата и азбуке, али је главна поларизација била двојна, српско-хрватска. Формални ослонац она је налазила у функционисању два правописа — Белићевог и Боранићевог. То је објективно давало могућности за двојаки даљи развој — конвергентни и дивергентни, зависно од воље и програмске оријентације судеоника заједнице. А то је било условљено историјским и националним приликама и политичким програмима.

У дивергентном смеру најекстремнију меру поништавања заједнице представљао је „кориенски“ правопис Павелићевог усташког режима, који се примењивао у квислиншкој Хрватској у доба Другог светског рата. Супротне, конвергентне тежње кулминираће у првих петнаестак послератних година, 1945—1960, када је припремљен и потписан Новосадски договор и сачињен заједнички правопис српскохрватског (хрватскосрпског) језика. То је, међутим,

било само привремено стање, а онда ће опет главно обележје српскохрватској језичкој ситуацији давати стална и коначно остварена тежња да се хрватски језик издвоји из наднационалне заједнице, што логично води томе да и српски језик успостави сопствени нормативни живот и правописну регулативу.

Српска правописна норма после Другог светског рата

9.

За правописну проблематику на почетку послератног раздобља биле су битне с једне стране све традиционалне околности о којима смо досад говорили, а с друге стране државно устројство и карактер друге (послератне) Југославије, у којој су четири од укупно шест савезних република припадале српскохрватском језичком подручју. Сва правна питања културе, међу њима и језик и језичка регулатива, били су у надлежности републичких законодавства и прописа. Ако би се језичка норма регулисала тим механизмима, без усаглашавања и усмеравања, то би водило републичким нормама и правописима. Тиме не само што би се растакала српскохрватска језичка заједница него би се успостављале језичке границе између огранака истог народа настањених у разним републикама, што је највише претило језичком јединству српског народа.

Пут да се то избегне био је нађен Новосадским договором 1954. и сачињавањем заједничког правописа (објављен 1960), меродавног за све четири истојезичне републике. Нови правопис несумњиво је значајно професионални корак напред у обради правописне материје. Он је уклонио неке слабости дотадашњих норми (нпр. испуштање *j* у *змиски*, *ракиски*, *историски*, *азиски* у Белићевом правопису и формалну граматичку интерпункцију у Боранићевом), а донео је и много више стручне разраде — нормирајући велики број парадигми, обличких и акценатских, као и битна системска двојства у лексици. Уједначајући неке правописне поступке и обједињујући у исте корице укупну правописну норму, он није гасио никакве битније већ укореење језичке и изражајне одлике, ни српске ни хрватске, него их је обухватао и уносио као двојства остављена слободном избору. На тај начин он је омогућавао да усвојени културни израз сачува свој континуитет. Његова основна концепција била је да треба поштовати укореење традиционалне разлике, али да их не треба умножавати, већ нову материју и проблематику решавати усаглашено, јер би нарастањем разлика укупни систем постојао сувише хетероген и губио би карактер истог језика. Под тим условима успостављени нормативни систем могао се и трајно одржавати, не затирући али и не умножавајући редакцијске разлике, слично одржавању надредакцијске заједнице у средњем веку.

Међутим, језичке и културне заједнице могу се одржавати само сагласном вољом и оријентацијом судеоника, а она је овога пута изостала. У Хрватској је убрзо оспорен Новосадски договор, а програм је усмерен ка посебном хрватском језику и правопису. Тиме је и заједничком правопису из 1960. онемогућено да се проверава и ажурира, те се понављао само у истоветним фотоиздањима. То га је чинило све више застарелим и мањкавим, па се све непосредније наметала потреба његовог иновирања и осавремењивања. Да би се то припремило, у Босни и Херцеговини је седамдесетих година организована обимна прелиминарна елаборација правописних тема, у којој су учествовали и лингвисти из осталих истојезичних република. Учесници у елаборацији предлагали су по личном нахођењу и поједине иновације и нормативне формулације, али није било верификације поднетих предлога нити њиховог претварања у усаглашене и усвојене закључке. Циљ рада био је иновирање укупне српскохрватске правописне норме, али се није налазио начин да се она поново утврди и верификује као заједничка, пре свега зато што се хрватска нормативистика већ била определила за посебно и независно неговање хрватског језика.

10.

На српској страни припремни рад на иновирању правописа покренут је кад је постало јасно да — због хрватског опредељења — више неће бити заједничког правописа. Приликом обележавања 30-годишњице Новосадског договора (1984) у Матици српској истакнута је неодложност иновирања и осавремењивања правописа, а непосредни рад на томе започет је 1987. године, кад је договорно формирана десеточлана група лингвиста из Београда, Новог Сада, Никшића и Сарајева, са задатком да утврђује и формулише потребне дораде старог правописа. Исход рада те групе објавила је као помоћни приручник Матица српска (Прилози Правопису, 1989), а чланови групе наставили су припремни правописни рад у проширеном међуакадемијском телу (одбору). У Међуакадемијском одбору суделовали су и хрватски лингвисти, јер је нађен заједнички интерес у томе да се спорна стручна питања што свестраније расправе и оцене и да се дође до што поузданијих лингвистичких судова — без обзира на то да ли ће се уграђивати у националне или шире усмерене правописне приручнике.

Међуакадемијски одбор завршио је претрес спорних правописних питања управо уочи распада друге Југославије, а финални део посла (израда приручника) остао је за године после њеног разарања, кад се наш међунационални језички чвор већ расплео, и кад је пред српским лингвистима остао задатак да негују и нормирају српски језик, за потребе оних који ће се њиме служити; а то значи за потребе у трећој Југославији (Савезној Републици Југославији) и у српским срединама изван њених граница. На основу помињаних при-

премних фаза, као и на основу сопствене обраде и посебно сопственог дефинисања шта у правописном смислу значи појам српски језик — тројица из десеточлане групе која је објавила Прилоге Правопису довели су у Матицином програму посао до краја, сачинивши *Правопис српскога језика* (Матица српска, 1993), као и његово сажетије школско издање (Матица српска и Завод за уџбенике и наставна средства, 1995).

Овај пут решавања правописне проблематике српског језика није, међутим, прихватила једна група универзитетских професора из Београда и Никшића. Петорица од њих објавили су 1993. године приручник такође насловљен као ПРАВОПИС СРПСКОГА ЈЕЗИКА, са нормом битно различитом од новог Матичног правописа (в. упоредни приказ у Нашем језику XXIX/5), а организована акција оспоравања оствареног Матициног програма и даље је у току. Уместо оцене и анализе тих збивања и професионалних прилика и неприлика у српској филологији — завршићу овај осврт оценом неких начелних питања данашње нормативистике српског језика и правописа.

11.

Актуелна начела српске језичке и правописне норме

У укупном данашњем усмеравању и нормативном животу српског језика ваљало би се држати неких основних оријентира и мерила.

1) Постојаност књижевног језика и континуитет са правописом из 1960. — Крај српскохрватске књижевнојезичке заједнице и осамостаљење српског језика не изискује никакав изражајни преокрет. Српска језичка култура имала је природан ток и у раздобљу старог правописа, те његов нормативни систем не треба опозивати ни поништавати, него само поправити у ономе у чему није био добро погођен и дорадити оним у чему је стара норма била мањкава и непотпуна. Радикално реформисање водило би непотребном нарушавању континуитета, природности и неусиљености израза, као и отуђењу од културне ризнице и основе коју чини големи књижни фонд створен у минулим деценијама.

2) Двоазбучје и заштита ћирилице од истискивања и запуштања. — Исход минулог раздобља треба схватити као трајно прихватање латинице у српској култури, али не да потисне и замени ћирилицу него да буде друго и напоредно писмо. Латиница и спонтано одржава своје место, али је ћирилици нужно национално старање — да се заустави њено потискивање, које је узело маха у овом веку, да се врати у навик и обичај школске младежи и да се на прави и ефикасан начин уведе у рачунарску технику. Стандардно писмо у српском језику чине 30 Вукових ћириличких слова, као и одговарајућа латиница, у којој су слова *lj*, *nj* и *dž* двојна, али је *đ* само просто слово, а изван правила је његово писање као *dj*.

Међутим, у програмима општег обрзовања и у типографском сервису треба да нађе места и историјска ћирилица, као мост ка културном наслеђу.

3) Двојство књижевног наречја — екавице и ијекавице. — Поред екавице, и ијекавица све од свога настанка има широку базу у говорима српског језика, а од Вука наовамо неопозиво је уграђена и у српску културну традицију. Нема довољно оправдања да се напуштају основне системске норме из правописа 1960. године у српској ијекавици, али у појединостима — одбиром и низом нормативних поправки — њу треба приближити језичком осећању у ијекавским срединама источноштокавског типа (Црна Гора, Херцеговина, прекодринске српске средине). У српској примени реално се смањује у ијекавски дублетизам, јер практично изван српских узуса остају облици типа *заљев, прољев, слијев, угјецај, угјецаги, стјецај, пријелом, пријенос, пријегис, пријевоз, пријеступ*. Треба признати као књижевне и низ облика који су остали изван норме 1960. године: у ијек. *истовјетан*, у ек. *уљез, зађевица, мјед*, у ијек. *дејство, отмеи, немущи, мезимац, разређивач, разрешење*. У својој главној реализацији српска ијекавица разликује се од екавице практично само у замени јата, па се текстови могу успешно и машински конвертовати из једног наречја у друго.

4) Толеранција према речима преузетим са стране, посебно према грађи из хрватских извора. — Језички пуризам (тежња да се одстрани лексика туђег порекла) никад није владао у српској језичкој култури, а нарочито се лако и потпуно нострификују и утапају у домаћи фонд речи преузете из словенских извора. Без значаја је за нормативно вредновање таквих речи њихово порекло, нпр. чињеница да су речи *подозрив, вишловник, бројка, претплатник, пустошов, збирка, часопис* дошле из руског, хрватског или (преко хрватског) из чешког извора. У српску културну традицију спада и укупна грађа из раздобља српскохрватске књижевнојезичке заједнице. Зато неоспорно место, без икакве нормативне дисквалификације, у српском речнику имају и речи за које знамо да су својствене хрватском изразу, али и у српском језику својим посебним склопом, мотивацијом и експресивном вредношћу обогаћују његову синонимику и увећавају изражајност и стилистичку гипкост, па се и у српском изразу (нарочито песничком) употребљавају као стилски активна обележја или као поврмени синоними; такве су речи нпр. *крух* (реч својствена и делу српских говора), *тисућа, зрцало, гмаз, крлетка, претинац*. — Од овога пак треба разликовати низове формалних двојстава — гласовних, структуралних и термилолошких варијација, за које не можемо рећи да увећавају изражајно богатство, него се јављају у механичком збиру српских и хрватских особености и задржавају карактер неинтегрисаних кроатизама. Српски су нпр. облици *ко, ико, нико, со, во, го, херувим, фарисеј, хришћанин, јерес и јеретик, Јерусалим, океан, Кипар, хемија, хрошчан, демократија, бирократија, кисеоник, водоник*, а уз њих у српском језику као систему

не остаје правог места за хрватске варијанте *тко*, *итко*, *итко* (у срп. језику само изузетни архаизми, нпр. „Нетко бјеше Страхинићу бане“), *сол*, *вол*, *гол* („наг“), *керубин*, *фаризеј*, *крићанин*, *хереца* и *херетик*, *Јерусалем*, *оцетан*, *Ципар*, *кемија*, *кроичан*, *демократија*, *бирократија*, *кисик*, *водик*. Српска језичка култура нема потребе да те варијанте вештачки одржава, али нема потребе ни да се оне посебним мерама одстрањују — довољан регулатор је сам слободни избор. Укупно се сва употребна проблематика кroatизама може препустити слободном избору писаца текста, без икакве цензуре или самоцензуре.

5) Дораве и поправке нормe писања великог слова. — Овде је оправдано увођење више иновираних образаца, нпр.: *Београдски пашалук*, *Ваљевска нахија*, *Јужнобачки округ*, *Варшавско војводство* — уместо малим словом по норми из 1960; *Балкански рат*, *Опијумски рат*, *Сељачка буна*, *Илинденски устанак*, *Колубарска битка*, *Дуги марш* — уместо малим словом; *Турско царство*, *Османска империја*, *Земља хиљаду језера* (и други слободно стилизовани називи држава), *Кумова слама*, *Велики медвед*, *Халејева комета* (небеска тела и системи); *Огњена земља*, *Нова земља* (острва) — уместо понављања великог слова („Турско Царство“ и сл.); *краљ*, *председник*, *султан*, *папа* (редовно малим словом, без изузимања „живих поглавара држава“ као 1960); *Библија*, *Марсељеза* (малим словом 1960), *Бог* у значењу својственом једнобожачким религијама (појединачне поправке).

6) Дораве и поправке нормe спојеног и одвојеног писања. — И у овој тематици стара норма изискује знатну дораву и више поправљених образаца, нпр.: *двадесетчетворочасовни*, *двдесетпетогодишњак*, *седамдесетпетогодишњица*, *предвече*, *услуг*, *нажалост*, *испочетка* и *спочетка* у зн. 'испрва', *Газиместан*, *такорећи* (1960. одвојено писање); *наливперо*, *аутопут*, *аугострада*, *маршрута*, *пингпонг*, *Билгора* (1960. полусложеничко писање); *до воље*, *под небом*, *под богом*, *на измаку*, *на парче*, *на душак*, *на почек*, *на здравље*, *на прсте*, *у прсте*, *у корак*, *у раскорак*, *у недоглед* (1960. спојено писање); *Радио Београд*, *бруто износ*, *гала ручак*, *Хап Пијесак*, *портланд цемент*, *џез музика*, *кир Јањин*, *хаци Омеров*, *Јанковић Стојану*, *алфа зраци*, *Це-дур лествица* или *С-дур лествица* (1960. Це-дур-лествица, Радио-Београд итд.). Новија лексика из овог последњег низа примера спада у врло обимну грађу, која стално нараста и ствара некад постојане а некад омакионалне спојеве двеју речи, што изискује сталну нормативну пажњу, али и остављање знатне слободе писцима текста.

7) Увођење поретка у писање туђих имена. — Управо је у овом сегменту српска језичка култура на свом најнижем нивоу, јер у транскрипцији туђих имена влада невероватна произвољност, тако да се за много имена не зна сигурно где их треба потражити у азбучном реду приручника. До тога је дошло из двојаких разлога; с једне стране, многи новинари и преводиоци потпуно самовољно бирају поступак транскрипције, мимо створених обичаја и формулисаних правила, а с друге стране ова материја је 1960. године сасвим

недовољно нормирана, и по броју и избору обухваћених језика и по исцрпности прописаног поступка. Овај недостатак отклоњен је већ у Прилозима Правопису (1989) за 14 језика, а аутори новог Матичиног правописа додали су томе у истом духу правила за још десетак језика, стварајући на тај начин норматив без каквог је једна ћириличка култура недовољно нормирана и уређена. — Стихијско произвољно транскрибовање и даље остаје несузбијено, а најчешће су грешке с једне стране буквално преписивање страних графија, изворних или посредничких, а с друге стране претерана тежња гласовној и структуралној верности, на штету већ створених културних образаца; усвојени су и укорењени нпр. за француска имена обрасци *Лоара, Франсоа, Ангоан*, за античка *Езол, Енеја, Цицерон*, за руска *Волгоград, Новгород, Нева*, за италијанска *Пучини, Кроче* итд. и није их оправдано замењивати вернијим варијантама типа *Франсуа, Антуан, Ајсон, Ајнеја, Кикерон, Валгаград, Новгарат, Њева, Крохе* итд.

*

Изложених мерила држао се нови правопис Матице српске, а ваљало би да их се држе и укупни нормативистички и просветни програми на простору српског језика. У истом духу — чувања наслеђеног правописног система, али у појединостима и излажења у сусрет књижевнојезичком осећању и обичајној норми — обрађена су у Матичином правопису и друга правописна поглавља и унесене местимичне иновације, нпр. нормативно се признају облици *herka, снаја, кујна, амајлија, ајвар, асура* (без *x*), *опхрвати*. Овим се праве уступци (лексички) језичком осећању и изражајном обичају у срединама које добро владају књижевним језиком, али не и притиску супстандардних образаца типа *оделење, оболење, обзиром на, у вези тога, руководиоц, хрћа, хрвање* и сл. — својствених срединама са недовољним језичким образовањем, али неприхватљивим за културну норму.

Резюме

Митар Пешикан

ОБ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ НОРМЕ В СЕРБСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КУЛЬТУРЕ

Работа представляет собой опыт рассмотрения совокупной орфографической и в более широком смысле нормативистической проблематики сербской языковой культуры во второй половине XX века. Для нее релевантны не только современные факторы и актуальные исторические обстоятельства, но и сербская литературно-языковая традиция в целом, элементы которой автор излагает и оценивает.

Б и б л и о г р а ф и ј а

САДРЖАЈ ЧАСОПИСА ЧИЈИ ЈЕ ИЗДАВАЧ (ИЛИ СУИЗДАВАЧ) ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК (књ. XXVI—XXX)* (1983—1995)

Батистић Татјана

1. О неким појмовима и њиховој примјени у језичкој анализи, књ. XXVI, св. 2—3 (1984), стр. 94—138.
2. Усмјеравање језичког описа — од граматике до комуникацијске компетенције, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 3—37.
3. Усмјеравање језичког описа — од граматике до комуникацијске компетенције (наставак), књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 171—223.

Бориш Вјеслав

1. Приноси српскохрватској етимологији (I), књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 35—48.

Гортан-Премк Даринка

1. О Речнику нових речи, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 42—47.
2. Уз осамдесетогодишњицу рођења Михаила Стевановића, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 59—60.
3. Српскохрватска лексикографија XIX века (преглед лексикографских концепција), књ. XXVI, св. 2—3 (1984), стр. 139—146.
4. О термилошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 49—54.
5. О структури и семантици деривата, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 76—81.

Гостл Игор

1. Трансфонемизација српскохрватске антропонимије, књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 89—101.

Грицкат Ирена

1. Наука о српском језику код Срба у другој половини XIX века, књ. XXVII, св. 5 (1988), стр. 295—323.

* Наставак библиографије чији је први део објављен у XX књизи Нашег језика (1973—1974), стр. 96—143, а други у књизи XXVI (1983), стр. 61—69.

2. Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 214—223.

[Група аутора]

1. Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне норме, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 137—158.

2. Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне норме (II), књ. XXVII, св. 5 (1988), стр. 337—362.

3. Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне норме (III), књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), 60—88.

Гудков Владимир

1. Прилог проучавању варијабилних именичких облика генитива множине, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 72—76.

2. Оквири употребе наставака *-а* и *-и* у генитиву множине именичке друге деklinације, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 242—278.

3. Опсервације о варирању компаративних облика, књ. XXVII, св. 5 (1988), стр. 332—336.

4. Обликовање инструментала једине у именичкој трећој деklinацији, књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 11—24.

5. О дистрибуцији алтернативних наставака у облицима инструментала једине именичке прве деklinације, књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 136—157.

6. Обликовање вокатива једине именичке I деklinације у књижевним текстовима XX века, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 224—240.

7. О нужности студиознијег приступа проучавању пасивних конструкција с трпним партиципима, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 241—245.

Дешић Милорад

1. О лексичким синонимима, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 34—41.

2. Допринос Александра Белића развоју и афирмацији наставе српскохрватског језика, књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 109—122.

3. Рјечници језика писаца — велики задатак наше лексикографије, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 288—294.

Ђукановић Владо

1. Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 38—66.

2. „Београдски стил“ — преломни период у развоју српског стандардног језика, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 122—132.

Живановић Ђорђе

1. Предавања Александра Белића у Москви 1898. године, књ. XXVI, св. 2—3 (1984), стр. 160—164.

Жигић Татјана

1. Из проблематике именица с месним значењем (*пигарија*, *палачинкара*), књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 253—256.

Збиљић Драгољуб

1. Прилог расправи о писању великог и малог слова, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 241—254.

Ивић Павле

1. О актуелним проблемима нашег књижевног језика, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 276—281.

Илић Томислав

1. Још о часу и сату (писмо једног читаоца), књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 130—132.

Исаиловић Драгана

1. Терминологија куће и покућства у Судимљи под Копаоником, књ. XXIX, св. 5 (1994), стр. 318—326.

Јовановић Гордана

1. Примери фонетске и творбене адаптације старије књижевне лексике у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 90—92.

Кашић Зорка

1. Гласовне промене у енклизи, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 228—233.

Киршова Маријана

1. О неким врстама српскохрватских именичких сложеница (у књижевним текстовима и у речницима), књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 182—196.

2. Аугментативи са суфиксима *-ина*, *-етина*, *-урина* у Вуковом Рјечнику, књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 42—54.

Ковачевић Милош

1. Спорни везник *с обзиром да*, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 101—113.

2. Зависна реченица са спецификативним значењем, књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 123—135.

Кравар Мирослав

1. Око сата и часа, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 125—129.

Лашкова Лили

1. Српскохрватски језик у бугарским лексикографским приручницима, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), 155—161.

Ломнар Весна

1. О једном значењу речи „насељеник“, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 82—83.

Марковић Рајна

1. Гранање значења речи које означавају кућу и њене делове, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 55—76.

Миловановић Јованка

1. Попис расправа и чланака — Наш језик XXI—XXV, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 61—69.

Милошевић Ксенија

1. О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником *што*, књ. XXVII, св. 4—5 (1986), стр. 67—71.

Мишовић Драгутин

1. О транскрипцији арбанашких (албанских) имена, књ. XXVII, св. 5 (1988), стр. 363—365.

Михајловић Јасмина

1. Термин *видео*, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 241—252.

Могуш Милан

1. Моја последња о *малину*, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 48—49.

Мршевић-Радовић Драгана

1. Поводом једног Његошевог стиха, књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 183—186.

2. Из историје српскохрватских израза, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 302—308.

Муратагић-Туна Хаснија

1. Придеви одређеног и неодређеног вида у делима Тамила Сијарића, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 84—95.

Николић Душан

1. Писање сложених скраћеница, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 264—268.

Николић Мирослав

1. О облицима *видилац/вид(ј)елац*, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 114—117.

2. Ужичка лексика у Вуковом *Рјечнику*, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 288—291.

3. О дугим енклитикама у српском књижевном језику, XXIX, св. 5 (1994), стр. 332—337.

4. Недеклинабилне именице у српском језику, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 15—43.

5. Један експанзивни тип нових именичких сложеница (*Беобанка* и сл.), књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 82—87.

6. Садржај часописа чији је издавач (или суиздавач) Институт за српски језик САНУ, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 149—184.

Николић Мирослав М.

1. О речима *разблудан*, *заблудан* и *блештати*, *бљештати*, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 50—53.

Новаковић-Лопушина Јелица

1. Писање имена из холандског језика, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 279—284.

Остојић Бранислав

1. Неки случајевни конгруенције у језику Марка Миљанова, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 220—227.

Оташевић Ђорђе

1. [и Биљана Сикимић] Однос оказионализама према времену, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 77—81.

2. Садржај речника неологизама, књ. XXIX, св. 5 (1994), стр. 306—317.

3. Значење придева са префиксом *не-*, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 88—95.

Павковић Васа

1. О лексици у прози Воје Чолановића, књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 158—182.

2. Из кинолошке терминологије, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 235—240.

Петровић Драгољуб

1. Неки проблеми српскохрватске дијалектолошке номенклатуре, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 234—240.

Пецо Асим

1. Именице *орих* и *орао*, глаголи *ићи* и *јести* (из моје дијалектолошке биљешнице), књ. XXVI, св. 2—3 (1984), стр. 147—151.

2. О неким дијалектолошким класификационим терминима, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 93—100.

3. [и Митар Пешикан] Уз претходни прилог, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 159—160. [Уп.: Група аутора 1.]
4. Два прилога Стојана Новаковића нашој акцентологији, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 112—122.
5. Енклитика и квантитет, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 163—172.

Пешикан Митар

1. Пола века од покретања „Нашег језика“, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 3—5.
2. Напомене уз два претходна прилога, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 269—272. [Уп.: Николић Душан и Ђирковић Милорад.]
3. Око часа и сата, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 273—275.
4. [и Асим Пецо] Уз претходни прилог, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 159—160. [Уп.: Група аутора 1.]
5. Још о прилагођавању имена из енглеског и италијанског језика, књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 102—105.
6. Рад на осавремењивању наше правописне норме, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 200—213.
7. Правила писања великог слова, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 1—33.
8. О мењању географских имена и урбаних микротопонима, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 123—130.
9. Уз монографију „Пет векова српског штампарства“. Поводом 500-годишњице штампања Октоиха првогласника црнојевићког, прве књиге на словенском југу, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 131—154.
10. На чему је наш књижевни језик данас, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 255—257.
11. Поређење понуђених правописних правила, књ. XXIX, св. 5 (1994), стр. 259—278.
12. О правописној норми у српској језичкој култури, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 133—147.

Поповић Љубомир

1. Један нарочити тип напоредних конструкција с придевским односним реченицама, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 246—261.

Поповић Марко

1. Ка могућој класификацији страних речи с најчесталијим префиксима грчког и латинског порекла, књ. XXIX, св. 5 (1994), стр. 279—300.

Прибићевић Ивана

1. Из проблематике именица с месним значењем (*вишотека* и *жељотека*), књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 256—260.

Радовић-Тешић Милица

1. Именичка образовања с префиксима *над-* и *под-*, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 205—219.
2. Коса црта (/) као интерпункцијски знак, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 63—66.

Ристић Стана

1. Морфема *-тељ* у комбинацији са другим суфиксним морфемама, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 6—24.
2. Лексички систем и лексичко значење (преглед општих појмова), књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 229—234.

3. Стране речи у описним реченицама са аспекта лексичког нормирања, књ. XXIX, св. 5 (1994), стр. 301—305.

4. Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикографији, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 67—75.

Сеферовић–Арсеновић Селена

1. О именици *стопалостопала*, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 54—56.

Сикимић Биљана

1. [и Ђорђе Оташевић] Однос околицизма према времену, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 77—81.

Симић Радоје

1. Структура слога и проблем силабизација у српскохрватском језику, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 181—204.

2. Уз теорију о врстама речи, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 224—241.

Станић Милија

1. Ђуричин или Ђурицин, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 57—58.

2. Како да изговарамо Вуково презиме, књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 285—287.

Станковић Богољуб

1. Појаве недеклинирања географских имена у синтагми са номенклатурним термином, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 77—89.

Станојчић Живојин

1. Извори супстанце и структуре српскохрватског књижевног језика (Речник језика Петра II Петровића Његоша, I—II, у редакцији академика М. Стевановића, Београд 1983), књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 167—180.

Стевановић Вида

1. Око алтернативне употребе двају облика у другом делу сложеног футура, књ. XXVII, св. 1—2 (1986), стр. 118—124.

Стевановић Михаило

1. Радосав Бошковић (1907—1983), књ. XXVI, св. 2—3 (1984), стр. 73—82.

Сурдучки Милан

1. Још једном о аналитичком компаративу у српскохрватском, књ. XXVI, св. 1 (1983), стр. 25—33.

Танасић Срето

1. Инструментал за живо у пасивним конструкцијама, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 173—181.

2. О употреби глагола *требаги*, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 44—52.

Тешић Весна

1. Из новије лексике (*исходати 2 часа, истрчати 9,85 секунди* и сл.), књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 187—189.

Тиргова Галина П.

1. Још једном о творбеном статусу именица *баснодром, ракетодром*, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 309—312.

Ћирић Сања

1. Из новије лексике (*баснодром*), књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 189—190.

Ћирковић Милорад

1. Негација уз инфинитив и рјечцу *да* + презент, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 261—263.

Ђорђе Божић

1. Етник, ктетик и норма (поводом облика *Козарчанин* и *козарачки*), књ. XXVI, св. 2—3 (1984), стр. 152—159.

Ђушић Драго

1. Четврт века од смрти Александра Белића, књ. XXVI, св. 4—5 (1985), стр. 282.

2. Ђуро Даничић (Поводом 170. годишњице рођења), књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 1—14.

[Уредништво]

1. О отвореним друштвеним проблемима нашег језика (Оцене са стручног састанка Института за српскохрватски језик), књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 3—7.

2. Потреба заштите ћирилице (Усвојено на састанку Научног већа Института за српскохрватски језик 6. IV 1988. године), књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 8—10.

3. Предлог поправке амандмана XXVI на Устав СР Србије, књ. XXVIII, св. 3 (1989), стр. 191—193.

4. Став САНУ о језику (уз расправу о језичким одредбама у уставу СР Хрватске), књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 197—199.

Ђекетић Егон

1. Допринос српских писаца стварању књижевног језика у другој половини XIX века, књ. XXVI, св. 2—3 (1984), стр. 83—93.

2. Стандардни српскохрватски језик у оквиру савремених двојезичних речника (са српскохрватским као првим језиком), књ. XXVII, св. 3—4 (1987), стр. 161—170.

3. О читању скраћеница, књ. XXIX, св. 5 (1994), стр. 327—331.

4. Страни лексички елементи и ћирилично писмо, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 53—62.

Ђакић Ибрахим

1. Новозабележена народна имена гљива, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 96—108.

Ђаркић Милосав Ж.

1. Епистоларни стил Вука Караџића, књ. XXVII, св. 5 (1988), стр. 324—331.

2. Гласовна структура риме и њена функција у поезији Бранка Миљковића, књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 25—41.

3. Фонолошка структура риме и неки аспекти њене реализације у поезији Десанке Максимовић, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 262—287.

4. Гласовна структура стиха, књ. XXIX, св. 1—2 (1991), стр. 96—111.

5. Песничке метафоре Бранка Радичевића, књ. XXIX, св. 3—4 (1993), стр. 197—228.

6. Стилистика на српском језичком подручју — кратак историјски преглед —, књ. XXX, св. 1—5 (1995—1996), стр. 109—121.

Ђипка Данко

1. Контекст и типови лексичке хомонимичности, књ. XXVIII, св. 1—2 (1988), стр. 55—59.

2. Симетрија и асиметрија у антонимским релацијама, књ. XXVIII, св. 4—5 (1990), стр. 295—301.

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ (XXXI—LI)*
(1975—1995)

Ajeti Idriz

1. Reč-dve o izrazu „*delak*“, књ. XXXIII (1977), стр. 231—236.

Албијанић Александар

1. Неке језичке особине у „Житију“ Герасима Зелића, књ. XLI (1985), стр. 65—89.

Batistić Tatjana

1. O nekim aspektima analize kauzativnih glagola, књ. XXXIV (1978), стр. 59—87.
2. O aspektu vršenja, izvršenosti glagolske radnje dopunskih predikata obilježenih vršiocem upravnog glagola, књ. XXXV (1979), стр. 65—97.
3. O nekim pogledima na presupoziciju, књ. XXXVI (1980), стр. 153—171.
4. O nekim pitanjima u vezi sa analizom glagola *morati* i *moći*, књ. XXXIX (1983), стр. 99—111.
5. M. A. K. Halliday, An Introduction to Functional Grammar, Edward Arnold (Publishers), London 1985, XXXV i 387 str., књ. XLIII (1987), стр. 273—278 [приказ].

Bešlagić Šefik

1. Ktitorski ćirilčki natpis u Humcu kod Ljubuškog, књ. XLII (1986), стр. 129—136.

Библиографија расправа и дела из словенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији:

1. за 1971. и 1972. годину, књ. XXXI (1974—1975), стр. 293—471;
2. за 1973. и 1974. годину, књ. XXXII (1976), стр. 267—416;
3. за 1975. годину, књ. XXXIII (1977), стр. 333—402;
4. за 1976. годину, књ. XXXIV (1978), стр. 281—376;
5. за 1977. годину, књ. XXXV (1979), стр. 255—322;
6. за 1978. годину, књ. XXXVI (1980), стр. 229—315;
7. за 1979. годину, књ. XXXVII (1981), стр. 303—392;
8. за 1980. годину, књ. XXXVIII (1982), стр. 189—289;

* Наставак Библиографије чији је први део објављен у XX књизи Нашег језика (1973—1974).

9. за 1981. годину, књ. XXXIX (1983), стр. 315—417; Додатак библиографији за 1973. и 1974. годину, стр. 417—421;
10. за 1982. годину, књ. XL (1984), стр. 241—351;
11. за 1983. годину, књ. XLI (1985), стр. 203—302;
12. за 1984. годину, књ. XLII (1986), стр. 227—346;
13. за 1985. годину, књ. XLIII (1987), стр. 303—406;
14. за 1986. годину, књ. XLIV (1988), стр. 117—220;
15. за 1987. годину, књ. XLV (1989), стр. 233—376;
16. за 1988. годину, књ. XLVI (1990), стр. 165—278;
17. за 1989. годину, књ. XLVII (1991), стр. 281—386;
18. за 1990. годину, књ. XLVIII (1992), стр. 191—265;
19. за 1991. годину, књ. XLIX (1993), стр. 263—306;
20. за 1992. годину, књ. L (1994), стр. 285—307;
21. за 1993. годину, књ. LI (1995), стр. 397—421.

Бјелетић Марта

1. Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику, књ. L (1994), стр. 199—207.
2. Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva, књ. LI (1995), стр. 203—221.
3. Stanisław Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin, 1994, 336 стр., књ. LI (1995), стр. 359—362 [приказ].

Богатова Г. А.

1. От исторического словаря к исторической лексикологии русского языка. К 20-летию издания „Словаря русского языка XI—XVII вв.“ (вв. 1—6: Гл. ред. Бархударов С. Г., Ред. Богатова Г. А.; вв. 7—10: Гл. ред. Филин Ф. П., Ред. Богатова Г. А.; вв. 11—14: Гл. ред. Шмелев Д. Н., Ред. Богатова Г. А.; вв. 15—20: Гл. ред. Богатова Г. А., А—П). Опыт автореферата, књ. LI (1995), стр. 305—317.

Boryś Wiesław

1. Srpskohrvatsko kajkavsko *skolek* 'daska, daščica' i praslovensko **skoliti* 'cepati', књ. XLII (1986), стр. 165—172.
2. Srpskohrvatsko *sapi* (pl.) i njegovi slovenski i indoevropski ekvivalenti, књ. XLIV (1988), стр. 17—27.
3. Studije iz srpskohrvatske i slovenske etimologije, књ. XLVII (1991), стр. 69—82.

Бошков Слободанка (Дана)

1. Jens Allwood, Lars-Gunnar Andersson, Östen Dahl, *Logic in Linguistics* (Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, 1977, 185 str.), књ. XXXIV (1978), стр. 201—208 [приказ].
2. Ruht M. Kempson, *Semantic Theory*, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge, London, New York, Melbourne 1977, str. 1—216, књ. XXXV (1979), стр. 223—237 [приказ].
3. С. Н. van Schooneveld, *Semantic Transmutations, Volume I, The Cardinal Semantic Structure of Prepositions, Cases and Paratactic Conjunctions in Contemporary Standard Russian* (Physssardt Publication, Bloomington, Indiana, 1978, 249 str.), књ. XXXVI (1980), стр. 173—177 [приказ].

Бошњаковић Жарко

1. Знанствени скуп *Повијесна дијалектологија*, Загреб, 15—17. марта 1984. године, књ. XLI (1985), стр. 199—202 [хроника].

Browne Wayles

1. Two wh-fronting rules in Serbo-Croatian, књ. XXXII (1976), стр. 195—204.

Букумирић М[илета]

1. Ономатолошки прилози, књ. IV, САНУ, Београд, 1983, књ. XLI (1985), стр. 193—198 [приказ].

Wajszczuk Jadwiga

1. Substytucyjna i metatekstowa ineterpretacja zjawiska anafory, књ. XXXVI (1980), стр. 121—151.

Vigorita John F.

1. The Antiquity of Serbo-Croatian Verse, књ. XXXII (1976), стр. 205—211.

Влајић-Поповић Јасна

1. Prvi jugoslovenski naučni skup o etimologiji, књ. XLIV (1988), стр. 113—115 [хроника].

2. Sh. *aržān*, *aržovan*, *īzān*, књ. XLVI (1990), стр. 63—68.

3. Словенска етимологија (поводом стогодишњице смрти Франца Миклошића), књ. XLVIII (1992), стр. 187—189 [хроника].

4. Франце Безлај (1910—1993), књ. L (1994), стр. 281—283 [in memoriam].

5. О неким псеудогречизмима у новијој српскохрватској етимолошкој литератури, књ. LI (1995), стр. 197—202.

6. Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993, August Cesarec, 832 стр., књ. LI (1995), стр. 339—348 [приказ].

Wojtyła-Świerzowska Maria

1. Dlaczego głuchy nie słyszy? Rozważania o etymologii psł. *głuchъ*, књ. XLVII (1991), стр. 209—220.

Vrana Josip

1. Nekoliko kritičkih napomena o novijim proučavanjima staroslavenske azbuke, књ. XXXII (1976), стр. 149—166.

2. Е. М. Верещагин, Из истории возникновения первого литературного языка славян, I. *Переводическая техника Кирилла и Мефодия*, Издательство Московского университета, 1971, стр. 255; II. *Варьирование средств выражения переводической техники Кирилла и Мефодия*, Издательство Московского университета, 1972, стр. 199, књ. XXXII (1976), стр. 233—243 [приказ].

3. Leksičke varijante staroslavenskog prijevoda evanđelja, i njihov odnos prema grčkom originalu, књ. XL (1984), стр. 93—118.

Вујичић Драгомир

1. Јован Вуковић, књ. XXXV (1979), стр. 249—254 [in memoriam].

Вукмановић-Мојсиловић Биљана

1. Herman József: Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique (réunies par Sándor Kiss avec une préface de Jacques Monfrin). Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1990, 392 стр., књ. XLVII (1991), стр. 261—263 [приказ].

Вукомаиовић Славко

1. Радомир Алексић (1900—1978), књ. XXXV (1979), стр. 243—246 [in memoriam].

Galton Herbert

1. Susret fonoloških sistema altajskog i slovenskog jezika, књ. XLVII (1991), стр. 83—106.

Gorup Radmila

1. The Motivation for the Fixed Order of Clitics in Serbo-Croatian, књ. XLVIII (1992), стр. 25—34.

Гортан-Премк Даринка

1. О неким питањима двојакe глаголске рекције, књ. XXXIII (1977), стр. 237—246.
2. [и Г. Јовановић] Jozef Mistrik, Retrogradny slovník slovenštiny, Vydala Univerzita v Bratislave, 1976, књ. XXXVI (1980), стр. 191—195 [приказ].
3. [и Г. Јовановић] А. А. Зализняк, Грамматический словарь русского языка, Словоизменение, Москва 1977, књ. XXXVII (1981), 287—291 [приказ].
4. Полисемија и хомонимија у српскохрватском језику, књ. XL (1984), 11—19.
5. О семантичкој позицији као месту реализације једне лексеме, књ. XLVIII (1992), стр. 13—23.
6. Стана Ристић, Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику (лексичко-граматички приступ). Институт за српскохрватски језик (Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 9), Београд 1990, стр. 1—172, књ. XLVIII (1992), 177—179 [приказ].
7. О регуларности семантичког варирања, књ. XLIX (1993), стр. 23—28.
8. Типови и врсте речи, књ. L (1994), стр. 117—128.

Гошић Невенка

1. Нова серија славистичких радова: Studia linguistica Polono-Jugoslavica, књ. XLI (1985), стр. 155—161 [приказ].

Грицкат Ирена

1. Поглавља из историје књижевног и писарског рада, књ. XXXIII (1977), стр. 117—155.
2. Одлике ресавске редакције у старијим преписима Душановог законика, књ. XXXIV (1978), стр. 111—148.
3. Pavica Mrazović i Ružica Primorac, Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik, 1981, Београд, 1—1004 (са освртом на раније чланке истих аутора везаних за одговарајућу проблематику), књ. XXXVIII (1982), стр. 173—182 [приказ].
4. О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци, књ. XXXIX (1983), стр. 1—41.
5. Janko Jurančič, Slovensko-srbohrvatski slovar — Slovensko-hrvatskosrpski rječnik — Slovenačko-srpskohrvatski rečnik, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1981, стр. 1—1406, књ. XXXIX (1983), стр. 285—289 [приказ].
6. Миодраг Сибиновић: Оригинал и превод — Увод у историју и теорију превођења, Београд, Привредна штампа, 1979, стр. 1—191, књ. XL (1984), стр. 167—176 [приказ].
7. Језичка анализа јужнословенских абагара, књ. XLI (1985), стр. 35—64.
8. Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику, књ. XLII (1986), стр. 71—93.
9. Vlastimir Perićić: Višejezični rečnik muzičkih termina. Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja DLXIII, Odeljenje likovne i muzičke umetnosti 5, Београд, 1985, 1—630, књ. XLII (1986), стр. 223—226 [приказ].
10. Још нека питања у вези са славеносрпском епохом, књ. XLIII (1987), стр. 111—135.
11. Прилошке речи посматране кроз феномен антонимије, књ. XLV (1989), стр. 1—26.
12. Нека запажања о јужнословенском језичком заједништву, књ. XLV (1989), стр. 161—172.
13. О преводима Леополдових *Привилегија*, књ. XLVII (1991), стр. 45—64.
14. Из историје борбе за књижевни језик код Срба. Поводом „Землеписанија“ Павла Соларића, књ. XLVIII (1992), стр. 79—84.

15. Из историје стабилизације књижевног језика код Срба — после Вукове и Даничићеве победе —, књ. L (1994), стр. 5—31.

16. О неким особеностима деминуције, књ. LI (1995), стр. 1—30.

Грковић Јасмина

1. В. А. Дыбо, Славянская акцентология. Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском, Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Москва 1981, 1—272, књ. XL (1984), стр. 177—185 [приказ].

Грковић Милица

1. Светислав Мандић, Чрте и резе, Фрагменти старог именика, Београд (Слово љубве), 1981, стр. 240, књ. XL (1984), стр. 223—224 [приказ].

Grochowski Maciej

1. Parenteza i metarečenica, књ. XLII (1986), стр. 1—8.

2. Hyperonymus and quotations as components of definitions, књ. XLVII (1991), стр. 37—44.

Гудков Владимир П.

1. „Србска граматика“ Димитрија Милаковића и њен значај за науку о српскохрватском језику, књ. XXXI (1974—1975), стр. 55—66.

2. Језичке индиције о ауторству закључне напомене у Јулинчевом „Кратком уводу у историју српског народа“, књ. XXXV (1979), стр. 161—167.

Daneš František

1. Values and attitudes in language standardization, књ. XXXII (1976), стр. 3—27.

Deže Laslo

1. Tekstološka analiza starosrpskohrvatskih povelja, књ. XXXIII (1977), стр. 179—202.

Добрев Иван К.

1. Концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта в тюрските езици, књ. LI (1995), стр. 135—155.

Драгин Гордана

1. Знанствени скуп Дијалекатска географија и дијалектолошка лексикологија и лексикографија, Загреб, 18. и 19. март 1982, књ. XXXIX (1983), стр. 307—310 [хроника].

Драгичевић Милан

1. Драган Павлица, О говору околине Удбине, Српски дијалектолошки зборник, књ. XXX, Београд, 1984, 357—424, књ. XLII (1986), стр. 211—215 [приказ].

2. Акцентат придејева у говору ијекаваца села Бироваче из источне Лике, књ. XLIV (1988), стр. 73—83.

3. Акцентат именица мушког рода у говору Срба Лапачког поља, књ. XLIX (1993), стр. 155—174.

Duličenko Aleksandar D.

1. Slovenski jezik Juraja Križanića u kontekstu slovenske interlingvistike, књ. XLV (1989), стр. 71—90.

Ђорђевић Нада

1. Alois Jedlička, Spisovný jazyk v současné komunikaci, Acta Universitatis Carolinae philologica Monographia XLIX, Praha 1974, стр. 178+49, књ. XXXII (1976), стр. 231—232 [приказ].

2. *Slovenské spisovné jazyky v době obrození*. UK Praha 1974, str. 203 + поговор 31; *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 3—4, *Slavica pragensia* XVII, Praha 1974, str. 249, књ. XXXIII (1977), стр. 303—306 [приказ].

Ђукановић Владо

1. Др Предраг Пипер, Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија). Институт за српскохрватски језик (библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 8). Београд 1988, стр. 1—189, књ. XLVI (1990), стр. 129—132 [приказ].

Ђуровић Радосав (Ј.)

1. Мирослав Николић, Говори србијанског Полимља, Српски дијалектолошки зборник, књ. XXXVII, Београд 1991, 3—548, књ. XLIX (1993), стр. 231—237 [приказ].

2. Милосав Вукићевић, Огледи из дијалектолошких истраживања, Приштина, 1993, стр. 5—121, књ. I (1994), стр. 255—258 [приказ].

3. Још о геминацијама у српскохрватском језику с посебним освртом на стање у Босни и Херцеговини, књ. LI (1995), стр. 267—281.

Elson Mark J.

1. *The Evolution of the Imperfect in Serbocroatian*, књ. XLIV (1988), стр. 7—15.

Жугић Радмила

1. Микротопоними доњег тока слива јабланице мотивисани саставом и особинама тла, књ. LI (1995), стр. 283—289.

2. Звездана Павловић: *Хидроимски систем слива Јужне Мораве*, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 10, нова серија, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1994, 208 стр., књ. LI (1995), стр. 349—352 [приказ].

Zareba Alfred

1. *Tendencje rozwojowe we współczesnym języku polskim*, књ. XXXV (1979), стр. 99—111.

Иванчев Съетомир

1. *Случај влияния румынского языка на болгарский*, књ. XXXII (1976), стр. 143—147.

Ivančikova A. E.

1. Субјектна организација авторског повествовања и форми изобразитељног синтаксиса, књ. XLVII (1991), стр. 121—135.

Ивић Милка

1. *Readings in Modern Linguistics. An Anthology* by Bertil Malmberg, Stockholm 1972, Laromedelsförlagen. Mouton, 384 стр., књ. XXXI (1974—1975), стр. 255—260 [приказ].

2. Један рођендан који не заборављамо, књ. XXXII (1976), стр. 2 [поводом стогодишњице рођења А. Белића].

3. Проблем перспективизације у синтакси, књ. XXXII (1976), стр. 29—46.

4. *Slavic Transformational Syntax* (Michigan Slavic Materials №. 10). Edited by Richard D. Brecht and Catherine V. Chvany. Introduction by Horace G. Lunt. Ann Arbor, 1974, 261 стр., књ. XXXII (1976), стр. 223—226 [приказ].

5. Рудолф Коларич (14. V 1898 — 7. VI 1975), књ. XXXII (1976), стр. 257—258 [in memoriam].

6. Др Берислав Николић (9. XI 1928 — 22. V 1976), књ. XXXII (1976), стр. 259—260 [in memoriam].

7. Теоријско-методолошки проблеми словенске синтаксе везани за концепт „фактивности“, књ. XXXIII (1977), стр. 1—16.

8. О српскохрватским реченичним прилозима, књ. XXXIV (1978), стр. 1—16.

9. О српскохрватским прилозима „за начин“, књ. XXXV (1979), стр. 1—18.
10. André Vaillant (3. XI 1890 — 23. IV 1977), књ. XXXV (1979), стр. 239 [in memoriam].
11. Bohuslav Havránek (30. I 1893 — 2. III 1978), књ. XXXV (1979), стр. 241—242 [in memoriam].
12. О „партикуларизаторима“, књ. XXXVI (1980), стр. 1—12.
13. Српскохрватски глаголски облици за исказивање појава које постоје у садашњости, књ. XXXVII (1981), стр. 13—24.
14. О неким принципима глаголске префиксације у словенским језицима, књ. XXXVIII (1982), стр. 51—61.
15. László Dezső, Typological Studies in Old Serbo-Croatian Syntax, Akadémiai Kiadó, Budapest 1982, књ. XXXIX (1983), стр. 239—241 [приказ].
16. Роман Осипович Јакобсон (11. X 1896 — 18. VII 1982), књ. XXXIX (1983), стр. 311—313 [in memoriam].
17. О неким синтаксичким службама именица типа човек, жена и сл., књ. XL (1984), стр. 1—10.
19. Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie, Verfasst von Helmut Fasske unter Mitarbeit von Siegfried Michalk, Akademie der Wissenschaften der DDR, Institut für sorbische Volksforschung beim Zentralinstitut für Geschichte, VEB Domowina-Verlag, Bautzen 1981, 882 стр., књ. XL (1984), стр. 187—190 [приказ].
20. Maciej Grochowski, Stanisław Karolak, Zuzanna Topolińska, Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia, pod redakcją Zuzanny Topolińskiej, Instytut języka polskiego PAN, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1984, 5—397, књ. XLI (1985), стр. 149—153 [приказ].
21. О неким српскохрватским граматичким феноменима условљеним емпатијом, књ. XLII (1986), стр. 41—47.
22. Radoslav Katičić, Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku [= djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti knj. 61], urednik akademik Rudolf Filipović, JAZU, Globus — Zagreb, 1986, 529 стр., књ. XLIII (1987), стр. 235—243 [приказ].
23. Др Јован Кашић (13. VI 1933 — 7. II 1987), књ. XLIII (1987), стр. 299—301 [in memoriam].
24. Још о декомпоновању предиката, књ. XLIV (1988), стр. 1—5.
25. Нека запажања о броју и роду у српскохрватском језику, књ. XLV (1989), стр. 27—44.
26. Mluvnické češtiny (3). Skladba, Academia (Praha 1987), 746 стр., књ. XLV (1989), стр. 209—212.
27. О речима које исказују људски створ у најнеодређенијем смислу, књ. XLVI (1990), стр. 1—11.
28. О одредбама категоризовања, књ. XLVII (1991), стр. 28—36.
29. О „денотативном“ и „конотативном“ карактеризовању, књ. XLVIII (1992), стр. 1—11.
30. Further Insight into Contrastive Analysis (= *Linguistic and Literary Studies in Eastern Europe [LLSEE]* Vol. 30), Jacek Fisiak (ed.), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1990, I—VII+610, књ. XLVIII (1992), стр. 171—176 [приказ].
31. О разликовању људи по боји, књ. XLIX (1993), стр. 1—21.
32. Педесети број Јужнословенског филолога, књ. L (1994), стр. 1—3.
33. Плава боја као лингвистички проблем, књ. L (1994), стр. 99—116.

Ивић Павле

1. Vuk Stefanović Karadžić, Kleine serbische Grammatik übersetzt und mit einer Vorrede von Jacob Grimm (1824). Neu herausgegeben und eingeleitet von Miljan Mojašević und Peter Rehder. 1974. Verlag Otto Sagner München — Prosveta Verlag Beograd. Sagners Slavistische Sammlung herausgegeben von Peter Rehder, Band I. 23 + LXXII + 104 стр. + 11 листов рукописних бележака у додатку, књ. XXXIII (1977), стр. 307—310 [приказ].

2. Faktori koji utiču na razvoj vokala u slovenskim jezicima, књ. XXXVIII (1982), стр. 1—18.

3. Pravci razvoja prozodijskog sistema u slovenskim jezicima, књ. XLIII (1987), стр. 1—16.

4. О српском говору у Батањи, књ. L (1994), стр. 33—49.

Иомдин Л. Л.

1. Фрагмент модели русског поврхностног синтаксиса, књ. XXXV (1979), стр. 19—54.

Яковлева С. Е.

1. Фрагмент наивной картины времени в русском языковом сознании, књ. XLVII (1991), стр. 137—160.

Jahić Dževad A.

1. Izglosa i faktor međujezičkih kontakata (na primjeru sonantne geminacije $dn > nn$, $dn' > n'n'$, $dl > ll$ u dijalektima slovenskih jezika), књ. XL (1984), стр. 75—92.

Јерковић Вера

1. Gerhard Birkfellner, Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1975, str. 540, књ. XXXIV (1978), стр. 235—243 [приказ].

2. Daniel Weiss, Syntax und Semantik polnischer Partizipialkonstruktionen im Rahmen einer generativ-transformationellen Sprachbeschreibung, Slavica Helvetica, Band 10, 1978, књ. XXXV (1979), стр. 219—222 [приказ].

3. Морфолошки систем у „Житију св. Симеона“ од св. Саве, књ. XXXVII (1981), стр. 195—212.

Јовановић Гордана

1. [и Митар Пешикан] Текстолошки састав и основне одлике текста најстаријих српских четворојеванђеља, књ. XXXI (1974—1975), стр. 23—53.

2. Синонимика заменице *ктерь* у јеванђељима српске редакције, књ. XXXIII (1977), 173—178.

3. Најстарија српска четворојеванђеља у светлу неких лексичких особености, књ. XXXVI (1980), стр. 89—100.

4. [и Д. Гортан-Премк] Jozef Mistrik, Retrográdný slovník slovenštiny, Vydala Univerzita v Bratislave, 1976, књ. XXXVI (1980), стр. 191—195 [приказ].

5. [и Д. Гортан-Премк] А. А. Зализняк, Грамматический словарь русского языка, Словоизменение, Москва 1977, књ. XXXVII (1981), стр. 287—291 [приказ].

6. R. Laskowski, Studia nad morfologią współczesnego języka polskiego, PANU, Instytut Języka Polskiego, Ossolineum, 1975. г., стр. 144, књ. XL (1984), стр. 191—198 [приказ].

7. Јан Кохановски и пољски књижевни језик XVI века, књ. XLII (1986), стр. 173—180.

8. Јеванђељска лексика у јужнословенској ћирилској традицији, књ. XLIII (1987), стр. 83—90.

9. A. Bogusławski, J. Wawrzyńczyk, *Polszczyzna jaką znamy (Nowa sonda słownikowa)*. Uniwersytet Warszawski, Katedra Lingwistyki Formalnej, Warszawa 1993, стр. 488, књ. LI (1995), стр. 325—330 [приказ].

Јовановић-Стипчевић Биљана

1. Павле Ивић, Вера Јерковић, Правонас српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века, Нови Сад 1981, књ. XXXIX (1983), стр. 243—257 [приказ].

Јовановић Томислав

1. Хиландарски медицински кодекс № 517, Превод. Приредио и уводну студију написао Реља В. Катић. Транскрипција српскословенског текста и превод Љубомир Когарчић и Младен Миливојевић, Народна библиотека Србије — Београд, Децје новине — Горњи Милановац, Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу СР Србије — Београд, Београд 1989, стр. LI+508, књ. XLVI (1990), стр. 147—158 [приказ].

Јовић Душан

1. О аутономности науке о језику, књ. XXXI (1974—1975), стр. 67—77.
2. О нултим вредностима у језичкој структури, књ. XXXIII (1977), стр. 17—22.
3. *Lingua in diaspora. Students in the Language of the Second Generation of Yugoslav Immigrant Children in Sweden*. Slavica Lundensia 9. Lund 1983, 1—233, књ. XLII (1986), стр. 181—184 [приказ].

Јовићевић Радојица

1. Два тобожња придева у Рјечнику ЈАЗУ, књ. XLVII (1991), стр. 201—208.

Катић Radoslav

1. О једном одломку и рецензији Radmila Marojevića, књ. XLVI (1990), стр. 159—160 [полемика].

Кашић Јован

1. Зборник радова о Александру Белићу. Српска академија наука и уметности. Посебна издања, књ. CDXCVIII. Одељење језика и књижевности, књ. 28, Београд 1976, 469 страна, књ. XXXV (1979), стр. 193—200 [приказ].

Клајн Иван

1. *Pridevske zamenice ili pridevi?*, књ. XXXIV (1978), стр. 17—33.
2. Milica Grković: *Rečnik ličnih imena kod Srba*, изд. „Vuk Karadžić”. Beograd 1977, стр. 324, књ. XXXIV (1978), стр. 227—233 [приказ].

Ковачевић Милош

1. О сложеној реченици с узрочном релативном клаузом, књ. XLIV (1988), стр. 45—57.

Ковачевић Радмила

1. [и Димитрије Стефановић] Језичке разлике између Магичаног и Енинског апостола, књ. XXXIV (1978), стр. 149—168.
2. Никола Родић — Гордана Јовановић, Мирослављево јеванђеље, критичко издање, Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, књ. XXXIII, Београд 1986, 344+6 репродукција, књ. XLIII (1987), стр. 293—295 [приказ].
3. Глаголи који означавају кретање бродом у словенском преводу Новог завета, књ. L (1994), стр. 177—187.

4. Струмички (Македонски) апостол. Кирилски споменик од XIII век. Подготвиле Емилие Блахова и Зое Хауптова, Скопје 1990, I—XXXIX+398 с., књ. L (1994), стр. 253—254 [приказ].

Којен Леон

1. Семантички параметри у синтакси, књ. XXXVI (1980), стр. 13—24.

2. О неким глаголским конструкцијама у српскохрватском, књ. XXXVII (1981), стр. 55—89.

3. Наглашене дужине у српском стиху, књ. LI (1995), стр. 83—124.

Конески Блаже

1. О Маријинском јеванђељу, књ. XLII (1986), стр. 67—70.

Кончаревић Ксенија

1. В. Н. Зенчук, Е. Ђокановић-Михайлова, М. П. Киршова, М. Маркович, Учебник сербохрватског језика. Издательство Московского университета, Москва 1986, стр. 1—414, књ. XLIV (1988), стр. 107—111 [приказ].

Koseska-Toszewa Violetta

1. [и Irena Savicka] Konfrontativna gramatika srpskohrvatskog i poljskog jezika (metodološki aspekt), књ. XLIII (1987), стр. 215—227.

Kostić(-Golubičić) Mirjana

1. Krystyna Pisarkowa, Składnia rozmowy telefonicznej. PAN Instytut Języka Polskiego, Ossolineum 1975, 228. стр., књ. XL (1984), стр. 199—204 [приказ].

2. Zuzanna Topolińska — Božidar Vidoeski, Polski-macedoński, Gramatyka konfrontatywna (zarys problematyki), Zeszyt 1, Wprowadzenie, Ossolineum 1984, књ. XLV (1989), стр. 217—226 [приказ].

Kryzia Władisław

1. [и Maria Cichońska] O definiowaniu znaczeń leksykalnych (na materiale słowiarskich czasowników denominalnych), књ. XXXVI (1980), стр. 65—78.

Куна Херта

1. Хвалов зборник, књ. XLIII (1987), стр. 296—298 [приказ].

Laznibat Velimir

1. Grafija dubrovačkih testamenata 17. vijeka, књ. XXXI (1974—1975), стр. 137—157.

Ламбић-Божовић Љљана

1. Значајан прилог нашој лексикографији. Слово, часопис Старославенског завода у Загребу, књ. 31, Загреб 1981, 176 стр., књ. XXXIX (1983), 273—277 [приказ].

Лашкова Лили

1. Средства, функции и дистрибуција на синтактичното отрицање в сърбохрватски и бугарски језик, књ. XXXII (1976), стр. 167—193.

2. О неким специфичним карактеристикама категорије рода у српскохрватском књижевном језику, књ. XLII (1986), стр. 107—114.

3. За балканизацијата на сърбохрватски и бугарски језик, књ. XLIX (1993), стр. 29—56.

4. Један значајан јубилеј [шездесетогодишњица живота Марије Дејанове], књ. L (1994), стр. 259—265 [хроника].

5. Съпоставка при типологијата и типологија при съпоставката, књ. LI (1995), стр. 59—81.

6. Иван Леков (1904—1978) — Едно голямо име в славистиката, књ. LI (1995), стр. 369—379 [хроника].

Lehfeldt Werner

1. O jezičnoj karakteristici jednoga rukopisa iz XV stoljeća, napisanog arapskim pismom, књ. XLVI (1990), стр. 29—45.

Ликоманова Искра

1. Опыт структурного описания двупредложных конструкций (на материале болгарской разговорной речи), књ. L (1994), стр. 169—175.

Лома Александар

1. Позајмљенице из непознатог језика у прасловенском (Georg Holzer: Entlehnungen aus einer bisher unbekanntem indogermanischen Sprache im Urslavischen und Urbaltischen (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte Bd. 521), Wien 1989, 232 стр.), књ. XLVI (1990), стр. 87—122.

2. Podunavska prapostojbina Slovena: legenda ili istorijska realnost?, књ. XLIX (1993), стр. 187—220 [уз књигу О. Н. Трубачева Етногенез и култура древнейших славян, Москва 1991].

3. Illyricum Slavicum. Првих пола миленија словенства на северозападном Балкану у светлу лингвистике, књ. L (1994), стр. 139—144.

4. Dalje od reči: rekonstrukcija prajezičkih leksemskih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije, књ. LI (1995), стр. 31—58.

Луначева И. Л.

1. Семантическая структура соматизмов в русском и сербско-хорватском языках (на примере существительных рука и хвост [реп]), књ. XLVII (1991), стр. 107—120.

Majer Rudolf

1. [и Првослав Радић] Vera Bojić, Wolf Oschlies, Lehrbuch der mazedonischen Sprache, Slavistische Beiträge, Band 175, Verlag Otto Sagner, München 1984, стр. 1—186, књ. XLII (1986), стр. 217—221 [приказ].

Манојловић Светозар

1. O supstitutima glasa jat (ě) u Zadarskom lektionaru i u čakavštini uopće, књ. XXXIX (1983), стр. 179—196.

Марков Борис

1. Проблемот на заемки и калки во современиот македонски јазик, књ. XLIII (1987), стр. 173—184.

Марковић Рајна

1. О неправим антонимима на материјалу Вукових Пословица, књ. L (1994), стр. 209—218.

Маријевић Радмило

1. Реченице са уопштено-личним значењем у руском језику у поређењу са српскохрватским, књ. XXXIII (1977), стр. 99—116.

2. Михаило Стевановић: Језичка тумачења у коментарима Његошева Горског вијенца, Београд, САНУ, 1976, стр. 1—144, књ. XXXIV (1978), стр. 215—225, књ. XLII (1986), стр. 217—221 [приказ].

3. О „посесивном придеву“ *зятнинов* у руском језику, књ. XXXV (1979), стр. 135—140.

4. Шурњаја, књ. XXXV (1979), стр. 189—191.

5. Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. У двох томах. Київ, „Наукова думка“, т. 1, 1977, стр. 1—630 + [1]; т. 2, 1978, стр. 1—591+[1], књ. XXXVI (1980), стр. 201—207 [приказ].

6. Облик *кући* у адвербијалној функцији (са историјског и савременог гледишта), књ. XXXVII (1981), стр. 237—242.

7. „Деветбратња сестра“ у народној песми. О једном творбено-семантичком типу словенских посесивних придева, књ. XXXVII (1981), стр. 243—249.
8. Прасловенска adiectiva possessiva типа *Tvorimičičь* (од патронима типа *Tvorimičičь*), њихова судбина и трагови у словенским језицима, књ. XXXVIII (1982), стр. 89—109.
9. Суфикс *-sk-* у посесивној функцији у руском језику (у историјском развоју и данас), књ. XXXIX (1983), стр. 159—178.
10. Посесивне категорије у „Слову о полку Игореве“ (Прилог питању изворности пева), књ. XLI (1985), стр. 91—123.
11. Типолошко диференцирање руског и српскохрватског језика (из дијахронијске и синхронијске перспективе), књ. XLII (1986), стр. 21—41.
12. О реконструкцији прасловенског система посесивних категорија и посесивних изведеница, књ. XLIII (1987), стр. 17—40.
13. Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Nacrt za gramatiku, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Djela, Razred za filologiju, knj. 62), Globus, 1986, str. [6]+1—552, књ. XLIII (1987), стр. 245—262 [приказ].
14. Vladimir Anić — Josip Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, Sveučilišna naklada „Liber“ — Školska knjiga, 1986, str. 1—707+[4], књ. XLIV (1988), стр. 87—99 [приказ].
15. Десети међународни конгрес слависта, књ. XLV (1989), стр. 227—231 [хроника].
16. Вишезначност поетског текста и проблеми његовог превођења, књ. XLVI (1990), стр. 53—62.
17. Поводом текста „О једном одломку у рецензији Радмила Маројевића“, књ. XLVII (1991), стр. 273—277 [полемика].

Матијашевић Јелка

1. Из проблематике именица типа *nomina agentis*, књ. XLII (1986), стр. 115—128.

Микелсен Ханс Кристијан

1. Сложена реченица у старосрпском језику — Анализа реченичких конструкција у Законику цара Душана (Струшки споменик) —, књ. XXXVII (1981), стр. 213—236.

Милинковић Љубо

1. Конструкције са предлогом *za* у савременом руском и српскохрватском језику, књ. XLIII (1987), стр. 137—171.

Milojević Jelisaveta

1. Imeničke složenice sa glagolskom komponentom u srpskohrvatskom jeziku, књ. XLVIII (1992), стр. 35—66.

Müller (Kunzmann-Müller) Barbara

1. Zur Darstellung von Funktionswörtern im Wörterbuch, књ. XLIII (1987), стр. 101—110.
2. Adversative Ausdrücke im Serbokroatischen, књ. XLV (1989), стр. 45—69.
3. Slowenische Konjunktionen in Adversativkonstruktionen. Erkundung und Versuch einer Beschreibung, књ. XLVII (1991), стр. 161—176.

Milošević Ksenija

1. Jedan negramatični rečenični model u srpskohrvatskom jeziku, књ. XXXVI (1980), стр. 47—63.

Mindak Jolanta

1. O niektórych predykatkach fazowych w języku polskim, књ. XXXVII (1981), стр. 109—123.

2. O potrebi kompleksnog istraživanja komunikativne funkcije glagola u opoziciji sa imenskim predikatskim konstrukcijama, књ. XXXIX (1983), стр. 53—58.

Мишовић Вукић М.

1. Рујан, рујеван, рујевина, руји и сл., књ. XXXI (1974—1975), стр. 165—187.

Михајловић Велимир

1. *Miscellanea etymologica* (сом, бодило), књ. XXXI (1974—1975), стр. 159—164.

Младеновић Александар

1. Над Даничићевим „Ратом за српски језик и правопис“, књ. XXXI (1974—1975), стр. 1—21.

2. О језику писама из Ријечке нахије с краја XVII века, књ. XXXIII (1977), стр. 203—229.

3. О данашњем проучавању језика митрополита Петра I Петровића, књ. XXXV (1979), стр. 201—218 [приказ књиге Б. Остојића „Језик Петра I Петровића“, Титоград 1976].

4. Неке славеносрпске особине у језику Димитрија Исајловића 1816. године, књ. XXXVII (1981), стр. 179—193.

5. Око предвуковског и вуковског слова „ј“ у књизи Миодрага Поповића [“Јота“, Београд 1981], књ. XXXIX (1983), стр. 207—234.

6. Нова књига Б. А. Успенског из историје руског књижевног језика, књ. XLIII (1987), стр. 263—272.

7. Нека текстолошка питања „Начертанија“ Илије Гарашанина, књ. XLVI (1990), стр. 47—51.

8. Монографија о језику Андрије Змајевића [Мато Пижурица, Језик Андрије Змајевића, ЦАНУ, Титоград 1989], књ. XLVI (1990), стр. 133—138 [приказ].

9. Једна значајна књига о језику Јована Стејића [Јухани Нуорлуото, *Jovan Stejić's Language ...*, Helsinki 1989], књ. XLVI (1990), стр. 139—142 [приказ].

Моллова Меркюре (Mollova M.)

1. По етимологијата на някои турцизми в български език, књ. XXXV (1979), стр. 113—134.

2. Sur quelques turcismes à *d-*, *e-*, *ž-* en bulgare, књ. XLII (1986), стр. 147—163.

3. Sur quelques turcismes en bulgare, књ. XLIV (1988), стр. 29—44.

Мршевић-Радовић Драгана

1. Библиографија професора Михаила Стевановића, књ. XLVII (1991), стр. 5—28.

Немировский Л. Е.

1. Существовало ли второе издание сборника „Различније потребии“ (Венеция, 1572)?, књ. XLVII (1991), стр. 65—67.

2. О некоторых опечатках в изданиях Джурджа Црноевича и Божида-ра Вуковича, књ. XLIX (1993), стр. 111—112.

Nikolić Miroslav

1. Čakavisch-deutsches Lexikon: Teil I von Mate Hraste und Petar Šimunović (unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch), Slavistische Forschungen 25/I, Köln—Wien 1979, LX str. + 1416 stubaca; Teil II, Deutsches Wortregister, herausgegeben von Reinhold Olesch und Petar Šimunović, Slavistische Forschungen 25/II, Köln—Wien 1981, 253 str.; Teil III, Čakavische Texte, herausgegeben von Petar Šimunović und Reinhold Olesch, Slavistische Forschungen 25/III, Köln—Wien 1983, str. XVII—XXXIX+620 (+7 karata), књ. XLI (1985), стр. 175—184 [приказ].

2. Павле Ивић, О језику некадашњем и садашњем, БИГЗ — Јединство, Београд 1990, стр. 335, књ. XLVII (1991), стр. 227—232 [приказ].

3. Неке особине српског говора у Чипу код Будимпеште, књ. XLIX (1993), стр. 137—153.

4. О променама савременог српског правописа, књ. L (1994), стр. 219—229.

5. Правопис српског језика, приредили Митар Пешићан, Јован Јерковић и Мато Пижурица, Матица српска, Нови Сад 1993, 505 стр., књ. L (1994), стр. 243—247.

Okuka Miloš

1. Sistem zamjeničkih oblika u ramskom govoru, књ. XXXIX (1983), стр. 197—206.

Otašević Đorđe

1. [и Биљана Сикимић] Tvorba okazionalizama u srpskohrvatskom jeziku, књ. XLVIII (1992), стр. 67—78.

Павковић Васа

1. Jezik u savremenoj komunikaciji, naučna rasprava, izdaje Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd [1983], 265 str., књ. XL (1984), стр. 205—211 [приказ].

2. Душан Јовић, Језички систем и поетска граматика, БИГЗ и Јединство, Београд, 1985, књ. XLIII (1987), стр. 1—157 [приказ].

3. Тодор Димитровски: Речник на „Бели мугри“ на К. Рацин, Прилог Лексичкиот фонд на Рациновата поезија на македонски јазик (низ регистри и речници), Култура, Скопје, 1990, књ. XLVII (1991), стр. 269—272 [приказ].

4. Ранко Бугарски: Језици, Матица српска, Нови Сад 1993, 130 стр., књ. L (1994), стр. 249—251.

Павловић Звездана

1. Микротопонимија у области Белице, књ. XXXII (1976), стр. 213—222.

2. Ономастички деривати развијени из корена *roudh-, књ. XXXVI (1980), стр. 101—112.

3. Лексичке и ономастичке паралеле изведене из корена *maq-, књ. LI (1995), стр. 233—239.

Панић Миленко

1. Прасловенске и- основе у старословенској именничкој деклинацији, књ. XLVII (1991), стр. 177—199.

Pennington Anne

1. Професор Роберт Оти (Auty) (1914—1978), књ. XXXV (1979), стр. 247—248 [in memoriam].

Перцова Н. Н.

1. Об образовании новых значений слов на основе коннотаций, књ. XLI (1985), стр. 25—34.

Петровић Драгољуб

1. Душко Вујновић, Језик повезује људе и народе. Ријека, 1973, књ. XXXIII (1977), стр. 311—313 [приказ].

2. Holandska slavistika i istraživanje srpskohrvatskih dijalekata, књ. XLI (1985), стр. 127—133.

3. Павле Ивић, Изабрани огледи (I. О словенским језицима и дијалектима, 1—273; II. Из историје српскохрватског језика, 1—325; III. Из српскохрватске дијалектологије, 1—295). Ниш („Просвета“), 1991, књ. XLVIII (1992), стр. 145—161 [приказ].

4. Fonetika i fonologija „standardne novoštokavštine“. Stjepan Babić — Davor Brozović — Milan Moguš — Slavko Pavešić — Ivo Škarić — Stjepko Težak, Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku, Zagreb (HAZU—Globus), 1991, 741 str., књ. L (1994), стр. 231—241 [приказ].

Петровић Снежана

1. Неки турцизми у српскохрватској кулинарској терминологији, књ. LI (1995), стр. 223—232.

Пецо Асим

1. Из фонетске проблематике икавскошћакавских говора западне Босне, књ. XXXI (1974—1975), стр. 189—254.

2. Милија Станић: Ускочки говор, Српски дијалектолошки зборник, књига XX, Београд 1974, 1—259, књ. XXXI (1974—1975), стр. 261—270 [приказ].

3. Судбина кратког *ě* иза *p* у ијекавским говорима штокавског дијалекта, књ. XXXIII (1977), стр. 247—264.

4. О неким специфичностима западnobosanske антропонимје, књ. XXXIV (1978), стр. 89—109.

5. Неколико напомена уз одговор М. Станића, књ. XXXIV (1978), стр. 267—271 [полемика].

6. Глаголи типа *крениги-креном* у српскохрватском језику, књ. XXXV (1979), стр. 141—145.

7. Српскохрватско *врхти/врти*, књ. XXXV (1979), стр. 169—176.

8. Крижанићеви погледи на српскохрватски језик и његове дијалекте, књ. XXXVII (1981), стр. 151—177.

9. Јурај Крижанић као акцентолог, књ. XXXVIII (1982), стр. 63—78.

10. Из hercegovачке onomastike predturskog perioda, књ. XXXIX (1983), стр. 113—143.

11. Dragomir Vujičić, Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine (ANiU BiH, Djela knj. LVIII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 32, Sarajevo 1982), књ. XXXIX (1983), стр. 279—283 [приказ].

11. Једна дијалекатска паралела, књ. XL (1984), стр. 119—148.

12. Дијалектолошка сведочанства штокавске историјске ономастике, књ. XLIII (1986), стр. 49—64.

13. Т. П. Попова, Србско-хорватский язык, Москва 1986, књ. XLIII (1987), стр. 229—233.

14. Једна фонетска специфичност централnobosanske шћакавштине, књ. XLVIII (1992), стр. 95—109.

15. Слика босанских говора у романима Иве Андрића, књ. XLIX (1993), стр. 95—110.

16. Из деklinационе проблематике босанско-херцеговачких говора (дaтив, инструментaл и локaтив множине), књ. L (1994), стр. 51—97.

17. Стеван Сремац као дијалектолог, књ. LI (1995), стр. 247—265.

Пешикан Андреј

1. Лексичке одлике четворојеванђеља краља Душана, књ. XLIII (1987), стр. 185—213.

2. Још један (четврти) препис друге верзије старосрпских тетра и однос ове верзије према Чајничком јеванђељу, књ. XLV (1989), стр. 199—208.

3. Партикуле уз показне заменичке речи у преписима Душанова законика, књ. XLVIII (1992), стр. 135—143.

Пешикан Митар

1. [и Гордана Јовановић] Текстолошки састав и основне одлике текста најстаријих српских четворојеванђеља, књ. XXXI (1974—1975), стр. 23—53.

2. Питања ортографске стандардизације и метода речничке обраде грађе српске редакције старословенског језика, књ. XXXIII (1977), стр. 157—164.

3. [и Никола Родић] Огледи обраде речи у јеванђељском речнику српске редакције, књ. XXXIII (1977), стр. 165—171.

4. Колико је писара писало Вуканово јеванђеље?, књ. XXXV (1979), стр. 147—159.

5. О употребљивости ономастичких података из турских тефтера, књ. XXXVII (1981), стр. 91—108.

Пипер Предраг

1. О језику и говору са интерпретацијског становишта, књ. XXXIX (1983), стр. 43—51.

2. О синхронном описанију словообразовања местоимених наречјих у славјанских језицима, књ. XLI (1985), стр. 13—23.

3. Реципрочност и рефлексивност у словенским језицима, књ. XLII (1986), стр. 9—20.

4. Људмила Спасов, Зузана Тополињска, Александар Спасов, Опис и класификација на поговорките како автономен семиотичен и јазичен систем (Врз материјал од збирката на К. М. Петкович). — Скопје: Македонска академија на науките и уметностите. Одделение за лингвистика и литературна наука, XII), књ. XLV (1989), стр. 213—216 [приказ].

5. Branko Tošović, Funkcionalni stilovi, Sarajevo: Svjetlost, 1988. — 311 str. 20 cm. — (Biblioteka Lingvistika — poetika), књ. XLVII (1991), стр. 251—256 [приказ].

6. Alexander V. Bondarko, Functional Grammar: A Field Approach. Translated by I. S. Chulaki. — Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Company, 1991. — 207 p. (= Linguistics and Literary Studies in Eastern Europe 35), књ. XLVIII (1992), стр. 163—169 [приказ].

Попов Бојан

1. Положај српскохрватског језика у бљаканском језичком савезу, књ. XL (1984), стр. 21—43.

2. Топоним *Кумарево*, књ. XLI (1985), стр. 125—126.

3. Српскохрватско *љага* ~ албанско *lagë*, књ. XLIV (1988), стр. 85—86.

Поповић Љубомир

1. Девето и десето заседање Међународне комисије за проучавање граматичке структуре словенских језика, књ. XXXII (1976), стр. 251—254 [хроника].

2. О двозначности конфигурација са потенцијално имплицираним терминатима, књ. XXXVI (1980), стр. 25—46.

3. Слободне изричне реченице, књ. XXXIX (1983), стр. 59—83.

Поповић Марко

1. О непотпуности у одређивању партиципа у конструкцији *dativus absolutus* на примерима из Зографског јеванђеља, књ. XLVIII (1992), стр. 111—122.

2. Kriteriji zasnovanosti ekspletivne („suvišne“) negacije, књ. L (1994), стр. 189—198.

Просвирин О. А.

1. Глагол *читати* и његови синоними у функцији вербализатора, књ. XXXIX (1983), стр. 85—97.

Радић Првослав

1. Именички деминутивни суфикси *-че* и *-иче* у говору села Милошева у Великом Поморављу, књ. XL (1984), стр. 149—165.

2. [и Rudolf Majer] Vera Bojić, Wolf Oschlies, Lehrbuch der mazedonischen Sprache, slavistische Beiträge, Band 175, Verlag Otto Sagner, München 1984, стр. 1—186, књ. XLII (1986), стр. 217—221 [приказ].

3. О српско-македонским лексичким паралелама (дијалектолошки аспект), књ. XLIX (1993), стр. 113—136.

4. Блаже Конески (1921—1993), књ. L (1994), стр. 271—275 [in memoriam].

Радовановић Милорад

1. Kazimierz Feleszko, Składnia genetiwu i wyrażen przyimkowych z genetiwm w języku serbsko-chorwackim (Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970, 186 str.), књ. XXXI (1974—1975), стр. 271—280 [приказ].

2. Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика), књ. XXXIII (1977), стр. 53—80.

3. Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle. Edited by Ladislav Matejka, Michigan Slavic Contributions, № 6, Department of Slavic Languages and Literature, The University of Michigan, Ann Arbor, 1976, XXXIV+662, књ. XXXIV (1978), стр. 193—199 [приказ].

4. Džonatan Kaler, Sosir — osnivač moderne lingvistike, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Biblioteka XX vek, knjiga 43, urednik Ivan Colović, preveo sa engleskog dr Boris Hlebec, Beograd, 1980, 149 стр., књ. XXXVII (1981), стр. 281—285 [приказ].

5. Ranko Bugarski, Jezik i lingvistika. Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Nolit, Biblioteka „Sazvežđa“, 34, urednik Miloš Stambolić, Beograd 1984, 328 str., књ. XLI (1985), стр. 135—147 [приказ].

6. Miloš Okuka, Jezik i politika, [“Oslobodjenje“] Izdavačka djelatnost Politička biblioteka, Sarajevo, 1983, 273+7 [перга.], књ. XLI (1985), стр. 163—169 [приказ].

7. Kenneth E. Naylor (1937—1992), књ. L (1994), стр. 277—280 [in memoriam].

Радовић-Тешић Милица

1. Tatjana Batistić: Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, n. s., knj. 3, Beograd 1972, str. 212, књ. XXXII (1976), стр. 245—250 [приказ].

2. Библиографија радова Берислава Николића, књ. XXXIII (1977), стр. 321—332.

3. Milorad Radovanović, Imenica u funkciji kondenzatora, poseban otisak Zbornika za filologiju i lingvistiku knj. XX/1 (str. 63—144) i XX/2 (str. 81—160), Novi Sad 1978, str. 1—162, књ. XXXVI (1980), стр. 179—185 [приказ].

4. Bibliographie von Arbeiten zur linguistischen Beschreibung der serbokroatischen Gegenwartssprache [Bibliografija lingvističkih radova o savremenom srpskohrvatskom jeziku], Projektgrupe deutsch-serbokroatische kontrastive Grammatik, Institut für deutsche Sprache, Mannheim 1979, str. I+VIII+[6]+1—177+[3]+1+48+[2]+1—8, књ. XXXVI (1980), стр. 209—212 [приказ].

5. Josip Matešić, Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika, IRO „Školska knjiga“, Zagreb 1982, [I—XX] + 1—808, књ. XXXIX (1983), стр. 301—306 [приказ].

6. Л. Лашкова, Кратка сърбохрватска граматика, изд. Наука и изкуство, Софија 1985, 165 стр., књ. XLII (1986), стр. 199—202 [приказ].

7. Milorad Radovanović, Sociolingvistika, drugo izdanje, изд. Književna zajednica Novog Sada, Dnevnik, Novi Sad 1986, str. 304, књ. XLIV (1988), стр. 101—106 [приказ].

Рајић Јелена

1. Хиспанизми у српском језику и њихов третман у Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске и Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, књ. LI (1995), стр. 241—246.

Rakić Stanimir

1. Definicija nekih osnovnih transformacija srpskohrvatskog jezika, књ. XLII (1986), стр. 95—106.

Реметић Слободан

1. Конструкције типа *шта чине с оне ђеце* у говорима источне Босне, књ. XXXVII (1981), стр. 265—272.

2. Научни скуп о лексикографији и лексикологији, књ. XXXVII (1981), стр. 297—301 [хроника].

3. „Стварни послови“ и „диверзије“, књ. XXXVIII (1982), стр. 153—172 [полемика].

4. Два издања „Мемоара“ проте Матије Ненадовића (Прота Матија Ненадовић, Мемоари. Рукопис. Фототипско издање. Приредио и поговор написао Александар Младеновић. — Народна библиотека Србије и Архив Србије, Београд, 1988, стр. 6 (непаг.) + 198; Прота Матија Ненадовић, Целокупна дела. Свеска 1. Мемоари (рукопис). Приредио Александар Младеновић. — Српска академија наука и уметности (Одељење језика и књижевности. Критичка издања српских писаца, IV), Београд, 1988, стр. I—VIII+4 факсимила+345), књ. XLVI (1990), стр. 143—146 [приказ].

5. Светозар Стијовић, Славенизми у Његошевим песничким делима. Сремски Карловци — Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића) 1992, књ. XLIX (1993), стр. 225—229 [приказ].

Ристић Стана

1. Milorad Radovanović, Spisi iz sintakse i semantike, biblioteka Theoria, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Dobra vest, Novi Sad 1990, стр. 221, књ. XLVII (1991), стр. 239—244 [приказ].

2. Ladislav Zgusta, Priručnik leksikografije, „Svjetlost“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo 1991, стр. 335, књ. XLVIII (1992), стр. 181—185 [приказ].

3. Партикуле и њихови функционални еквиваленти, књ. XLIX (1993), стр. 75—93.

4. Илокуцијски аспекти употребе партикула, књ. L (1994), стр. 145—154.

5. Универбизација као средство експресивизације разговорне лексике, књ. LI (1995), стр. 125—133.

6. *Filologija, knjiga 22—23*, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 386 str., књ. LI (1995), стр. 353—358 [приказ].

Родић Никола

1. III југословенско-румунски симпозијум, књ. XXXI (1974—1975), стр. 281—283 [хроника].

2. Прва југословенска ономастичка конференција, књ. XXXII (1976), стр. 254—256 [хроника].

3. Милан Будимир (1891—1975), књ. XXXII (1976), стр. 261—265 [in memoriam].

4. [и Митар Пешикан] Огледи обраде речи у јеванђељском речнику српске редакције, књ. XXXIII (1977), стр. 165—171.

5. *Onomastica Jugoslavica 6*, Zagreb 1976, str. 266, књ. XXXIV (1978), стр. 245—249 [приказ].

6. Друга југословенска ономастичка конференција, књ. XXXIV (1978), 273—275 [хроника].
7. Mięczyślawn Karaś (1924—1977), књ. XXXIV (1978), стр. 277—279 [in memoriam].
8. Лексикографија и лексикологија (зборник реферата), Српска академија наука и уметности — Одељење језика и књижевности, Институт за српскохрватски језик, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Магица српска, Филолошки факултет — Одсек за јужнословенске језике и општу лингвистику, Београд—Нови Сад, 1982, 367 стр., књ. XXXIX (1983), стр. 263—272 [приказ].
9. Пета југословенска ономастичка конференција, књ. XL (1984), 225—229 [хроника].
10. Радосав Бошковић, Основы сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование, Москва, Высшая школа, 1984, стр. 304, књ. XLI (1985), стр. 191—192 [приказ].
11. Rudarska terminologija u starim srpskim tekstovima, књ. XLII (1986), стр. 137—146.
12. Два значајна издања јеванђељског текста [Банишко евангелије и Апракос Мстислава Великог], књ. XLII (1986), стр. 185—198 [приказ].
13. Prvi redakcijski rečnik crkvenoslovenskoga jezika. Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, 1 (1991), 2 (1992), 3 (1993), Staroslavenski zavod Hrvatskoga filološkog instituta, Zagreb, књ. LI (1995), стр. 363—367 [приказ].
14. František Václav Mareš (1922—1994), књ. LI (1995), стр. 383—385 [in memoriam].

Rokoszowa Jolanta

1. Über das Problem des Antropozentismus in der Sprache (Ein Beitrag zur Untersuchung des Genus verbi), књ. XXXVII (1981), стр. 25—54.

Savić Svenka

1. Dr Tadej Vojnović, ofm. Velika biblijska konkordancija, tom I—II, Kršćanska sadašnjost Zagreb i Dobra vest Novi Sad, tom I: I—XII+1—807, tom II: I—XII+809—1736, formata (C), књ. XLIX (1993), стр. 241—247.

Sawicka Irena

1. [и Violetta Koseska-Toszewa] Konfrotativna gramatika srpskohrvatskog i poljskog jezika (metodološki aspekt), књ. XLIII (1987), стр. 215—227.

Salden Barbara

1. Serbokroatische Entsprechungen zu einem Typ deutscher Komposita, књ. XLV (1989), стр. 91—125.

Sgall Petr

1. [и E. Hajičová] Functional Sentence Perspective in the Slavonic Languages and in English, књ. XXXVIII (1982), стр. 19—34.

Сикимих Биљана

1. Шести међународни балканолошки конгрес. Софија, 30 август — 5. септембар 1989, књ. XLVI (1990), стр. 161—164 [хроника].
2. Скокови етимолошки сусрети (Задар, 8. и 9. 11. 1990.), књ. XLVII (1991), стр. 279—280 [хроника].
3. [и Ђорђе Оташевић] Tvorba okazionalizama u srpskohrvatskom jeziku, књ. XLVIII (1992), стр. 67—78.
4. Neke specifičnosti srpskohrvatskih zagonetaka prema opšteslovenskom kontekstu, књ. L (1994), стр. 155—168.
5. Ка реконструкцији балканског текста, књ. LI (1995), стр. 177—195.
6. Etimologija, Referati sa Znanstvenog skupa o etimologiji održanog 4. i 5. lipnja 1987. u Zagrebu, Razred za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i

umjetnosti, urednik Vojmir Vinja, Zagreb 1993, 154 str., књ. LI (1995), стр. 334—338 [приказ].

7. Sedmi medunarodni balkanološki kongres, Solun, 29. avgust — 4. septembar 1994, књ. LI (1995), стр. 380—382 [хроника].

Симић Радоје

1. Теоријско-методолошки проблеми у типологији словенске реченице, књ. XXXII (1976), стр. 47—119.

2. О типолошким проблемима периферних структура словенске реченице, књ. XXXIII (1977), стр. 33—51.

3. Структурно-типолошке карактеристике исказа у словенским језицима, књ. XXXIV (1978), стр. 35—57.

4. О тзв. „незамењеном јату“ и око њега, књ. XXXVIII (1982), стр. 131—151 [полемика].

Соболев Н. А[ндрей]

1. Заметки о падежных системах сербохорватских говоров контактных зон, књ. XLVI (1990), стр. 13—28.

2. О definiciji predmeta serbokroatistike (povodom knjige D. Brzovića i P. Ivića *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije*. — J LZ „Miroslav Krleža“, Zagreb 1988, str. 119), књ. XLVII (1991), стр. 233—237.

Solecka Kazimiera Maria

1. [и Kamilla Terminińska] Próba definicji semantycznych, књ. XXXV (1979), стр. 55—64.

2. [и Kamilla Terminińska] Definicje semantyczne czasowników denominalnych, књ. XXXVI (1980), стр. 79—87.

Стакић Милан

1. Деклинација именица прасловенских *ī* основа у врбничком и добрињском говору острва Крка, књ. XXXIII (1977), стр. 285—297.

Станић Милија

1. Одговор дру Асиму Пеци, књ. XXXIV (1978), стр. 251—266 [полемика].

2. Акценатско путовање по Ускоцима у лето 1980. године, књ. XXXVII (1981), стр. 251—254.

3. Речник језика Петра II Петровића Његоша I—II, изд. САНУ, ЦАНУ, Вук Караџић, Народна књига, Обод, Просвета и СКЗ, Београд, 1983, књ. XL (1984), стр. 213—222 [приказ].

4. Branislav Ostojić, О спогорском књижевнојезичком изразу, Titograd (1985), стр. 5—228, књ. XLIII (1987), стр. 287—291 [приказ].

Станковић Богољуб

1. Адаптација српскохрватских географских назива у руском језику, књ. XXXIX (1983), стр. 145—157.

2. Апозиција у српскохрватском и руском језику, књ. XLII (1986), стр. 43—65.

3. Асиндетске реченице у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти, књ. XLIII (1987), стр. 65—82.

Станојчић Ж[ивојин]

1. Ю. Д. Апресян, Лексическая семантика (синонимические средства языка), Академия наук СССР — Научный совет по комплексной проблеме „кибернетика“, издательство „Наука“ Москва 1974, стр. 1—367, књ. XXXII (1976), стр. 227—230 [приказ].

2. Dr Ivan Sović, Jezik Ksavera Šandora Gjalskoga, Školske novine — Zagreb, str. 1—251, књ. XLII (1986), стр. 209—210 [приказ].

3. Михаило Стевановић (3. IV 1903 — 14. I 1991), књ. XLVII (1991), стр. 1—4 [in memoriam].

Стевановић Михаило

1. Миливој Павловић, књ. XXXI (1974—1975), стр. 285—292 [in memoriam].

Стевовић Игрутин

1. Прилози као врста речи, књ. XXXI (1974—1975), стр. 79—109.

Стефановић Димитрије (Е.)

1. Славянское и балканское языкознание, Проблемы интерференции и языковых контактов, Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Издательство „Наука“, Москва 1975, 322 стр., књ. XXXIII (1977), стр. 299—302 [приказ].

2. [и Радмила Ковачевић] Језичке разлике између Матичиног и Енинског апостола, књ. XXXIV (1978), стр. 149—167.

3. Arne Gallis, Beiträge zur Syntax der Richtungsverba in den slavischen Sprachen besonders im Serbokroatischen, Skifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. Ny Serie. № 12, Universitetsforlaget, Oslo 1973, 300 стр., књ. XXXVI (1980), стр. 187—190 [приказ].

4. Десет година Старословенистичког одсека Института за српскохрватски језик у Београду, књ. XXXVI (1980), стр. 213—219 [хроника].

5. Klaus Trost, Untersuchungen zur Übersetzungstheorie und -praxis des späteren Kirchenslavischen, Die Abstrakta in der Hexameronübersetzung des Zagreber Zbornik von 1469, Forum Slavicum 43, Wilhelm Fink Verlag, München 1978, 381 стр., књ. XXXVII (1981), 293—296 [приказ].

6. О словенским еквивалентима грчких везничких израза $\epsilon\acute{\iota}$ (καί), $\epsilon\acute{\iota}$ ποζ и $\epsilon\acute{\iota}$ те у црквенословенским апостолским текстовима, књ. XXXVIII (1982), стр. 111—122.

7. Gabriella Schubert, Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen, Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin, Balkanologische Veröffentlichungen, Band 7, Otto Harrassowitz; Wiesbaden, Berlin 1982, str. I—XXXV + 1—669, књ. XXXIX (1983), стр. 259—262 [приказ].

8. László Hadrovics, Ungarische Elemente im Serbokroatischen, Akadémiai Kiadó (издање је истовремено и 48. свеска у серији Slavistische Forschungen, Böhlau Verlag, Köln), Budapest 1985, стр. 1—591, књ. XLII (1986), стр. 203—207 [приказ].

9. Прилог проучавању месецослова XIII и XIV века, књ. XLV (1989), стр. 137—160.

10. Predrag Stepanović, A Taxonomic Description of the Dialects of Serbs and Croats in Hungary, The Štokavian dialect, Akadémiai kiadó, Budapest 1986, 150 страна + 5 дијалекатских карата, књ. XLVII (1991), стр. 257—259 [приказ].

11. Из микротопонимије насеља са српским живљем у околини Будимпеште, књ. XLIX (1993), стр. 175—186.

Стијовић Светозар

1. О антропонимима изведеним од назива за боје код „Бошњака“ у Метохијском (Пећком) Подгору, књ. XXXV (1979), стр. 177—188.

2. Преглед антропонимских типова код „Бошњака“ у Метохијском (Пећком) Подгору, књ. XXXVI (1980), стр. 113—119.

3. Трећа југословенска ономастичка конференција, књ. XXXVI (1980), стр. 221—224 [хроника].

4. О хипокористцима на -и у Метохијском (Пећком) Подгору, књ. XXXVII (1981), стр. 255—263.

5. О једном специфичном топономастичком моделу у сливу Белог Дри-ма, књ. XXXVIII (1982), стр. 123—130.

6. Четврта југословенска ономастичка конференција, књ. XXXVIII (1982), стр. 183—187 [хроника].

7. Александар Младеновић, Књига о Његошу, Студије и чланци. — Београд („Књижевне новине“ и „Дечје новине“ из Г. Милановца), 1989, стр. 318 са 20 факсимила, књ. XLVI (1990), стр. 123—127 [приказ].

8. Књига о славеносрпском језику [Александар Младеновић, *Славено-српски језик*, Нови Сад — Горњи Милановац, 1989], књ. XLVII (1991), стр. 245—250 [приказ].

Стојановић Андреј

1. Инклузивни императив у научном стилу руског и српскохрватског језика, књ. XLV (1989), стр. 127—136.

Stoffel Hans-Peter

1. Milan Surdučki, Srpskohrvatski i engleski u kontaktu. Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi, Novi Sad (Matica srpska), 1978, 370 pp., књ. XXXIX (1983), стр. 235—237.

Суботин-Голубовић Татјана

1. Фрагменти службе св. Борису и Глебу у рукопису бр. 32 збирке манастира Дечана, књ. XLVIII (1992), стр. 123—134.

Танасић Срето

1. Ксенија Милошевић, књ. XLIX (1993), стр. 259—261 [in memoriam].

2. Декомпоновање глагола и структура просте реченице, књ. LI (1995), стр. 157—166.

3. Славјански езици. Граматички очерци — Българска академия на науките, Институт за български език, София, 1994, 586 стр., књ. LI (1995), стр. 319—324 [приказ].

Terminińska Kamilla

1. [и Kazimiera Maria Solecka] Próba definicji semantycznych, књ. XXXV (1979), стр. 55—64.

2. [и Kazimiera Maria Solecka] Definicje semantyczne czasowników denominalnych, књ. XXXVI (1980), стр. 65—87.

Тешић Милосав

1. Драгослав Андрић: Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза, Београдски издавачко-графички завод, Београд 1976, I—XII+[1—4]+1—466+[1—8], књ. XXXIII (1977), стр. 315—319 [приказ].

2. Фонетске особине говора азбуковачког села Узовнице, књ. XXXIV (1978), стр. 169—191.

Тополињска Зузана (Topolińska Zuzanna)

1. Рестрикција насупрот апозиције: две врсте атрибута именичке синтагме, књ. XXXVII (1981), стр. 1—11.

2. Перифрастични предикатски изрази на муђусловенским релацијама, књ. XXXVIII (1982), стр. 35—49.

3. Iz problematike slovenskih inhoativa (odnos glagolskog vida i faze radnje), књ. **XLI (1985)**, стр. 1—11.

4. Višestruki aspekti sintaksičke relacije *broj ~ imenica*, књ. **XLIII (1987)**, стр. 91—99.

Тошић Борисав

1. Вуков *Српски рјечник* (1852) као основа *Српско-руског рјечник* П. Лавровског, књ. **XLV (1989)**, стр. 173—197.

Тошовић Бранко

1. Оглагољеност функционалних стилова, књ. **XLIX (1993)**, стр. 57—74.

2. Милосав Ж. Чаркић, Фоника стиха, Научна књига, Београд, 1992, 349 стр., књ. **XLIX (1993)**, стр. 253—257.

Трифунковић Ђорђе

1. Речник уз српске преписе Лествице. Прилог познавању српске средњовековне лексикографије, књ. **XXXVIII (1982)**, стр. 79—87.

Трубачев О. Н.

1. Славјане: язык и история — как основа Этногенеза. К 20-летию издания „*Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*“ (1974—1994, I—XX, А—М). *Опыт автореферата*, књ. **LI (1995)**, стр. 291—304.

Ћупић Драго

1. Преглед главнијих особина говора Зете, књ. **XXXIII (1977)**, стр. 265—284.

2. Девети конгрес јусловенских слависта, књ. **XXXVI (1980)**, стр. 225—227 [хроника].

3. О језику Вукових *Српских народних пословица*, књ. **XXXVII (1981)**, стр. 125—150.

4. Нов допринос нашој ономастици (Ономатолошки прилози, књ. I, САНУ Београд, 1979), књ. **XXXVII (1981)**, стр. 273—279 [приказ].

5. Радосав Бошковић (1907—1983), књ. **XL (1984)**, стр. 231—233 [in memoriam].

6. Библиографија Радосава Бошковића, књ. **XL (1984)**, стр. 235—239.

7. Јосип Баотић, Икавскошћакавски говор у околини Дервенте, Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, књ. IV, Сарајево 1983, 7—208, књ. **XLI (1985)**, стр. 171—174 [приказ].

8. XI међународни славистички конгрес у Братислави, књ. **L (1994)**, стр. 267—270 [хроника].

Uličný Oldřich

1. Zur einigen Fragen der semantischen Ebene der Satzsyntax, књ. **XXXIII (1977)**, стр. 23—32.

Urukalo Milivoj M.

1. Ante Šupuk, O prezimenjima, imenima i jeziku starog Šibenika, Šibenik (Povremena izdanja Muzeja grada Šibenika), svezak 6, 1981, str. 1—150, књ. **XLI (1985)**, стр. 185—190 [приказ].

Фекете Егон

1. Једнотомни речник чешког језика [Slovník spisovné češtiny, pro školu a veřejnost, Praha, 1978], књ. **XXXVI (1980)**, стр. 197—200 [приказ].

2. Leksikografsko delo koje imponuje i zbunjuje: Srbocharvátsko-český slovník u uzdanju Čehoslovačke akademije nauka u Pragu, књ. **XXXIX (1983)**, стр. 291—300 [приказ].

3. Апелативи с негацијом као лексикографске одреднице, књ. L (1994), стр. 129—137.

4. Emil Horák, *Srbochorvátско-slovenský a slovensko-srbochorvátски slovník, Slovenské pedagogické nakladatel'stvo Obzor — Tvorba, Bratislava 1991, стр. 1—755, књ. LI (1995), стр. 331—333 [приказ].*

Fleischer Holm

1. Zur Determiniertheit/Indeterminiertheit von Substantiven unter Konfrotativem Aspekt: die serbokroatischen Adjektivformen und der Artikelgebrauch im Deutschen, књ. XL (1984), стр. 45—73.

Hajičová E[va]

1. [и P. Sgall] Functional Sentence Perspective in the Slavonic Languages and in English, књ. XXXVIII (1982), стр. 19—34.

Христова Даниела

1. Изразување на квалификативните одношения в номиналната фраза в србохрватски език, књ. LI (1995), стр. 167—176.

Cichońska Maria

1. [и Władysław Kryzia] O definiowaniu znaczeń leksykalnych (na materiale słowiańskich czasowników denominalnych), књ. XXXVI (1980), стр. 65—78.

Чаркић Милосав Ж.

1. Radoje Simić, Uvod u filozofiju stila, „Svjetlost“, Zavod za udžbenike, Sarajevo, 1991, 333 str., књ. XLIX (1993), стр. 249—251 [приказ].

Чашуле Илија

1. Граматичките категории на македонската глаголска именка, књ. XLIV (1988), стр. 59—71.

Schevelov Georg Y.

1. On the problem of the participation of *y* and *i* in the loss of *jers*, књ. XXXII (1976), стр. 121—141.

Шимуновић Петар

1. Трајко Стаматоски, Македонска ономастика, Изд. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1990, 336 стр., књ. XLVII (1991), стр. 265—267 [приказ].

Šipka Danko

1. Obrada homonimije u rječnicima srpskohrvatskog jezika, књ. XLVI (1990), стр. 69—85.

2. Novi trendovi u proučavanju leksikona, књ. XLVII (1991), стр. 221—226.

Schuster-Šewc Heinz

1. Постанак и развој граматичких категорија рационалија и анимата у доњолужичкосрпском и горњолужичкосрпском језику с обзиром на стање у суседним словенским језицима, књ. XXXIII (1977), стр. 81—97.

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК (I—XLI)
(1905—1995)

Барјактаревић Данило

1. Новопазарско-сјенички говори, књ. XVI (1966), стр. VII—XIV + 1—177 (+ карта).

Белић Александар

1. Дијалекти источне и јужне Србије, књ. I (1905), стр. I—CXII + 1—715.
2. О дијалекатском материјалу О. Броха у књизи: Die Dialekte des südlichsten Serbiens, књ. II (1911), стр. 1—104.
3. Предговор [Речнику косовско-метохијског дијалекта Гл. Елезовића], књ. IV (1932), стр. V—VII.
4. Галички дијалекат, књ. VII (1935), стр. 1—349 + III + Прилози [1] + пет фотокопија.

Богдановић Недељко

1. Говори Бучума и Белог Потока, књ. XXV (1979), стр. XV + 1—178.
2. Говор Алексиначког Поморавља, књ. XXXIII (1987), стр. 7—302.

Бошњакковић Жарко

1. Из ратарске терминологије Срема (*nomina instrumenti*), књ. XXXVII (1991), стр. 709—740.
2. (и Павле Ивић, Гордана Драгин) Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам, књ. XL (1994), стр. 1—419.

Вујовић Лука

1. Мрковићки дијалекат (с кратким освртом на сусједне говоре), књ. XVIII (1969), стр. 73—399.

Вуковић Јован Ј.

1. Акцентат говора Пиве и Дробњака, књ. X (1940), стр. 185—417.

Вушовић Данило

1. Дијалект источне Херцеговине, књ. III (1927), стр. 1—70 (+ карта).

Дешић Милорад

1. Западнобосански ијекавски говори, књ. XXI (1976), стр. 1—320 (+ карта).

Динић Јакша

1. Речник тимчког говора, књ. XXXIV (1988), стр. 7—335.

2. Додатак речнику тимочког говора, књ. XXXVI (1990), стр. 381—422.
3. Речник тимочког говора (други додатак), књ. XXXVIII (1992), стр. 379—586.

Драгин Гордана

1. Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке, књ. XXXVII (1991), стр. 621—708.
2. (и Павле Ивић, Жарко Бошњаковић) Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам, књ. XL (1994), стр. 1—419.

Драгичевић Милан

1. Рефлекси јата у данашњим личким говорима, књ. XXVI (1980), стр. 147—233.
2. Говор личких јекаваца, књ. XXXII (1986), стр. 7—241.

Ђукановић Петар

1. Говор села Горње Цапарде (код Зворника), књ. XXIX (1983), 191—294.
2. Говор Драгачева, књ. XLI (1995), стр. 1—240.

Ђуровић Радосав (Ј.)

1. Рефлекси јата у околини Прибоја, књ. XXVI (1980), стр. 235—319.
2. Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине, књ. XXXVIII (1992), стр. 1—378.

Елезовић Гл[иша]

1. Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи, књ. II (1911), стр. 464—473.
2. Речник косовско-метохијског дијалекта, свеска прва, књ. IV (1932), стр. IX—XXIII + 1—477.
3. Речник косовско-метохијског дијалекта, свеска друга, књ. VI (1935), стр. 1—543 + Прилози, 545—587.
4. Glasovne osobine arbanaškog dijalekta Debra i njegove okoline, књ. XI (1950), стр. 225—300.

Златковић Драгољуб

1. Пословице и поређења у пиротском говору, књ. XXXIV (1988), стр. 337—683.
2. Фразеологија страха и наде у пиротском говору, књ. XXXV (1989), стр. 175—457.
3. Фразеологија омаловажавања у пиротском говору, књ. XXXVI (1990), стр. 423—740.

Ивић Павле

1. О говору Галипољских Срба, књ. XII (1957), стр. XXI + 1—520.
2. Белешке о биограчићком говору, књ. XXIV (1978), стр. 125—176.
3. (и Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин) Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам, књ. XL (1994), 1—419.

Илешкић Фран

1. „Безјак“ и „безјаци“, књ. III (1927), стр. 71—93.

Јахић Цевад А.

1. Ловачка лексика и фразеологија у рогатичком крају, књ. XXIX (1983), стр. 339—403.

Јовановић Владан С.

1. Гаврило Стефановић, Венцловић, књ. II (1911), стр. 105—306.

Јовић Душан

1. Трстенички говор, књ. XVII (1968), стр. IX—XVI + 1—239.

Јокановић-Михајлов Јелица

1. Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говори-ма, књ. XXIX (1983), стр. 295—338.

Kašić Zorka

1. Govor Kopavala, књ. XLI (1995), стр. 241—396.

Марковић Миодраг

1. Речник народног говора у Црној Реци, књ. XXXII (1986), стр. 243—500.
2. Речник народног говора у Црној Реци (књига II), књ. XXXIX (1993), стр. 149—398.

Марковић Светозар

1. Језик Ивана Анчића (босанског писца XVII века), књ. XXIII (1958), стр. 1—147.

Милановић Бранислав

1. (и Асим Пецо) Ресавски говор, књ. XVII (1968), стр. 241—366 (+ карта).

Милетић Бранко

1. Изговор српскохрватских гласова (експериментално-фонетска студија), књ. V (1933), стр. 3—160 (+ Табла I).
2. Црмнички говор, књ. IX (1940), стр. 209—663.

Московљевић Милош

1. Акценти именица и придева у поцерском говору, књ. II (1911), стр. 307—359.
2. Говор острва Корчуле, књ. XI (1950), стр. 153—223.

Недељков Љилана

1. Прозодијске особине говора села Каћа, књ. XXX (1984), стр. 267—356.

Николић Берислав М.

1. Сремски говор, књ. XIV (1964), стр. 201—412 (+ карта).
2. Мачвански говор, књ. XVI (1966), стр. 179—314.
3. Тршићки говор, књ. XVII (1968), стр. 367—473.
4. Колубарски говор, књ. XVIII (1969), стр. 1—71.

Николић Мирослав (Б.)

1. Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге), књ. XIX (1972), стр. 619—746.
2. Говори србијанског Полиња, књ. XXXVII (1991), стр. 1—548.

Павлица Драган

1. О говору околине Удбине, књ. XXX (1984), стр. 357—424.

Павловић Миљивој

1. О становништву и говору Јајца и околине (Извештај Кр. Академији Наука), књ. III (1927), стр. 95—112 (+ карта).
2. Говор Сретечке Жупе, књ. VIII, стр. 1—352 (+ карта).

Павловић Радослав М.

1. Облици деκлинације и конјугације у говору подручја Раче Крагује-вачке (с посебним освртом на акценат), књ. XXVIII (1982), стр. 7—61.

Пецо Асим

1. Говор источне Херцеговине, књ. XIV (1964), стр. 1—200 (+ карта).
2. (и Бранислав Милановић) Ресавски говор, књ. XVII (1968), стр. 241—366 (+ карта).

3. Треће лице множине презента глагола типа *носити, вољети и држати* у говорима штокавског нарјечја, књ. XLI (1995), стр. 491—520.

Пешикан Митар Б.

1. Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, књ. XV (1965), стр. [IX] + 1—294.

Радић Првослав

1. Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају, књ. XXXVI (1990), стр. 1—74.

Ракић-Милојковић Софија

1. Основе морфолошког система говора Доње Мутнице (код Параћина), књ. XXXVI (1990), стр. 75—118.

2. Пастирска терминологија Кривовирског Тимока, књ. XXXIX (1993), стр. 7—148.

3. Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне, књ. XLI (1995), стр. 521—570.

Реметић Слободан

1. О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије, књ. XXVII (1981), стр. 7—105.

2. Говори централне Шумадије, књ. XXXI (1985), XIX + 1—555.

3. Дијалекатски текстови из Жабара код Тополе, књ. XXXII (1986), 501—549.

Ribaric Josip

1. Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, књ. IX (1940), стр. 1—207.

Ружић Г[ојко]

1. Акцентски систем пљеваљског говора, књ. III (1927), стр. 113—176.

Секулић Невенка

1. Збирка дијалекатских текстова из Војводине, књ. XXVII (1981), стр. 107—305 (+ карта).

Симић Милорад

1. Говор села Обади у босанском Подрињу, књ. XXIV (1978), стр. 1—124.

Симић Радоје

1. Левачки говор, књ. XIX (1972), стр. 1—618 (+ карта).

2. Синтакса левачког говора I. Употреба падежних облика, књ. XXVI (1980), стр. 9—146.

Станић Милуја

1. Ускочки говор I, књ. XX (1974), стр. 1—259.

2. Ускочки говор II, књ. XXII (1977), стр. 1—157.

3. Ускочки акценат, књ. XXVIII (1982), стр. 63—191.

Станојевић Маринко

1. Северно-тимочки дијалекат (прилог дијалектологији источне Србије), књ. II (1911), стр. 360—463.

2. Прилози речнику тимочког говора, књ. III (1927), стр. 177—194.

Стевановић Михаило (С.)

1. Систем акцентуације у пиперском говору, књ. X (1940), стр. 67—184.

2. Ђаковачки говор, књ. XI (1950), стр. IV + 1—152.

Стевовић Игрутин

1. Шумадијски говор у Грузи с особитим освртом на акценте, књ. XVIII (1969), стр. 401—635 (+ карта).

Стијовић Рада

1. Из лексике Васојевића, књ. XXXVI (1990), стр. 119—380.

Тешић Милосав

1. Говор Љештанског, књ. XXII (1977), стр. 159—328.

Томић Миле

1. Говор Свиничана, књ. XXX (1984), стр. 7—265.
2. Говор Радимаца, књ. XXXIII (1987), стр. 303—474.
3. Речник радимског говора, књ. XXXV (1989), стр. 1—174.

Ћирић Љубисав

1. Говор Лужнице, књ. XXIX (1983), стр. 7—190.

Ћупић Драго

1. Говор Бјелопавлића, књ. XXIII (1977), стр. V—XI + 1—226.

Hraste Mate M.

1. Šakavski dijalekat ostrva Brača, књ. X (1940), стр. 1—65.

Шпис(-Ђулум) Марија (Ј.)

1. Фонолошки опис говора Парага, књ. XXXVII (1991), стр. 549—620.
2. Фитонимија југозападне Бачке, књ. XLI (1995), стр. 397—490.

Израдио *М. Николић*

Израду и штампање финансирало
Министарство науке и технологије Србије

Компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић
Штампа: „Стручна књига“ — Београд, Лоле Рибара 48